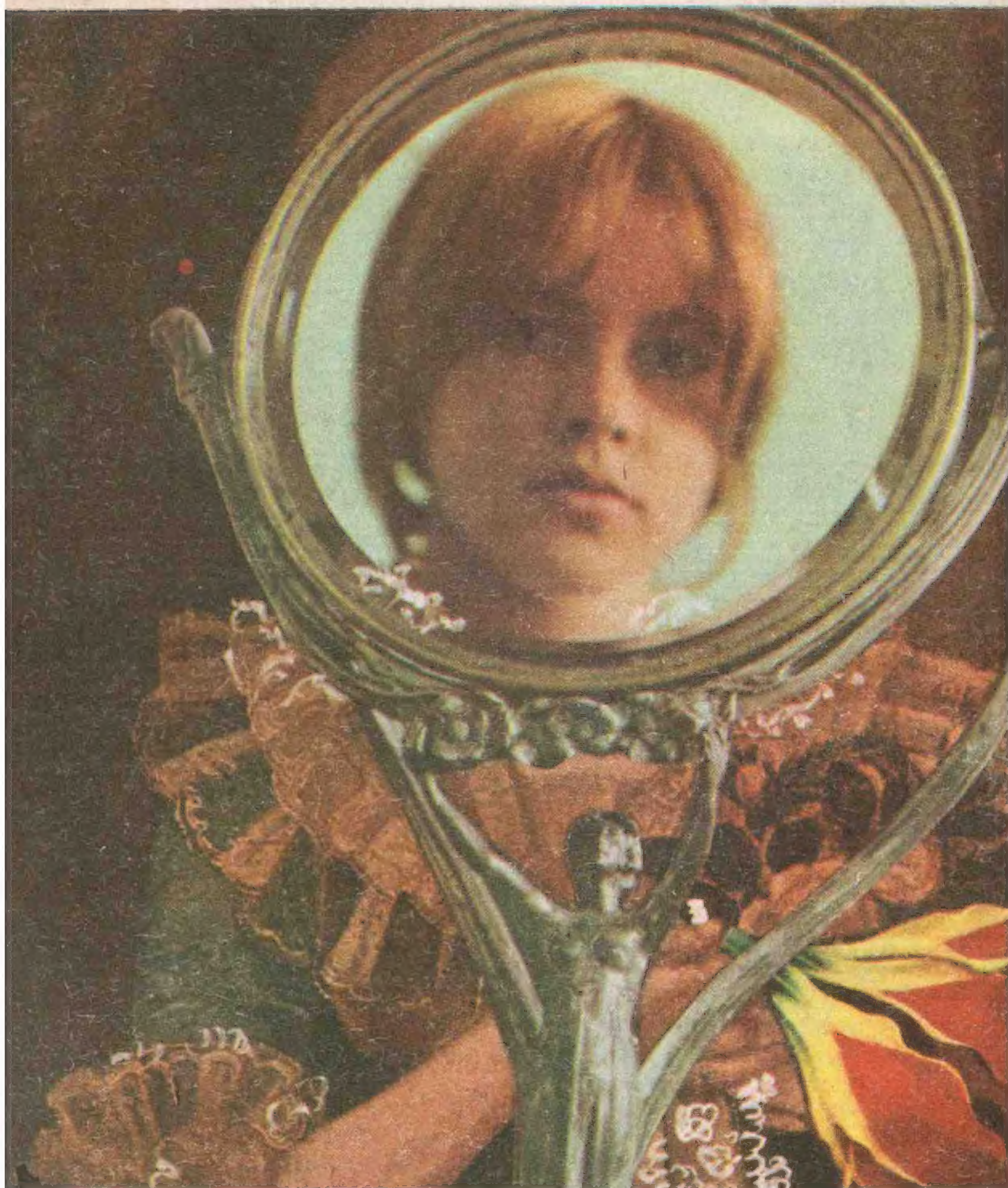

fondată în 1895
bpt
serie nouă

émile zola

cucerirea oraşului
plassans
★

Ilustrația copertei de *Victor Crețeanu*

émile zola

cucerirea oraşului plassans

TRADUCERE, PREFAȚĂ, TABEL CRONOLOGIC ȘI NOTE DE
ANGELA CISMAȘ

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1989

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Pentru versiunea românească toate drepturile rezervate Editurii
Minerva (B.P.T.).

ÉMILE ZOLA — *Les Rougon-Macquart*,
histoire naturelle et sociale d'une famille
sous le Second Empire, tome I, publiée
sous la direction d'Armand Lanoux, études
notes et variantes, index établis par Henri
Mitterand, Éditions Gallimard, collection
Bibliothèque de la Pléiade, Paris.

ÉMILE ZOLA — *La Confession de Claude*,
Bibliothèque Charpentier, Eugène Fas-
quelle Éditeur, Paris 1922.

ISBN 973—21—0009—5

ISBN 973—21—0008—7

PREFAȚĂ

Recursul la știință

Zola s-a născut în 1840, când lui Balzac, marele său exemplu și maestru, nu-i mai rămân decît zece ani de viață, iar Flaubert — singurul maestru dintre contemporani pe care-l va recunoaște — e un tînăr în vîrstă de nouăsprezece ani. Sau, cum însuși va spune, a avut neșansa să se nască la confluența lui Balzac cu Hugo. Mărturisire ce trebuie înțeleasă în sensul ei adevărat: confluență a realismului, al cărui epigon nu dorea să fie, cu a romantismului, pe care-l va nega vehement. Iată motivele ce-l vor îndemna să caute și să găsească o modalitate proprie de exprimare, ajutat întru aceasta de întreg curentul epocii.

Ne amintim că apariția, în 1856, a *Doamnei Bovary* de Flaubert fusese salutată printr-un entuziast articol de către Sainte-Beuve; acesta exclama: „Anatomiști și fiziologiști, vă recunosc peste tot!” Era un fel deschis de a recunoaște romancierului, în domeniul Artei, — din partea criticului cu cea mai mare autoritate în epocă — puterea de investigație pe care omul de știință o deține în domeniul său. Fenomen deosebit de simptomatic pentru acest deceniu al șaselea al veacului XIX, când spiritul de sistematizare și progresele spectaculoase ale științei impun disciplinelor umaniste și, în primul rînd literaturii, modelul științific. Încă din veacul al XVIII-lea, monumentală *Istorie Naturală* a lui Buffon, care clasificase speciile zoologice, ca și metodologia *Enciclopediei* deschiseseră drumul cercetărilor sistematice. Încît marile diviziuni și subdiviziuni ale *Comediei umane*, tinzînd să inventarieze totalitatea *speciilor sociale*, nu vor fi străine de cercetările din domeniul anatomiei comparate ale lui Cuvier sau de unitate de compoziție a lumii animale expusă de naturalistul Geoffroy Saint-Hilaire în lucrările sale. Recursul la știință și la

determinarea socio-istorică nu mai era aşadar o noutate la mijlocul veacului al XIX-lea.

Cu mult înainte de *Romanul experimental* (1880), volum teoretic esenţial pentru fundamentarea esteticii naturaliste, dar posterior multora din marile opere naturaliste, şi cu un an înainte de *Thérèse Raquin* (1867), a cărei prefaţă abordează motivaţia ştiinţifică a aceleiaşi estetici, Zola scrie un remarcabil text cu certă funcţie explicativ-programatică. E vorba de cele două definiţii date romanului: *Romanul în antichitate şi în primele timpuri ale creştinismului* şi *Romanul în secolul al XIX-lea*, la solicitarea Congresului Ştiinţific din Franţa, care-şi ţinea cea de-a 33-a sesiune la Aix, la finele anului 1866. De remarcat că obiectul acestei sesiuni a Congresului ştiinţific era tocmai studiul romanului. Adresându-se celor care deplîng inexistenţa în literatura franceză a poemului epic, Zola constată că o nouă *Iliadă*, deci o întoarcere în trecut, n-ar mai fi cu putinţă. „Dar pentru persoanele care au *interogat istoria* (subl. ns.) şi ştiu cum se comportă forţele creatoare ale inteligenţei, epopeea modernă există în Franţa. Ea are ca titlu *Comedia umană* şi ca autor pe Honoré de Balzac.”¹ Ceea ce înseamnă recunoaşterea marelui său model, într-o epocă în care nu se compara cu el şi, totodată, recunoaşterea faptului că genurile literare sînt supuse unui proces istoric care va transforma epopeea în povestire iar „povestirea, sub influenţa tendinţelor ştiinţifice şi metodologice ale timpurilor moderne” în „roman de observaţie şi analiză”. [...] „Între *Clélia* Domnişoarei de Scudéry şi *Femeia de treizeci de ani* a lui Balzac, există o serie de opere care merg pe nesimţite de la povestirea miraculoasă şi neverosimilă (*invraisemblable*) la zugrăvirea exactă a naturii umane [...]. Mi-e de ajuns să constat că astăzi am ajuns la romanul analitic, care are drept scop zugrăvirea naturii aşa cum e şi a oamenilor aşa cum sînt”². Conformitatea cu *realul*, deci cu adevărul, iată marele crez al esteticii naturaliste. La rîndul lui, romancierul este întîi de toate un savant „al ordinei morale”, „anatomistul

¹ Émile Zola, *Oeuvres critiques*, I, Préface d'Henri Mitterand, p. 280, Cercle du livre précieux, 1963.

² Idem, p. 281.

sufletului și al trupului“. „Ca și chirurgul, nu știe ce-i rușinea, nici dezgustul, atunci când scotocește plăgile umane. Nu-i însuflețit decât de grija adevărului. [...] Științele moderne i-au dat drept instrument analiza și metoda experimentală (subl. ns.). El procedează precum chimiștii și matematicienii noștri ; descompune acțiunile, le determină cauzele, le explică rezultatele. Operează după niște ecuații fixe, reducând faptele la studiul influenței mediului asupra indivizilor. Numele ce-i convine e acela de doctor în științe morale“. ¹ Este excesul influenței deterministe, taineiene (rasa, mediul, momentul) asupra lui Zola aflat la începuturile lui. Amintim că în același an 1866 Zola îi consacrase lui Taine un amplu articol elogios în *La Revue contemporaine*. Thérèse Raquin (1867), romanul care consfințește actul de naștere al romancierului Zola, poartă drept motto cunoscuta profesiune de credință a lui Taine : „Viciul și virtutea sînt produse, la fel ca zahărul și vitriolul“. Fără a trece sub tăcere momentul Taine în formarea lui Zola, a cărui operă îi va produce ulterior autorului *Istoriei literaturii engleze* o „impresie moderată“, am dori să evidențiem în definiția dată de Zola romanului (text pe care Henri Mitterand nu ezită să-l considere „primul manifest al romanului «naturalist»“) acele elemente constante ce se vor menține pe tot parcursul activității sale de teoretician. Ne referim la capacitatea de a analiza categoriile estetice în procesul lor istoric, evolutiv, ceea ce echivalează cu condamnarea imobilismului, a clasificărilor rigide și osificate, situate în afara timpului.

Dar rădăcinile „științifice“ ale operei lui Zola și ale naturalismului în genere sînt mai adînci. Scriitorul ia cunoștință de *Originea speciilor* (1859) a lui Darwin printr-o traducere franceză din 1864. Citește de asemeni și *Tratatul filozofic și fiziologic al eredității* (1850) de Prosper Lucas, *Fiziologia pasiunilor* de doctorul Etourneau și, mai cu seamă, *Introducerea la Medicina experimentală* (1865) de Claude Bernard, după cum parcurge și faimosul *Curs de filozofie pozitivă* (1830—1842) al lui Auguste Comte, fondatorul pozitivismului (cunoașterea realității pe baza faptelor și a experienței directe). Ideea principală care stă la baza sociologiei

¹ Ibidem.

acestuia, și anume, că „circuitul social e identic cu cel vital“, va face mulți prozeliti, între alții și pe Taine, cum am văzut, și va duce la identificări rigorige între științele exacte (chimie, biologie, botanică, geologie) și disciplinele umaniste (literatură, istorie etc.). Dezvoltarea impetuoasă a primelor, progresele uriașe realizate de numeroși savanți iluștri vor determina excesul interpretării științifice și fetișizarea atotputernicei științei (scientism). Fenomen explicabil dacă ne gândim că la acea dată scientismul constituia replica laică, fortificată de argumente „pozitive“, „exacte“, dată interpretărilor și teoriilor metafizice și idealiste. E ceea ce va demonstra atât de limpede Zola în *Romanul experimental*, text teoretic fundamental în înțelegerea și justificarea ideologică și estetică a naturalismului. „Tocmai prin eforturile lui divergente, îndreptate în toate direcțiile, secolul al XIX-lea ne oferă un adevărat laborator [...], o uriașă și neîntreruptă dezbatere, în cadrul căreia fiecare poziție posibilă a fost împinsă pînă la ultima limită. Putem observa dezvoltarea (iar uneori reducerea la absurd) a aproape tuturor teoriilor pe care le mai întîlnim și astăzi: scientism, istorism, realism, naturalism, didacticism, estetism, simbolism etc.“.¹ În *Romanul experimental*², exagerînd cu bună știință, pentru că e însuflețit de spirit partizan în calitate de adept și promotor al literaturii experimentale, Zola motivează și scuză în același timp, în ochii posterității, necesitatea acesteia „ca armă polemică antiromantică“ și ca modalitate de investigare a adevărului vieții, redat în întreaga gamă a variațiilor sale, de la sublim pînă la abject. Continuînd ideea lui Claude Bernard din *Introducere la metoda experimentală*, care susține că aceasta trebuie aplicată în fiziologie și în medicină, iar nu numai corpurilor brute din domeniul chimiei și al fizicii, Zola pretinde ca aceeași metodă să fie aplicată și cunoașterii vieții pasionale și intelectuale. Scopul acesteia este de-a afla *cauzele determinante ale fenomenelor*, știut fiind că acestea sînt supuse unui *determinism absolut*. Pentru

¹ cf. René Wellek, *Istoria criticii literare moderne*, vol. III, Ed. Univers, 1976, p. 28 (trad. Rodica Tiniș).

² Bibliothèque Charpentier, Eugène Fasquelle éditeurs, Paris, 1923.

a-l putea afla, romancierul naturalist recurge la experiență (ca și omul de știință), care nu e altceva decât o observație provocată. Investigația științifică, judecata experimentală înlocuiesc ipotezele idealiştilor, iar romanul de strictă imaginație e înlocuit cu romanul bazat pe observație. Zola consideră drept cauze determinante în manifestările intelectuale și pasionale ale omului *ereditatea* și *mediul social*. În acest sens, romanul experimental, adică naturalist, nu e decât rezultatul evoluției științifice ce-a avut loc în decursul veacului al XIX-lea, substituind studiului omului abstract, metafizic, pe acela al „omului natural, supus legilor fizico-chimice și determinat de influențele mediului”. Stadiul acesta întruchipează „literatura evului nostru științific, după cum literatura clasică și romantică au corespuns evului scolastic și celui teologic”. Procedînd astfel, autorii naturaliști fac operă *utilă* și *morală*, deoarece scopul lor ultim este de a studia natura pentru a o aservi omului, și „a întrona pe pămînt cît mai multă dreptate și libertate”. Polemic, Zola respinge cele două mari capete de acuzație aduse naturaliștilor : acela de a fi niște simpli *fotografi* ai realității și acela de a lăsa cale liberă *fatalismului*. La primul, argumentul său este că ideea de experiență o antrenează pe aceea de modificare, iar geniul și inventivitatea creatorului depind de felul în care va ști să producă și să dirijeze fenomenele investigate. La al doilea, Zola definește, deci delimitează, noțiunile de fatalism („manifestarea unui fenomen independent de condițiile sale”) și determinism („condiția necesară a unui fenomen, a cărui manifestare nu e forțată”). Romancierul are deplină independență de acțiune : modificînd cauzele determinante (mediul) se vor schimba și urmările, deci oamenii, pasiunile, deprinderile lor. (Ceea ce, transpus la viața socială, va crea situația revoluționară din *Germinal*, de pildă.) Zola respinge în același timp didacticismul și tezismul : concluzia operelor naturaliste, oricît de moralizatoare, trebuind a fi conținută în înseși operele.

„Terenul nostru (spune Zola) este corpul omenesc, în întregimea lui, cu fenomenele sale cerebrale și senzuale, în stare sănătoasă și în stare morbidă.” Evidențiind acest lucru în articolul său *Arta și Urîtul*, Mihai Ralea remarcă faptul că „Realismul în

literatură atinge apogeul în evoluția contra frumosului“, dînd drept de cetate subiectelor „umile, modeste, urîte“. Naturaliștii sînt așadar considerați inițiatorii unui nou criteriu de evaluare estetică : acela al adevărului, indiferent de aspectele sub care acesta se poate înfățișa. În concluzia sa, Mihai Ralea pledează la rîndul său pentru lărgirea ariei de cuprindere a literaturii, considerată în esteticile predecesorilor (clasici, romantici) a fi apanajul pasiunilor elevate, al personalităților de excepție. Singur veacul al XVIII-lea dăduse o lecție de modestie prin încercarea lui Diderot de a crea o dramă burgheză, cu o problematică la nivelul scenelor obișnuite din viața cotidiană (ceea ce în artele plastice ar corespunde picturii de gen) : „...se poate spune că un fenomen sau un subiect urît e mai susceptibil de a fi tratat artistic decît unul frumos, fiindcă lasă o margine mai mare creației artistului.“¹ „Dar naturalismul înseamnă punctul extrem al tendinței care propune ca scop al scriitorului mai curînd adevărul decît frumosul“, e și părerea lui Philippe van Tieghem², deci una de adeziune la estetica naturalistă, deși criticul are rezerve față de afirmația lui Zola atunci cînd acesta susține că „lumea umană e supusă aceluiași determinism ca și restul lumii“. Ceea ce presupune „o concepție materialistă și mecanicistă a lumii morale“³.

Mijloacele de expresie, după părerea lui Zola, trebuie să fie aservite aceluiași scop moral, redarea adevărului. Criticii, se știe, au fost necruțători cu el în această privință. Thibaudet consideră că stilul lui Zola se situează la nivelul institutorului, al muncitorului instruit, socotindu-l grosolan, plin de locuri comune, de epitete previzibile. Ni se pare o judecată aspră pentru cel care dorea ca „ideea să fie într-atît de adevărată, de despovărată, încît să apară transparentă prin ea însăși, și de-o soliditate de diamant în cristalul frazei“. „Aș vrea să culc omenirea pe o pagină albă ! Să văd totul, să știu totul, să spun totul !“ În *Romanul experimen-*

¹ Mihai Ralea, *Scrieri din trecut*, Editura pentru literatură, 1963, p. 219.

² Cf. *Marile doctrine literare în Franța*, Ed. Univers, 1972, p. 219.

³ *Op. cit.*, p. 237.

tal Zola polemizeaza și cu adepții scriiturii alese : „Dacă e să-mi spun părerea pe șleau, zic că astăzi se acordă o pondere exagerată formei. [...] Cel care va scrie mai bine nu e cel ce va galopa cu mai mult avânt printre ipoteze, ci acela care va ținti de-a dreptul adevărul. [...] Marele stil e făcut din logică și claritate !” Ne explicăm, între altele, de ce *L'Assommoir* e dedicată marelui său prieten Gustave Flaubert, „în semn de ură împotriva bunului gust“.

Dacă, asemeni lui Wellek, putem astăzi considera drept un eșec „încercarea unor Taine, Hennequin, Brunetière și Zola de-a crea o știință a poeziei după modelul științelor Naturii”¹, se cuvine însă să facem o disociere, cel puțin în cazul lui Zola, între activitatea sa de teoretician al literaturii experimentale și rezultatul concret, oferit de realizarea unei opere monumentale, ce s-a bucurat și se bucură de o uriașă popularitate. (Astăzi, Zola, se numără printre primii zece scriitori traduși în lumea întreagă.)

Începînd din 1870 și pînă în 1893, Zola va produce cele douăzeci de tomuri ale ciclului Rougon-Macquart, „istoria naturală și socială a unei familii sub cel de-al Doilea Imperiu”. Prin întreg sistemul de concepție al acestui vast ansamblu romanesc, prin investigarea și îmbrățișarea unor medii sociale mai largi, prin spațiul acordat nu numai personajului, ca entitate profund individualizată, ci și ansamblurilor sociale (maselor), Zola se va diferenția în bine față de opera maestrului său, Balzac. Deoarece, privită în timp și din afară, *Comedia umană* își dezvăluie cu ușurință slăbiciunile : legătura dintre diversele opere e concepută posterior apariției lor ; inexistența muncitorului în paginile sale² etc. Cum am văzut, ideea transmisibilității caracterelor antecesorilor „plutea în aer”, iar Zola găsește în acest suport științific oferit de epocă legătura dintre diferitele verigi ale ciclului. Trebuie spus că determinarea biologică nu constituie pentru familia Rougon

¹ R. Wellek, *op. cit.*, p. 27.

² Cf. André Malraux, *l'Homme précaire et la littérature*, Gallimard, 1977, p. 123 : „...Naturalismul chema zugrăvirea fidelă a unei colectivități aproape absentă în roman : muncitorii [...], o nouă ficțiune luase naștere, mai puțin imparțială decît aceea a lui Flaubert, dar mai fraternă“.

Macquart un cadru rigid, motivația ereditară fiind făcută mai cu seamă în romanul care deschide ciclul, *Izbinda familiei Rougon*, și reluată în tomul final, *Doctorul Pascal*. Opera aceasta care numără o mie două sute de personaje reprezintă o secțiune prin toate mediile sociale : negustori mărunți (*Pînteccele Parisului*) ; preoți (*Greșcala abatelui Mouret*, *Cucerirea orașului Plassans*) ; reprezentanții marii politici (*Excelența sa Eugène Rougon*) ; mici meseriași sau declasați (*Gervaise*) ; curtezane (*Nana*) ; familia burgheză cu prejudecățile, ipocrizia și moravurile ei corupte (*Pot-Bouille*) ; marele negoț și marele capital luptînd împotriva micului capital (*La Paradisul femeilor*), carte pentru a cărei documentare Zola a citit economie politică și pe socialiști, de la cei utopici (Fourier) pînă la Marx ; muncitori și revoluționari (*Germinal*) ; artiști (*Creație*) ; țărani (*Pămîntul*) ; ferovieri (*Bestia umană*) ; mare finanță (*Banii*) ; militari, dezvăluind în *Prăpădul eșecul militar al celui de-al Doilea Imperiu* etc. •

Printre multele acuzații aduse scriitorului în timpul vieții a fost și aceea de superficialitate în documentare. Masivul (700 pagini) volum recent publicat de către Henri Mitterand¹ cu selecțiuni din arhivele inedite Zola infirmă acest lucru. E vorba de dosarele alcătuite pentru fiecare operă din ciclul *Rougon-Macquart*, din care exegetul dă rezumate și extrase ample, ordonate cronologic și tematic. O publicare integrală ar fi pretins tomuri întregi. Amintim, de pildă, că dosarul pregătitor al romanului *Germinal* e mai voluminos decît opera în sine și a fost, de altfel, singurul publicat in extenso². Maniac al „fișei“, Zola practică o documentare care îmbină sistemul „clasic“, la îndemîna oricărui scriitor (consemnarea în scris a informației provenită din lecturi, din știrile furnizate de ziare, de corespondența purtată în acest scop sau relatările făcute de cunoștințe, prieteni etc.) cu un sistem cît

¹ *Carnets d'enquêtes, une ethnographie inédite de la France*, par Émile Zola. Textes établis et présentés par Henri Mitterand (d'après les collections de la Bibliothèque Nationale), Plon, 1986.

² Cf. Colette Becker, *La Fabrique de Germinal*, Paris, Sedes, 1984.

se poate de nou, inițiat de însuși Zola, și pe care astăzi l-am numi „gazetăresc“. Cînd face călătoria Paris-Nantes și retur pe o locomotivă, documentîndu-se pentru *Bestia umană*, Zola va consemna ceea ce vede cu propriii săi ochi : comenzile mașinei, trepidația, obiceiurile mecanicului și ale focistului, curentul stîrnit de viteza trenului, perspectiva asupra peisajului, efectul semnelor luminoase noaptea, șocul acustic produs de trenurile care vin din sens contrar etc. Tot astfel, între 17 și 26 aprilie 1891 scriitorul reface în trăsură, din sat în sat, traseul urmat în august 1870 de către armata Imperiului care se îndrepta spre Sedan. Totodată Zola va asculta răspunsurile celor întrebați de el, adică va ancheta pe viu : mineri, curtezane, vînzători de magazin, cumpărători, țărani, hangii, pictori. Aceștia își vor zugrăvi meșteșugul, îi vor povesti întîmplări și anecdote etc. Optica scriitorului se confundă cu a omului de meșerie iar cititorul are senzația autenticului, sau, cum declară Zola în *Romanul experimental*, el face „sociologie practică“. Aceste „carnete de anchetă“ ale scriitorului pot prezenta așadar un dublu interes : ca inegalabil document asupra istoriei sociale (etnografice și antropologice) a secolului trecut ; dar și ca document de lucru scriitoricesc, cu valoare proprie. În acest din urmă caz ele au căpătat autonomie alcătuiind, un fel de operă în operă, un nucleu intrinsec de adevăr, care oferă suport și osatură operei de ficțiune. Densitatea și subtilitatea notațiilor, dar și calitatea lor de fapte brute, neprelucrate, apartenența lor la laboratorul în care se făurea opera literară le conferă astăzi cel mai viu interes. Este situația multiplelor zone din așa-numita „literatură de frontieră“ (corespondență, memorialistică, între altele) neresimțite ca avînd valoare literară și nedestinate publicării de către autorii lor, dar care la interval de cîteva generații dobîndesc statut literar, fenomen observat de formalistii ruși (1924) și readus în actualitate de către semioticieni.¹

Relatările contemporanilor îl prezintă pe Zola extrem de scrupulos și chiar pedant în alcătuirea dosarelor fiecărei opere în parte. O mapă conținea cinci dosare : primul cuprindea *Schița*

¹ Cf. între alții, Tzvetan Todorov, *Le langage poétique* in *Critique de la critique*, collection „Poétique“, Ed. du Seuil, 1984.

corespunzătoare personajului central și a ideii dominante ; al doilea, *personajele, starea lor civilă și fișele de caracter* ; al treilea, *ancheta la fața locului*, al patrulea, *notele de lectură*, tăieturile din ziare care priveau subiectul, răspunsurile prietenilor chestionați ; al cincilea, *planul operei*. Anticipînd asupra epocii lui, Zola mărturisește faptul, obișnuit în zilele noastre, că „lasă romanul să se facă singur“. Și aceasta pentru că nu știe să inventeze fapte : „acest gen de imaginație îmi lipsește cu totul.. Am luat hotărîrea să nu mă preocupe niciodată subiectul. Încep să lucrez la roman fără să știu nici ce evenimente se vor desfășura, nici ce personaje vor lua parte la acțiune, nici începutul, nici sfîrșitul. Nu cunosc decît personajul principal. Meditez asupra *temperamentului* său, asupra *familiei* în care s-a născut și asupra *clasei* în care am hotărît să-l fac să trăiască. În loc să apelez la imaginație, apelez la logică“. ¹

Am subliniat cele două determinante ale poeticii lui Zola : ereditatea (datul biologic) și mediul (datul social).

O' romantică profesiune de credință antiromantică

Ce este *Confesiunea lui Claude* ? — O carte autobiografică de tinerețe, o „educație sentimentală“ a unui tînăr aflat în pragul vieții, e ispitit să răspundă oricui cititor care parcurge puținele pagini ale acestei „încercări“. Să nu ne înșelăm, însă. Cartea aceasta restrînsă ca dimensiuni cuprinde întregul program al unui tînăr ambițios de douăzeci și cinci de ani, aflat în plină ucenicie literară. În 1865, anul apariției *Confesiunii*, Zola, după ce, la sfatul lui Louis Hachette în a cărei editură lucrează în calitate de șef al publicității, a renunțat să mai publice versuri, e autorul *Povestirilor pentru Ninon*, al cîtorva piese de teatru refuzate, și a numeroase articole „strecurate“ mai cu seamă prin gazetele de opoziție din provincie. E perioada marilor acumulări, a unor lecturi

¹ Apud Armand Lanoux, *Bonjour Monsieur Zola*, Ed. Grasset et Fasquelle, 1973, p. 126.

imense din marii scriitori, dar și a unei „îmbibări“ cu lucrări din științele exacte, care vor oferi suportul științific al concepției sale romanești. Formarea lui Zola e rapidă. Disecînd — ca să folosim un termen atît de obișnuit recuzitei lui — ideile principale ale cărții, expuse de altfel în scurta prefață, justificativă a textului, vom vedea că programul și crezul scriitorului sînt constituite încă de la această dată. Zola afirmă că face operă *morală*, ba chiar că morala cărții lui e „aleasă și curată“, zugrăvind „căderea și căința“ unei inimi tinere, care-și „strigă suferințele, pentru a-i face pe frații săi să evite asemenea suferințe“. Principiile morale care le invocă și le ilustrează prin scrisul său sînt *sinceritatea și adevărul* : ...„Întîmplarea aceasta e despuiată și adevărată pînă la cruzime“. (Într-atît adevărul e obsesia lui, încît celor care, după apariția cărții, îi vor reproșa inconsistența și impresia de artificialitate a unor episoade, Zola le va contraargumenta, invocînd conformitatea celor relatate în opera de imaginație cu realitatea, confundînd *verosimilitatea literară*, adică meșteșugul, capacitatea scriitorului de a reda adevărul, cu *Adevărul* ca fapt brut.) În sfîrșit, ne încredințează autorul, întreaga carte e constituită de „lupta dintre vis și realitate“ sau de „manifestarea maladivă a unui *temperament* (subl. ns.) aparte care simte nevoia aprigă a realului, ca și pe aceea a speranțelor mincinoase și plăcute ale visului“. Am văzut că metoda de lucru a scriitorului ajuns în plină maturitate va fi aceeași : va porni de la un *temperament* într-un *mediu* dat, ale cărui reacții *logice* le va urmări. Antiteza Vis-Realitate înseamnă pendularca lui Claude-Zola între cei doi poli, adică între dorința, proiecția individului de-a așeza lumea exterioară după bunul lui plac, și replica, infirmarea dură, crîncenă uneori, prin care legile lumii exterioare dizolvă această proiecție. Este, în ultimă instanță, pendularea lui Zola la această dată între Romanticism și Realismul de factură deosebită ce începuse să se afirme prin cărțile fraților Goncourt.

Printre elementele romantice ale *Confesiunii* trebuie invocată în primul rînd tema cărții. Începînd cu Musset (*Mimi Pinson*),

trecînd prin Hugo (Fântîne din *Mizerabilii*, *Marion Delorme*) și pînă la Al. Dumas-fiul (*Dama cu camelii*), fără să uităm de H. Murger (*Vie de Bohème*), nici de substanțiala contribuție slavă (Dostoievski), scriitorii romantici s-au simțit ispitiți să reabiliteze prostituata, curtezana. Considerată exclusiv o victimă a societății, i-au atribuit „cu dărnicie” cum va constata Zola, tinerețe, frumusețe, prospețime, sensibilitate, gingășie sufletească etc. Acest imbold romantic — intenția generoasă a unui suflet tînăr de a aduce pe calea cea bună o inimă „rătăcită” — există și în cazul lui Claude-Zola. Eroul nostru elaborează chiar strategia unui întreg program de reeducare, adevărată „cursă cu obstacole” a virtuții, inițiind „probe” din ce în ce mai pretențioase. Însuși titlul cărții trezește ecouri mussetiene : *La Confession d'un enfant du siècle* (*Confesiunea unui copil al secolului*).

Întreaga parte a cărții consacrată visului adolescentin de puritate al eroului — de fapt o adevărată obsesie a neprihănirii ființei iubite, vis ce revine sub nenumărate deghizări și imagini (și care ar putea constitui elemente prețioase în cazul unei investigații psihanalitice) — ține tot de mitologia romantică. Am mai adăuga patetismul tonului, ce nu poate trece neobservat pentru cititorul de azi. Concepută sub forma unor scrisori pe care Claude le trimite celor doi prieteni rămași în Provența, cartea e constituită din înșiruirea acestor capitole-epistole, iar expeditorul li se adresează destinatarilor prin „Fraților !” ; acestui ton i se adaugă o nestăvilită revărsare de sensibilitate și lacrimi, în cea mai autentică tradiție romantică. Întreaga *Confesiune a lui Claude* se scaldă în lacrimi. Dacă le-am număra, cuvintele „lacrimi”, „plîns”, „hohote de plîns” sînt cele care se repetă cel mai des alături, ce-i drept, de „nervos”, „criză de nervi”, „maladiv”, cuvinte cheie care le contracarează pe cele dintîi pe latura poeticii „experimentale” a romanului. La toate acestea am mai putea adăuga regia unor întregi scene, ca de pildă cea atît de patetică a morții Mariei, copila-prostituată, care astfel răscumpără căința lui Claude, sau procedeul de alăturare a personajelor prin antiteză : cele două cupluri Claude-Laurence și Jacques-Marie se află unite ca printr-o figură

de cadrul, în diagonală ; întreaga desfășurare a intrigii tinde să intervertească, adică să reazeze logic, după structura lor sufletească, pe cinicul Jacques, „omul practic“, alături de apatica Laurence, cea cu sufletul și trupul deopotrivă de moarte, și pe sensibilul Claude alături de nevinovata Marie.

Realitatea e sugerată prin imaginea zidului. Element real, (mansarda lui Claude dă spre un zid) acesta capătă dimensiuni simbolice și chiar mitice, deoarece toate strădaniile lui Claude de a o însufleți pe Laurence, femeia de stradă rămasă fără adăpost, căreia îi oferă azil „din milă și simț al dreptății“, se izbesc *ca de un zid* și eșuează. Laurence însăși („Eu sînt visul, ea e realitatea“ — spune Claude) e mută și rigidă ca un zid. În sfîrșit, zidul va da răspunsul răspicat, confirmînd trădarea lui Laurence și punînd capăt chinuitoarelor frămîntări ale lui Claude : ca pe un ecran, pe el se proiectează pătratul de lumină al ferestrei lui Jacques și, în cadrul acestuia, aidoma unor desene animate ironice și batjocoritoare, se mișcă umbrele celor doi, iar profilurile lor se unesc într-un sărut grăitor. Realitatea, implacabilă ca un zid, spulberă visul de dragoste al tînărului, dăruindu-i în locul iubitei vișate, „fecioara palidă și blondă, avînd majestatea lacurilor și a nourilor“ (alt clișeu romantic), pe Laurence, „spectrul palid și veșted“, femeia obosită și secătuită înainte de vreme, al cărei suflet nu mai poate vibra la nimic, nici la încercarea lui Claude de a-i insufla „bucuria sfîntă a muncii“, nici la iubirea pătimașă cu care acesta o înconjoară. Adevărată tragedie amoroasă, această iubire e de neînțeles pentru Claude. Ea ni se pare a ține de logica demonstrației, e încoronarea, argumentul suprem ce dezvăluie eșecul în educația — în reeducarea — întreprinsă de Claude. E bobîrnacul pe care-l dă realitatea, farsa pe care o joacă celor împătimiți de ideal : „Fraților, mă tem că visele noastre nu sînt decît minciuni“. Întreaga carte e o replică-polemică dată romanticilor, „plîngăreții aceia, visătorii care împodobesc cu aripi demonii lor de la douăzeci de ani. [...] Dragostele lor se scaldau în toată oroarea iubirii cumpărată. Au fost înșelați, răniți, tirîți în noroi. [...] Apoi, rana s-a închis, și, odată cu vîrsta, amintirea a învăluit în

farmecul ei mîngîietor întrecă infamie de-odinioară“. Sincer, lucid, neprefăcut, Claude-Zola se simte la fel de decăzut ca și Laurence în iubirea lui umilitoare pentru ea. Dar, dacă descoperă că realitatea nu oferă Magdalene pline de căință, Zola găsește în schimb accente zguduitoare pentru a pleda inculparea adevăratului vinovat : Societatea. Marie, copila de cincisprezece ani, „fiica marelui oraș care făcuse din ea acea creatură monstruoasă, care nu era nici copil, nici femeie“, mărturisește în clipa morții că nu știe să se roage, deoarece niciodată n-a avut de ce să ceară iertare : „Femeia care m-a crescut îmi dădea încredințarea că numai cei răi se duc la biserică, pentru a-și face iertate fărădelegile“. Judecător imparțial și onest, Zola le absolvă pe Marie și pe Laurence, „deopotrivă de prihănite, deopotrivă de nevinovate, fiice ale lui Dumnezeu rănite de oameni“.

★

Ceea ce conferă un interes deosebit *Confesiunii lui Claude* e factura ei autobiografică. Urmînd criteriile definitorii pe care Philippe Lejeune le dă autobiografiei¹ (identitate dintre autor și narator, identitate dintre autor și personajul principal, în ultimă instanță consemnarea în scris a aceluiași nume pe copertă și în carte) nu putem trage decît o singură concluzie : *Confesiunea lui Claude* nu este o autobiografie *stricto sensu*. Ca cititori însă, ne vom lăsa seduși de acea reacție inversă, sesizată tot de Philippe Lejeune, și care constă, în cazul operelor de ficțiune cu caracter autobiografic, în a căuta asemănări între autor și eroul pretextual al cărții. În cazul nostru, o oricît de sumară tentativă de identificare Claude-Zola nu va face decît să ne dezvăluie asemănările : cei doi prieteni cărora cartea le este dedicată, Paul Cézanne și Jean-Baptiste Baille, viitor notar, sînt colegii săi de la Colegiul Bourbon din Aix. Nostalgicele evocări ale anilor de școală și a „laboratorului“ din locuința familiei Baille, unde făceau „versuri și chimie, pictură și muzică“ ; ale escapadelor prin peisajul încins de soare al Provenței, scaldele în rîu sînt cît se poate de autentice. Așijderi anii de lipsuri de după venirea la Paris, petrecuți prin

¹ Cf. Philippe Lejeune, *Le pacte autobiographique*, Seuil, 1975.

mansarde, la masa de scris, în fața foii albe, ori în căutarea unei slujbe. La fel de autentică e și vânzarea paltonului în Place du Panthéon. Adevărat pînă și episodul cu Laurence, Berthe pe numele ei adevărat : totul a fost minuțios dovedit de către spiritul detectiv al biografilor și istoricilor literari, și toate aceste elemente ni se par revelatoare și pledează pentru acordarea calității de text cu factură autobiografică acestei *Confesiuni*... Esențial însă rămîne portretul — mai bine zis autoportretul — *moral* al scriitorului la douăzeci de ani, portret ce se încheagă din frînturi și impresionează prin pătrunderea cu care Zola își surprinde însușirile, calități umane și haruri scriitoricești, intuind printr-un soi de premoniție tot ceea ce-l însuflețește și-l va purta „în afara judecății mulțimii“. „Nu regret că nu dau ascultare decît rațiunii mele, că trăiesc liber, numai în dragostea adevărului și a dreptății“ : s-ar spune că anticipează evenimente ce vor avea loc peste aproape patruzeci de ani. Zola își recunoaște vulnerabilitatea unei naturi sensibile, jupuite de vii, „ca o cutie de rezonanță“ : „...am o percepție acută și limpede a lumii ce mă înconjoară“ ; „Primesc și răsfrîng înfiorat cea mai neînsemnată rază“ ; „Văd bine că m-am născut ca să mă sfîșii de unul singur“ ; „N-am drept pavăză nici muțenia inimii, nici a sufletului“ ; „Mă bucur de înspăimîntătoarea nefericire de-a avea în mine o veșnică furtună.“ Ceea ce impresionează cu deosebire la acest discurs autoreferențial aproape neprelucrat, țîșnit din inimă, — în ciuda stîngăciilor și-a patetismului — e tocmai sinceritatea lui. Impresionante între toate ni se par mărturiile ce dezvăluie scriitorul, înzestrările sale : „Am trista puțință a visării, facultatea de a crea pe de-a-ntregul personaje care duc aproape o existență reală; le văd, le ating“ ; „Continui să am această putere stranie de-a mă sustrage realității, de-a zămisli o lume și ființe mai bune“ ; „...Mă dedublez. Am și în vis aceeași sinceritate ca și-n senzațiile adevărate. Duc astfel două existențe paralele, la fel de vii, la fel de aprige amîndouă“ ; „...îmi plac în mod straniu aceste delicate operații ale inteligenței, pornită în căutarea unei soluții necunoscute. Simți o voluptate minunată să cîntărești fiecăare cuvînt, fiecăare răsufflare ; de la cîteva date vagi, ajungi, printr-un mers încet și

sigur, *matematic* (subl. ns.) la cunoașterea adevărului întreg.“ Mai târziu, cum am văzut, scriitorul va mărturisi că în locul imaginației apelează la logică. Zola, ca și Roger Martin du Gard, între alții, face parte dintre scriitorii care știu să-și drămuiască timpul și care cred că inspirația constă în a te așeza la masa de lucru în fiecare zi, la aceeași oră : „Am sfînta bucurie a muncii“, spune Claude-Zola.

O „Scenă a vieții de provincie“ în manieră Zola

„Scenă“ ce nu va zugrăvi nici geniul cumulator al vreunul bătrîn avar, nici captarea vreunei moșteniri, nici pe vreun tînăr ros de ambiție care aspiră să-și părăsească ungherul de provincie ca să-și afirme talentul pe „marea scenă pariziană“. Spre deosebire de Balzac, Zola va împleti în acest roman firul mai multor teme : tema politică și anticlericală, tema familiei și a nebuniei. O notație din schița pregătitoare a romanului precizează și în planul procedeeelor, „maniera“ Zola : „Fără portrete, doar fapte și dialog“. Iar Henri Mitterand, vizînd dimensiunile profunde ale cărții, va face observația : „Poate că, după două pretexte (*hors-d'oeuvre*) descriptive și pitorești, ca *Haita* și *Pînteccele Parisului*, lui Zola nu-i displăcea să se-ntoarcă la un roman de analiză psihologică“. ¹

A patra verigă a ciclului Rougon-Macquart, *Cucerirea orașului Plassans* începe să apară în foileton în *Le Siècle*, ziar republican de opoziție, între 24 februarie și 25 aprilie 1874. Venea după *Izbînda familiei Rougon* (1870), roman inaugural, a cărui acțiune se petrece tot la Plassans și sugerează, prin reușita familiei Pierre și Félicité Rougon, întreaga izbîndă a clasei burgheze ce-și leagă interesele de lovitura de stat a lui Ludovic-Napoleon Bo-

¹ Cf. Émile Zola, *Les Rougon-Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le Second Empire*, publiée sous la direction d'Armand Lanoux. Études, notes et variantes, index établis par Henri Mitterand. Éd. Gallimard, collection „Bibliothèque de la Pléiade“, p. 1648.

naparte din 2 decembrie 1851, după *Haita* (1871), care arată efectele loviturii de stat la Paris, în lumea speculatorilor de terenuri imobiliare, avînd printre eroii principali pe Aristide Rougon, fiul lui Pierre și al lui Félicité Rougon, și în sfîrșit, după *Pîntecele Parisului*, care prezintă lumea micii burghezii negustorești sub cel de-al Doilea Imperiu. În planul definitiv al ciclului *Rougon-Macquart*, alcătuit după o concepție dialectică am spune, a contrariilor, fiecare nou roman trebuie să fie complementar celui dinaintea lui și totodată opus lui, avînd la rîndu-i un altul complementar și antitetic. În schița pregătitoare la *Cucerirea orașului Plassans*, Zola precizează : „Ca desfășurare generală a operei, e timpul să mă întorc la Plassans, unde multă vreme de acum încolo nu voi mai putea călca. Spre sfîrșit, numai“. Acțiunea ultimului volum al ciclului, *Doctorul Pascal* (1893), se petrece într-adevăr la Souleiade, lîngă Plassans. Doctorul Pascal (personaj de ficțiune sub ale cărui trăsături Zola s-a zugrăvit pe el însuși) e frate cu Eugène și Aristide Rougon, fiii lui Pierre și Félicité Rougon. Două din personajele din *Cucerirea orașului Plassans* vor fi personaje principale în alte două romane ale ciclului : Serge Mouret, în romanul imediat următor, *Greșeala abatelui Mouret* (1875), și Octave Mouret (fratele lui) în romanul *La Paradisul femeilor* (1883), al unsprezecelea din ciclu.

Toate temele care fuzionează în *Cucerirea orașului Plassans* se regăsesc în activitatea gazetărească a lui Zola premergătoare apariției romanului. Unul din textele capitale care dovedește că la baza acestui roman, ca și a *Doamnei Bovary*, stă un fapt divers real, e cel publicat în *La Cloche* din 17 iunie 1872 : Zola relatează povestea sechestrării abuzive a unui anume Maurin, proprietar în Montmartre, care la vîrsta de patruzeci de ani se căsătorește cu fiica unuia din chiriașii săi, în vîrstă de optsprezece ani. Aceasta, Henriette, nu întîrzie să devină amanta unui tînăr doctor, din același imobil. Dormitorul soților se află sub camera tînărului doctor. Cum cei doi nu îndrăznesc să recurgă la o crimă (Maurin e un om cît se poate de pașnic și iubitor), sfătuită de doctor, tînăra soție va înscena brutalitățile de peste noapte : suspectat de întreg cartierul, care într-una din nopți îl

zarește prin grădină cu o lumânare în mână, în timp ce Maurin nu făcea decît să stîrpească melcii de prin lăptuci, acesta e în cele din urmă închis în ospiciul de la Charenton. După un an, Henriette își părăsește amantul și, cuprinsă de remușcări, se duce să-și vadă soțul. Dă peste un om de nerecunoscut, care face o criză de nebunie, deoarece, între timp, Maurin își pierduse mințile de-a binelea. Nu este decît nucleul brut furnizat de un fapt real : încă din anii premergători structurării ciclului *Rougon-Macquart*, Zola fișase numeroase lucrări medicale privind alienarea mintală în legătură cu fenomenele de ereditate. Notele din anul 1868 dovedesc lectura lucrărilor : Dr. Jacques Moreau, *Despre identitatea stării de vis și a nebuliei* (1855), *Psihologia morbidă în raporturile ei cu filozofia istoriei* (1859) și *Despre influența nevropatiilor asupra dinamismului intelectual* (1859) ; dr. Morel, *Tratat asupra degenerescenței fizice, intelectuale și morale a speței umane* (1857) ; dr. Ulysse Trelat, *Nebunia lucidă, studiată și privită din punctul de vedere al familiei și societății* (1861). Stabilind că elementul de legătură al istoriei naturale a familiei Rougon-Macquart va fi ereditatea, dînd ca punct de plecare al întregii descendențe pe Adelaïde Fouque (mătușa Dide), o dementă, aceeași care la bătrînețe stă închisă în ospiciul de la Tulettes, lîngă Plassans, nebunia în *Cucerirea orașului Plassans* nu va fi simulată, ea existînd cu adevărat, ca o tară de familie, ci doar *eliberată* de către elementul religios (extazurile mistice ale Marthei Rougon).

Tema religioasă, adică ceea ce va sluji drept argument declanșator în roman, apare la rîndul ei în activitatea gazetărească a lui Zola. Într-o cronică dramatică din 1869, Zola enumeră variațiile femeii evlavioase (dévoté) : „ipocrita... habotnica, al cărei creier dereglat e pradă halucinațiilor religioase, păpușa mondenă, care-și are scăunelul la Saint-Roch, așa cum ai o lojă la teatru...” Recunoaștem (în ultimele două „varietăți”) dominantele personaje-lor Marthe Mouret și doamna de Condamin din *Cucerirea orașului Plassans*. În martie 1870, Zola publică un articol în *La Cloche*, pe jumătate studiu, pe jumătate nuvelă, în care vorbește despre o enoriașă cucernică ce-și pierde cunoștința, amețită de miresmele și luminile bisericii, dar mai cu seamă cucerită de elocința unui

vicar, om de lume și bărbat chipeș. (De remarcat că, într-o primă variantă, personajul preoțesc era un soi de Tartuffe, care devenea amantul gazdei. Ulterior, întreaga problematică a cărții căpătând dimensiuni mai profunde, preotul devine un temperament nesenzual, dominator. La rîndul lui, personajul feminin, după ce Zola citește *Tratatul* doctorului Trelat, nu mai simulează nebulina : din artificiu romanesc, aceasta devine tară ereditară, adică o ipoteză de lucru.)

Aspectul sub care e atacată tema religioasă în *Cucerirea orașului Plassans* nu se mai menține la nivelul anecdoticului : religia devine o adevărată plagă socială, distrugătoare a familiei dar, mai ales, este suportul cel mai important al regimului politic. Pentru a înțelege în adevăratul lor sens intențiile demascatoare ale lui Zola, trebuie să ne referim la criza politică a perioadei imediat următoare războiului franco-prusac (1870) și înăbușirii Comunei din Paris (1871) ; perioada 1871—1873 reprezintă deruta unei națiuni pe care anii de falsă prosperitate economică și falsă securitate politică ai celui de-al Doilea Imperiu (1851—1870) au pus Franța în situația de a capitula la Sedan și, mai cu seamă, e caracterizată de teama claselor avute de un regim radical de stînga. În articolele sale din *Le Corsaire*, din cursul anului 1873, Zola ataca frecvent conservatorismul și clericalismul în persoana ducelui de Broglie și a anturajului său, atrăgînd atenția că „doctrinariii și clericaliile vor să ia de la capăt opera Restaurației“. În perioada amintită, Franța ezită între mai multe forme de guvernămînt : *legitimistii* sînt partizanii instaurării monarhiei din ramura vîrstnică a Bourbonilor, în persoana contelui de Chambord, nepot de fiu al lui Carol al X-lea (acesta, sub numele de Henric al V-lea, e înconjurat de mica sa curte monarhică, la Viena, și așteaptă „un semn“ din partea supușilor lui „prin drept divin“) ; *orleaniștii*, conservatori, susținători ai religiei, sînt partizanii monarhiei franceze din ramura tînără, de Orléans, dar sînt gata să fuzioneze cu primii ; mai sînt și *cezariștii*, adepții fiului lui Ludovic-Napoleon Bonaparte, și *republicanii*. Declarația ducelui de Broglie, căpetenia orleaniștilor, din 24 mai 1873, în Adunarea Națională : „Este necesar să se risipească temerile țării, făcînd să prevaleze în guvern

o politică categoric conservatoare“, va pune capăt guvernării lui Thiers, iar mareșalul Mac-Mahon devine președinte al republicii — al unei prea conservatoare republici, caracterizată printr-un conformism politic, social și religios, care avea să-și capete cu îndreptățire denumirea de „ordine morală“. Michelet și Quinet, marii dascăli ai generației pașoptiste, Renan și Taine, Zola, după cum am văzut, vor protesta împotriva acestui conformism cu mijloace de expresie adecvate. Atitudinea vehement anticlericală a lui Zola era influențată și de campaniile anticlericale ale presei radicale din anii premergători căderii Imperiului : 1868—1870. Personal, asistase la manifestările anticlericale de la Marsilia din 1870. Iată tot atâtea argumente care fac ca romanul *Cucerirea orașului Plassans* să fie o violentă satiră anticlericală, Zola transpunând în primii ani ai celui de-al Doilea Imperiu (1851) atmosfera politică și religioasă de după 1871.

Cadrul acțiunii este Plassans — adică Aix, orașul copilăriei și adolescenței lui Zola — ; casa familiei Mouret este casa familiei Cézanne, după cum prototipul real al lui François Mouret este tatăl pictorului, redat cu toate maniile lui de burghez strângător. Acțiunea începe, ca multe din romanele lui Zola, prin intruziunea unui personaj străin într-un mediu dat și care, în timp, va declanșa intriga. Personajul acesta este abatele Faujas, agent politic, venit să convertească la bonapartism un oraș legitimist. Va fi călăuzit în întreprinderea lui de Félicité Rougon, mama lui Eugène Rougon, ministrul, căruia Faujas își oferise serviciile. Numele ministrului nu este niciodată rostit în carte, Félicité face doar aluzii la el. Misterul plutește mai cu seamă asupra persoanei și acțiunilor abatelui : personaj tenebros, auster, acesta respinge răsfăturile de orice fel, complăcându-se în sobrietate și sărăcie și urmărindu-și planurile cu o înverșunare diabolică. Pentru a-și atrage simpatia orașului pe care are misiunea să-l învețe „să voteze corect“, va crea o operă de binefacere pentru tinerele fete și un cerc al tineretului. Dar mai cu seamă va atrage de partea sa notabilitățile orașului, cărora, prin agenții lui locali și benevoli (doamna de Condamin, între alții), li se sugerează că menținerea în postul pe care-l dețin depinde de felul cum se vor comporta

în alegeri. E ceea ce înțeleg în cele din urmă cei care alcătuiesc grupul bonapartist, care se întrunește la subprefectură, și în fruntea căruia se află Péqueur des Saulaies, subprefectul, judecătorul Paloque, care aspiră la postul de președinte de tribunal, doctorul Porquier, care vrea să-și mențină clientela din lumea bună, Delangre primarul ; ca și cei care alcătuiesc grupul legitimist, și care se întrunesc la președintele de tribunal Rastoil. Acesta, deși urmează să se pensioneze, are nevoie de un loc de substitut pentru fiul lui etc. Nu numai grupările politice laice trebuie aduse pe calea cea bună, ci însăși ierarhia bisericească — ocazie pentru Zola de a fi necruțător cu toată tagma preoțească. Sînt rînd pe rînd arătate versatilitatea episcopului, monseniorul Rousselot (care, întocmai ca o femeie, „se dă celui mai tare”), viclenia și răutatea abatelui Fenil, directorul seminarului, cel care refuză împărtășania preotului paroh aflat pe moarte, și care-l va pierde în cele din urmă pe Faujas : prostia „henormă” (cum ar fi spus Flaubert) a abatelui Bourrette (în schițarea antitezei Faujas-Bourrette, Zola trebuie să fi suportat influența inconștientă a acelei mici capodopere românești a lui Balzac care este *Preotul din Tours*, unde există o cuplare similară : Troubert, tenebrosul trimis al Congregației, și naivul Birotteau). Cum întîmplarea face ca locuința familiei Mouret, care-l găzduiește pe Faujas, să se afle între grădina subprefecturii și cea a președintelui de tribunal Rastoil, pe măsură ce cîștigă teren și devine atotputernic, abatele Faujas va face din grădina Familiei Mouret locul de întîlnire — un fel de teren neutru, întocmai ca și salonul lui Félicité Rougon — al bonapartiștilor și al legitimistilor. Familia Mouret cade victimă în întregimea ei influenței malefice a preotului. Pe François Mouret, negustorul „cu noroc în afaceri”, retras la Plassans, unde se află socrii săi, Pierre și Félicité Rougon, după ce cincisprezece ani ținuse băcănie la Marsilia, ceea ce-l pierde sînt convingerile lui politice : în preajma alegerilor, trece drept presupusul candidat al cartierelor populare și al satelor din preajma Plassansului, aceleași care în momentul loviturii de stat din decembrie 1851 se răsculasera — e așadar un republican periculos, care poate periclita alegerea candidatului dorit de abate. Acesta nu va întreprinde propriu-zis nimic împotriva

lui Mouret ; va fi însă complice prin neintervenție, neopunându-se nici demersurilor lui Félicité de a-l închide la ospiciu, nici intențiilor nemărturisite ale Marthei de a-și îndepărta soțul, pe care-l consideră o piedică în calea sentimentelor ei față de abate. Să nu uităm că Mouret *e văr cu soția lui*, iar în cazul său șocul psihic provocat de înscenarea a cărei victimă este va favoriza apariția nebuniei : sărind peste o generație, va spune Zola, nebunia bunicii (Adelaide Fouque), îi va însemna pe nepoți, pentru ca ereditatea să-și spună cuvântul. Marthe „matroană respectabilă și-atît de utilă“, va fi, benevol, una din doamnele care patronează așezămîntul tinerelor fete, prilej cu care va începe să frecventeze catedrala Saint-Sauveur, la început doar pentru simple întâlniri „de lucru“ cu arhitectul așezămîntului și cu Faujas, apoi în calitate de catolică practică și de enoriașă evlavioasă, nelipsită de la nici una din marile ceremonii religioase. Pe măsură ce sentimentele ei față de abate se precizează, extazurile mistice vor provoca visele și crizele nevrotice din cursul nopții, formă deghizată prin care Marthe aspiră la completudinea erotică : religia e, în cazul ei, un transfer al impulsului erotic refulat.

Există două momente în carte în care Zola conturează personajul Marthe în două ipostaze diferite. La început, într-un cadru de tablou intimist, domestic : grădina familiei Mouret mărginită ca întindere, la fel ca și aspirațiile Marthei, care refuză să iasă din casă pînă și joia, ziua cînd în parcul orașului cîntă fanfara, mulțumindu-se să cîrpească lenjeria familiei, operație ce-i place și-o liniștește. Asupra acestui prim tablou plutește reculegerea, duiosia și tihna înserării, ce învăluie totul într-o lumină aurie și tăcută. Apoi tabloul serilor de vară petrecute de Marthe pe terasă, în tovărășia lui Mouret (care curînd adoarme), a bătrînei doamne Faujas (străjer vigilent al tihnei fiului ei) și a abatelui. Datele s-au schimbat, abatele acaparează întreg spațiul vizual și imaginativ al Marthei, care devine necuprins : „Marthe rămînea gravă, stingherită de glumele cu care Mouret îi strica petecul mare de cîr ce se-ntindea în fața ei. [...] La toate trîncănelile astea, abatele Faujas și Marthe răspundeau prin fraze scurte, atunci cînd Mouret îi întreba direct. De obicei, cu fața ridicată, cu ochii pier-

duți, erau împreună, altundeva, mai departe, mai sus.* E ceea ce Gaston Bachelard numește „reverie cosmică” : „Imaginea cosmică ne dăruie o odihnă concretă, specifică ; odihna aceasta corespunde unei nevoi, unei aspirații”¹. Marthe își reneagă fericirea alături de Mouret și aspiră la o alta, alături de abate. În numele acestei iluzorii făgăduieli de fericire, va accepta îndepărtarea tuturor copiilor de-acasă, va consimți tacit la sechestrarea soțului, va primi să fie unealta abatelui, care se va sluji de ea ca de-un obiect, în scopurile lui politice. Deziluzia finală („cerul minte”), demascarea întregii complicități a abatelui, rostită ca un reproș și ca un rechizitoriu de către Marthe, capătă accentele unei tragedii raciniene.

Tragic și de-o mare profunzime în implicațiile lui psihanalitice este și episodul final, când Mouret, cu mințile rătăcite, fugit din ospiciu, își caută prin toată casa soția. În timp ce-o caută, constată că totul e schimbat, grădina mutilată, tufele de merișor „ucise”, odăile și bucătăria în neorînduială, purtînd urmele felului de viață al celor înstăpîniți acolo : „Unde Dumnezeu se afla de nu mai recunoștea nici una din odăi ? cine naiba îi schimbase astfel casa ? Și amintirile i se tulburau. Nu vedea decît umbre strecurîndu-se pe coridor : două umbre negre mai întii, sărace, cuviincioase, șterse ; apoi două umbre cenușii și dubioase, care rînjeau. Ridică lampa, a cărei flacără pîlpîi ; umbrele creșteau, se alungeau pe pereți, urcau pînă în casa scării, umpleau, devorau casa întreagă. Cine știe ce spurcăciune, ce ferment de descompunere introdus acolo putrezise lemnăria, ruginise fierul, plesnise pereții. Și-atunci auzi casa sfărîmîndu-se ca un maldăr de moloz ce cade de putrezit ce e, topindu-se ca o bucată de sare azvîrlită într-o apă caldută.” Casa, în acest context, este metafora ce desemnează elementul de stabilitate și siguranță, de ancorare față de existența schimbătoare, elementul care dă trăinicie, adăpostește și ocrotește traiul alături de cei dragi : „Deoarece casa este colțul nostru de lume. [...] Este cu-adevărat un

¹ Cf. Gaston Bachelard, *La poétique de la rêverie*, cap. V : „Rêverie et cosmos”, Presses Universitaires de France, 1971, p. 152.

întreg cosmos.”¹ Nămairecunoscându-și casa, negăsindu-și soția, și copiii, Mouret o hărăzește focului și, odată cu ea, pe cei încuibăți în mod abuziv acolo, cei care aduseseră răul.

Dacă în timpul vieții scriitorului și multă vreme după moartea sa, critica oficială și detractorii lui s-au răfuit cu polemistul, cu „pornograful”, cu socialistul sau apărătorul lui Dreyfus, trecând pe planul al doilea sau negînd valoarea omului de litere, asistăm astăzi la o veritabilă „descoperire” a lui Zola. Înțelegem prin aceasta lectura în profunzime a operelor sale, cea care revelează un scriitor cu fațete multiple, un spirit înnoitor și-un precursor.

În ampla lui teză² Roger Ripoll vede în Zola un creator de mituri. Același descifrează în personajul abatelui Faujas nu numai un caracter dominator, ahtiat după putere, care-și impune castitatea ca pe-o garanție a izbînzii personale („Numai cei neprihăniți sînt puternici”), ci însăși întruparea spiritului diabolic, satanic. De multe ori, alte personaje îl desemnează prin cuvintele „acest diavol de om” ; „doar n-o fi diavolul în persoană”. După alegeri, cînd Faujas nu se mai preface, orașul, „cucerit”, are revelația identificării lui Faujas cu însuși diavolul : „...rasa murdară, mirosul puternic, părul roșu al unui *diavol*”. Astfel, susține R. Ripoll, romanul *Cucerirea orașului Plassans* conține și altceva decît enunțarea unei interpretări simpliste a credinței : „Sub o formă mai mult sau mai puțin rațională, în cadrul unei intrigi politice și al unei drame psihologice, se pot repera în acest roman elementele mitologiei răului”.³

E un semn că fiecare nouă generație descoperă în opera lui Zola fațeta ce corespunde propriei sensibilități și propriei capacități de investigație.

ANGELA CISMAȘ

¹ Cf. Gaston Bachelard, *La Poétique de l'espace*, cap. I. „La maison. De la cave au grenier”, PUF, 1967, p. 24.

² *Réalité et mythe chez Zola*, 1981, t. I—II.

³ Roger Ripoll, *op. cit.*, p. 541.

TABEL CRONOLOGIC

- 1795 7 august Se naște la Veneția, într-o familie de militari, Francesco Zolla.
- 1819 6 februarie Se naște la Dourdan, într-o familie foarte modestă, Émilie Aubert, fiica unui pictor pe sticlă.
- 1820 Francesco Zolla părăsește armata și întreprinde o carieră de inginer. E un *furbo*, adică un om inteligent, abil, plin de resurse.
- 1830 După revoluție, François Zola se instalează la Paris, „orașul libertății”. Patria sa va fi de acum înainte Franța.
- 1831 20 iulie—4 nov. 1832, François Zola luptă în legiunea străină, în Algeria.
- 1833 15 ianuarie François Zola se imbarcă spre Marsilia, unde va deschide un birou de inginerie civilă.
- 1839 16 martie Căsătoria lui François Zola cu Émilie Aubert, la Paris.

1840 2 aprilie „La ora unsprezece, s-a născut micuțul Émile-Edouard-Charles-Antoine, fiul nostru,” notează tatăl în agenda sa.

16 mai „Să-l vaccinăm pe copil.”

1840 Tentativă a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte (nepotul lui Napoleon I) de a organiza o conspirație bonapartistă, cu prilejul aducerii în Franța a rămășițelor pămîntești ale lui Napoleon Bonaparte. Tentativa eșuează, iar el este încarcerat la fortul Ham.

1840 ianuarie Într-o scrisoare a lui Balzac către editorul Curmer apare pentru prima oară titlul *Comedia umană*.

1841 2 octombrie Balzac semnează cu editorii Furne, Hetzel, Dubochet și J.-B. Paulin un contract în vederea publicării *Operele complete* în șaisprezece volume, sub titlul *Comedia umană*.

1842 10 aprilie apare prospectul *Comediei umane*.

Iunie, apar primele trei volume, cu *Prefața* lui Balzac.

1843 19 aprilie Municipality orașului Aix semnează cu inginerul François Zola un contract prin care acestuia i se încredințează executarea unui proiect ce „urmează să capteze apoi să aducă în oraș apele râului Cause”. Familia Zola, căreia i se adaugă bunicii dinspre mamă, se instalează la Aix.

1847 27 martie În timp ce au început lucrările barajului, François Zola întreprinde o călătorie la Marsilia, unde moare în câteva zile de pneumonie.

1848—1852 Familia Zola locuiește la Aix, mutîndu-se în locuințe din ce în ce mai ieftine. În 1852 are loc prima împărtășanie a lui Émile, în catedrala Saint-Sauveur, asiduu freeventată de personajul său Marthe Mouret în romanul *Cucerirea orașului Plassans*.

1848 22—24 februarie Insurecția revoluționară pune capăt monarhiei din iulie.

25 februarie Guvernul provizoriu, prin vocea lui Lamartine, proclamă cea de-a doua Republică.

10 decembrie Ludovic-Napoleon Bonaparte este ales președinte al celei de-a doua Republici.

Apare Manifestul Partidului Comunist.

1850 18 august Moare Balzac.

1850 Doctorul Lucas publică *Tratat filozofic și fiziologic asupra eredității naturale*.

1851 19 iulie Camera deputaților respinge proiectul de revizuire a Constituției în favoarea realegerii lui Ludovic-Napoleon Bonaparte ca președinte al Republicii.

1851 2 decembrie Lovitură de stat a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte : în ciuda manifestațiilor ostile din Paris și din provincie (3—10 decembrie), plebiscitul dă câștig de cauză lui Ludovic-Napoleon Bonaparte.

1852 2 decembrie în urma unui plebiscit, este proclamat cel de-al Doilea Imperiu, iar Ludovic-Napoleon Bonaparte devine împărat, sub numele de Napoleon al III-lea.

1852—1857 Émile urmează colegiul Bourbon din Aix. Prietenie strânsă cu Paul Cézanne și Baptistin Baille. Primele încercări literare, plimbări, scalde. Lecturi din Musset și Hugo. Ruina familiei Zola, provocată de speculatorul Jules Migeon, politician și afacerist, care preia construcția Canalului de la Aix, grăbind falimentul Societății Canalului. Émile se îndrăgostește de sora colegului său Philippe Solari, Louise, personaj în *Povestiri pentru Ninon* și în *Izbînda familiei Rougon* (Miette).

1856 1 octombrie începe să fie publicat în foileton, în *La Revue de Paris*, romanul lui Flaubert, *Doamna Bovary*.

1857 31 ianuarie proces intentat lui Flaubert, silit să compară pe banca tribunalului corecțional, sub învinuirea de a fi ultragiat religia și bunele moravuri în romanul său *Doamna Bovary*.

1857 20 august Procurorul Ernest Pinard (același care condamnase și *Doamna Bovary*) rostește în Camera a 6-a corecțională rechizitoriul împotriva *Florilor răului* de Baudelaire. Autorul și editorul sînt amendați iar din volum sînt suprimate șase poezii.

1858 — Familia Zola se mută la Paris. Dificultăți materiale. Émile urmează liceul Saint-Louis, secțiunea de științe.

1859 Émile cade la bacalaureat, întâi la Paris, apoi la Aix.

1860 Ani de boemă și mizerie. Émile lucrează cîteva săptămîni la administrația Docurilor. Lecturi din Shakespeare și Montaigne.

8 septembrie Scrisoare admirativă adresată lui Victor Hugo.

1861 Émile se instalează într-o sordidă pensiune mobilată de pe rue Soufflot. Aici se situează episodul real cu Berthe, devenită personajul Laurence în *Confesiunea lui Claude*. Trage la sorți un număr bun, care-l scutește de armată, sistemul recrutării generale a tinerilor de-aceeași vîrstă nefiind încă instituit în Franța.

Apare *Sora Philomène*, roman de Jules și Edmond de Goncourt.

1862 1 februarie Zola începe să lucreze la editura Hachette, la expediții. Curînd ajunge șef al publicității. Începe să-i cunoască pe oamenii de literă (Taine, Edmond About, Théophile Gautier) sub o lumină prea puțin idilică, adică în relațiile acestora cu editorul. Se simte atras de teoriile deterministe ale lui Taine.

1863 Zola publică versuri în săptămînalul *Le Travail*, ostil Imperiului, publicație a lui Georges Clemenceau. Îi prezintă poezii scrise de el editorului Louis Hachette. Răspunsul acestuia : „Nu-i rău. Dar n-o să se vîndă. Ai talent. Fă proză“, îi va îndruma talentul. Începe să scrie povestiri în *Journal populaire du Nord*, *Revue du mois*, *Echo du Nord*.

1864 24 decembrie Zola publică la editorul Lacroix *Contes à Ninon* (Povestiri pentru Ninon). Lecturi din Stendhal, Flaubert, Balzac, Taine.

1865 Cézanne îi face cunoștință cu Gabrielle-Eléonore-Alexandrine Meley, zisă Coco, viitoarea sa soție. Colaborează la publicațiile *Courrier du Monde*, *Salut public de Lyon*, *Petit Journal*, *La Vie parisienne*. Teatrul Odéon îi refuză comedia într-un act *La Laide* (Urîta), iar teatrul Gymnase tragedia în trei acte *Madeleine*.

15 noiembrie Zola publică romanul autobiografic *La Confession de Claude* (Confesiunea lui Claude).

Apare romanul *Germinie Lacerteux* de Jules și Edmond de Goncourt, ce va avea o mare influență asupra lui Zola.

1866 31 ianuarie Zola părăsește editura Hachette și devine cronicar literar („Cărți de azi și de mâine“) la ziarul *L'Événement*.

15 februarie Articol consacrat lui Taine în *La Revue contemporaine*.

27 aprilie—20 mai publică articole în favoarea picturii lui Manet, ce vor stârni scandal.

Apare volumul *Mes haines* (*Urile mele*), grupînd eseurile (articolele) lui Zola de critică literară.

Apare volumul *Mon salon* (*Salonul meu*), grupînd cronicile sale de pictură în favoarea tinerilor pictori, prieteni ai săi : Manet, Cézanne, Pissarro, Guillemet etc. Lecturi din Balzac. Poartă corespondență cu Taine.

Noiembrie Apare romanul *Le voeu d'une morte* (*Legămîntul unei moarte*).

9 decembrie Zola trimite două definiții ale romanului Congresului Științific din Franța, care-și ținea a 33-a sesiune la Aix (la invitația Congresului, în calitate de fost locuitor al orașului). Prietenului său Antony Valabrègue îi scrie : „Sînt foarte mulțumit de acest text restrîns în care am aplicat din plin metoda lui Taine. Pe scurt, afirmații răspicate și îndrăznețe“.

1867 1 ianuarie Publică în *L'Artiste* un amplu articol intitulat *O nouă manieră în pictură, Domnul Édouard Manet*. Zola anunță romanul *Thérèse Raquin*, iar lui Antony Valabrègue îi scrie la 29 mai : „Sînt foarte mulțumit de romanul psihologic și fiziologic pe care-l voi publica în *La Revue du XIX-ème siècle*. [...] E cu siguranță cea mai bună operă a mea. Mă aflu în paginile lui în carne și oase. Mă tem chiar că m-am pus cam prea mult în carne, ceea ce o să-l impresioneze pe domnul procuror imperial.“

În *Le Messenger de Marseille* apare în foileton romanul *Les Mystères de Marseille* (*Misterele Marsilici*). Zola își pune la punct, cu acest prilej, metoda de lucru : pornește de la fapte reale, furnizate de ziarele vremii, alcătuiește note, își grupează ideile.

În mai, se deschide la Paris Expoziția universală : 42 217 de participanți.

1868 Face cronica Salonului de pictură din acel an în publicația *L'Événement illustré*, în ale cărui pagini publică un al doilea „roman psihologic și fiziologic“, *La Honte (Rușinea)*, care va apărea în volum sub titlul definitiv de *Madeleine Férat*.

Aprilie A doua ediție din *Thérèse Raquin*, cu o prefață ce poate fi considerată primul manifest naturalist. Zola se afirmă pe plan politic, colaborând în ziare de opoziție : *La Tribune*, *Le Rappel*, *Le Gaulois*. În acesta din urmă le consacră fraților Goncourt un călduros medalion literar.

14 decembrie Prima vizită pe care Zola le-o face fraților Goncourt, la invitația acestora, cu care prilej le împărtășește proiectul unei fresce în zece volume.

Flaubert își exprimă admirația pentru *Thérèse Raquin*.

1869 Primul plan al ciclului *Rougon-Macquart* (al cărui titlu încă nu s-a precizat) expus editorului Lacroix : „Familia a cărei istorie o voi povesti va reprezenta vasta mișcare democratică a timpului nostru ; ieșită din popor, va ajunge în rîndul claselor cultivate, va ocupa cele mai importante posturi din sat, va avea parte de infamie și de talent. Acest asalt spre vîrful societății al celor care în secolul trecut erau numiți oameni de nimic, constituie una din marile evoluții ale timpului nostru.“

Lecturi din Balzac : „Ce om ! [...] Zdrobește tot secolul. [...] Pumnii lui puternici de creator nu știu să plăsmuiască decît uriași.“ Lucrează la romanul care va fi primul din ciclul *Rougon-Macquart*, *Izbînda familiei Rougon*.

Își proclamă sus și tare admirația față de *Educația sentimentală* de Flaubert.

1870 13 mai Zola consacră în *Le Rappel* un articol lui Balzac, cu care se compară.

31 mai Se căsătorește cu Alexandrine Meley.

19 iulie Franța declară război Prusiei.

5 august Zola publică un articol în *La Cloche* intitulat *Trăiască Franța!* în care demască politica celui de-al Doilea Imperiu. Este convocat în fața celei de-a 7-a Camere corecționale, sub acuzația de a fi îndemnat la dispreț și la ură împotriva guvernului.

La Fortune des Rougon (Izbînda familiei Rougon) începe să apară în foileton în *Le Siècle*.

2 septembrie Înfrîngerea și capitularea de la Sedan.

4 septembrie Prăbușirea celui de-al Doilea Imperiu și proclamarea celei de-a Treia Republici.

Moare Jules de Goncourt.

7 septembrie Zola se refugiază împreună cu familia la Marsilia, unde fondează împreună cu Marius Roux cotidianul *La Marseillaise*. La Bordeaux, unde s-a refugiat guvernul provizoriu, Zola e în căutarea unei slujbe. Aspiră să fie numit subprefect la Aix. Va fi secretarul lui Glais-Bizoin, membru al guvernului.

1871 Gazetar politic, Zola relatează în presă (*La Cloche*) ședințele Adunării naționale de la Bordeaux, apoi de la Versailles.

14 martie Se întoarce la Paris.

18 martie — 28 mai Forțele revoluționare socialiste proclamă

Comuna din Paris, primul guvern proletar din istoria omenirii.

21—28 mai Trupele guvernului Thiers reprimă sîngeros Comuna din Paris.

septembrie Romanul *La Curée (Haita)* începe să apară în foileton în *La Cloche*.

14 octombrie Izbînda Familiei Rougon apare în volum.

5 noiembrie Din ordinul Parchetului, publicarea e suspendată.

1872 ianuarie-mai Zola continuă să publice cronici parlamentare în ziarele *La Cloche* și *Le Séaphore de Marseille*.

22 decembrie Publicația *Le Corsaire* e interzisă, ca urmare a unui articol semnat de Zola, în care acesta îi stigmatizează pe conservatori în termeni violenți. După falimentul lui Lacroix, Charpentier devine editorul lui Zola. Epoca marilor prietenii literare cu Flaubert, Daudet, Turgheniev, Edmond de Goncourt.

1873 19 aprilie apare *Le Ventre de Paris (Pîntecțele Parisului)*. Insucces teatral cu piesa scrisă după romanul *Thérèse Raquin*.

1874 mai apare romanul *La Conquête de Plassans (Cucerirea orașului Plassans)*.

15 aprilie Nadar, ilustrul fotograf, deschide o expoziție de pictură la care expun Cézanne, Degas, Monet etc. Cu acest prilej, cuvîntul „impresionism“ e rostit pentru prima oară.

Zola își apără prietenii pictori împotriva criticii academice și a ignoranței publicului.

Nou eșec teatral cu *Les Héritiers Rabourdin* (Moștenitorii Rabourdin).

1875 martie Zola începe colaborarea la *Vestnik Evrope*, *Le Messenger de l'Europe*, din Sankt-Petersburg, ce va dura pînă în 1880 (64 de articole), prin publicarea în limba rusă a romanului *La Faute de l'abbé Mouret* (Greșeala abatelui Mourct), care în Franța apare în volum la 27 martie. Își câștigă prietenia lui Mallarmé și Maupassant.

1876 25 februarie apare romanul *Son Excellence Eugène Rougon* (Excelența sa Eugène Rougon).

13 aprilie *Le Bien public* începe publicarea în foileton a romanului *L'Assommoir* (Gervaise).

6 iunie publicarea se întrerupe, din cauza protestelor cititorilor.

9 iulie ziarul *La République des lettres* continuă publicarea.

Vacanță pe coasta bretonă, la Piriac, împreună cu familia Charpentier. Zola se tratează de nervi prin hidroterapie. Îi adresează elogii unui debutant, J.-K. Huysmans, pentru primul său roman, *Marthe, histoire d'une fille* (Marthe, povestea unei prostituate).

Zola e tot mai mult considerat un șef de școală.

1877 Apare în volum *L'Assommoir* (Gervaise), romanul care zugrăvește mediile populare și care consacră triumful lui Zola. Tensiune, din acest motiv, cu Edmond de Goncourt.

16 mai Are loc cina ce va consfinți existența școlii naturaliste, anunțată anticipat în *La République des lettres*: „Într-un restaurant ce va deveni faimos, la «Trapp», pe lîngă gara Saint-Lazare, șase tineri naturaliști entuziaști, care vor deveni și ei faimoși, domnii Paul Alexis, Henry Céard, Léon Hennique,

J. -K. Huysmans, Octave Mirbeau și Guy de Valmont (citește *Guy de Maupassant*, subl. ns.) fac tratație maeștrilor lor : Gustave Flaubert, Edmond de Goncourt, Émile Zola. Unul dintre oaspeți ne-a comunicat meniul : «Supă de legume, piure Bovary ; somn à la Prostituata Eliza, pasăre împănată cu trufe à la Sfântul Anton, sparanghel cu Suflet Curat ; parfait naturalist, vinuri Coupeau, lichior Assommoir».

1878 9 august Zola cumpără proprietatea de la Médan. Apare Romanul *Une page d'amour* (O pagină de dragoste) și, odată cu el, Zola publică primul arbore genealogic al ciclului *Rougon-Macquart*, pentru a-și preciza și mai bine intenția că face istoria unei familii.

1879 ianuarie Bătălia de la teatrul Ambigu cu piesa scrisă după romanul *L'Assommoir* (*Gervaise*). Premiera e un adevărat triumf. Începe să apară în foileton *Nana*, carte despre care Flaubert îi va scrie „Are ceva de mit, fără a înceta să fie reală“.

1880 Apare *Le Roman expérimental* (Romanul experimental) articole adunate în volum, publicate inițial în *Le Messenger de l'Europe*, *Le Bien public* și *Le Voltaire*, între 1875—1880.

15 aprilie Charpentier scoate într-un tiraj de 55.000 exemplare (enorm pentru epocă) *Nana*.

1 mai Apare volumul colectiv *Les Soirées de Médan* (*Serile de la Médan*), care grupează nuvele de Zola și discipolii săi Maupassant, Huysmans, Alexis, Céard, Hennique, adevărat manifest colectiv al școlii naturaliste.

8 mai Moare Flaubert. „Sînt nebun de durere.“ (Scrisoare către Céard.)

17 octombrie Moare Émilie Zola, mama scriitorului. „Trebuie să îndur groaznică durere a unei ceremonii religioase ; mi se spune că nu poate fi evitată.“ (Lui Céard.) Episodul își va găsi locul în romanul la care Zola tocmai lucrează, *La joie de vivre* (Bucuria de a trăi). Depresiunea adâncă îl împiedică să mai lucreze.

1881 24 ianuarie Reprezentație cu piesa *Nana* la teatrul Ambigu. Sînt publicate volumele : *Les Romanciers naturalistes* (Romancierii naturaliști) și *Nos auteurs dramatiques* (Autorii noștri dramaticei), *Documents littéraires* (Documente literare), *Le Naturalisme au théâtre* (Naturalismul în teatru). Zola renunță la activitatea jurnalistică.

1882 ianuarie Maestrul Duverdy, avocat la curtea de apel și candidat la deputație, intentează proces lui Zola pentru a fi dat numele său unuia dintre personajele din romanul *Pot-Bouille*.

Crahul băncii Uniunea generală, sursă de inspirație pentru Maupassant în *Bel-Ami*. Zola va transpune episodul în *L'Argent* (Banii).

12 aprilie Apare în volum *Pot Bouille*, romanul familiei burgheze.

1883 martie e publicat romanul *Au Bonheur des dames* (La Paradisul femeilor).

octombrie Zola lucrează la adaptarea teatrală după *Pot Bouille*, care va fi un insucces.

Maupassant publică un mic studiu intitulat *Émile Zola*. Brunetière își exprimă opiniile în *Le Roman naturaliste* (Romanul naturalist).

1884 februarie Călătorie în regiunea minieră Anzin, pentru documentarea la *Germinal*.

8 martie Apare *La Joie de vivre* (Bucuria de a trăi).

Huysmans publică romanul *À Rebours* (În răspăr), anticipând simbolismul.

Louis Desprez consacră un studiu *Evoluției naturaliste*.

1885 21 martie Apare *Germinal*.

22 mai Moare Victor Hugo. Zola îi telegrafiază lui Georges Hugo : „Hugo a însemnat tinerețea mea. Știu ce-i datorez“.

Necazuri cu cenzura în legătură cu adaptarea scenică după *Germinal*.

1886 6 aprilie Apare *L'Oeuvre* (Creație). Cézanne se supără, părîndu-i-se a vedea în carte condamnarea picturii sale. Se aspresc relațiile cu Daudet și Edmond de Goncourt. Documentare în Beauce în vedere romanului *La Terre* (Pămîntul).

1887 *Gil Blas* publică în foileton *La Terre* (Pămîntul).

16 aprilie Eșec cu piesa *Renée*, adaptare după romanul *La Curée* (Haita), la teatrul Vaudeville.

18 august Apare în *Le Figaro* Manifestul celor cinci, injurios la adresa lui Zola și a romanului *Pămîntul*. Anatole France își manifestă indignarea în legătură cu același *Pămînt*.

15 noiembrie apare în volum *Pămîntul*.

Afirmarea școlii simboliste : Verlaine, Mallarmé.

1888 21 aprilie Premieră la teatrul Châtelet cu piesa *Germinal*. Zola nu se află de față, în semn de protest față de tăieturile impuse de cenzură.

Se îndrăgostește de Jeanne Roserot, lenjereasa familiei Zola, instalată în primăvara acestui an la Médan.

14 iulie Lui Zola i se decernează Crucea Legiunii de onoare. Tentativa de a intra în Academia Franceză se soldează cu un eșec.

14 octombrie Apare *Le Rêve (Visul)*.

1889 Adaptare la teatrul Antoine a piesei *Madeleine*. Zola își fixează ca dată limită de terminare a ciclului *Rougon-Macquart* luna ianuarie 1892.

20 septembrie Jeanne Roserot aduce pe lume o fetiță, Denise, fiica ei și a lui Émile Zola.

1890 26 martie Apare la editura Charpentier *La Bête humaine (Bestia umană)*, inspirat din viața feroviarilor. Zola se documentează pentru romanul *Banii*.

1891 27 ianuarie Zola devine membru al Societății oamenilor de litere.

4 martie Apare romanul *L'Argent (Banii)*.

Adaptare teatrală după *Le Rêve (Visul)* la Opéra-Comique.

Martie Zola răspunde la ancheta lui Jules Huret despre evoluția literară : ...,imensa trudnicie naturalistă a ultimilor cincizeci de ani... Cred într-un fel de clasicizare a Naturalismului“.

25 septembrie Jeanne Roserot aduce pe lume un băiețel, Jacques, fiul ei și al lui Émile Zola.

1892 20 mai Teatrul Vaudeville reia piesa *Thérèse Raquin*

24 iunie apare romanul *La Débâcle (Prăpădul)*, penultimul din ciclul *Rougon-Macquart*. E cartea înfrîn-

gerii militare a celui de-al Doilea Imperiu (Sedan). Zola se documentează la Lourdes în vederea ciclului următor, al *Celor trei orașe*.

Nouă tentativă infructuoasă de a intra în Academia franceză.

1893 11 martie Premieră la teatrul Odéon cu piesa *O pagină de dragoste*.

20 iunie Este celebrat cu solemnitate sfârșitul ciclului *Rougon-Macquart* printr-un banchet oferit romancierului de către prieteni.

14 iulie Lui Zola i se decernează rozeta de ofițer al Legunii de onoare. Scriitorul adresează mulțumiri lui Raymond Poincaré, ministru al Instrucțiunii publice.

7 august Apare romanul *Le Docteur Pascal* (Doctorul Pascal) ultimul din ciclul *Rougon-Macquart*.

septembrie Ședere la Londra împreună cu doamna Zola.

La Opéra-Comique se joacă *Lazare*, piesă inspirată de romanul *Bucuria de a trăi*.

1894 11 august Apare *Lourdes*, primul roman din trilogia *Celor trei Orașe*.

decembrie Călătorie în Italia.

22 decembrie Căpitanul Alfred Dreyfus, din cadrul serviciilor secrete ale Statului Major, este acuzat de trădare și condamnat la degradare și deportare.

1895 30 mai Zola îi scrie lui Edmond de Goncourt : „Dragul și vechiul meu prieten, am primit ieri ultimul volum al *Jurnalului* dumitale și-l termin în seara asta. Pentru mine e una din lecturile cele mai pasionante, pentru că văd în paginile lui viața noastră literară...”

17 iulie Moare Edmond de Goncourt.
Moare Verlaine.

1897 *Le Journal* începe publicarea în foileton a romanului *Paris*.

Moartea lui Daudet.

Senatorul Scheurer-Kestner îi dezvăluie lui Zola că nu Dreyfus e vinovat, ci maiorul Esterhazy.

25 noiembrie Zola protestează oficial în *Le Figaro* : „Ofensiva Adevărului a început și nimic n-o va opri”. E începutul „Afacerii Dreyfus”, care timp de zece ani va scinda Franța, accentuând prăpastia dintre partizanii democrației și cei ai reacționarismului șovin.

1898 11 ianuarie Consiliul de război îl achită pe Esterhazy.

1898 13 ianuarie Zola publică manifestul *Acuz* în *L'Aurore*, ziarul lui Georges Clemenceau, care a preferat acest titlu în locul celui propus de Zola : *Scrisoare Domnului Félix Faure, Președinte al Republicii*. Ziarul scoate 300.000 de exemplare. Guvernul își dă în judecată acuzatorul. Zola ripostează printr-un *Răspuns* în prima pagină a ziarului *L'Aurore* : „Iau act de această înverșunată dorință de tenebre dar vă avertizez cu toată sinceritatea că nu vă va sluji la nimic”.

23 februarie Zola e condamnat la un an închisoare și 3.000 franci amendă.

2 aprilie (zi în care Zola împlinește cincizeci și opt de ani) condamnarea e respinsă de către Curtea de casație.

18 iulie În urma inculpării lui Zola de către Consiliul de război, scriitorul e din nou condamnat. Avo-

cații și prietenii (printre care și Clemenceau) îl sfătuiesc să plece în exil voluntar la Londra.

La Londra va primi scurte vizite din partea familiei și va lucra cu înfrigurare la ciclul *Evangelieiilor*.

Moartea lui Mallarmé.

1899 3 iunie Curtea de casație anulează condamnarea lui Zola.

5 iunie Zola se întoarce în Franța.

28 octombrie Publică romanul *Fécondité* (*Fecunditate*).

Septembrie Este admisă revizuirea procesului Dreyfus iar acesta grațiat.

1901 februarie Apar în volum articolele scrise de Zola în presă în timpul Afacerii Dreyfus, sub titlul *La Vérité en marche* (*Ofensiva Adevărului*).

mai Apare *Travail* (*Munca*).

august Moartea prietenului său Paul Alexis.

noiembrie F. Chastanet, secretar la Théâtre libre, îi înmânează lui Zola un volum conținând voluminosul indice al personajelor din *Rougon-Macquart*.

1902 Zola lucrează la *Vérité* (*Adevăr*) și la *Justice* (*Dreptate*), din care nu va scrie decât primele pagini.

29 septembrie Zola moare asfixiat de gazele emanate de cărbunii cu care se făcuse focul. În lipsa soților, plecați în vacanță, fuseseră verificate hornurile, adică astupate. Este supoziția unora dintre exegeții lui Zola (cf. Armand Lanoux, *Bună ziua, domnule Zola*).

5 octombrie Émile Zola e înmormântat la cimitirul Montmartre. Alături de mulțimea ce urmează carul funebru se află și o delegație de mineri. Anatole

France rostește discursul funebru, în care Zola e definit drept „un moment al conștiinței umane“. Mulțimea scandează : „Ger-mi-nal“.

1903 Apare *Vérité* (Adevăr).

1906 La curtea de Justiție din Rennes, condamnarea lui Dreyfus este anulată iar acesta este reintegrat în armată.

Moartea lui Cézanne.

1907 *Olympia* de Manet este expusă pe viitor la Luvru, așa cum prezisese Zola cu patruzeci de ani în urmă.

1908 4 iunie Rămășițele pămîntești ale lui Zola sînt transferate la Panthéon.

A.C.

I

Désirée bătea din palme. Era o copilă de paisprezece ani, bine dezvoltată pentru vîrsta ei, care avea rîsul unei fete de cinci ani.

— Mămico, mămico, strigă, ia uită-te la păpuşa mea !

Luase o cîrpă de la mama ei şi se căznise un sfert de ceas să facă o păpuşa din ea, înfăşurînd-o şi gîtuind-o la un capăt cu un fir de aţă. Marthe ridică ochii de pe ciorapul pe care-l cîrpea cu îndemînarea cu care-ar fi lucrat la o broderie. Îi zîmbi fetei :

— Dar ăsta nu-i decît un bebeluş. Uite, fă o păpuşa din el. Pentru asta trebuie să-i pui fustă, să semene cu o doamnă.

Şi-i dădu un petec de indian pe care-l găsi pe masa ei de croitorie ; pe urmă se apucă din nou, grijuliu, de ţesutul ciorapului. Stăteau amîndouă așezate la unul din capetele terasei înguste, fetiţa pe un taburet, la picioarele mamei. Soarele scăpăta, un soare de septembrie, cald încă, scaldîndu-le într-o lumină liniştită ; în faţa lor, grădina, învăluită într-o umbră cenuşie, moţăia. Nici un zgomot nu venea dinspre partea aceasta pustie a oraşului.

Lucrară amîndouă încă zece minute în tăcere. Désirée se chinuia cumplit să-i încropească o fustă păpuşei. Cînd şi cînd, Marthe înălţa capul, se uita la copilă cu o duioşie

întrucîtva tristă. Și cum aceasta era foarte încurcată, îi zise :

— Stai puțin, îi pun eu mîinile.

Și luă păpușa, cînd doi băieți mari, unul de șaptesprezece, celălalt de optsprezece ani coborîră treptele peronului. Veniră s-o sărute pe Marthe.

— Nu ne certa, mămico, spuse vesel Octave. Eu l-am luat pe Serge să asculte muzica... Era o lume pe bulevardul Sauvaire !

— Am crezut că v-a oprit la școală, șopti mama ; altminteri aș fi fost tare îngrijorată.

Désirée, fără să-i mai pese de păpușă, se agățase de gîtul lui Serge, strigîndu-i :

— Una din păsărelele mele a zburat, cea albastră, pe care mi-ai dăruit-o tu.

Abia se ținea să nu plîngă. Mama, care-și închipuisese că a uitat de necazul ăsta, zadarnic îi arătă păpușa. Fetița îl ținea de braț pe fratele ei și-i tot spunea, trăgîndu-l spre grădină :

— Vino să vezi.

Serge, plin de-o blîndețe înțelegătoare, o urmă, încercînd s-o consoleze. Copila îl duse la o seră micuță, în fața căreia se afla o colivie pusă pe un suport. Și-acolo, îi explică cum zburase pasărea cînd ea deschisese ușița ca s-o împiedice să se bată cu alta.

— Păi ce-i de mirare, strigă Octave, care se așezase pe balustrada terasei : Désirée umblă tot timpul la ele, se uită cum sînt făcute și ce anume au în gîtlej de pot cînta așa. Mai deunăzi le-a plimbat o după-amiază întreagă la ea în buzunare, ca să le fie cald.

— Octave !... spuse Marthe pe un ton muștrător ; n-o mai chinui și tu, biata de ea.

Désirée nu auzise. Îi povestea lui Serge cu multe amănunte felul în care zburase pasărea.

— Vezi, a lunecat uite-așa și s-a așezat alături, pe părul cel mare al domnului Rastoil. De-aici, a sărit pe

prunul de colo, din fund. Pe urmă a zburat pe deasupra capului meu și a pătruns în frunzișul copacilor mari, de la subprefectură, unde n-am mai văzut-o, nu, da' deloc, deloc.

Lacrimi i se iviră în colțul ochilor.

— Poate o să se-ntoarcă, încercă Serge s-o mîngîie.

— Crezi ? Îmi vine să le pun pe celelalte într-o cutie și să las colivia deschisă toată noaptea.

Octave nu se putu împiedica să nu rîdă ; Marthe o strigă pe Désirée :

— Ia vino să vezi, ia vino să vezi !

Și-i arată păpușa. Era minunată ; avea o fustă țeapănă, capul făcut dintr-o gîlmă de stofă, iar brațele din sutaș, cusut pe umeri. Fața copilei se luminează de-o bucurie neașteptată. Se așeză din nou pe taburet, nemaigîndindu-se la pasăre, pupînd păpușa, legănînd-o în mîină cu gesturi de copil mic.

Serge se sprijinea în coate de balustradă, lîngă fratele lui. Marthe țesea din nou la ciorap.

— Și ziceai că orchestra a cîntat ?

— Cîntă în fiecare joi, răspunse Octave. Rău faci, mamă, că nu vii. Tot orașul era acolo, domnișoarele Rastoil, doamna de Condamin, domnul Paloque, nevasta și fata primarului... Tu de ce nu vii ?

Marthe nu ridică ochii : șopti, în timp ce termina cu țesutul unei găuri :

— Doar vedeți, copii, că nu-mi place să ies. Sînt atît de liniștită aici. Și-apoi, trebuie să stea cineva și cu Désirée.

Octave deschise gura să răspundă, dar își privi sora și tăcu. Și rămase așa, fluierînd încetîșor, uitîndu-se la copacii de la subprefectură, plini de larma vrăbiilor care se culcau, cercetînd perii domnului Rastoil, îndărătul căroră soarele apunea. Serge scosese o carte din buzunar și citea atent. Se lăsă o tăcere plină de reculegere, de-o duioșie nerostită, în lumina plăcută și gălbuie ce pălea

din ce în ce mai mult pe terasă. Marthe, îmbrățișându-i cu privirea pe cei trei copii în mijlocul acelei tihne a înserării, ridica cu regularitate acul de pe țesătură.

— Toată lumea întârzie azi ? rosti după o clipă. E aproape zece, și tata nu se mai întoarce... Cred că s-a dus spre Tulettes.

— Păi atunci nu-i nimic de mirare, zise Octave... Țăranii din Tulettes nu-l mai lasă cînd pun mîna pe el... S-a dus cumva să cumpere vin ?

— Nu știu, răspunse Marthe ; știți că nu-i place să vorbească despre afacerile lui.

Tăcerea se lăsa din nou. În sufrageria a cărei fereastră larg deschisă dădea pe terasă, Rose, slujnica cea bătrînă, începuse să pună masa, în clinchet de veselă și argintărie. Părea tare supărată, îmbrîncind mobilele, mormăind frînturi de cuvinte. Pe urmă se duse și se așeză în ușa ce dădea spre stradă, privind în depărtare Piața subprefecturii. După cîteva minute de așteptare, veni pe peron și strigă :

— Va să zică, domnul Mouret nu vine la cină ?

— Ba da, Rose, așteaptă, răspunse Marthe liniștit.

— Pentru că toată mîncarea se arde. Domnul n-are strop de chibzuială. Cînd face treburi dintr-astea, ar trebui să spună... Mie mi-e tot una, la urma urmei. Cina n-o să se poată mîncă.

— Chiar așa crezi, Rose ? rosti îndărătul ei o voce liniștită. Le mîncăm noi oricum ar fi, bucatele tale.

Era domnul Mouret, care se întorsese. Rose se răsuci, își privi stăpînul drept în față, de-ai fi zis că-i gata să izbucnească ; dar văzînd calmul desăvîrșit al acelei fețe din care răzbătea o undă de zeflema sănătoasă, nu găsi nici un cuvînt și plecă. Mouret coborî pe terasă, unde umblă de colo-colo, fără să se-așeze. Se mulțumi să mîngîie cu vîrfurile degetelor obrazul copilei, care-i zîmbi. Marthe înălțase ochii ; apoi, după ce-și privi soțul, începu să-și strîngă lucrul, vîrîndu-l în sertarul mesei.

— Nu ești obosit, tată ? întrebă Octave, uitîndu-se la pantofii lui albi de praf.

Dar Mouret zări în mijlocul grădinii un hîrleț și o greblă, pe care copiii trebuie să le fi uitat acolo.

— De ce nu strîngeți uneltele ? exclamă el. De-o sută de ori v-am spus-o. Dacă s-ar întîmpla să plouă, ar rugini.

Nu se supără mai mult. Coborî în grădină, se duse el însuși și luă hîrlețul și grebla, apoi veni să le agațe gri-juliu în fundul micuței sere. În timp ce urca pe terasă, scotocea cu privirea prin toate aleile, ca să se încredin-țeze că fiecare lucru era la locul lui.

— Înveți ? întrebă în timp ce trecea pe lîngă Serge, care nu-și luase ochii din carte.

— Nu, tată, răspunse băiatul. E o carte împrumutată de abatele Bourrette, relatarea *Misiunilor din China*.

Mouret se opri scurt în fața soției.

— Apropo, o întrebă, n-a venit nimeni ?

— Nu, nimeni, dragă, spuse Marthe cu un aer mirat.

Mouret fu cît pe ce să continue dar se răzgîndi ; mai bătut pasul pe loc o vreme, fără să spună nimic ; apoi înaintînd spre peron, întrebă :

— Păi bine, Rose, ce-î cu bucatele tale care se ardeau ?

— Ha ! răspunse din fundul coridorului vocea furioasă a bucătăresei, acu' nimic nu mai e gata ; totu-i rece. O să mai așteptați, domnule.

Mouret rîse în tăcere ; făcu cu ochiul, uitîndu-se la soție și la copii. Mînia slujniciei părea să-i stîrnească tare mult hazul. Apoi cercetă spectacolul oferit de arborii fruc-tiferi ai vecinului său.

— Ia te uită, șopti el, domnul Rastoil are o minunăție de pere anul ăsta.

Marthe, neliniștită de la o vreme, părea că-i stă o în-trebare pe buze. Se hotărî și rosti timid :

— Așteptai pe cineva astăzi, dragul meu ?

— Da și nu, îi răspunse, începînd să meargă de-a lun-gul și de-a latul terasei.

— Ai închiriat cumva etajul al doilea ?

— Da, l-am închiriat.

Și cum se lăsă o tăcere plină de stinghereală, continuă cu vocea lui liniștită :

— Azi-dimineață, înainte de-a porni spre Tuilettes, am urcat acasă la abatele Bourrette ; a insistat tare mult și, pe legea mea ! m-am învoit... Știu bine că nu-ți convine. Numai că, ia gîndește-te un pic, n-ai dreptate, dragă. Etajul ăsta nu ne slujea la nimic : se dărăpăna. Fructele puse la păstrare în camere întrețineau o umezeală ce făcea să se desprindă tapetul de pe pereți... Pentru că veni vorba, nu uita, poruncește să se scoată fructele chiar de mîine : locatarul nostru poate sosi dintr-o clipă într-alta.

— Dar ne simțeam atît de bine și la largul nostru, singuri în casă ! lăsă să-i scape Marthe cu glas scăzut.

— Deh ! continuă Mouret, un preot nu-i o persoană stingheritoare. El o să trăiască în odăile lui, iar noi într-ale noastre. Anteriile astea negre se ascund chiar și cînd beau un pahar de apă... Știi doar cît de mult îmi sînt mie pe plac ! Niște puturoși, cei mai mulți... Ei bine ! ceea ce m-a hotărît să închiriez e tocmai asta, că am picat peste un preot. Nu-i nimic de temut dinspre partea banilor, cu ei, și nu-i auzi nici măcar cînd vîră cheia în broască.

Marthe continuă să fie nemîngîiată. Se uita în jurul ei la casa fericită, la grădina ce se scălda într-o părere de lumină, în timp ce întunericul devenea mai intens ; se uita la copii, la fericirea ei ațipită ce se afla acolo, în ungherul acela strîmt.

— Și știi cine e preotul ăsta ? continuă ea.

— Nu, dar abatele Bourrette a închiriat în numele lui, iar asta-i de ajuns. Abatele Bourrette e un om de treabă.. Știu că pe locatarul nostru îl cheamă Faujas și că vine din dioceza Besançonului. Se pare că nu s-a prea înțeles cu superiorul lui ; așa că a fost numit vicar aici, la Saint-Saturnin. Poate că-l cunoaște pe episcopul nostru, mon-

seniorul Rousselot. În sfîrșit, sînt treburi care nu ne privesc pe noi, înțelegi... Dar, în toate astea, am încredere în abatele Bourrette.

Marthe, însă, nu era liniștită. Îi ținea piept soțului, ceea ce i se întîmpla rar :

— Ai dreptate, spuse după o scurtă tăcere, abatele e un om vrednic de toată stima. Numai că, atunci cînd a venit să viziteze locuința, mi-a spus că nu cunoaște persoana în numele căreia avea însărcinarea să închirieze. E unul din acele comisioane pe care și le fac preoții între ei, dintr-un oraș într-altul... Mi se pare că ai fi putut scrie la Besançon, să te informezi, să știi, într-un cuvînt, pe cine vîri în casă.

Mouret nu voia să se mînie ; așa că rîse ca să-i intre în voie.

— Că doar n-o fi diavolul... Ce mai teamă te-a apucat ! Nu credeam să fii atît de superstițioasă. Nu cumva crezi că preoții aduc nenorocire, cum se spune ? Ce-i drept, nici fericire nu aduc. Sînt și ei ca toți oamenii... Ei bine, o să vezi tu, cînd abatele ăsta o fi aici, dacă mă sperii cu de sutana lui !

— Nu, nu sînt superstițioasă, știi doar, șopti Marthe. Numai că simt o mare tristețe, asta-i tot.

Mouret se opri în fața ei, o întrerupse cu un gest scurt :

— Ajunge acum, spuse. Am închiriat și gata, să nu mai vorbim despre asta.

Apoi adăugă pe tonul micalit al unui burghez care crede că a încheiat o afacere bună :

— Ce e sigur e că am închiriat pe o sută cincizeci de franci : o sută cincizeci de franci ce vor intra în fiecare an în casă...

Marthe lăsase capul în jos, nemaîmpotrindu-se decît printr-o clătinare nedeslușită a mîinilor, închizîndu-și încetîșor ochii, ca pentru a nu lăsa lacrimile să-i cadă de pe pleoapele umflate de plîns. Aruncă o privire furișă spre

copii care, în timpul explicației ce-o avusese cu soțul ei, păruseră a nu auzi nimic, obișnuiți, desigur, cu felul acela de scene ce erau pe plac vervei batjocoritoare a lui Mouret.

— Dacă vreți să mâncați, acu' puteți veni, se auzi glasul morocănos al slujnicei, care se îndreptase spre peron.

— Chiar așa. Copii, la masă ! strigă vesel Mouret, fără a părea să păstreze nici urmă de proastă dispoziție.

Familia se ridică. Și-atunci Désirée, care-și păstrase gravitatea de biet copil slab de minte, avu ca o răbufnire de durere, văzînd cum toată lumea se pune în mișcare. Se azvîrli de gîtul tatălui și bolborosi :

— Tăticule, una din păsările mele a zburat.

— O pasăre, drăguță ? Las' c-o prindem noi.

Și o mîngîie drăgăstos. Dar trebui ca și el să se ducă să vadă colivia. Cînd se întoarse cu copila, Marthe și cei doi băieți se aflau în sufragerie. Soarele ce apunea, pătrunzînd pe fereastră, făcea cît se poate de vesele farfuriile de porțelan, paharele de metal ale copiilor, fața de masă albă. Încăperea era călduță, reculeasă, pe fondul verzui al grădinii.

În timp ce Marthe, liniștită de pacea aceea, lua, zîmbind, capacul de pe castronul cu supă, un zgomot răzbătu dinspre coridor. Rose, speriată, dădu buzna, îngăimînd :

— Domnul abate Faujas e aici.

II

Mouret avu un gest de nemulțumire. Nu-l aștepta cu-adevărat pe locatar decît peste două zile, cel mai devreme. Se ridică repede, cînd abatele Faujas se ivi în ușă, pe coridor. Era un bărbat înalt și puternic, cu fața pătrată, cu trăsături mari, cu pielea pămîntie. În spate, în umbra lui, stătea o femeie în vîrstă ce-i semăna uimitor, dar mai scundă și cu un aer ceva mai aspru. Văzînd masa pusă, avură amîndoi o clipă de șovăială ; dădură îndărăt cu

discreție, fără a dispărea. Chipul înalt și negru al preotului punea o pată de doliu pe veselia peretelui zugrăvit în alb.

— Vă cerem iertare că vă deranjăm, îi spuse preotul lui Mouret. Venim de la abatele Bourrette, care trebuie să vă fi înștiințat...

— Nicidecum ! exclamă Mouret. Așa face abatele meu ; totdeauna pare picat din cer... Chiar în dimineața asta, mi-a spus că nu veți fi aici mai devreme de două zile... În sfârșit, va trebui, totuși, să vă instalăm.

Abatele Faujas se scuză. Avea o voce gravă, de o mare blîndețe în felul cum înlănțuia frazele. Era de-a dreptul nemîngîiat, zău așa, că sosise într-o clipă atît de nepotrivită. După ce-și exprimă astfel regretul, fără vorbărie, în cîteva cuvinte cu limpezime alese, se întoarse ca să-l plătească pe comisionarul care-i adusese cufărul. Mîinile lui puternice și bine făcute scoaseră dintr-un fald al sutanei o pungă, din care nu se zăriră decît inelele de oțel ; scotoci o clipă, pipăind cu vîrfurile degetelor, precaut, cu capul în jos. Apoi, fără ca moneda să fie văzută, comisionarul plecă. Iar el continuă cu vocea-i politicoasă :

— Vă rog, domnule, așezați-vă la masă... Slujnica dumneavoastră ne va arăta încăperile. Și mă va ajuta să urc asta.

Și se aplecă, pentru a apuca unul din mînerurile cufărului. Era un cufăr mic, de lemn, prevăzut cu colțare și benzi de tablă ; părea să fi fost reparat pe una din părți cu o stinghie de brad. Mouret rămase mirat, căutînd din ochi celelalte bagaje ale preotului, dar nu zări decît un paner mare, pe care doamna în vîrstă îl ținea cu amîndouă mîinile, în dreptul fustei, încăpățînîndu-se, în ciuda oboșelii, să nu-l pună jos. De sub capacul ridicat, printre stivele de lenjerie, răzbătea colțul unui pieptene înfășurat în hîrtie și gîtul unei sticle prost astupată.

— Nu, nu, lăsați-l pe ăsta, spuse Mouret atingînd ușor cufărul cu piciorul. Nu pare greu ; Rose o să-l urce singură.

Fără îndoială că nu-și dădu seama de disprețul tainic ce străbătea din cuvintele lui. Doamna în vîrstă îl țintui cu privirea ochilor ei negri ; apoi se întoarse iarăși spre sufragerie, spre masa pusă, pe care o cerceta de cînd se afla acolo. Trecea de la un obiect la altul, cu buzele strînse. Nu rostise nici un cuvînt. Abatele Faujas consimți să lase cufărul. În pulberea galbenă a soarelui ce pătrundea prin ușa dinspre grădină, sutana lui uzată părea de-a dreptul roșie ; era țesută pe la margini ; deși foarte curată, era atît de subțire și de jalnică, încît Marthe, care rămăsese așezată pînă atunci, într-un soi de rezervă îngrijorată, se ridică la rîndul ei. Abatele, care nu-i aruncase decît o privire iute, în treacăt, o văzu sculîndu-se de pe scaun, cu toate că nu păru deloc s-o privească.

— Vă rog, spuse iarăși, nu vă deranjați ; ne-ar părea tare rău să vă tulburăm de la masă.

— Păi, chiar așa, spuse Mouret, căruia îi era foame. Rose o să vă conducă. Cereți-i ei tot ce aveți nevoie... Instalați-vă comod.

Abatele Faujas, după ce salutase, se îndrepta spre scară, cînd Marthe, apropiindu-se de soțul ei, șopti :

— Dar, dragul meu, nu te gîndești că...

— Ce anume ? o întrebă, văzîndu-i șovăiala.

— Fructele, știi doar.

— La naiba, așa e, sînt fructe acolo, spuse pe un ton consternat.

Și, pe cînd abatele Faujas se întorcea întrebîndu-l din priviri, adăugă :

— Sînt de-a dreptul nedumerit, domnule. Părintele Bourrette e neîndoielnic un om tare de treabă, dar e supărător că ați lăsat tocmai în grija lui treaba asta... N-are minte nici cît o pasăre... Dacă știam, am fi pregătit totul. Pe cînd așa, avem pe cap o mutare... Știți, folosim camele. Acolo, pe dușumea, ne punem toată recolta de fructe, smochine, mere, struguri...

Preotul îl asculta cu o mirare pe care marea lui poli-tețe nu izbutea s-o ascundă.

— Oh, dar nu va dura mult, continuă Mouret. În zece minute, dacă sînteți amabil să așteptați, Rose va goli camerele dumneavoastră.

O mare neliniște se întipărea tot mai vădit pe fața pămîntie a abatelui.

— Locuința e mobilată, nu-i așa ? întrebă el.

— Cîtuși de puțin, nu e nici o mobilă ; n-am locuit acolo niciodată.

Atunci, preotul își pierdu calmul ; o sticlire trecu prin ochii lui cenușii. Exclamă cu o violență contenită :

— Cum așa ! Doar am cerut răspicat în scrisoare să se închirieze o locuință mobilată. Nu puteam aduce mobile în cufăr, firește.

— Hm ! păi cu ce spuneam ? strigă Mouret pe un ton mai sus. Bourrette ăsta e de neînțeles... A venit aici, și cu siguranță că a văzut merele, de vreme ce a luat unul în mînă, zicînd că rareori a admirat măr mai frumos. Și a spus că totul i se pare foarte bine, că taman asta trebuie și că închiriază.

Abatele Faujas nu mai asculta ; un val de mînie îi năpădisese obrazii. Se întoarse, bălmăji cu o voce îngrijorată :

— Mamă, ai auzit ? nu sînt mobile.

Bătrîna doamnă, strînsă în șalul ei subțire și negru, tocmai inspectase parterul cu pași furiși, fără să dea drumul panerului. Înaintase pînă la ușa bucătăriei, inspectîndu-i cei patru pereți ; apoi, întorcîndu-se spre peron, încet, dintr-o privire, pusese stăpînire pe grădină. Dar mai cu seamă sufrageria o interesa ; se afla din nou în fața mesei puse, uitîndu-se la supa aburindă, cînd fiul ei îi repetă :

— Ai auzit, mamă ? Va trebui să ne ducem la hotel.

Bătrîna înălță capul, fără să răspundă ; toată fața ei se împotrivea să plece din casa aceea, ale cărei unghere, oricît de mici, acum le cunoștea. Avu o ușoară ridicare

din umeri, cu privirea pierdută, umblînd de la bucătărie în grădină și din grădină în sufragerie.

În timpul ăsta, Mouret își pierdea răbdarea. Văzînd că nici mama, nici fiul nu păreau hotărîți să plece de-a-colo, continuă :

— Din păcate nu avem paturi... Se află, ce-i drept, în pod un pat de chingi, de care doamna, la nevoie, s-ar putea sluji pînă dimineața ; numai că nu prea vād pe ce anume s-ar putea culca domnul abate.

Atunci doamna Faujas deschise în sfîrșit gura ; spuse cu o voce tăioasă, pe un timbru oarecum răgușit :

— Fiul meu va dormi în patul de chingi... Mie nu-mi trebuie decît o saltea, pe jos, într-un colț.

Abatele încuviință aranjamentul acesta dînd din cap. Mouret fu cît pe ce să protesteze, să caute altceva ; dar, văzînd expresia de mulțumire a noilor lui locatari, tăcu, mărginindu-se să schimbe cu soția lui priviri pline de mirare.

— N-au intrat zilele-n sac, zise cu unda lui de zeflemea burgheză ; veți putea mobila cum vă va fi pe plac. Rose o să urce ca să ia fructele și să facă paturile. Dacă vreți să așteptați o clipă pe terasă... Hai, dați două scaune, copii.

Copiii, de cînd sosiseră preotul și mama sa, rămăseseră așezați liniștit la masă. Îi cercetau curioși. Abatele nu păruse să-i vadă ; doamna Faujas, însă, se oprise cîte o clipă în fața fiecăruia dintre ei, cercetîndu-i ca pentru a pătrunde dintr-o dată în creștetele acelea. Auzind cuvintele tatălui lor, se repeziră toți trei și scoaseră scaune.

Bătrîna doamnă nu se așeză. Mouret se întoarse, nemaizărînd-o, și-atunci o văzu înfiptă în fața uncia din ferestrele întredeschise ale salonului ; își întindea gîtul, continuînd să inspecteze, cu dezinvoltura liniștită a unei persoane care vizitează o proprietate de vînzare. În clipa cînd Rose ridică micul cufăr, ea veni în sala de la intrare, zicînd foarte simplu :

— Urc s-o ajut.

Și urcă îndărătul slujnicei. Preotul nici măcar nu-și întoarse capul : le zîmbea celor trei copii, rămași în picioare dinaintea sa. Fața lui avea o expresie de nespusă blîndețe, atunci cînd voia, în ciuda frunții încruntate, și a brazdelor aspre din colțul gurii.

— Asta-i toată familia dumneavoastră, doamnă ? o întreabă pe Marthe, care se apropiase.

— Da, părinte, răspunse aceasta, stingherită de privirea limpede cu care o țintuia.

Iar el, uitîndu-se din nou la copii, continuă :

— Iată doi băieți mari care în curînd vor fi bărbați în toată firea... Ți-ai terminat învățătura, dragul meu ? Lui Serge i se adresa.

Mouret îi luă vorba din gură băiatului :

— El a terminat, cu toate că e cel mai mic. Cînd zice că a terminat, vreau să spun că e bacalaureat, deoarece tot se mai duce la colegiu, pentru un an de filosofie ; e savantul familiei... Celălalt, cel mare, nătăflețul ăsta, nu-i cine știe ce de capul lui, asta-i. A căzut de două ori pînă acum la bacalaureat, un neisprăvit, nu-i pasă de nimic, se ține numai de ștreqării.

Octave asculta muștrările zîmbind, în timp ce Serge își plecase capul cînd fusese lăudat. Faujas păru să-i mai cerceteze o clipă în tăcere : apoi, trecînd la Désirée, își luă iar o înfățișare plină de duioșie :

— Domnișoară, întreabă el, îmi îngădui să fiu prietenul dumitale ?

Fetița nu răspunse : alergă aproape speriată și-și ascunse fața la umărul mamei ei. Aceasta, în loc să-i descopere fața, o strînse și mai mult, petrecîndu-i un braț pe după mijloc.

— Scuzați-o, spuse cu o anume tristețe ; nu are judecata întreagă, e ca un copil mic... E slabă de minte... N-o chinuim cu învățătura. Are paisprezece ani și încă nu știe decît să iubească animalele.

Mîngîiată de mama ei, Désirée se liniştise ; ridicase capul, zîmbea. Apoi, cu un aer îndrăzneţ, spuse:

— Mi-ar părea tare bine să fiţi prieten cu mine... Da'... nu-i aşa că nu le faceţi rău muştelor ?

Şi, cum toată lumea se amuza pe lîngă ea, continuă cu gravitate :

— Octave omoară muştele. Şi nu-i deloc frumos.

Abatele Faujas se aşeză pe scaun. Părea foarte obosit. Se lăsă pentru o clipă în voia tihnei blînde de pe terasă, plimbîndu-şi încet privirile asupra grădinii, a arborilor de pe proprietăţile vecine. Liniştea aceea deplină, ungherul acela singuratic de oraş mic îi pricinuiă un fel de surpriză. Faţa i se întunecă.

— E foarte bine aici, şopti.

Apoi tăcu, absorbit parcă în gînduri şi pierdut în visare. Tresări uşor atunci cînd Mouret îi spuse cu un rîset :

— Dacă îngăduiţi, domnule, acum ne vom aşeza la masă.

Apoi, la îndemnul ce-l citea în privirile soţiei, îl îmbie:

— Ar trebui să faceţi ca şi noi şi să primiţi să mîncăţi o farfurie de supă. Asta ca să vă scutească să vă mai duceţi la hotel... Nu trebuie să vă simţiţi stingherit, vă rog.

— Vă foarte mulţumesc dar nu avem nevoie de nimic, răspunse abatele pe un ton de o mare politeţe, dar care nu mai îngăduia o a doua invitaţie.

Încît cei din familia Mouret se întoarseră în sufragerie şi se aşezară la masă, Marthe le turnă supă în farfuriile. Curînd se auzi clinchetul vesel al lingurilor. Copiii sporovăiau. Désirée rîse din toată inima, ascultînd ceva ce povestea tatăl ei, încîntat că în sfîrşit mîncău. În acest timp, abatele Faujas, de care uitaseră, stătea aşezat şi nemişcat pe terasă, în faţa soarelui ce apunea. Nu întorcea capul ; părea că nu aude nimic. Pe cînd soarele era gata să dispară, îşi scoase pălăria, înăbuşindu-se, desigur. Marthe, avînd locul la masă în faţa ferestrei, îi zări capul puternic, descoperit, cu păr scurt, ce începea să încărune-

țească pe la tîmple. O ultimă rază roșie luminea craniul acela aspru de soldat, pe care cercul ras al tunsorii preoțești era ca o cicatrice făcută de-o măciucă ; apoi lumina se stinse, preotul, cufundîndu-se în umbră, nu mai fu decît un profil negru pe cenușiul amurgului.

Nevoind s-o cheme pe Rose, Marthe se duse ea însăși după o lampă și dădu la masă primul fel. În timp ce venea dinspre bucătărie, întîlni în josul scării o femeie pe care la început n-o cunoscuse. Era doamna Faujas. Își pusese o bonetică pe cap ; aducea cu o slujnică, în rochia ei de bumbac strînsă în mijloc cu o broboadă galbenă, înnodată la spate ; și, cu mîncile suflecate, răsufliînd încă din greu din cauza trebii ce-o făcuse, își ștergea pantofii butucănoși, cu șireturi, de lespezile pardoselii de pe coridôr.

— Ați terminat, nu-i așa, doamnă ? îi spuse Marthe zîmbitoare.

— Oh, nimica toată, răspunse bătrîna ; într-o clipită am și isprăvit ce era de făcut.

Coborî peronul și-și îmblînzi vocea :

— Ovide, dragul meu, vrei să urci ? Totul e gata colo-sus.

Trebui să-și bată ușor fiul pe umăr ca să-l scoată din visare. Aerul devenea răcoros. Îl trecu un fior și-și urmă mama fără a spune nimic. Pe cînd trecea prin fața ușii de la sufragerie, luminată de strălucirea vie a lămpii, zgomoasă de sporovăiala copiilor, își întinse gîtul, spunînd cu glasul-i mlădios :

— Îngăduiți-mi să vă mulțumesc încă o dată și scuzați-ne pentru tot deranjul... Sîntem de-a dreptul stîngheriți...

— Cîtuși de puțin, cîtuși de puțin ! strigă Mouret ; noi sîntem mîhniți că nu vă putem oferi ceva mai bun pentru noaptea asta...

Preotul salută, iar Marthe îi întîlni din nou privirea aceea deschisă, o privire de vultur, care-o emoționase. Părea că în adîncul ochiului, de-un cenușiu mohorît de

obicei, o flăcăruie se aprindea brusc, ca lămpile acelea ce sînt plimbate în spatele fațadelor adormite ale caselor.

— Pare un om care nu se teme de nimic, preotul, spuse batjocoritor Mouret, cînd mama și fiul nu mai fură acolo.

— Nu prea cred că sînt fericiți, șopti Marthe.

— Cît despre asta, cu siguranță că nu o comoară au adus în cufărul lor de lemn... Șuiera vîntul prin el ! L-aș fi ridicat și cu degetul cel mic.

Dar fu întrerupt în vorbăria lui de Rose, care coborîse scările în fugă, ca să povestească lucrurile uimitoare ce le văzuse.

— Păi zău ! zise proțăpindu-se în fața mesei unde mîncău stăpînii, mai rar așa o femeie voinică ! Cucoana asta are pe puțin șaiszeci și cinci de ani dar nu pare nici pe departe ! Ți-o ia înainte, trage ca un cal.

— Te-a ajutat să muți fructele ? întrebă Mouret curios.

— Cred și eu, domnule. Le grămădea așa, în poala șorțului ; puneă de ziceai că n-o să le poată duce. Îmi spuneam : „Vezi bine, o să se rupă pînza“. Da de unde ; e pînză cinstită, pînză de care port și eu. A trebuit să cărăm în mai bine de zece rînduri. Pe mine mă dureau mîinile. Ea mormăia, zicea că nu merge. Cred că am auzit-o și suduind, nu vă fie cu supărare.

Mouret părea să se amuze pe cînte.

— Și paturile ? o întrebă.

— Paturile, ea le-a făcut... Trebuie s-o vezi cum întoarce o saltea. Parcă n-ar cîntări nimic, pe legea mea ; o ia de-un capăt și-o azvîrle-n sus ca pe-un fulg... Și pe lîngă toate astea, grijulie foarte. A potrivit așternutul la patul de chingi de parcă ar fi trebuit să facă nani un copil în el. Nici de i-ar fi făcut culcuș pruncului Isus, n-ar fi întins rufăria cu mai mare cucernicie... Din cele patru învelitori, trei le-a pus pe patul de chingi. La fel și cu pernele : ea n-a vrut, i le-a pus lui fii-său pe amîndouă.

— Prin urmare bătrîna se culcă pe jos ?

— Într-un colț, ca un cîinc. A pus o saltea pe jos, în camera cealaltă, zicînd că o să doarmă așa mai bine ca-n paradis. În ruptul capului n-am putut-o face să-și încropească un culcuș mai ca lumea. Zice că nu-i e frig nici-odată și că are capul prea tare ca să se mai teamă de tăria pardoselii. Le-am dat apă și zahăr, așa cum mi-a spus doamna, și gata... Păi zău ! Mai rar așa oameni curioși.

Rose isprăvi de adus cina. În seara aceea, cei din familia Mouret se lungiră cu masa. Vorbiră îndelung despre noii locatari. În viața lor de o regularitate ca de cea-sornic, sosirea celor două persoane străine era un mare eveniment. Vorbeau despre asta ca despre o catastrofă, cu acele detalii amănunțite ce-i ajută pe oameni să ucidă timpul în lungile seri de provincie. Lui Mouret, mai cu seamă, îi plăceau birfele de mic tîrgușor. La desert, cu coatele pe masă, în căldura sufrageriei, spuse pentru a zecea oară pe tonul satisfăcut al omului fericit :

— Nu-i un dar frumos pe care Besançonul îl face Plassansului... Ați văzut cum arăta sutana lui la fund, cînd s-a întors ?... M-aș mira mult ca bisericioanele să alerge după el. Prea e jerpelit ; bisericioaselor le sînt pe plac preoții drăguți.

— Are o voce blîndă, zise Marthe cu indulgență.

— Nu și atunci cînd e mînios, continuă Mouret. N-ați văzut cum s-a supărat cînd a auzit că odăile nu sînt mobilate ? E un om aspru ; nu tîndălește prin confesionale, asta-i ! Sînt tare curios să știu ce mobile o să aducă mîne. Barem de mi-ar plăti chiria. Atîta pagubă ! O să mă adresez abatelui Bourrette ; nu-l cunosc decît pe el.

Cei din familia Mouret erau prea puțin bisericosi. Chiar și copiii își băteau joc de abate și de mama lui. Octave o imită pe bătrîna doamnă atunci cînd își lungea gîtul ca să vadă pînă în fundul camerelor, ceea ce o făcu pe Désirée să rîdă.

Serge, mai grav, îi apără pe „bieții oameni“. De obicei, la ora zece fix, atunci cînd nu făcea nici o partidă de pi-chet, Mouret lua un sfeșnic și se ducea la culcare ; dar în seara aceea se făcuse unsprezece și tot mai înfrunta som-nul. Désirée adormise pînă la urmă, cu capul pe genunchii Marthei. Cei doi băieți urcaseră la ei în odaie. Mouret continua să sporovăiască de unul singur, în fața nevestei.

— Ce vîrstă îi dai ? întrebă deodată.

— Cui ? zise Marthe, gata și ea să ațipească.

— Abatelui, ce naiba ! Ei ? între patruzeci și patruzeci și cinci, nû-i așa ? E un flăcău frumos. Zi dacă nu-i pacat să poarte rasă ! Ar fi fost un carabinier pe cinste.

Apoi, după o tăcere, vorbind de unul singur, își con-tinuă cu voce tare gîndurile ce-l frămîntau atîta :

— Au sosit cu trenul de șase și trei sferturi. N-au făcut decît să-treacă pe la abatele Bourrette apoi au venit numaidecît aici... Pun prinsoare că n-au cinut. E limpede. I-am fi văzut dacă ieșeau să se ducă la hotel... Da, da ! Tare-aș vrea să știu unde-or fi mîncat.

Rose, de cîteva clipe dădea tîrcoale prin sufragerie, aș-teptînd ca stăpînii să se ducă la culcare, ca să poată în-chide ușile și ferestrele.

— Eu una știu unde au mîncat, zise.

Și cum Mouret se întoarse sprinten spre ea, îi destăinui :

— Da, am urcat să văd dacă nu le mai trebuie ceva. Neauzind nici un zgomot, n-am îndrăznit să bat la ușă ; m-am uitat pe gaura cheii.

— Rău, tare rău ai făcut, o întrerupse Marthe cu as-prime. Știi bine, Rose, că nu-mi plac lucrurile astea.

— Lasă, lasă, exclamă Mouret care, în alte împreju-rări, s-ar fi mîniat pe curioasă. Și zici că te-ai uitat pe gaura cheii ?

— Da, domnule, ca să le-fac un bine.

— Firește... Și ce făceau ?

— Ei bine, domnule, mîncău... I-am văzut mîncînd pe colțul patului de chingi. Bătrîna întinsese un șervetel. De

fiecare dată după ce beau vin, culcau sticla astupată, propinzind-o în pernă.

— Și ce mâncau ?

— Nu prea știu, domnule. Mi s-a părut că un rest de pateu, dintr-un ziar. Aveau și mere, niște mere amărâte ca vai de lume.

— Și vorbeau, nu-i așa ? Ai auzit ce spuneau ?

— Nu, domnule, nu vorbeau... Am rămas acolo, să mă uit la ei, pe puțin un sfert de ceas. Nu ziceau nici pîs, uite-așa ! Și mâncau, mâncau !

Marthe se ridicase în picioare, trezind-o pe Désirée și prefăcîndu-se că urcă să se culce : curiozitatea soțului ei o rănea. Acesta se hotărî în cele din urmă și el să se scoale : în timpul ăsta, bătrîna Rose, care era credincioasă, continua să spună cu glas ceva mai scăzut :

— Bietul om, trebuie să-i fi fost tare foame, drăguțul de el... Maică-sa îi dădea bucățile cele mai mari și-l sorbea din ochi văzîndu-l cum mănîncă... În sfîrșit, o să doarmă în niște așternuturi tare curate. Doar de nu l-o împiedica mirosul de fructă. Pentru că în odaie nu miroase frumos ; știți doar mirosul acrișor al perelor și-al merelor. Și nici o mobilă, doar patul într-un colț. Mie mi-ar fi teamă, aș ține lumina aprinsă toată noaptea.

Mouret își luase sfeșnicul. Rămase o clipă în fața slujnicei, rezumînd evenimentele de peste seară în acest cuvînt de tîrgoveț scos din ideile lui obișnuite :

— Nemaipomenit.

Apoi își ajunse nevasta din urmă în josul scării. Marthe se culcase și adormise, cînd Mouret tot mai trăgea cu urechea la zgomotele ușoare ce veneau dinspre etajul de sus. Camera abatelui era chiar deasupra camerei lui. Îl auzi deschizînd ușurel fereastra, ceea ce-l zgîndări nespus. Își înălță capul de pe pernă, împotrîvindu-se somnului din răspuțeri, voind să știe cît timp avea preotul să rămînă la fereastră. Dar somnul fu mai tare : Mouret dormea buș-

tean înainte de-a auzi din nou scîrîitul înăbuşit al mînerului.

Sus, la fereastră, abatele Faujas, cu capul gol, privea prin beznă. Rămase mult acolo, fericit de-a se afla în sfîrşit singur, absorbit în gîndurile ce-i puneau atîta asprime pe frunte. Sub el, simţea somnul adînc al acelei case în care se afla de cîteva ore, răsuflarea curată a copiilor, suflul cinstit al Marthei, respiraţia amplă şi regulată a lui Mouret. Şi era o undă de dispreţ în felul cum îşi înălţase gîtul de luptător, în timp ce-şi ridicase capul ca pentru a vedea în depărtare, pînă în adîncul micului orăşel adormit. Copacii cei mari din grădina subprefecturii alcătuiau o masă întunecată, perii domnului Rastoil întindeau nişte braţe slabe şi sucite ; pe urmă, nu mai era decît o mare de tenebre, un neant din care nici un zgomot nu se înălţa. Oraşul avea o nevinovăţie de fetiţă în leagăn.

Abatele Faujas întinse braţele cu un aer de sfidare ironică, parcă ar fi voit să ia oraşul Plassans şi să-l înăbuşe dintr-o sforţare la picptu-i robust. Şopti :

— Şi nerozii ăia care zîmbeau, aseară, cînd traversam străzile !

III

A doua zi, Mouret îşi petrecu dimineaţa pîndindu-şi noul locatar. Spionarea aceea avea să-i umple orele în care rămînea acasă, titirind, punînd la locul lor lucrurile împrăştiate, căutîndu-le zîzanie nevestei şi copiilor. Pe viitor avea să aibă o ocupaţie, o distracţie care să-l scoată din viaţa lui de toate zilele. Nu-i erau pe plac preoţii, după cum spunea, iar primul dintre ei ce pătrundea în existenţa lui îl interesa neobişnuit de mult. Preotul acela aducea în casă un miros de mister, se dovedea un necunoscut aproape neliniştit. Cu toate că făcea pe liber-cugetătorul, declarîndu-se voltaireian, în faţa abatelui era cuprins de mirare,

îl trecea un fior de om mărginit în care răzbătea o undă de curiozitate deşuchată.

Nici un zgomot nu venea dinspre etajul al doilea. Mouret ascultă atent pe scară, îndrăzni chiar să urce în pod. În timp ce-şi încetinea mersul de-a lungul coridorului, un târşuit de papuci pe care i se păru că-l aude îndărătul uşii îl mişcă nespus. Neputînd surprinde nimic anume, coborî în grădină, se plimbă sub bolta din fund, ridicînd ochii, încercînd să vadă prin ferestre ce se petrece în cele două camere. Dar nu zări nici umbră de abate. Doamna Faujas, neavînd fără îndoială perdele, pusese pînă una alta cearşafuri la ferestre.

La prînz, Mouret păru tare jignit.

— Oare cei de sus or fi murit ? zise în timp ce tăia pîine la copii. Dar tu, Marthe, i-ai auzit mişcîndu-se ?

— Nu, dragă, n-am fost atentă.

Rose strigă din bucătărie :

— E mult şi bine de cînd nu mai sînt aici ; dacă aleargă şi-acum, au ajuns departe.

Mouret o chemă pe bucătăreasă şi-o descusu amănunţit.

— Au plecat, domnule : întîi mama, pe urmă preotul. Nici nu i-aş fi văzut, aşa de tiptil merg, dacă nu le-ar fi trecut umbrele pe pardoseala bucătăriei, cînd au deschis uşa... M-am uitat pe stradă, ca să văd ; dar o luaseră la picior şi încă repede, zău aşa.

— Tare curios... Dar eu unde-oi fi fost ?

— Cred că domnul era în fundul grădinii, să se uite la strugurii din boltă.

Ştirea îl făcu pe Mouret să fie şi mai prost dispus. Începu să tune şi să fulgere împotriva popilor : toţi umblau cu ascunzişuri ; vîrîţi cu toţii în fel de fel de uneltiri, pe care nici dracu nu le-ar fi descîlcit ; se prefăceau a fi de-o sfială caraghioasă, în asemenea măsură încît nimeni nu văzuse vreodată vreun popă spălîndu-se. Pînă la urmă se

căi că închiriasse camerele acelui abate pe care nu-l cunoștea.

— E și vina ta ! îi zise nevastei, în timp ce se scula de la masă.

Marthe fu cît pe ce să protesteze, să-i amintească de discuția lor din ajun ; dar își înălță ochii, se uită la el și nu spuse nimic. Mouret, însă, nu se hotăra să plece de-acasă, după cum îi era obiceiul. Se ducea și venea din sufragerie în grădină, scormonind cu privirea peste tot, susținînd că toate zăceau la voia întîmplării, ca și cînd casa ar fi fost jefuită ; pe urmă se înfurie pe Serge și Octave care, după spusa lui, plecaseră la colegiu cu o jumătate de oră mai devreme.

— Tăticu nu pleacă de-acasă ? își întrebă Désirée la ureche mama. O să ne necăjească tare, dacă mai rămîne.

Marthe îi spuse să tacă. Mouret pomeni în cele din urmă de-o afacere pe care trebuia s-o termine în cursul zilei. N-avea o clipă, nu putea să se odihnească nici măcar o zi la el acasă, atunci cînd simțea nevoia. Plecă, nemîngîiat că nu poate rămîne acolo, la pîndă.

Seara, cînd se întoarse, era înfrigurat de curiozitate.

— Și abatele ? întrebă înainte chiar de a-și scoate pălăria.

Marthe lucra la locul ei obișnuit de pe terasă.

— Abatele ? repetă cu oarecare mirare. Ah ! da, abatele... Nu l-am văzut, cred că s-a instalat. Rose mi-a spus că li s-au adus mobile.

— Tocmai de asta mă temeam. Aș fi voit să fiu aici ; pentru că, în fine, mobilele sînt pentru mine o garanție.. Știam eu că tu n-o să te clintești de pe scaunul tău. Nu te duce mintea la nimic, dragă... Rose ! Rose !

Și cînd bucătăreasa se ivi, întrebă :

— Au fost aduse mobile pentru cei de la etajul al doilea ?

— Da, domnule, într-un căruț mic. Am recunoscut căruțul lui Bergasse, precupețul. Și, zău că n-avea mare lucru. Doamna Faujas venea din urmă. În timp ce urcau pe strada Balande, i-a dat și ea o mână de ajutor omului care împingea.

— Barem ai văzut mobilele ? le-ai numărat ?

— Firește, domnule ; am ieșit în ușă. A trecut tot calabalicul prin fața mea, și asta n-a părut s-o încinte pe doamna Faujas. Stați așa... Mai întâi au urcat un pat de fier, apoi o comodă, două mese, patru scaune... Pe legea mea, asta-i tot... Și încă mobile care nu erau noi. N-aș da nici treizeci de scuzi pe ele.

— Dar trebuia să-i dai de veste doamnei : nu putem închiria în asemenea condiții... Mă duc chiar acum să mă explic cu abatele Bourrette.

Se supără, fu cît pe ce să iasă, cînd Marthe izbuti să-l oprească scurt, zicîndu-i :

— Stai, am uitat să-ți spun... Au plătit chiria pe șase luni înainte.

— Așa, prin urmare, au plătit ? bîlbîi aproape cu supărare în glas.

— Da, bătrîna doamnă a coborît și mi-a dat asta.

Scotoci în masa ei de lucru și-i dădu soțului șaptezeci și cinci de franci în monezi de cîte o sută de parale, învelite grijuliu într-o bucată de ziar. Mouret numără banii, șoptind :

— Dacă plătesc, n-am nimic cu ei... Asta nu-i scutește să fie niște oameni ciudați. Nu oricine poate fi bogat, vezi bine ; numai că, dacă n-ai pară chioară, nu-i un motiv să-ți iei niște aere suspecte ca astea.

— Voiam să-ți mai spun, adăugă Marthe după ce văzu că s-a liniștit, că bătrîna doamnă mi-a cerut îngăduința să-i lăsăm patul de chingi : i-am spus că noi nu-l folosim, că-l poate ține cît vrea.

— Bine-ai făcut, trebuie să ne rămîină îndatorați... Eu, ți-am zis, ce mă intrigă în legătură cu diavolii ăștia de popi

e că nu știi niciodată ce au în cap, nici ce învîrt. Ce-i drept însă, deseori se găsesc oameni foarte onorabili printre ei.

Banii păreau să-l fi consolât. Glumi, îl sîcîi pe Serge în legătură cu relatarea *Misiunilor din China*, pe care-o citea atunci. În timpul cinei, se prefăcu a nu-i mai păsa de cei de la doi. Dar cînd Octave povesti că-l văzuse pe abatele Faujas ieșind de la episcopie, Mouret nu se mai stăpîni. La desert, reluă conversația din ajun. Pe urmă i se făcu întrucîtva rușine. Era un om cu gingășie sufletească sub înfățișarea lui de negustor retras din afaceri ; avea mai cu seamă mult bun simț și-o cumpănire în judecată ce-l făcea, cel mai adesea, să găsească cuvîntul potrivit, printre toate bîrfele de provincie.

— La urma urmei, zise în timp ce se ducea la culcare, nu-i bine să-ți vîri nasul în treburile altora... Abatele n-are decît să facă ce-i place. E plictisitor să tot vorbim despre oamenii ăștia ; mie, unul, n-o să-mi mai poste de-acuma de ei.

Trecu o săptămînă. Mouret își reluase ocupațiile lui obișnuite ; dădea tîrcoale prin casă, vorbea cu copiii, își petrecea după-amiezele în oraș, să încheie afaceri de dragul afacerilor, despre care nu vorbea niciodată, mîncînd și dormind ca un om pentru care existența e o pantă blîndă, fără zguduirii nici surprize de vreun fel. Casa părea iarăși neînsuflețită. Marthe sta la locul ei obișnuit, pe terasă, în fața măsuței de lucru. Désirée se juca alături de ea. Cei doi băieți readuceau la aceleași ore aceeași turbulență. Iar Rose, bucătăreasa, se supăra, îi bodogănea pe toți, în timp ce grădina și sufrageria își păstrau pacea ațipită.

— Nu ca să cîrtesc, îi tot spunea Mouret nevastei, dar vezi bine că te înșelai închipuindu-ți că dacă închiriem etajul doi o să ne dea viața peste cap. Sîntem mai liniștiți ca înainte, casa e mai mică și mai fericită.

Și-și ridica uneori ochii spre ferestrele de la etajul al doilea, pe care doamna Faujas le împodobise chiar de-a

doua zi cu niște perdele groase din bumbac. Nici o cută a perdelelor nu se clintea. Aveau un aer fericit, una din acele sfieli de sacristie, rigide și reci. În spatele lor, părea să se-ntindă o tăcere adîncă, o imobilitate de mănăstire. Cînd și cînd, ferestrele erau deschise, lăsînd să se vadă, între albeața perdelelor, întunecimea plafoanelor înalte. Dar zadarnic se puneau Mouret la pîndă, niciodată nu zărea mîna care deschidea și închidea ; nu auzea nici măcar scîrțîitul mînerului. Nici un zgomot omenesc nu cobora din cele două încăperi.

— Nici tu nu-l vezi ? o-întrebă pe nevastă.

— Mi s-a părut că-l zăresc ieri, cînd s-a întors acasă ; dar nu sînt prea sigură... Mama lui e totdeauna îmbrăcată într-o rochie neagră ; poate era ea.

Și cum o încolțea cu întrebări, îi spuse ce știe.

— Rose susține că iese în oraș în fiecare zi ; că în-tîrzie chiar mult... Cît despre mamă, e un adevărat cea-sornic ; coboară dimineața la șapte, după cumpărături. Are un paner mare, totdeauna acoperit, în care se vede că aduce tot : cărbunele, pîinea, vinul, mîncarea, pentru că niciodată nici un furnizor nu e văzut venind la ei... Sînt foarte politicoși; altminteri. Rose spune că îi dau ziua bună cînd o întîlnesc. Dar cel mai adesea nici măcar nu-i aude coborînd scările.

— Nostimă bucătărie trebuie să mai alcătuiască acolo, sus, șopti Mouret, căruia informațiile astea nu-i spuneau nimic.

Într-altă seară, Octave zicînd că-l văzuse pe abate intrînd la Saint-Saturnin, tatăl îl întrebă cam cu arăta, cum îl priveau trecătorii, ce să fi căutat la biserică.

— Ei, da' prea curios ești, exclamă băiatul rîzînd... Nu arăta grozav la soare, cu sutana lui de-a dreptul roșie, asta-i tot ce știu. Și-am mai băgat de seamă că mergea de-a lungul caselor, în dîra de umbră, unde sutana părea mai neagră. Ce mai, n-are deloc o înfățișare mîndră, și umblă cu capul plecat, și repede... Două fete au început

să ridă, cînd a traversat piața. El, înălțînd capul, le-a privit cu multă blîndețe, nu-i așa, Serge ?

Serge povesti și el că, în mai multe rînduri, în timp ce se întorcea de la colegiu, îl întovărășise de departe pe abatele Faujas, care se întorcea de la Saint-Saturnin. Străbătea străzile fără să vorbească cu nimeni ; părea să nu cunoască țipenie de om și nici nu părea să-i fie întrucîtva rușine de batjocura mocnită pe care-o simțea în jurul lui.

— Așadar în oraș se vorbește despre el ? întrebă Mouret cu cel mai viu interes.

— Mie, nimeni nu mi-a vorbit despre abate, răspunse Octave.

— Ba da, continuă Serge, se vorbește despre el. Ne-potul abatelui Bourrette mi-a spus că nu e foarte bine văzut la biserică ; nu le sînt pe plac preoții care vin din altă parte. Și-apoi, pare atît de amărît... Cînd lumea se va obișnui cu el, îl va lăsa în pace pe bietul om. Dar la început, fiecare vrea să știe.

Atunci, Marthe îi sfătui pe băieți să nu spună nimic, dacă vor fi întrebați în afară, despre abate.

— Ba n-au decît să spună, exclamă Mouret. Nu ceea ce știm noi despre el îl va compromite.

Din clipa aceea, cu cea mai bună credință din lume și fără a se gîndi la rău, Mouret făcu din copiii lui niște spioni, pe care-i asmuți pe urmele abatelui. Octave și Serge trebuiră să-i dezvăluie tot ce se spunea în oraș, și primiră poruncă să-l urmărească pe preot, atunci cînd îl întâlneau. Dar sursa aceasta de informații fu repede secătuită. Zvonurile mocnite prilejuite de sosirea unui vicar străin în diocleză se potoliră. Orașul părea să-l fi iertat pe „bietul om”, pe sutana aceea jerpelită care se strecura prin umbra străduțelor ; nu mai păstră pentru el decît un mare dispreț. Pe de altă parte, preotul se ducea drept la catedrală, iar la întoarcere o lua totdeauna pe-aceleași străzi. Octave spunea rîzînd că numără pavelele.

Acasă, Mouret voi s-o folosească pe Désirée, care nu ieșea niciodată în oraș. O ducea, seara, în fundul grădinii, ascultînd-o cum flecărește despre ceea ce făcuse și despre ceea ce văzuse în timpul zilei ; încerca s-o tragă de limbă despre locatarii de la etajul doi.

— Ascultă, îi spuse într-o bună zi, mîine, cînd fereastra o să fie deschisă, să-ți arunci mingea înăuntru, pe urmă să te duci s-o ceri.

A doua zi, fetița își azvîrli mingea ; dar nici n-apucase să urce pe peron, cînd mingea, trimisă îndărăt de o mînă nevăzută, sări pe terasă. Tatăl, care contase pe drăgălășenia copilului ca să reia relațiile rupte încă din prima zi, își pierdu orice nădejde ; se lovea, vădit lucru, de voința cît se poate de hotărîtă a abatelui de-a se baricada în locuința lui. Lupta asta nu făcea decît să-i ațîțe curiozitatea și mai mult. Ajunse să stea la taclale cu bucătăreasa prin colțuri, spre marea neplăcere a Marthei, care-l muștră pentru lipsa lui de demnitate ; dar el își ieși din fire, minți. Și pentru că simțea că n-are dreptate, nu mai vorbi cu Rose despre Faujas mamă și fiu decît pe ascuns.

Într-o dimineată, Rose îi făcu semn s-o urmeze în bucătărie.

— Vai, domnule, e mai bine de o oră de cînd vă pîndesc să coboriți de la dumncavoastră din odaie.

— Ai aflat ceva ?

— O să vedeți... Ieri-seară, am vorbit mai mult de-o oră cu doamna Faujas.

Mouret tresări de bucurie. Se așează pe un scaun de paie desfundat din bucătărie, printre cîrpele și gunoaiele din ajun.

— Hai spune, spune odată, șopti el.

— Va să zică, reluă bucătăreasa, eram pe pragul ușei de la stradă să-i zic seara bună slujniciei domnului Rastoil, cînd doamna Faujas a coborît să deșarte găleata cu zoi în canal. În loc să urce în fugă fără a întoarce capul, cum face de obicei, a rămas acolo o clipă, uitîndu-se la mine.

Atunci am crezut că vrea să stea de vorbă ; i-am spus că a fost o zi frumoasă, că vinul o să fie bun... Ea răspundea : „Da, da“, fără nici o grabă, cu voca nepăsătoare a unei femei care nu are pământ și pe care lucrurile astea n-o interesează. Dar își pusese găleata jos, nu pleca ; ba se și sprijinea de zid, alături de mine...

— În fine, ce ți-a povestit ? întrebă Mouret chinuit de nerăbdare.

— Doar nu era să fiu așa de proastă s-o-ntreb, pricepeți ? ar fi șters-o... Fără să par c-o fac dinadins, am pus-o la curent cu lucrurile care o puteau interesa. Și pentru că preotul paroh de la Saint-Saturnin, acest cumsecade părinte Compan a trecut pe acolo, i-am spus că e tare bolnav, că n-o s-o mai ducă mult, că avea să fie cu greu înlocuit la catedrală. Era numai ochi și urechi, vă asigur. M-a întrebat chiar de ce suferă părintele Compan. Pe urmă, din una-ntr-alta, i-am vorbit despre episcopul nostru. Un om tare cumsecade, monseniorul Rousselot. Ea nu știa ce vîrstă are. I-am spus că are șaiszeci de ani, că e tare șubred și el, că se cam lasă dus de nas. Se tot vorbește despre părintele Fenil, marele vicar, care face tot ce pofteste la episcopie... Era tare lacomă să afle, bătrîna ; ar fi rămas acolo în stradă pînă a doua zi.

Mouret făcu un gest disperat.

— Din tot ce-mi spui, exclamă el, văd că vorbeai de una singură... Dar ea, ea ce ți-a spus ?

— Aveți răbdare, lăsați-mă să termin, continuă Rose liniștit. Mă apropiam de țintă... Ca s-o îmbii să-și dea drumul la gură, i-am vorbit pînă la urmă despre noi. I-am spus că dumneavoastră sînteți domnul François Mouret, un fost negustor din Marsilia, care, în cincisprezece ani, s-a priceput să cîștige o adevărată avere în negoțul cu vinuri, ulei și migdale. Am adăugat că ați preferat să veniți să trăiți din rente la Plassans, un oraș liniștit, unde locuiesc părinții soției dumneavoastră. Am găsit chiar mijlocul să-i spun că doamna e verișoara dumneavoastră ; că

sînteți în vîrstă de patruzeci de ani iar doamna de treizeci și șapte ; că aveți o căsnicie fericită ; că nu pe-alde dumneavoastră vă vede lumea plimbîndu-vă pe bulevardul Sauvaire. În sfîrșit, toată povestea dumneavoastră... Părea cît se poate de interesată. Și răspundea întruna : „Da, da“, fără nici o grabă. Cînd mă opream, făcea un semn din cap așa, ca să-mi spună că mă ascultă, că pot să spun mai departe... Și pînă s-a lăsat noaptea am tot vorbit așa, ca niște prietene bune, cu spatele sprijinit de perete.

Mouret se ridicase în picioare, mînios.

— Cum așa ! exclamă, asta-i tot ?... Te-a tras de limbă vreme de-un ceas iar ea nu ți-a spus nimic !

— Mi-a spus, cînd s-a lăsat noaptea : „S-a cam răcorit aerul“. Apoi și-a luat găleata și-a urcat...

— Știi ce ? Ești o proastă ! Bătrîna asta face cît zece de-al-de tine. Ce trebuie să mai rîdă acum, cînd știu despre noi tot ce voiau să știe... M-auzi, Rose, nu ești decît o proastă !

Bătrîna bucătăreasă își pierdea repede răbdarea ; începuse să meargă iute, izbind crătițele și tigăile, răsucind și azvîrlind șomoioagele.

— Știți, domnule, bîlmăji ea, dacă pentru asta ați venit la mine în bucătărie, ca să-mi spuneți cuvintele astea urîte, nu merita să vă osteniți. Puteți pleca... Eu am făcut-o numai ca să vă fiu pe plac. Dacă doamna ne-ar găsi aici pe amîndoi că facem ce facem, m-ar certa. Și ar avea dreptate, pentru că nu e bine... La urma urmei, nu-i puteam smulge cuvintele din gură cu cleștele, bătrînei ăsteia. Am făcut și eu cum face toată lumea. Am sporovăit, i-am zis ce hram purtați. Așa că duceți-vă s-o întrebați personal despre treburile ei, de vreme ce vă stau atîta la inimă. Poate că dumneavoastră n-o să fiți așa de prost ca mine, domnule...

Rose ridicase vocea. Mouret găsi că-i mai prudent s-o șteargă, închizînd ușa de la bucătărie, pentru ca nevastă-sa

să n-o audă. Dar Rose deschise uşa în urma lui, strigându-i pe sală :

— Ştiţi, eu nu mai fac de-alde astea ; n-aveţi decît să încredinţaţi cui vreţi însărcinările dumneavoastră scîrboase.

Mouret fusese învins. Păstră oarecare acreală de pe urma înfrîngerii. Din răzbunare, începu să spună că oamenii accia de la etajul doi erau tare neînsemnaţi. Încet încet, răspîndi printre cunoştinţele lui o părere ce deveni a întregului oraş. Abatele Faujas fu privit ca un preot fără leţcaie, lipsit de orice ambiţie, cît se poate de în afara intrigilor din dioceză: lumea crezu că se ruşinează de sărăcia lui, că primeşte să facă treburile cele mai neplăcute la catedrală, rămînînd cît mai mult posibil în umbră, ce părea a-i fi pe plac. Un lucru nu se ştia, motivul pentru care venise de la Besançon la Plassans. Poveşti delicate în legătură cu acest lucru începură să circule. Dar presupunerile acestea părură neîntemeiate. Pînă şi Mouret, care-şi spionase locatarii din plăcere, ca să-şi treacă timpul, la fel cum ar fi jucat cărţi ori petancă, începea să uite că găzduieşte un preot la el în casă, cînd un anume eveniment începu din nou să-i frămînte viaţa.

Într-o după-amiază, pe cînd se întorcea acasă, îl zări înaintea lui pe abatele Faujas urcînd pe strada Balande. Încetini pasul. Îl cercetă pe îndelete. De o lună de cînd preotul locuia în casa lui, era pentru prima oară cînd îl vedea astfel în plină lumină. Abatele era îmbrăcat tot în sutana lui cea ponosită : mergea încet, cu tricornul în mîină, în ciuda vîntului care sufla tare. Strada, a cărei pantă e abruptă, era pustie, cu casele ei mari, lipsite de podoabe, cu staturile scoborîte. Mouret, care întindea pasul, merse pînă la urmă în vîrfurile picioarelor, de teamă ca preotul să nu-l audă şi să nu fugă. Dar, pe cînd se apropiau amîndoi de casa domnului Rastoil, un grup de oameni care venea dinspre Piaţa subprefecturii intra acolo în casă. Abatele Faujas făcuse un ocol uşor, ca să nu dea

ochii cu domnii aceia. Văzu ușa închizându-se. Apoi, oprindu-se brusc, se întoarse spre proprietar, care venea spre el.

— Cît de fericit sînt că vă întîlnesc ! spuse, cu marca lui politete. Oricum, tot mi-aș fi îngăduit să vă deranjez în seara asta... Ultima zi cînd a plouat, la mine în cameră a pătruns apa prin plafon, și-aș fi vrut să vă arăt.

Mouret stătea năuc în fața lui, se bilbîia, spunîndu-i că-i stă la dispoziție. Și cum se îndreptau împreună spre casă, îl întrebă la ce oră ar putea veni să vadă plafonul.

— Dar chiar acum, vă rog, răspunse abatele ; doar dacă nu vă deranjează prea mult.

Mouret mergea în urma lui, sufocîndu-se, în timp ce Rose, din pragul bucătăriei, îi urmărea cum urcă treaptă cu treaptă, prostită de mirare.

IV

Ajuns la etajul al doilea, Mouret era mai emoționat decît un școlar care pătrunde pentru prima oară în camera unei femei. Împlinirea nesperată a unei dorințe îndelungă vreme reținută, speranța de-a vedea lucruri de-a dreptul neobișnuite îi tăiau respirația. În acest timp, abatele Faujas, ascunzînd cheia între degetele lui groase, o vîrise în broască fără să se fi auzit vreun zgomot de metal. Ușa se mișcă de parcă ar fi fost prinsă în niște balamale de catifea. Abatele, dîndu-se îndărăt, îl pofti în tăcere pe Mouret să între.

Perdelele de bumbac puse la fereastre erau atît de groase, încît camera avea o palcare cretoasă, o semiobscuritate de chilie împrejmuită de ziduri. Era o cameră uriașă, cu tavan înalt, cu un tapet decolorat și curat, de un galben șters. Mouret îndrăzni să intre, mergînd cu pași mărunți pe pardoseala curată ca oglinda, a cărei răceală i se părea că o simte sub pingelele pantofilor. Își roti pe ascuns ochii

cercetă patul de fier fără perdele, rufăria, atît de bine întinsă, de-ai fi zis că-i o bancă de piatră albă pusă într-un colț. Comoda, pierdută în celălalt capăt al odăii, o masă micuță, așezată în mijloc, și două scaune, cîte unul în fața fiecărei ferestre, întregeau mobilierul. Nici o hîrtie pe masă, nici un obiect pe comodă, nici o haină pe pereți : ci numai lemnul gol, marmura goală, pereții goi. Deasupra comodei, un mare crucifix din lemn negru, singurul care printr-o cruce întunecată întrerupea goliciunea aceea cenușie.

— Poftiți, domnule, veniți pe aici, zise abatele ; în colțul ăsta a apărut o pată pe tavan.

Dar Mouret nu se grăbea, savura situația. Cu toate că nu vedea lucrurile stranii pe care-și făgăduise întrucîtva că o să le vadă, încăperea aceea avea pentru el, un liber-cugetător, un miros aparte. Mirosea a preot, credea el ; mirosea a om altfel alcătuit decît ceilalți, care suflă în lumînare atunci cînd își schimbă cămașa, care nu-și lasă în neorînduială nici izmenele, nici bricele. Ceea ce-l zgîndărea era că nu vede nimic uitat nici pe mobile, nici prin colțuri, care să-i fi putut prilejui un motiv de presupuneri. Odaia era aidoma cu acel diavol de om, mută, rece, lucitoare, de nepătruns. Cea mai mare mirare a lui fu să nu încerce, între pereții ei, precum se aștepta, o impresie de mister ; dimpotrivă îi făcea aceeași impresie pe care i-o stîrnise într-o bună zi, pe vremuri, un salon foarte bogat mobilat al unui prefect din Marsilia. Crucifixul cel mare părea s-o umple cu brațele-i negre.

Trebui însă să se hotărască să se apropie de ungherul unde-l chema abatele Faujas.

— Vedeți pata, nu-i așa ? reluă acesta. A mai dispărut un pic, de ieri.

Mouret se înălță în vîrful picioarelor, clipea din ochi, fără a vedea nimic. După ce preotul trase perdelele, zări pînă la urmă o ușoară urmă de rugină.

— Nu-i cine știe ce grav, șopti.

— Fără îndoială, dar am crezut că e bine să vă înștiințez.... Apa trebuie să fi pătrunș pe la marginea acoperișului.

— Da, aveți dreptate, pe la marginea acoperișului.

Mouret nu mai spunea nimic ; se uita prin camera scaldată în lumina crudă a zilei. Era mai puțin solemnă, dar își păstra tăcerea absolută. Hotărât lucru, nici un fir de praf dintre pereții ei nu-i spunea nimic despre viața abatelui.

— De altminteri, continuă acesta din urmă, am putea vedea, poate, pe fereastră... Așteptați.

Și deschise fereastra. Dar Mouret protestă, zicînd că nu vrea să-l deranjeze mai mult, că era vorba de nimica toată, că lucrătorii aveau fără doar și poate să descopere spărtura.

— Nu mă deranjați deloc, vă asigur, spuse abatele insistînd într-un fel plăcut. Știu că proprietarilor le place să știe... Vă rog, cercetați totul cu de-amănuntul... Casa e a dumneavoastră.

Zîmbi chiar în timp ce rostea aceste ultime cuvinte, ceea ce i se întîmpla rar; pe urmă, după ce Mouret se aplecă împreună cu el, folosindu-se de bara de sprijin, își înălțară amîndoi ochii spre burlan, iar abatele intră în niște explicații ca de arhitect, spunînd cum trebuie să se fi produs pata.

— Știți, cred că-i vorba de-o înfundare ușoară a olanelor, poate chiar unul din ele să se fi și spart ; de nu cumva bucata asta de tencuială căzută o fi de vină, care se vede aici, de-a lungul cornișei, și care se prelungește în zidul de susținere.

— Da, se prea poate, răspunse Mouret. Vă mărturisesc, domnule abate, că nu mă pricep deloc la treburile astea. Zidarul o să-și dea seama.

Atunci, preotul nu mai vorbi despre stricăciuni. Rămase acolo liniștit, privind grădinile, sub el. Mouret, sprijinit în coate alături de el, nu îndrăzni să plece, din politețe.

Fu de-a dreptul încântat, cînd locatarul îi spuse cu vocea lui blîndă, după o tăcere :

— Aveți o grădină frumoasă, domnule.

— Oh, foarte obișnuită, răspunse. A avut cîtiva arbori frumoși pe care a trebuit să-i tai, deoarece nimic nu creștea la umbra lor. Ce vreți ? trebuie să ne gîndim la cele folositoare. Colțul ăsta ne e de ajuns, avem legume pentru tot sezonul.

Abatele se miră, ceru amănunte. Grădina era una din acele vechi grădini de provincie, înconjurată de bolți cu viță, împărțită în patru pătrate regulate, de către rînduri dese de merișor. La mijloc, se afla un bazin mic, fără apă. Un singur pătrat era pentru flori. În celelalte trei, care pe la colțuri aveau arbori fructiferi, creșteau frumusețe de verze și niște salate minunate.

— Un mic paradis, repeta abatele Faujas.

— Sînt și multe inconveniente, știți, zise Mouret, împotrivindu-se mării satisfacții ce-o simțea auzind vorbindu-se atît de frumos despre proprietatea lui. De pildă, ați observat că ne aflăm aici pe o coastă. Grădinile sînt etajate. Astfel, grădina domnului Rastoil e mai jos decît a mea, care e mai jos decît grădina subprefecturii. Deseori, ploile fac stricăciuni. Pe urmă, iar asta e și mai neplăcut, cei de la subprefectură văd în grădina mea, cu atît mai mult cu cît au făcut terasa asta care domină zidul meu. E drept că eu văd în grădina domnului Rastoil, jalnică răsplată, vă asigur, deoarece niciodată nu-mi pasă de ce fac alții.

Preotul părea să asculte din complezență, dînd din cap, nepunînd nici o întrebare. Urmărea din ochi explicațiile pe care i le dădea proprietarul, arătînd cu mîna.

— Și-apoi, mai e încă un necaz, continuă acesta din urmă, arătînd spre o ulicioară ce trecea pe lîngă fundul grădinii. Vedeți drumeagul acela inghesuit între două ziduri ? E fundătura Chevillottes, care dă spre o poartă

de căruțe, ce se deschide spre terenurile subprefecturii. Toate proprietățile vecine au o mică ieșire spre fundătură, și tot timpul are loc un du-te-vino misterios... Eu, care am copii, am bătut ușa asta în două piroane zdravene.

Făcu cu ochiul, uitându-se la abate, sperînd poate ca acesta să-l întrebe ce anume însemna acel du-te-vino misterios. Dar abatele nici nu crîeni; cercetă fundătura Chevillottes fără nici o curiozitate, îndreptîndu-și apoi din nou liniștit privirea spre grădina familiei Mouret. Jos, la marginea terasei, Marthe ținea prosoape. La început își înălțase brusc capul, auzind glasuri; apoi, mirată că-și recunoaște soțul în tovărășia preotului la una din ferestrele etajului doi, se pusese iar pe lucru. Părea că nici nu știe de prezența celor doi acolo. Mouret ridicase tonul, dintr-un soi de lăudăroșenie inconștientă, fericit să arate că în sfîrșit pătrunsese în încăperile acelea închise cu strășnicie. Iar preotul își poposea cînd și cînd privirile asupra ei, a acelei femei căreia nu-i vedea decît ceafa aplecată, cu masa neagră a cocului.

Se lăsă o tăcere. Abatele Faujas tot nu dădea semne că ar fi dispus să plece de la fereastră. Acum părea să cerceteze străturile vecinului. Grădina domnului Rastoil era aranjată după moda englezească, avea mici alei, mici peluze, întrerupte de mici coșulețe. În fund, era o rotondă de arbori, unde se afla o masă și scaune rustice.

— Domnul Rastoil e foarte bogat, continuă Mouret, care urmărise privirile abatelui. Întreținerea grădinii îl costă o sumă frumușică; iar cascada pe care n-o vedeți, colo, în spatele copacilor, l-a costat mai bine de trei sute de franci. Și nici o legumă, numai flori. O vreme, femeile au pomenit chiar să taie și arborii fructiferi; ar fi fost curată crimă, deoarece perii sînt minunați. Dar, la drept vorbind, are dreptate să-și aranjeze grădina după placul inimii. De vreme ce-l ține punga!

Și cum abatele continua să tacă:

— Îl cunoașteți pe domnul Rastoil, nu-i așa ? urmă Mouret întorcându-se spre preot. În fiecare dimineață se plimbă pe sub arbori. Un bărbat îndesat, cam scund, chel, fără barbă, cu capul rotund ca o minge. A împlinit șai-zeci de ani în primele zile ale lui august, cred. Sînt aproape douăzeci de ani de cînd e președintele Tribunalului civil. Se spune că e-un om de treabă. Eu unul nu-l frecventez. Bună ziua, bună ziua, asta-i tot.

Se opri, văzînd mai multe persoane coborînd peronul casei vecine și îndreptîndu-se spre rotondă.

— Păi da, zise scoborînd vocea, azi e marți... Familia Rastoil are invitați la cină.

Abatele nu-și putuse reține o ușoară tresărire. Se aplecă, să vadă mai bine. Doi preoți, care mergeau pe lîngă două fete mari, păreau a-i stîrni în mod deosebit interesul.

— Știți cine sînt domnii aceștia ? întrebă Mouret.

Și la un gest nelămurit al lui Faujas explică :

— Traversau strada Balande în clipa cînd ne-ăm în-tîlnit... Bărbatul înalt și tînăr, cel care se află între cele două domnișoare Rastoil, e abatele Surin, secretarul episcopului nostru. Un băiat tare drăguț, pe cît se spune. Vara, îl văd jucînd volant cu domnișoarele... Cel vîrstnic, pe care-l vedeți ceva mai în spate, e unul dintre marii noștri vicari, domnul abate Fenil. El conduce seminarul. Un om cumplit, neted și ascuțit ca o sabie. Îmi pare rău că nu se întoarce ; i-ați vedea ochii... E surprinzător că nu-i cunoașteți pe domnii aceștia.

— Ies puțin ; nu frecventez pe nimeni din oraș.

— Rău faceți. Cred că vă plictisiți deseori... Ah, domnule abate, trebuie să vă recunosc o calitate : nu sînteți un om curios. Cum așa ! de o lună de zile de cînd sînteți aici, încă nu știți că domnul Rastoil primește la cină marțea ! Dar sare în ochi, chiar de la fereastra asta !

Mouret rîse ușor. Își bătea joc de abate. Apoi, pe un ton confidențial, adăugă :

— Îl vedeți pe bătrînul acela înalt, care-o întovărășește pe doamna Rastoil ; da, cel slab, bărbatul care poartă pălărie cu boruri largi. E domnul Bourdeu, fost prefect în Drôme, un prefect pe care revoluția din 1848 l-a pus în funcție. Încă unul pe care nu-l cunoașteți, pun prinsoare, nu-i așa ?... Dar pe domnul Maffre, judecătorul de pace ? domnul acela îmbrăcat tot în alb, cu ochii bulbucați, care vine ultimul împreună cu domnul Rastoil. Ce naiba, pentru ăsta n-aveți nici o scuză. E canonic onorific la Saint-Saturnin... Între noi fie spus, e învinuit că și-a ucis nevasta prin asprimea și zgîrcenia lui.

Se opri, îl privi drept în ochi pe abate și spuse cu o brîschețe mucalită :

— Vă cer iertare, dar nu sînt bisericos, domnule abate.

Abatele făcu din nou un gest nedeslușit din mîină, gest ce dădea răspuns la tot, scutindu-l să se explice mai limpede.

— Nu, nu sînt bisericos, repetă Mouret batjocoritor. Toată lumea trebuie lăsată liberă, nu-i așa ?... Cei din familia Rastoil sînt credincioși practicanți. Trebuie să le fi văzut pe mamă și pe fete la Saint-Saturnin. Sînt enoriașele dumneavoastră... Bietele domnișoare ! Cea mare, Angéline, are douăzeci și șase de ani bătuți pe multe ; cealaltă, Aurélie, merge pe douăzeci și patru. Și deloc frumoase ; gălbejite amîndouă, cu fața mohorîtă. Ce-i mai rău e că cea mai mare trebuie măritată mai întîi. Pînă la urmă găsesc ele să se mărite, din cauza dotei... Cît despre mamă, femeia aceea micuță și grasă care merge cu o blîndețe de oaie, i-a scos peri albi bietului Rastoil.

Clipi din ochiul stîng, tîc ce-i era obișnuit atunci cînd dădea drumul unei glume mai slobode. Abatele își scoborîse pleoapele, așteptînd urmarea ; dar, cum celălalt tăcea, își înălță privirile uitîndu-se la societatea de-alături, care se instală sub arbori, împrejurul mesei rotunde.

Mouret își reluă explicațiile.

— Or să rămână acolo pînă la cină, la aer curat. În fiecă marțe, același lucru... Abatele Surin are mult succes. Iată-l că rîde în hohote cu domnișoara Aurélie... Ah ! marele vicar ne-a văzut. Ei ? Ce mai ochi ! Nu-i sînt deloc pe plac, fiindcă sînt împricinat cu o rudă de-a lui... Dar unde o fi abatele Bourrette ? Nu l-am văzut, nu-i așa ? Tare curios. Nu lipsește nici într-o marțe de la domnul Rastoil. Înseamnă că e bolnav... Pe el îl cunoașteți, ce mai. Și ce om de treabă ! Pîinea lui Dumnezeu.

Dar abatele Faujas nu mai asculta. Privirea i se încrucișa în fiecă clipă cu aceea a abatelui Fenil. Și nu-și întorcea capul, ținea piept cercetării marelui vicar cu o răceală desăvîrșită. Se sprijinea și mai temeinic de bară iar ochii păreau să i se fi făcut mai mari.

— Iată și tineretul, continuă Mouret, văzînd sosind trei tineri. Cel mai mare e băiatul familiei Rastoil ; a obținut de curînd titlul de avocat. Ceilalți doi sînt băieții judecătorului de pace, încă n-au terminat colegiul... Hm, oare de ce ștregarii mei nu s-or fi întors acasă ?

Chiar în clipa aceea, Octave și Serge se iviră pe terasă. Se sprijiniră de balustradă, tachinînd-o pe Désirée, care se așzase lîngă mama ei. Văzîndu-și tatăl la etajul al doilea, scoborîră glasul, rîzînd pe-nfundate.

— Mica mea familie în pâr, șopti Mouret cu bonomie. Noi însă stăm la noi acasă, nu primim musafiri. Grădina noastră e un paradis închis, unde nici diavolul nu ne-ar putea ispiti.

Rîdea, zicînd acestea, pentru că în sinea lui continua să se amuze pe spezele abatelui. Acesta își mutase privirea pe grupul alcătuit chiar sub fereastră de familia proprietarului. Stăruî o clipă, uitîndu-se la bătrîna grădină cu straturi pătrate de legume, înconjurată de tufe de merișor ; pe urmă se uită din nou la aleile pretențioase ale domnului Rastoil ; și, ca și cum ar fi voit să alcătuiască un plan al acelor locuri, trecu la grădina subprefecturii. Acolo, nu era decît o peluză mare, centrală, un covor de iarbă

cu ondulări molcome : arbuști cu frunză persistentă alcătuiau tufe dese : castani înalți, foarte stufoși, transformau în parc porțiunea aceasta de teren strangulată între casele vecine.

În acest timp, abatele Faujas privea cu afectare sub castani. Se hotărî să șoptească :

— Sînt tare vesele, grădinile astea... Văd lume și în cea din stînga.

Mouret ridică ochii.

— Ca în fiecare după-ămiază, spuse liniștit : sînt întîmii domnului Péqueur des Saulaies, subprefectul nostru... Vara, stau și serile în jurul bazinului pe care nu-l puteți vedea, la stînga... Aha ! Domnul de Condamin s-a întors. Bătrînul acela frumos, care se ține bine, cu fața viu colorată : e inspector silvic, un tip pe care-l întîlnești veșnic călare, cu mănuși și pantaloni bine strînși pe picior. Și-un mincinos fără pereche ! Nu-i de prin părțile noastre : s-a însurat de curînd cu o femeie foarte tînără... În sfîrșit, din fericire treburile astea nu mă privesc.

Își plecă iarăși privirea, auzind-o pe Désirée, care se juca cu Serge, rîzînd cu rîsul ei de fetiță. Dar abatele, a cărui față se coloră ușor, îl readuse la subiect prin cîteva cuvinte :

— Subprefectul e domnul acela îndesat cu cravată albă ?

Întrebarea îl amuză la culme pînă la Mouret.

— O, nu ! răspunse rîzînd. Se vede cît de colo că nu-l cunoașteți pe domnul Péqueur des Saulaies. Nu are nici patruzeci de ani. E înalt, băiat drăguț, foarte distins... Domnul cel îndesat e doctorul Porquier, medicul societății alese din Plassans. Un om fericit, vă asigur. N-are decît un necaz, fiul lui, Guillaume... Acum, le vedeți pe cele două persoane care stau jos, pe bancă, cu spatele înapoi. Sînt domnul Paloque, judecătorul, și nevasta lui. Nu se știe care e mai urît din doi, nevasta ori soțul. Din fericire n-au copii.

Domnul Mouret începu să rîdă mai tare. Se înfierbînta, se agita, izbea cu mîna în bara de sprijin.

— Nu, spuse arătînd printr-o mișcare succesivă a capului grădina familiei Rastoil și grădina subprefecturii, nu mă pot uita la societățile astea două, fără să mi se urce sîngele la cap... Nu vă ocupați de politică, domnule abate, altminteri v-aș face să rîdeți în lege... Închipuiți-vă că, pe drept ori pe nedrept, trec drept republican. Alerg mult pe la țară, din cauza afacerilor ; sînt prieten cu țărani ; ba chiar s-a vorbit să fiu în consiliul general ; în sfîrșit, numele meu e cunoscut... Ei bine ! am aici, la dreapta mea, spuma legitimismului, iar aici la stînga, la subprefect, mărimile Imperiului. Nu-i așa că-i nostim ? biata mea grădină bătrînească, atît de liniștită, ungherul meu de fericire, între cele două tabere inamice. Veșnic mi-e frică să nu-și arunce pietre pe deasupra zidurilor mele... Înțelegeți, pietrele lor ar putea cădea în grădina mea.

Gluma asta îl încînta de-a binelea pe Mouret. Se apropie de abate, cu aerul unei cumetre care are multe de spus.

— Plassans e un oraș foarte curios din punct de vedere politic. Lovitura de stat a reușit aici, pentru că e un oraș conservator. Dar, înainte de toate, e legitimist și orleanist, într-atît de mult încît, de cum s-a instaurat Imperiul, a voit să-și impună condițiile. Și pentru că nu a fost ascultat, s-a supărat și a trecut de partea opoziției. Da, domnule abate, de partea opoziției. Anul trecut, l-am numit deputat pe marchizul de Lagrifoul, un bătrîn gentilom de-o inteligență mediocră, dar a cărui alegere a sîciit tare mult subprefectura... Uitați-vă, iată-l pe domnul Péqucur des Saulaies ; e împreună cu primarul, domnul Delangre.

Abatele se uită cu interes. Subprefectul, un bărbat foarte brun, zîmbea pe sub mustățile lui ceruite ; era îmbrăcat cu o corectitudine fără cusur ; ținuta lui amin-

tea de cea a ofițerului fercheș și a diplomatului îndatoritor. Lîngă el, primarul se explica, cu mare risipă de gesturi și cuvinte. Părea mic, cu spate pătrat, cu fața răvășită, aducînd a paiată. Trebuie să fi avuț obișnuința vorbăriei.

— Domnul Péqueur des Saulaies, continuă Mouret, a fost cît pe ce să se îmbolnăvească. Deoarece socotea alegerea candidatului oficial ca și sigură... M-am distrat de minune. În seara alegerilor, grădina subprefecturii a rămas cufundată în beznă și sinistră ca un cimitir ; în timp ce în grădina familiei Rastoil se aflau lumînări aprinse pe sub copaci, se auzeau rîsete și un întreg vacarm triumfător. Pe stradă, nu lași nimic să se vadă ; în grădini, dimpotrivă, lumea nu se sinchisește, își dă drumul... Ce mai, asist la lucruri tare ciudate, fără să zic nimic.

Rămase o vreme ca și cum n-ar fi voit să spună mai mult ; dar mîncărimea de limbă fu mai tare.

— Acum, mă întreb ce vor face cei de la subprefectură. Niciodată candidatul lor nu va mai avea cîștig de cauză. Nu cunosc ținutul, nu sînt în stare să facă față. Mi s-a dat încredințarea că domnul Péqueur des Saulaies trebuia să capete o prefectură dacă alegerile mergeau așa cum trebuie. Da' uite că s-au păcălit. A rămas subprefect ani mulți și fericiți... Ei, da ! Ce-or să pună la cale ca să-l dărîme pe marchiz ? pentru că or să pună ei ceva la cale, or să încerce, într-un fel ori altul, să cucerească Plassansul.

Își ridică ochii spre abate, pe care nu-l mai privise de-o bucată de vreme. Vederea feței atente a preotului, a ochilor lui lucitori, a urechilor mărite, parcă, îl făcu să se oprească brusc. Întreaga lui prudență de burghez liniștit se trezi ; simți că vorbise prea mult. Așa că șopti pe un ton de supărare :

— La urma urmei, habar n-am de nimic. Se spun atîtea prostii... Nu cer decît să fiu lăsat să trăiesc liniștit în casa mea.

Tare ar fi voit să plece de la fereastră, dar nu îndrăznea să plece așa, pe nepusă masă, după ce sporovăise atît de slobod. Începea să bănuie că, dacă unul dintre ei își bătuse joc de celălalt, cu siguranță că nu el jucase rolul cel frumos. Abatele, cu aerul lui foarte liniștit, continua să arunce priviri în dreapta și-n stînga, în cele două grădini. Nu făcu nici cea mai mărunță încercare de a-l încuraja pe Mouret să continue. Acesta, care dorea cu nerăbdare ca nevastei ori unuia dintre copii să-i vină gîndul cel bun și să-l cheme, se simți ușurat cînd Rose se ivi pe peron. Bucătăreasa își înălță capul.

— Păi bine, domnule, strigă ea, dar astăzi nu mai cinați ?... De-un sfert de ceas am pus supa pe masă.

— Bine, Rose, cobor, îi răspunse.

Plecă de la fereastră, scuzîndu-se. Răccala camerei, de care uitase, din spatele său; îl tulbură și ea. I se păru a fi un mare confesional, cu neîndurătorul ei crucifix negru, care trebuie să fi auzit totul. În timp ce abatele Faujas își lua rămas bun de la el printr-un scurt salut tăcut, Mouret nu putu suporta întreruperea aceea bruscă a conversației, încît se întoarse, ridicîndu-și ochii spre tavan.

— Prin urmare, chiar în colțul ăsta e ?

— Ce anume ? întrebă abatele, foarte mirat.

— Pata despre care mi-ați vorbit.

Preotul nu-și putu ascunde un zîmbet. Și din nou, se strădui să-i arate pata lui Mouret.

— Da, o văd foarte bine acum, zise acesta. Rămîne hotărît : chiar de mîine, am să chem lucrătorii.

În sfîrșit plecă. Încă se mai afla pe coridor, cînd ușa se închise după el fără zgomot. Tăcerea de pe scară îl irită profund. Coborî, șoptind :

— Ce mai diavol de om ! nu întreabă nimic și ajungi să-i spui tot.

V

A doua zi, bătrîna doamnă Rougon, mama Marthei, veni în vizită la familia Mouret. Ceea ce era un adevărat eveniment, deoarece relațiile dintre ginere și părinții soției lui erau cam încordate, mai cu seamă după alegerea marchizului de Lagrifoul, socrii acuzîndu-l pe Mouret că reușita acestuia s-ar fi datorat propagandei pe care i-o făcuse prin sate. Marthe se ducea singură la părinți. Mama ei, „cioroi-pina de Félicité“, cum i se spunea, era, la cei șaptezeci de ani ai ei, slabă și sprintenă ca o fetișcană. Nu mai purta decît rochii de mătase, încărcate de volane, și-i plăceau mai cu seamă culorile galben și mov.

În ziua aceea, cînd se înființă, în sufragerie nu se aflau decît Marthe și Mouret.

— Ia te uită, spuse acesta din urmă foarte mirat, e mama ta... Ce-o fi vrînd de la noi ? N-a trecut nici o lună de cînd a fost ultima dată... Tot vreo uneltire de-a ei, cu siguranță.

Soții Rougon, la care fusese băiat de prăvălie înainte de-a se căsători, cînd în dugheana lor îngustă din cartierul cel vechi se simțea falimentul, erau obiectul veșnicilor lui bănuieli. Cei doi i-o plăteau de altfel cu vîrf și îndesat, nutrind față de el o pizmă solidă și adîncă, urînd mai cu seamă în el pe negustorul care se pricepuse să facă din vreme afaceri mănoase. Cînd ginerele spunea : „Eu unul nu-mi datorez averea decît muncii mele“, soții Rougon își țuguiau buzele, înțelegînd prea bine că sînt învinuți de a-și fi cîștigat averea prin tranzacții necinstite. Félicité, în ciuda casei ei frumoase din Piața Subprefecturii, pizmuia în taină mică locuință liniștită a familiei Mouret cu aceea pizmă feroce a fostei negustorese care nu-și datorează înlesnirea banilor economisiți la teighea.

Félicité o sărută pe Marthe pe frunte, ca și cum ar fi avut tot șaisprezece ani. Pe urmă îi întinse mîna lui Mou-

ret. Discutau de obicei amîndoi pe un ton dulce-acrișor de batjocură.

— Cum așa, îl întrebă Félicité zîmbind, încă nu te-au ridicat jandarmii, revoluționarule ?

— Nu, nu încă, răspunse Mouret rîzînd și el. Așteaptă ordine de la soțul dumitale.

— Ah, foarte drăguț spus, răspunse Félicité, căreia îi scăpărară ochii.

Marthe îi aruncă o privire rugătoare lui Mouret; chiar că întrecuse măsura. Dar acesta se pornise, așa că merse mai departe :

— Sîntem caraghioși, zău așa, că te primim aici, în sufragerie. Să trecem în saloan, rogu-te.

Era una din glumele lui obișnuite. Își dădea aerele afectate ale soacrei, atunci cînd o primea la el în casă. Degeaba spuse Marthe că se simțeau bine acolo, trebuiră ca ea și mama ei să-l urmeze în saloan. Și se osteni în continuare, deschizînd obloanele, împingînd fotoliile. Saloanul, în care nu intrau niciodată și-ale cărui ferestre stăteau cel mai adesea închise, era o încăpere mare, părăsită, unde zăceau mobile acoperite cu huse albe, îngălbenite de umezeala grădinii.

— Îngrozitor, șopti Mouret ștergînd praful de pe o consolă micuță, Rose asta lasă casa de capul ei.

Apoi se întoarse spre soacră, spunîndu-i pe un ton din care răzbătea ironia :

— Ne scuzi că te primim așa, în biata noastră locuință... Nu toată lumea poate fi bogat.

Félicité se sufoca. Se uită o clipă țintă la Mouret, gata să izbucnească; apoi, făcînd o sforțare, își plecă încet pleoapele ; cînd le ridică, spuse pe un ton plăcut :

— Tocmai i-am dat ziua bună doamnei de Condamin, și am intrat pe aici să văd ce mai face draga mea familie... Copiii o duc bine, nu-i așa ? și dumneata la fel, dragul meu Mouret ?

— Da, toată lumea o duce de minune, îi răspunse, mirat de marea ei drăgălăşenie.

Dar bătrîna doamnă nu-i lăasă răgazul să îndrume conversaţia pe un făgaş ostil. O întrebă drăgăstos pe Marthe despre o groază de nimicuri, făcu pe bunica-cea-bună, cerîndu-l pe ginere că nu-i trimite mai des „pe micuţi şi pe micuţă“. Era atît de fericită cînd îi vedea !

— Ştiţi ceva, spuse în cele din urmă aşa, într-o doară, curînd sîntem în octombrie ; am să încep să primesc joia, ca mai înainte. Pot conta pe tine, nu-i aşa, dragă Marthe ?... Şi pe dumneata, Mouret, o să te putem vedea uneori, sau tot o să ne ocoleşti ?

Mouret, căruia sporovăiala duioasă a soacrei îi muie inima pînă la urmă, nu putu da replica cuvenită. Nu se aştepta la o asemenea lovitură, nu găsi nici o răutate, încît se mulţumi să spună :

— Ştii bine că nu pot veni în casa dumitale... Primeşti o mulţime de persoane care ar fi încîntate să-mi facă inimă rea. Şi-apoi, nu vreau să mă bag în politică.

— Dar te înşeli, răspunse Félicité, te înşeli amarnic, Mouret ! Crezi că s-ar putea spune despre salonul meu că e un club ? Nu asta e intenţia mea. Tot oraşul ştie că încerc să fac din casa mea un loc plăcut. De cumva se vorbeşte despre politică, te asigur că asta se face doar prin colţuri. Păi da ! politica m-a sîcîit destul pe vremuri... De ce spui aşa ?

— Primeşti toată banda de la subprefectură, şopti Mouret cu un aer posomorît.

— Banda de la subprefectură ? repetă Félicité ; banda de la subprefectură... Fireşte, îi primesc pe domnii aceia. Nu cred însă că domnul Péqueur des Saulaies o să-mi calce prea mult pragul în iarna asta ; soţul meu i-a spus ce părere are în legătură cu ultimele alegeri. S-a lăsat tras pe sfoară ca un nerod... Cît despre prietenii lui, sînt oameni de soi. Domnul Delangre, domnul de Condamin sînt nişte persoane foarte plăcute, domnul Paloque e bunătatea întru-

chipată, iar despre doctorul Porquier presupune că n-ai nimic rău de spus.

— Mouret înălță din umeri.

— Și-apoi, urmă ea apăsînd batjocoritor pe cuvinte, primesc și banda domnului Rastoil, pe demnul domn Maffre și pe savantul nostru prieten, domnul de Bourdeu, fostul prefect... Vezi dar că nu sîntem părtinitori, toate opiniile sînt acceptate în casa noastră. Înțelege odată că n-ar veni nici țipenie de om dacă mi-aș alege invitații din rîndurile unui singur partid! Și-apoi, ne place spiritul peste tot unde se află, avem pretenția că la seratele noastre vine tot ceea ce Plassansul are mai distins... Salonul meu e un teren neutru ; ține bine minte, Mouret : așa cum am spus, un teren neutru, ăsta-i cuvîntul potrivit.

Se însuflețise vorbind. De fiecare dată cînd cineva aducea vorba despre asta, Félicité pîna la urmă se supăra. Salonul era marea ei glorie ; precum spunea, voia să troneze în el dar nu ca un șef de partid, ci în chip de femeie de lume. Ce-i drept, prietenii intimi pretindeau că Félicité adoptase tactica asta a concilierii la sfatul fiului ei Eugène, ministrul, care-i dăduse însărcinarea să întruchipeze la Plassans blîndețea și amabilitatea imperiului.

— N-ai decît să spui ce vrei, mormăi Mouret pe-nsfundate, dar Maffre al dumitale e o unealtă a popilor, Bourdeu un tîmpit, iar o mare parte din ceilalți sînt niște netreb-nici. Asta-i părerea mea... Îți mulțumesc de invitație, dar prea m-ar deranja. Am obiceiul să mă culc devreme. Stau la mine acasă.

Félicité se ridică, îi întoarse spatele lui Mouret, zicîndu-i fetei ei :

— Pe tine pot conta și mai departe, nu-i așa, drăguță ?

— Firește, răspunse Marthe, voind să îndulcească răspunsul brutal al soțului.

Bătrîna doamnă era pe punctul de-a pleca, dar deodată păru că se răzgîndește. Ceru îngăduința s-o sărute pe Désirée, pe care o zărise în grădină. Nici măcar nu voi ca fetița

să fie chemată ; coborî pe terasa încă udă de-o bură de ploaie ce căzuse dimineată. Și-acolo, o potopi cu mîngîieri pe nepoată, care rămînea oarecum speriată în fața ei ; apoi, ridicîndu-și ochii ca din întîmplare, se uită la perdelele de la etajul al doilea și exclamă :

— Ia te uită ! ați închiriat ?... A, da, îmi amintesc, unui preot, parcă. Am auzit vorbindu-se despre asta... Ce fel de om e preotul ăsta ?

Mouret o țintui cu privirea. Îl străfulgeră o bănuială. Se gîndi că soacra lui venise anume pentru abatele Faujas.

— Pe legea mea spuse, fără s-o slăbească din ochi, zău dacă știu... Dar poate că ai putea dumneata să-mi spui cîte ceva despre el, nu ?

— Eu ? exclamă Félicité mirată la culme. Doar nu l-am văzut în viața mea... Ia stai, știu că e vicar la Saint-Saturnin ; părintele Bourrette mi-a spus-o. Așa că îmi dă prin gînd că ar trebui să-l poftesc joia la noi. Doar printre invitați se numără directorul marelui seminar și secretarul monseniorului.

Apoi, întorcîndu-se spre Marthe :

— Știi, cînd o să-l vezi pe locatarul tău, ar trebui să sondezi terenul, ca să-mi poți spune dacă o invitație i-ar fi pe plac.

— Aproape că nu-l vedem deloc, se grăbi Mouret să răspundă. Vine și pleacă fără să deschidă gura... Și-apoi, treburile astea nu mă privesc.

Și continuă s-o cerceteze cu un aer bănuitor. Hotărît lucru, soacra lui știa mai multe despre abatele Faujas decît voia să spună. Dar aceasta nici nu clipea sub privirea cercetătoare a ginerelui ei.

— La urma urmei, puțin îmi pasă, spuse cu o degajare desăvîrșită. Dacă e un om acceptabil, găsesc cu cum să-l invit... La revedere, copii.

Félicité urca peronul, cînd un bătrîn înalt se ivi pe pragul sălii de la intrare. Purta un palton și niște pantaloni

dintr-un postav albastru, foarte curați, cu o șapcă de blană scoborită pe ochi. Ținea un bici în mână.

— Ia uite-l pe unchiul Macquart, strigă Mouret, aruncînd o privire curioasă spre soacra lui.

Aceasta făcuse un gest de mare neplăcere. Macquart, frate vitreg cu Rougon, se întorsese în Franța datorită acestuia, după ce se compromisese în protestele țărănești din 1851. După ce se întorsese din Piemont, ducea o viață de burghez așezat, care trăia din rente. Cumpăraseră, nu se știa cu ce bani, o căsuță aflată în satul Tulettes, la trei leghe de Plassans. Încetul cu încetul, se căpătuisese; pînă la urmă își cumpăraseră o căruță cu un cal, de nu-l mai vedeai decît pe el pe drumuri, fumîndu-și pipa, adăpîndu-se cu soare, rînjind ca un lup cumînțit. Dușmanii familiei Rougon spuneau pe șoptite că cei doi Rougon îl întrețineau pe Antoine Macquart.

— Bună ziua, unchiule, mai spuse Mouret cu ostentație ; ai venit într-o mică vizită ?

— Păi da, răspunse Macquart pe un ton de om cumsecade. Știi, de cîte ori trec prin Plassans... A, asta-i bună, Félicité, zău dacă mă așteptam să te găsească aici ! Venisem să-l văd pe Rougon, aveam ceva să-i zic...

— Era acasă, nu-i așa ? îl întrerupse cu grabă îngrijorată. Bine, bine, Macquart.

— Da, era acasă, continuă unchiul liniștit ; l-am văzut și-am vorbit. Un om de treabă, Rougon.

Și rîse ușor. Apoi, în timp ce Félicité trepida de spaimă, el continuă cu glasul lui tărăgănat, atît de straniu întrerupt, încît totdeauna părea că-și bate joc de lume :

— Mouret, băiete, ți-am adus doi iepuri ; sînt acolo, într-o coșniță. I-am dat Rosei... I-am lăsat doi și lui Rougon ; ai să-i găsești acasă, Félicité, să-mi spui dac-au fost buni. Ah, urechiații, ce dolofani mai sînt ! I-am pus la-ngrășat pentru voi... Ce vreți, copii ? Mie îmi face plăcere să dăruiesc cîte ceva.

Félicité era albă ca varul, cu buzele strînse, în timp ce Mouret o privea cu un zîmbet batjocoritor. Ar fi voit cu dragă inimă să plece ; dar se temea să nu fie bîrfită, dacă-l lăsa pe Macquart după ea.

— Mulțumesc, unchiule, zise Mouret. Ultima oară, prunele pe care ni le-ai adus au fost tare bune... Cinstești un pahar, nu-i așa ?

— Nu zic nu.

Și, după ce Rose îi aduse un pahar cu vin, se așează pe balustrada terasei. Bău paharul pe îndelete, plescăind din limbă, uitîndu-se la vin în zare..

— E dinspre Saint-Eutrope, vinul ăsta, șopti el. Nu m-ar putea duce nimeni pe mine. Cunosc locurile ca pe degete.

Clătina din cap, ricana.

Și-atunci, pe neașteptate, Mouret îl întrebă, cu o intenție anume în voce :

— Dar la Tulettes, cum mai merge ?

Bătrînul înălță ochii, se uită la toată lumea ; pe urmă, plescăind din limbă pentru o ultimă oară, puse paharul alături de el, pe piatră, și răspunse cît se poate de simplu:

— Nu rău... Am avut vești alaltăieri. Se poartă ca de obicei.

Félicité întoarse capul. Se lăsă o tăcere. Mouret pusese degetul pe una din rănile familiei, făcînd aluzie la mama lui Rougon și a lui Macquart, închisă de cîțiva ani într-o casă de alienați, la Tulettes. Mica proprietate a lui Macquart se afla chiar alături, și se pare că Rougon îl așezase acolo pe uncheșul cel nostim ca să vegheze asupra bătrînei.

— Se face tîrziu, zise în cele din urmă și se ridică ; trebuie să mă întorc înainte de-a se înnopta... Ia zi, Mouret, băiete, contez pe tine într-una din zilele astea. Doar mi-ai făgăduit că vii.

— Am să vin, unchiule, am să vin.

— Nu așa, vreau să zic ca toată lumea să vină ; mă auzi ? toată lumea... Mă plictisec de unul singur acolo. Am să vă gătesc bucate.

Și, întorcându-se spre Félicité :

— Spune-i lui Rougon că și el e poftit, ca și tine. Doar n-o să mă ocoliți numai pentru că bătrîna e acolo, alături ; păi atunci, nu ne-am mai distra deloc... Vă zic că e bine, că-i îngrijită cum se cuvine. Puteți să vă bizuiți pe mine... O să gustați un vinișor pe care l-am găsit pe o costișă de pe valea Scille ; un vinișor care te-amețește, o să vedeți !

În timp ce vorbea, se îndrepta spre ușă. Félicité îl urma atît de aproape, încît părea că-l împinge afară. Toată lumea îl însoți pînă în stradă. Dezlega hățurile de la cal, pe care le legase de-un oblon, cînd abatele Faujas, care se întorcea, trecu prin mijlocul grupului, cu un salut ușor. Ai fi zis că-i o umbră neagră, strecurîndu-se fără zgomot. Félicité se întoarse repede, îl urmări cu privire pînă pe scară, neavînd timpul să-l privească în față. Macquart, mut de uimire, clătina din cap și șoptea :

— Cum așa, băiete, ai ajuns să ții popi la tine în casă ? Are o privire tare ciudată, omul ăsta. Ia seama : sutanele aduc necaz !

Se așază pe banca căruței și suieră încetîșor, apoi cobori strada Balande în trapul mărunț al calului. Spatele lui rotund și șapca de blană dispărură la colțul străzii Taravelle. Cînd Mouret se întoarse, își auzi soacra spunîndu-i Marthei :

— Mi-ar fi plăcut să faci tu invitația, ca să pară mai puțin solemnă. Dacă ai găsi prilejul să pomenesti despre asta, mi-ai face o mare plăcere.

Tăcu, simțind că s-a dat de gol. În sfîrșit, după ce o sărută pe Désirée cu mare risipă de drăgălășenii, plecă, aruncînd în urmă o ultimă privire, pentru a se încredința că Macquart nu are să se-ntoarcă și să bîrfească pe seama ei.

— Să știi că-ți interzic cu desăvîrșire să te amesteci în treburile mamei tale, îi spuse Mouret nevestei, cînd intră

înăuntru : totdeauna e vîrită într-o mulțime de povești cît se poate de necurate. Ce naiba o fi avînd de gînd cu abatele ? Nu l-ar pofti ea de ochii lui frumoși dacă n-ar avea un interes ascuns. Preotul ăsta n-a venit de florile mărului de la Besançon la Plassans. S-ascund niște uneltiri aici.

Marthe se apucase iar de veșnicul cirpit al rufăriei celor din casă, care-i lua zile întregi. Mouret se mai învîrti o vreme pe lîngă ea, șoptind :

— Știi că mă amuză unchiul Macquart și maică-ta. Ce-i al lor e-al lor, nu se pot suferi și pace ! Ai zice că totdeauna îi e teamă să nu-l audă spunînd lucruri care nu trebuie să se știe. El nu-i stingherit deloc, ar povesti verzi și uscate... Dar eu unul n-aîm să-i calc în casă. Am jurat să nu mă bag în poveștile astea... Vezi, tata avea dreptate să spună că familia mamei, alde Rougon și-alde Macquart nu fac nici cît o ceapă degerată. Am și eu din singele lor, așa că nu poți să te simți jignită că-ți spun toate astea. Și-o spun, pentru că-i adevărat. Azi, sînt oameni bogați, dar bogăția nu i-a șlefuit, dimpotrivă.

Pînă la urmă se duse să facă un tur pe bulevardul Sauvaire, unde întâlnea prieteni, cu care sporovăia despre vreme, despre recolte, despre întîmplările din ajun. O comandă mare de migdale, pe care o primi a doua zi, îl ținu mai bine de-o săptămîină într-un veșnic du-te-vino, încît aproape-l uită pe abatele Faujaș. De altfel, abatele începea să-l plictisească, nu vorbea mai deloc, era un om ascuns. Îl ocoli de două ori, părăind a înțelege că celălalt îl căuta numai pentru a afla sfîrșitul poveștilor despre banda de la subprefectură și banda lui Rastoil. Rose îi spuse la rîndul ei că doamna Faujaș voise s-o tragă de limbă, încît își făgădui să nu mai deschidă gura. Acum se deda altui joc în ceasurile cînd n-avea ce face. Cînd se uita spre perdelele atît de bine strînse de la catul al doilea, mormăia :

— Ascunde-te, ascunde-te, amice... Știu că mă pîndești de după perdele ; dar n-o să te-alegi cu mare lucru din-

tr-asta. De cumva ți-ai pus în cap să afli de la mine despre vecini !

Gîndul că abatele Faujas stă la pîndă îl înveselea la culme. Își dădu multă osteneală să nu cadă în vreo cursă. Dar într-o seară, în timp ce se întorcea acasă, îi zări la cînzei de metri în fața lui pe abatele Bourrette și pe abatele Faujas, opriți în fața ușii domnului Rastoil. Se ascunse în intrîndul unei case. Cei doi preoți rămaseră acolo un sfert de ceas bun. Vorbeau aprins, se despărțeau, pe urmă iar se întorceau. Lui Mouret i se păru a înțelege că abatele Bourrette îl implora pe abatele Faujas să-l însoțească în casa președintelui. Acesta se scuza, iar pînă la urmă refuză, pierzîndu-și oarecum răbdarea. Era într-o marțe, zi în care invitații veneau să cîneze. În sfîrșit, Bourrette intră la domnul Rastoil ; Faujas se strecură pînă la el în cameră, cu înfățișarea lui umilă. Mouret rămase pe gînduri. Chiar așa, oare de ce abatele nu se ducea în casa Rastoil ? Toți preoții de la Saint-Saturnin cîneau acolo, abatele Fenil, abatele Surin și ceilalți. Nu se afla sutană în Plassans care să nu se răcorească în grădina acestuia, lîngă cascada. Refuzul noului vicar era într-adevăr un lucru nemaipomenit.

Cînd Mouret pătrunse în casă, se duse repede în fundul grădinii, ca să cerceteze ferestrele de la etajul al doilea. După o clipă, văzu mișcîndu-se perdeaua de la fereastra a doua, la dreapta. Cu siguranță că abatele Faujas era acolo, spionînd cele ce se petreceau în casa Rastoil. După unele mișcări ale perdelei, lui Mouret i se păru a înțelege că se uita de asemeni și spre subprefectură.

A doua zi, o miercuri, pe cînd ieșea în oraș, Rose îi spuse că abatele Bourrette se afla la locatarii de la etajul doi de cel puțin o oră. Și-atunci se întoarse și începu să-și caute de lucru prin sufragerie. Cînd Marthe îl întrebă ce caută cu-atîta sîrg, se înfurie, pomenind de-o hîrtie fără de care nu putea pleca de-acasă. Urcă să vadă de nu cumva o lăsase la etaj. Pe urmă, după ce așteptă îndelung îndărătul ușii de la odaia lui, i se păru că aude la etajul al

doilea mișcându-se scaunele din loc, încît coborî fără grabă, oprindu-se o clipă pe sală, ca să-i lase timp abatei Bourrette să-l ajungă din urmă.

— Oh, iată-vă, domnule abate ! Ce întîlnire plăcută !... Vă întoarceți la Saint Saturnin? Cade de minune. Tot într-acolo merg și eu. Am să vă însoțesc, dacă nu vă deranjează.

Abatele Bourrette răspunse că ar fi încîntat. Urcară amîndoi încet strada Balande, îndreptîndu-se spre Piața subprefecturii. Abatele era un om rotofei, cu o față cumsecade de om nevinovat, cu ochi mari, albaștri, de copil. Brîul lui lat de mătase, bine întins, îi contura un pîtec de-o rotunjime blîndă și lucitoare, mergea cu capul oarecum dat pe spate, brațele le avea întrucîtva prea scurte, iar picioarele începuseră să i se îngreueze.

— Așadar, spuse Mouret fără nici o introducere, l-ați văzut pe minunatul abate Faujas... Țin să vă mulțumesc, mi-ați găsit un locatar cum puțini se află.

— Chiar așa, chiar așa, șopti preotul ; un vrednic om.

— Da, nici cel mai mărunț zgomot. Nici măcar nu ne dăm seama că se află o persoană străină la noi în casă. Și foarte politicos, foarte bine crescut, pe de-asupra... Dumnezeu voastră nu știți, dar mi s-a spus că e un spirit ales, un dar ce-a fost făcut diocezei noastre.

Și cum se aflau în mijlocul Pieții subprefecturii. Mouret se opri scurt în loc, uitîndu-se fix la abatele Bourrette.

— Chiar așa ! se mulțumi să răspundă acesta cu un aer mirat.

— Așa mi s-a spus... Episcopul s-ar părea că are unele planuri în legătură cu el, pentru mai tîrziu. Pînă atunci însă, noul vicar ar trebui să rămîină în umbră, ca să nu stîrnească pizma nimănui.

Abatele Bourrette începuse iar să meargă, dînd colțul străzii Banne. Spuse liniștit :

— Mă uimești mult... Faujas e un om simplu, chiar prea umil. Așa se face că la biserică ia asupra-i corvezile cele

mai mărunte, pe care de obicei le lăsăm pe seama novicilor. E un adevărat sfânt dar nu un om abil. Abia de l-am zărit la monsenior. Încă din prima zi a fost în relații reci cu abatele Fenil. Deși i-am explicat că trebuie să-i intre pe sub piele marelui vicar, dacă vrea să fie bine primit la episcopie. N-a înțeles ; mă tem că e un pic cam mărginit. Iată, ca și veșnicele lui vizite la abatele Compan, bietul nostru preot paroh, care de două săptămîni a căzut la pat și pe care cu siguranță că o să-l pierdem. Ei bine ! Vizitele astea sînt nelalocul lor, îi vor face mult rău. Compan nu s-a putut niciodată înțelege cu Fenil; chiar că trebuie să vii de la Besançon ca să nu știi un lucru cunoscut în toată dioceza.

Se însuflețea. Se opri la rîndul lui în fața străzii Canquoin, așezîndu-se în fața lui Mouret.

— Nu, dragă domnule, ai fost înșelat : Faujas e nevinovat ca un prunc... Eu unul sînt lipsit de ambiții, nu-i așa ? Și numai Dumnezeu știe cît țin la Compan, adevărată inimă de aur ! Asta nu mă împiedică să mă duc să-i strîng mîna pe ascuns. Chiar el mi-a spus : „Bourrette, vechiul meu prieten, nu mai am mult de trăit. Dacă vrei să fii preot paroh în locul meu, încearcă să nu fii văzut prea des sunînd la ușa mea. Vino noaptea și bate de trei ori, sora mea o să-ți deschidă“. Și-acum, aștept să se înnopteze, înțelegi... Zadarnic ne-am tulbura viața. Avem și-așa destule necazuri !

Vocea i se muie. Își încrucișă mîinile pe pîntec și-și reluă mersul, mișcat de un egoism naiv ce-l făcea să se înduioșeze asupra lui însuși, în timp ce șoptea :

— Bietul Compan, bietul Compan...

Mouret rămînea ca trăsmit. Abatele Faujas îi scăpa cu totul.

— Și totuși mi s-au dat amănunte foarte precise, mai încercă el să spună. Era voba să i se găsească o situație foarte bună.

— Ba nu, te asigur că nu ! exclamă preotul ; Faujas nu are nici un viitor... Am să-ți dau un exemplu. Știi că cinez în fiecare marți la domnul președinte. Săptămîna trecută, m-a rugat insistent să i-l aduc pe Faujas. Voia, desigur, să-l cunoască, să-l cîntărească... Ei bine ! n-~~o~~ să ghicești niciodată ce-a făcut Faujas. A refuzat invitația, dragă domnule, a refuzat răspicat. Degeaba i-am spus că o să-și facă viața imposibilă la Plassans, că înseamnă să se pună la cuțite cu Fenil, făcîndu-i un asemenea afront domnului Rastoil ; s-a încăpățînat, n-a vrut să știe de nimic... Ba chiar cred, Doamne iartă-mă ! că mi-a spus într-o clipă de mînie că n-are nevoie să se vîndă, primind să vină la o cină de felul ăsta.

Abatele Bourrette începu să rîdă. Ajunsese în față la Saint-Saturnin ; îl mai ținu o clipă pe Mouret lîngă ușa laterală a bisericii.

— E un copil, un copil mare, continuă el. Te întreb și eu, cum poate cineva crede că o cină în casa domnului Rastoil te poate compromite !... Și cum soacra dumitale, doamna Rougon, m-a însărcinat ieri să-i transmit lui Faujas o invitație din partea ei, nu i-am ascuns că mă tem să nu fie prost primită.

Mouret ciuli urechea.

— Prin urmare soacra mea v-a dat însărcinarea unei invitații ?

— Da, a venit ieri la sacristie... Pentru că țin să-i fiu pe plac, am făgăduit că mă duc azi să-l văd pe diavolul ăsta de om... Eu unul eram sigur c-o să refuze.

— Și a refuzat ?

— Nu, am fost tare mirat, a primit.

Mouret căscă gura apoi o închise. Preotul clipea din ochi cu un aer extrem de mulțumit.

— Trebuie să mărturisesc că am fost foarte abil... Tre-cuse mai bine de-o oră de cînd îi explicam lui Faujas situa-ția soacrei dumitale. El clătina din cap, spunea cît de mult îi e pe plac să stea retras... În sfîrșit, eram la capătul pu-

terilor, cînd mi-am amintit de-o recomandare a scumpei doamne. Care mă rugase să insist asupra caracteristicii salonului ei, care este, precum tot orașul o știe, un teren neutru... Atunci a părut că face o sforțare și a consimțit. A făgăduit răspicat că o să vină mîine... Am să-i scriu două rînduri minunatei doamne Rougon, ca să-i anunț izbînda noastră.

Mai rămase acolo o clipă, vorbindu-și lui însuși, rostogolindu-și ochii mari, albaștri.

— Domnul Rastoil va fi tare ofensat, dar nu-i vina mea... La revedere, dragă domnule Mouret, la revedere ; transmite toate cele de cuviință acasă la dumneata.

Intră în biserică, lăsînd să se închidă încet îndărătul lui ușa cea dublă. Mouret se uită la ușă, ridicînd încet din umeri.

— Încă un palăvragiu, mormăi el ; încă unul din oamenii aceia care nu te lasă să scoți două vorbe, și care vorbesc întruna fără să spună nimic... Aha ! Popa Faujas se duce mîine la cioroipină ; păcat că sînt supărat cu nerodul ăla de Rougon.

Pe urmă, toată după-amiaza alergă cu treburi. Seara, la culcare, își întrebă în treacăt nevasta :

— Te duci la maică-ta mîine seară ?

— Nu, răspunse Marthe ; am prea multe lucruri de terminat. Am să mă duc fără greș joia viitoare.

Mouret nu insistă. Dar, înainte de-a sufla în lumînare, spuse :

— Rău faci că nu ieși mai des. Du-te la maică-ta mîine seară ; o să te mai distrezi și tu un pic. Eu rămîn cu copiii.

Marthe se uită la el, mirată. De obicei o ținea acasă, avînd nevoie de ea pentru nenumărate fleacuri, bodogănind cînd lipsea cîte o oră.

— Mă duc, dacă vrei, îi răspunse.

Suflă în lăminare, puse capul pe pernă și șopti :
— Chiar așa, și o să ne povestești cum a fost. O să-i distreze pe copii.

VI

A doua zi, pe la nouă seara, abatele Bourrette veni să-l ia pe abatele Faujas ; îi făgăduise să-l introducă și să-l prezinte în salonul familiei Rougon. Îl găsi gata, stînd în mijlocul camerei celei mari și goale, punîndu-și niște mănuși negre, albite la degete, așa că îl întrebă cu o ușoară strîmbătură :

— N-ai cumva altă sutană ?

— Nu, răspunse liniștit abatele Faujas ; asta încă mai merge, cred.

— Nici vorbă, nici vorbă, se bîlbîi bătrînul preot. E tare rece afară. Nu-ți pui nimic pe spate ?... Atunci să plecăm.

Începuseră primele înghețuri. Abatele Bourrette, călduros îmbrăcat într-o haină vătuită, abia-și trăgea sufletul după abatele Faujas, care nu avea pe el decît sutana cea subțire și ponosită. Se opriră în colțul pe care-l face Piața subprefecturii cu strada Banne, în fața unei case din piatră, albă, una din clădirile frumoase ale orașului nou, cu rozete sculptate la fiecare etaj. Un servitor în livrea albastră îi primi în vestibul ; îi zîmbi abatelui Bourrette în timp ce-i scoase pufoaica și păru foarte mirat la vederea celui alt abate, a acelui zdrahon tăiat cam din topor și ieșit fără palton pe-o vreme atît de rece. Salonul era la etajul întîi.

Abatele Faujas intră cu capul sus, cu o dezinvoltură plină de gravitate, în timp ce abatele Bourrette, foarte emoționat ori de cîte ori venea acasă la familia Rougon, deși nu lipsea la nici una din seratele lor, ieși din încurcătură refugiindu-se într-o încăpere alăturată. Străbătu încet întregul salon, ca s-o salute pe stăpîna casei, ghicind că se

află în mijlocul unui grup de vreo cinci-șase doamne. Trebui să se prezinte de unul singur; o făcu în două cuvinte. Félicité se ridică sprinten în picioare. Îl cercetă din creștet pînă-n tălpi, răscolindu-i ochii cu privirea ei de viezure, în timp ce șoptea cu un zîmbet :

— Încîntată, domnule abate, sînt de-a dreptul încîntată...

Între timp, trecerea preotului prin mijlocul salonului stîrnise mirare. O tină ră femeie, ridicîndu-și brusc privirea, avu chiar un gest reținut de spaimă, zărind masa aceea neagră în fața ei. Impresia fu defavorabilă: era prea înat, prea lat în spete ; avea fața prea aspră, miinile prea mari. Sub lumina nemiloasă a candelabrului, sutana păru atît de jalnică, încît doamnelor le fu întrucîtva rușine văzînd un abate atît de prost îmbrăcat. Își puseră în funcțiune evantaiele, începură să șușotească, prefăcîndu-se că întorc spatele. Bărbații schimbaseră priviri cu o mimică plină de înțeles.

Félicité simți puțină bunăvoință a acestei primiri. Și păru iritată ; încît rămase în picioare în mijlocul salonului, vorbind tare, silindu-i pe invitați să-i asculte complimentele pe care i le făcea abatelui Faujas.

— Bunul abate Bourrette, îi spunea ea cu tot felul de drăgălășenii în glas, mi-a povestit cît de greu i-a fost să vă convingă... Am să vă port pică, domnule. Nu aveți dreptul să vă ascundeți de lume în felul ăsta.

Preotul se înclina fără să răspundă. Bătrîna doamnă continuă rîzînd, punînd o anume intenție într-anumite cuvinte.

— Vă cunosc mai bine decît credeți, în ciuda grijii cu care vă ascundeți virtuțile. Mi s-a vorbit despre dumneavoastră ; sînteți un adevărat sfînt, iar eu vreau să fiu prietena dumneavoastră... Vom mai vorbi despre toate astea, nu-i așa ? pentru că acum sînteți de-ai noștri.

— Doamnă, sînt cu totul la dispoziția dumneavoastră.

— Aşa văd şi eu lucrurile, continuă Félicité rîzînd şi mai tare. O să vedeţi că noi, aici, dorim binele tuturor... Dar veniţi, vreau să vă prezint domnului Rougon.

Străbătu salonul, deranjă mai multe persoane ca să-i deschidă drum abatelui Faujas, îi dădu atîta importanţă încît stîrni împotriva lui pe toţi cei de faţă. În încăperea alăturată, mesele pentru whist erau pregătite. Félicité se îndreptă ţintă spre soţul ei, care juca cu expresia gravă a unui diplomat. Făcu un gest de nerăbdare, cînd soţia i se plecă la ureche ; dar, de cum îi şopti cîteva cuvinte, se ridică numaidecît.

— Foarte bine, foarte bine, murmură.

Şi, scuzîndu-se faţă de parteneri, veni să-i strîngă mîna abatelui Faujas. Rougon era pe vremea aceea un bărbat îndesat şi livid de şaptezeci de ani ; îşi luase o expresie solemnă de milionar. În genere, cei din Plassans găseau că are un cap frumos, un cap alb şi tăcut de personaj politic. După ce schimbă cu preotul cîteva politeţuri, îşi reluă locul la masa de joc. Félicité, tot zîmbitoare, se întoarse în salon.

Cînd abatele Faujas rămase în sfîrşit singur, nu păru cîtuşi de puţin încurcat. Stătu o vreme în picioare, uitîndu-se la jucători ; în realitate, cerceta tapiţeria, covoarele, mobila. Era un salon micuţ de culoarea lemnului, cu trei corpuri de bibliotecă din lemn de păr înnegrit, împodobit cu baghete de aramă, ce ocupau cele trei panouri ale camerei. Ai fi zis că e biroul unui magistrat. Preotul, care voia, desigur, să facă o inspecţie completă, străbătu din nou salonul cel mare. Era de culoare verde, tot foarte sobru, dar mai încărcat cu aurării, aducînd în acelaşi timp cu gravitatea administrativă a unui minister şi cu luxul băttător la ochi al unui restaurant. De partea cealaltă se mai afla un fel de budoar, unde Félicité primea în cursul zilei; un budoar *paille*, cu o mobilă tapiţată în ramaje liliachii, şi atît de ticsit de fotolii, de pufuri, de canapele, încît abia te puteai strecura printre ele.

Abatele Faujas se așeză în colțul căminului, prefăcîndu-se că-și încălzește picioarele. Sta în așa fel încît printr-o ușă larg deschisă să poată vedea o bună jumătate din salonul cel verde. Primirea atît de grațioasă a doamnei Rougon îl preocupa; închidea ochii pe jumătate, străduindu-se să găsească o dezlegare unei probleme ce-i scăpa. După o clipă, în visarea lui, auzi în spate o voce; spătarul uriaș al fotoliului în care ședea îl ascundea în întregime, iar el își scoborî pleoapele și mai mult. Ascultă, de parcă l-ar fi făcut să moțăie căldura puternică a focului.

— O singură dată am fost în casa lor, pe vremea aceea, continua să spună vocea cea groasă; locuiau în față, de cealaltă parte a străzii Banne. Probabil că te aflai la Paris, pentru că tot Plassansul a cunoscut salonul cel galben al familiei Rougon, pe vremea aceea: un salon jalnic, cu un tapet de culoarea lămîii, ce se vindea cu cincisprezece gologani sulul, și o mobilă tapițată cu catifea de Utrecht, cu fotolii șchioape... Și uită-te acum la ea, la cioroipina asta, îmbrăcată în saten maroniu, cum stă colo pe un puf. Vezi cum îi întinde mîna micuțului Delangre. Pe legea mea! Îi dă mîna ca să i-o sărute.

O voce ceva mai tînără rînji, șoptind:

— Trebuie să fi furat frumușel, ca să poată avea un salon verde atît de frumos, pentru că știi că e cel mai frumos salon din oraș.

— Cucoana, continuă celălalt, a avut totdeauna patima asta, să primească. Atunci cînd n-avea nici lețcaie, bea apă chioară, ca să poată oferi seara limonadă invitaților... Oh! îi cunosc ca pe degetele mele pe Rougoni; i-am urmărit. Sînt niște oameni cît se poate de tari. Aveau în ei o adevărată furie de-a se război, ca să pună mîna pe pradă. Lovitura de stat i-a ajutat să-și vadă cu ochii visul de mărire care-i chinuia de patruzeci de ani. Și cu cîtă lăcomie au făcut-o, cum au mai înfulecat pînă le-a venit rău din lucrurile astea bune!... Uite, casa asta în care stau acum era a unui anume domn Peirotte, perceptor, care a fost

ucis în timpul incidentului de la Sainte-Roure¹, cînd cu insurecția din '51. Da, pe legea mea, norocul le-a ieșit mereu în cale : un glonte rătăcit i-a scăpat de omul ăsta stîngheritor, pe care l-au moștenit... Ei bine ! de-ar fi fost să aleagă între casă și slujba de perceptor, Félicité cu siguranță-că ar fi ales casa. O sorbea din ochi de mai bine de zece ani, apucată de una din acele pofte nesăbuite de femeie grea, făcîndu-i-se rău cînd se uita la perdelele cele bogate care atîrnau îndărătul geamurilor de la ferestre. Pentru ea, asta însemna palatul Tuileries, cum se spunea în Plassans după 2 decembrie.

— Dar de unde au luat banii ca să cumpere casa ?

— Eh ! în privința asta, dragul meu, lucrurile nu sînt prea limpezi... Fiul lor, Eugène, cel care a făcut la Paris o carieră politică atît de uimitoare, deputat, ministru, consilier la Tuileries, a obținut cu ușurință slujba de perceptor și crucea Legiunii de onoare pentru tatăl lui, care a jucat aici o farsă de toată frumusețea. Cît privește casa, va fi fost plătită prin diverse aranjamente. Vor fi împrumutat de la un bancher... În orice caz, astăzi sînt bogați și vîrîți în tot soiul de afaceri necurate, încît răscumpără timpul pierdut. Îmi închipui că băiatul lor a rămas în corespondență cu ei, pentru că pînă acum încă n-au făcut nici o prostie.

Vocea tăcu, apoi continuă aproape numaidecît, cu un rîs înăbușit :

— Nu zău, rîd fără să vreau, cînd o văd că face tot felul de fițe, ca o ducesă, pe cioroipina asta afurisită de Félicité !... Mi-amintesc întruna de salonul galben, cu covorul lui ros, consolele murdare, muselina de pe micuța lustră măscărită de muște... Și uite că acum le primește la ea în casă pe domnișoarele Rastoil. Hm ! Cum își sucește trena rochiei... Băbăția asta, dragul meu, o să crape într-o seară în plin triumf, în mijlocul salonului verde.

¹ Episod relatat în *Izbînda familiei Rougon*, primul volum al ciclului *Rougon-Macquart* (n.t.).

Abatele Faujas își aplecase ușor capul, încît să vadă ce se întîmplă în salonul cel mare. O zări acolo pe doamna Rougon, de-a dreptul superbă, tronînd în mijlocul grupului ce-o înconjura ; părea că se înalță pe picioarele ei de pitică, făcînd să se aplece toate spinările din jurul ei printr-o privire de regină victorioasă. Uneori, o scurtă stare de slăbiciune o făcea să bată din pleoape în reflexele aurii ale plafonului, în blîndețea gravă a draperiilor.

— A, uite-l pe tatăl dumitale, spuse vocea cea grasă; iată-l intrînd pe bunul doctor... E cît se poate de surprinzător că doctorul nu ți-a spus nimic din toate astea. Doar știe mai multe decît mine.

— Eh, tatii îi e teamă să nu-l compromit, făcu celălalt vesel. Știți că m-a blestemat, jurîndu-se că o să-l fac să-și piardă clientela... Vă cer iertare, îi zăresc pe cei doi frați Maffre, mă duc să le strîng mîna.

Se auzi un zgomot de scaune trase, iar abatele Faujas văzu un tînăr înalt, cu fața obosită, străbătînd salonul cel mic. Celălalt personaj, cel care-i forfecase cu-atîta desfătare pe Rougoni, se ridică și el. O doamnă care trecea îl lăsă să-i spună tot soiul de lucruri galante ; ea rîdea, îi spunea „dragă domnule Condamin“. Preotul îl recunoscu atunci pe bărbatul frumos de șaizeci de ani pe care Mouret i-l arătase în grădina subprefecturii. Domnul de Condamin veni să se-așeze în celălalt colț al șemineului. Cînd se află acolo, fu foarte mirat să dea cu ochii de abatele Faujas, pe care spătarul fotoliului i-l ascunsese ; dar nu se descumpăni cîtuși de puțin, zîmbi, spunînd cu un aplomb de om plăcut:

— Domnule abate, cred că ne-am confesat fără de voie... E un mare păcat, nu-i așa ? să-ți bîrfești aproapele. Din fericire, sînteți aici ca să ne acordați iertarea.

Abatele, oricît de stăpîn ar fi fost pe expresia feței sale, nu se putu împiedica să nu roșească ușor. Înțelegea de minune că domnul de Condamin îi reproșa faptul că-și ținuse răsufierea ca să asculte. Dar nu era el omul care să-i poarte pică unui curios, dimpotrivă. Fu încîntat de stropul

acela de complicitate pe care îl pusese între preot și el. Asta îl îndreptățea să vorbească nestingherit; să-și ucidă timpul în seara aceea povestind istoria scandaloasă a persoanelor care se aflau acolo. Era cea mai mare desfătare a lui. Abatele acela nou sosit la Plassans i se părea a fi un minunat ascultător ; cu atât mai mult cu cât avea un chip urât, un chip de om bun să asculte orice, și purta o sutană într-adevăr prea ponosită ca să-ți fie teamă că cele pe care ți le-ai îngădui să i le spui ar putea avea vreo urmare.

După un sfert de ceas, domnul de Condamin se afla cât se poate de în largul său. Îi explica secretele Plassansului abatelui Faujas cu marea lui politețe de om de lume.

— Sînteți străin printre noi, domnule abate, îi spunea el ; aș fi încîntat să vă fiu de folos la ceva... Plassans e un oraș mic unde îți încropești o gaură în cele din urmă. Eu sînt de prin părțile Dijonului. Ei bine ! cînd am fost numit aici inspector silvic, nu puteam suferi ținutul ăsta, mă plictiseam de moarte. Era în ajunul Imperiului. După '51 mai ales, provincia n-a fost deloc veselă, vă asigur. În departamentul ăsta, locuitorilor le era o spaimă soră cu moartea. La vederea unui jandarm ar fi intrat în pămînt... Încet, încet lucrurile s-au potolit, oamenii și-au reluat traiul obișnuit și, zău așa ! m-am resemnat și eu pînă la urmă. Umblu mult prin împrejurimi, întreprind lungi plimbări călare, mi-am făcut unele relații.

Scoborî glasul și continuă pe un ton confidențial :

— Dacă vreți să m-ascultați, domnule abate, fiți prudent. Nici nu vă închipuiți în ce viespar era să cad... Plassans e împărțit în trei cartiere cât se poate de distincte ; vechiul cartier, unde n-ați putea aduce decît mîngîiere și face pomeni ; cartierul Saint-Marc, locuit de nobilimea din ținut, un loc unde înflorește plictisul și pizma și de care niciodată nu v-ați putea feri îndeostul ; și orașul nou, cartierul care se construiește în clipa de față împrejurul subprefecturii, singurul posibil, singurul convenabil... Eu am făcut prostia să cobor în cartierul Saint-Marc, unde

îmi închipuiam că m-ar chema relațiile mele. Ei bine, n-am găsit acolo decît văduve uscate ca niște araci și marchizi supraviețuind în mizerie. Toată lumea plînge după vremurile de-odinioară. Nici cea mai mărunță întrunire; nici urmă de petrecere ; ci doar o conspirație mocnită împotriva păcii în care trăim... Am fost cît pe ce să mă compromit, pe cuvîntul meu de onoare. Péqueur și-a bătut joc de mine... Domnul Péqueur des Saulaies, subprefectul nostru, îl cunoașteți ?... Așa că am traversat bulevardul Sauvaire și m-am instalat într-o locuință aici, în piață. Vedeți dumneavoastră, la Plassans poporul nu există iar cei din nobilime sînt niște nespălați, care așa vor și rămîne ; nu sînt tolerabili decît vreo cîtiva parveniți, oameni încîntători care se întrec în atenții față de puternicii zilei. Lumea noastră mărunță de funcționari e cît se poate de fericită. Trăim între noi, după pofta inimii, fără să ne pese de locuitori, ca și cum ne-am fi instalat cortul într-o țară cucerită.

Și rîse cu mulțumire, întinzîndu-se și mai mult și ridicîndu-și tălpile picioarelor spre flacără ; apoi luă un pahar de punci de pe platoul unui slujitor care trecea, bău încet, în timp ce se uita la abatele Faujas cu coada ochiului. Acesta simți că politețea pretindea să spună și el cîteva vorbe.

— Casa aceasta pare un loc foarte plăcut, rosti întorcîndu-se pe jumătate spre salonul verde, unde conversația se însuflețea.

— Da, răspunse domnul de Condamin, oprindu-se cînd și cînd ca să ia cîte-o sorbitură de punci; familia Rougon ne face să uităm Parisul. Nici nu te-ai crede vreodată la Plassans, aici e singurul salon unde lumea se amuză, pentru că e singurul în care toate opiniile se întîlnesc... Și Péqueur are niște zile de primire foarte plăcute. Pe alde Rougon trebuie să-i coste ceva petrecerile astea, și ei nici măcar nu încasează o indemnizație pentru cheltuieli în interes de serviciu ; numai că ei au ceva mai bun, au buzunarele contribuabililor.

Gluma asta îl încântă. Puse pe placa șemineului paharul pe care-l ținea în mână ; și, apropiindu-se și aplecându-se spre abate, spuse :

— Ceea ce-i nostim sînt veșnicele comedii care se joacă aici. De-ați cunoaște personajele !... O vedeți pe doamna Rastoil, colo, străjuită de cele două fiice ale ei, cucoana aceea de vreo patruzeci și cinci de ani, cu un cap ce aduce a oaie care behăie... Ei bine ! ați văzut cum a clipit din pleoape cînd Delangre s-a așezat în fața ei? domnul acela care pare o paiață, aici, la stînga... S-au cunoscut intim, acum vreo zece ani. Se spune că una din cele două domnișoare e a lui, dar nu se mai știe bine care... Ce-i mai nostim e că Delangre, tot cam pe vremea aceea, a avut niște mici ciondăneli cu nevastă-sa ; se povestește că fata lui e a unui pictor, cunoscut de tot Plassansul.

Abatele Faujas crezuse de cuviință să-și ia o înfățișare gravă în timp ce asculta asemenea confidențe; își închisese ochii de-a binelea ; părea că nu mai aude nimic. Domnul de Condamin reluă, ca pentru a se justifica :

— Îmi îngădui să vorbesc astfel despre Delangre pentru că-l cunosc bine. E al naibii de tare, diavolul ăsta de om. Cred că tatăl lui era zidar ! Acum cincisprezece ani, nu pleda decît în procese mărunte, pe care ceilalți avocați le refuzau. Doamna Rastoil l-a scos pur și simplu din miserie ; îi trimitea pînă și lemne de foc pentru iarnă, ca să stea la căldurică. Datorită ei a izbutit să pledeze în primele lui procese ca lumea... Remarcați că pe-atunci Delangre avea abilitatea să nu manifeste nici o opinie politică. Așa se face că în '52, cînd se căuta un primar¹, lumea s-a gîndit numaidecît la el; numai el putea accepta o asemenea situație fără să sperie vreunul din cele trei cartiere ale orașului. De atunci, totul i-a mers bine. Cel mai frumos viitor i se deschide în față. Nenorocirea

¹ Adică un primar bonapartist. Al Doilea Imperiu s-a proclamat la un an după lovitura de stat, la 2 decembrie 1852 (n.t.).

e că nu se înțelege deloc cu Péqueur ; totdeauna se ciondănesc în legătură cu niște prostii.

Se opri, văzîndu-l întorcîndu-se pe tînrul înalt cu care discutase o clipă mai înainte.

— Domnul Guillaume Porquier, spuse prezentîndu-l abatelui, fiul doctorului Porquier.

Apoi, după ce Guillaume se așeză, îl întrebă rîzînd :

— Ei ! Ce-ai văzut acolo, alături ?

— Nimic, bineînțeles, răspunse tînrul pe un ton glumeț. Dar i-am văzut pe soții Paloque. Doamna Rougon încearcă totdeauna să-i vîre după o perdea, ca să împiedice nenorocirile. O femeie însărcinată care i-a zărit într-o zi, pe boulevard, a fost cît pe ce să lepede... Paloque nu-l slăbește din ochi pe președintele Rastoil, nădăjduind, fără îndoială, să-l ucidă printr-o spaimă lăuntrică. Știți că monstrul ăsta de Paloque și-a pus în cap să moară președinte.

Amîndoi făcură haz. Urițenia soților Paloque era subiect de veșnice batjocuri în lumea mărunță a funcționarilor. Porquier fiul continuă cu glas scăzut :

— L-am văzut și pe domnul de Bourdeu. Nu găsiți că a slăbit și mai mult după alegerea marchizului de Lagrifoul ? Bourdeu va fi în veci nemîngîiat că nu mai e prefect ; și-a pus rachiuna lui de orleanist în slujba legitimistilor, în speranța că manevra asta îl va duce drept la Cameră, unde se va despăgubi pentru mult regretata-i prefectură... Așa că e groaznic de jignit pentru că în locul lui a fost preferat marchizul, un prost și-un măgar îndărătnic care nu se pricepe boabă într-ale politiciii ; în timp ce el, Bourdeu, e tare, cît se poate de tare în materie.

— E cumplit de plictisitor omul ăsta, cu redingota lui încheiată pînă la ultimul nasture, și pălăria cu fundul

neted, de doctrinar¹, spuse domnul de Condamin, înălțînd din umeri. Dacă ar fi lăsați de capul lor, oamenii ăștia ar preface Franța într-o Sorbonă de avocați și de diplomați, în care te-ai plictisi pe cîste, te asigur... A, voiam să te întreb, Guillaume ; mi s-a vorbit despre dumneata : se pare că duci o viață tare plăcută.

— Eu ? exclamă tînărul rîzînd.

— Chiar dumneata, viteazule ; și bagă de seamă că știu lucrurile astea de la tatăl dumitale. E nemîngîiat, te învinuiește că joci, că-ți prăpădești nopțile la cerc și prin alte părți... E adevărat că ai dat de-o cafenea sordidă, în spatele închisorii, unde te duci împreună cu o întreagă ceată de derbedei, să vă distrați în draci ? Ba chiar mi s-a spus că...

Văzînd intrînd două doamne, domnul de Condamin continuă foarte încet la urechea lui Guillaume, care încuviința dînd din cap și pufnînd de rîs. Acesta, desigur pentru a adăuga unele amănunte, se aplecă la rîndul lui spre vecin. Și amîndoi, apropiindu-se, cu ochii strălucitori, se distrară mult de pe urma acelei anecdote, ce nu putea fi spusă de față cu cucoanele.

În tot acest timp abatele Faujas rămăsese pe loc. Nu mai asculta ; urmărea mișcările domnului Delangre, care se agita mult în salonul verde, neprecupețindu-și amabilitățile. Spectacolul îl absorbea într-atîta, încît nu-l văzu pe abatele Bourrette chemîndu-l printr-un gest al mîinii. Și trebui să vină să-l bată pe braț, rugîndu-l să-l urmeze. Îl duse pînă în camera unde erau jucătorii, cu precauțiile unui om care are ceva delicat de spus.

¹ Partizan al sistemului politic fondat în timpul Restaurației de către Roger-Collard și Guizot. Doctrinarii aveau pretenția să fundamenteze filozofic concepția lor politică, așa-numită a „liniei de mijloc” (*juste-milieu*), care respingea deopotrivă suveranitatea poporului și monarhia de drept divin. Erau, în fapt, adepții monarhiei constituționale. Contextul ironic indică opoziția lui Zola față de doctrinari (n.t.).

— Dragul meu prieten, șopti cînd se aflară singuri într-un ungher, ești scuzabil, e pentru prima dată cînd vii aici ; dar trebuie să te avertizez, te-ai compromis mult stînd atîta timp de vorbă cu persoanele de lîngă care-ai plecat.

Și, pentru că abatele Faujas se uită la el foarte mirat, adăugă :

— Persoanele acestea nu sînt bine văzute... Firește, nu vreau cîtuși de puțin să le judec, nu vreau să dau crezare nici unei bîrfe. Dar din prietenie față de dumneata, te avertizez, asta-i tot.

Voia să se îndepărteze, cînd interlocutorul său îl re-ținu, spunîndu-i cu însuflețire :

— Mă neliniștiți, dragă domnule Bourrette ; explica-ți-vă, vă rog. Mi se pare că, fără a bîrfi, îmi puteți da unele lămuriri.

— Ei bine ! continuă bătrînul preot după o șovăială, tînărul, fiul doctorului Porquier, a semănat deznădejdea în sufletul onorabilului său părinte și dă cele mai rele pilde cu putință tineretului studios din Plassans. La Paris n-a făcut decît datorii, iar aici pune orașul cu susul în jos... Cît despre domnul de Condamin...

Se opri din nou, încurcat de lucrurile nemaipomenite pe care trebuia să le spună ; apoi, scoborîndu-și pleoapele, începu :

— Domnul de Condamin are gura slobodă și mă tem că e lipsit de simț moral. Nu cruță pe nimeni, scandalizează toate sufletele cinstite... În sfîrșit, nu prea știu cum să-ți aduc la cunoștință lucrurile astea, se pare că ar fi făcut o căsătorie nu tocmai onorabilă. O vezi pe tînăra femeie de colo, care n-are nici treizeci de ani și care e atît de anturată. Ei bine ! ne-a adus-o într-o bună zi la Plassans, nu se prea știe de unde. Chiar de-a doua zi după ce-a sosit, era atotputernică aici. Datorită ei, soțul său și doctorul Porquier au fost decorați. Are prieteni la Paris... Te rog să nu mai spui lucrurile astea la nimeni.

Doamna de Condamin e foarte drăguță, foarte caritabilă. Mă duc uneori la ea în casă, aş fi nemîngîiat dacă ar crede că-i sînt duşman. De cumva are greşeli care să-i fie iertate, datoria noastră, nu-i așa ? e s-o ajutăm să ajungă pe calea cea bună. Cît despre soţ, între noi fie vorba, e soi rău. Fii rezervat faţă de el.

Abatele Faujas îl privea pe domnul Bourrette drept în ochi. Tocmai băgase de seamă că doamna Rougon urmărea de departe conversaţia lor cu un aer preocupat.

— Nu cumva doamna Rougon v-a rugat să-mi daţi sfatul ăsta bun ? îl întrebă el brusc pe bătrînul preot.

— Ia te uită ! De unde ştii ? exclamă acesta cît se poate de mirat. M-a rugat să nu pomenesc de ea ; dar, de vreme ce-ai ghicit... E o amfitrioană bună care ar fi tare necăjită să vadă că un preot face gafe la ea în casă. Din păcate e nevoită să primească tot felul de lume.

Abatele Faujas mulţumi, făgăduind să fie prudent. Jucătorii, în jurul lor, nu ridicaseră capetele. Pătrunse în salonul cel mare, unde din nou simţi ostilitatea în jurul lui ; constată chiar şi mai multă răceală, şi mai mult dispreţ tăcut. Fustele se dădeau în lături la trecerea lui, ca şi cum le-ar fi putut murdări ; fracurile negre se întorceau, cu uşoare ricanări. El însă păstră o seninătate mîndră. Părîndu-i-se că aude rostindu-se cu afectare numele de Besançon, în colţul încăperii unde trona doamna de Condamin, se îndreptă drept spre grupul ce-o înconjura ; dar, la apropierea lui, conversaţia se întrerupse brusc şi toţi ochii îl măsurară, strălucind de-o curiozitate răutăcioasă. Cu siguranţă că se vorbea despre el, se povestea cine ştie ce istorioară urîă. Şi, pe cînd rămase în picioare, în spatele domnişoarelor Rastoil, care nu-l zăriseră, o auzi pe cea mai mică întrebînd-o pe cealaltă :

— Dar ce-o fi făcut la Besançon, preotul ăsta despre care toată lumea vorbeşte ?

— Nu prea ştiu, răspunse cea mai mare. Mi se pare că a fost cît pe ce să-l gîtuie pe superiorul lui într-o ceartă.

Tăticu mai spune că s-a vîrît într-o mare afacere industrială care a sfîrșit-o prost.

— Dar el  -aici, nu-i a a ?  n salonul cel mic... A fost văzut rîzînd împreună cu domnul de Condamin...

— Păi dacă r de cu domnul de Condamin, lumea are dreptate să nu se încreadă în el.

Sporov iala celor două domni oare făcu să se ivească n du eala pe t mplele abatelui Faujas. Nici nu clipi ; gura i se supse, obrazii căpătară o culoare p m ntie. Acum, auzea salonul întreg vorbind despre preotul pe care-l sugrumase, despre afacerile veroase în care se v r se.  n fa a lui, domnul Delangre  i doctorul Porquier r m neau severi ; domnul Bourdeu avea o mimică dispre uitoare, în timp ce vorbea încet cu o doamnă ; domnul Maffre, judecătorul de pace, se uita la el pe dos, cu smerenie, adulmec ndu-l de departe, înainte de-a se hotărî să mu te ;  i, în celălalt capăt al încăperii, soții Paloque, cei doi mon tri,   i lungeau fe ele muiate în fiere, în care se aprindea bucuria plină de venin a tuturor r ut  ilor colportate cu glas scăzut. Abatele Faujas bătu în retragere încet, văzînd-o pe doamna Rastoil, în picioare la c  iva pa i de el, a ez ndu-se între cele două fete ale ei, ca pentru a le pune la adăpost sub aripa ei  i-a le ocroti de atingerea lui. Se sprijini în coate de pianul pe care-l găsi în spatele lui,  i rămase acolo, cu fruntea sus, cu fa a aspră  i mută, ca cioplită în piatră. Hot r t lucru, complotau cu to ii, se purtau cu el ca  i cum ar fi fost un paria.

 n imobilitatea lui, preotul, ale cărui priviri scotoceau prin salon, pe sub pleoapele pe jumătate închise, avu un gest pe care  i-l reprimă numaidecît.  l zărise, îndărătul unei adevărate baricade de fuste, pe abatele Fenil, stînd comod într-un fotoliu, zîmbind discret. C nd ochii li se  nt lnir , se priviră c teva secunde cu expresia cumplită a doi dueli ti care se bat pe via    i pe moarte. Apoi se auzi un fo net de stofe,  i marele vicar dispăru din nou în dantelele doamnelor.

Între timp, Félicité manevrase cu îndemînare ca să se apropie de pian. O instală acolo pe cea mai mare dintre domnișoarele Rastoil, care cînta plăcut romanțe. Pe urmă, cînd putu vorbi fără să fie auzită, îl trase pe abatele Faujas în cadrul unei ferestre.

— Ce i-ați făcut abatelui Fenil ? îl întrebă ea

Și continuară să vorbească foarte încet. La început, preotul se prefăcu a fi mirat ; dar, după ce doamna Rougon șopti cîteva cuvinte pe care le însoți cu ridicări din umeri, preotul păru că se dă bătut, vorbi. Zimbeau amîndoi, părăind a schimba politețuri, în timp ce strălucirea din ochii lor dezmințea banalitatea asta prefăcută. Pianul tăcu, și trebui ca cea mai mare dintre domnișoarele Rastoil să cînte *Porumbița soldatului*, care avea mare succes pe atunci.

— Debutul dumitale e cît se poate de nefericit, șopti Félicité ; te-ai făcut de neacceptat, te sfătuiesc să nu mai vii aici o vreme. Trebuie să te faci iubit, mă înțelegi ? Îndărătnicia te va pierde.

Abatele Faujas căzu pe gînduri.

— Credeți că poveștile astea urîte trebuie să fi fost spuse de abatele Fenil ? întrebă el.

— O, e prea șiret ca să se demaște astfel ; va fi șoptit lucrurile astea la urechea penitentelor lui. Nu știu dacă te-a ghicit, dar îi este teamă de dumneata, asta-i sigur ; și va lupta împotriva dumitale prin toate armele ce se pot închipui... Cel mai rău e că spovedește persoanele cele mai bine din oraș. El l-a numit pe marchizul de Lagrifoul.

— Rău am făcut venind la serata asta, lăsă preotul să-i scape.

Félicité își supse buzele. Apoi spuse cu vioiciune :

— Rău ai procedat că te-ai compromis cu un om ca domnul de Condamin. Eu una am făcut tot ce mi-a stat în putință. Cînd persoana pe care o știi mi-a scris de la Paris, am crezut că-ți sînt de folos invitîndu-te. Îmi închi-

puiam că te vei pricepe să-ți faci prieteni aici. Era un prim pas. Dar, în loc să încerci să placi, ți-i ridici împotriva pe toți... Iată, iartă-mi sinceritatea, găsesc că dai cu tifla norocului. Ai făcut greșeli peste greșeli, ducându-te să locuiești la ginerele meu, zăvorîndu-te la dumneata în casă, purtînd o sutană care-i asmute pe ștengari pe stradă.

Abatele Faujas nu-și putu stăpîni un gest de nerăbdare. Se mulțumi să răspundă :

— Voi trage folos de pe urma sfaturilor dumneavoastră. Dar nu mă mai ajutați, asta ar strica totul.

— Da, e o tactică prudentă, spuse bătrîna doamnă. Nu te întoarce în salonul ăsta decît biruitor... Încă un cuvînt, dragă domnule. Persoana de la Paris ține mult la succesul dumitale, de asta mă interesez de dumneata. Ei bine ! crede-mă, nu face pe grozavul ; fii plăcut, străduiește-te să placi femeilor. Reține, te rog, lucrul ăsta, fii pe placul femeilor, dacă vrei ca Plassansul să fie al dumitale.

Cea mai mare dintre domnișoarele Rastoil își termina romanța, printr-un ultim acord. Sî se aplaudă cu discreție. Doamna Rougon îl părăsi pe abatele Faujas ca s-o felicite pe cîntăreață. Rămase apoi în mijlocul salonului, strîngînd mîna invitaților, care începeau să plece. Era ora unsprezece. Abatele fu cît se poate de înciudat cînd își dădu seama că demnul Bourrette profitase de muzică pentru a se face nevăzut. Conta să plece împreună cu el, ceea ce l-ar fi ajutat să plece cu decență. Acum, dacă pleca singur, ar fi fost un eșec absolut ; a doua zi, prin oraș s-ar fi povestit că a fost dat pe ușa afară. Se refugie din nou în cadrul unei ferestre, pîndind o ocazie, căutînd mijlocul de-a se retrage în mod onorabil.

În timpul ăsta salonul se golea, nu mai rămaseră decît vreo cîteva femei. Observă atunci o persoană îmbrăcată cu foarte mare simplitate. Era doamna Mouret, întinerită printr-o pieptănătură în bandouri, ușor ondulate. Îl uimi mult fața ei liniștită, pe care doi ochi mari, negri, păreau

să doarmă. N-o zărise în tot timpul serii deloc, rămăsese fără îndoială în ungherul ei, fără să se miște de-acolo, părîndu-i rău că pierde astfel timpul, cu mîinile puse pe genunchi, nefăcînd nimic. În timp ce el o cerceta, doamna Mouret se ridică pentru a-și lua rămas bun de la mama ei.

Aceasta încerca una din bucuriile ei cele mai intense, văzînd lumea bună din Plassans cum pleacă făcîndu-i reverențe, mulțumindu-i pentru punctul ei, pentru salonul verde, pentru orele plăcute petrecute în casa ei ; iar ea se gîndea că odinioară lumea bună călca peste carnea ei, după propria-i expresie nemiloasă, în timp ce, acum, cei mai bogați nă găseau zîmbete îndeajuns de gingașe pentru draga doamnă Rougon.

— Ah, doamnă, șoptea judecătorul de pace Maffre, în casa dumneavoastră uită omul că timpul trece.

— Numai dumneavoastră știți să primiți, în ținutul ăsta de sălbatici, șoptea drăguța doamnă Condamin.

— Vă așteptăm la cină, mîine, spunea domnul Delangre ; dar la ceva fără pretenții, noi nu sîntem atît de ceremonioși ca dumneavoastră.

Marthe trebui să străbată prin laudele astea, pentru a ajunge pînă la mama sa. O sărută și era cît pe ce să plece, cînd Félicité o opri, căutînd pe cineva din priviri, pe lîngă ea. Apoi, zărindu-l pe abatele Faujas, îl întrebă rîzînd :

— Domnule abate, sînteți un bărbat galant ?

Abatele se înclină.

— Fiți atunci amabil și întovărășiți-o pe fiica mea, dumneavoastră care locuiți în aceeași casă ; pentru dumneavoastră nu-i nici un deranj, în schimb se află o bucată de stradă întunecoasă care nu e deloc sigură.

Marthe, cu aerul ei liniștit, dădea încredințări că nu e o fetiță, că nu-i e teamă ; dar cum mama ei insistase, spunînd că ar fi fost mai liniștită, primi atenția grijulie a abatelui. Și, pe cînd acesta pleca împreună cu ea, Féli-

cité, care-i însoțise pînă pe palier, repetă la urechea preotului cu un zîmbet :

— Amintește-ți ce ți-am spus... Fii pe placul femeilor, dacă vrei ca Plassans să-ți aparțină.

VII

În aceeași noapte, Mouret, care nu dormea, o încolți pe Marthe cu întrebările, voind să știe ce se întîmplase în timpul seratei. Ea răspunse că totul mersese bine, ca de obicei, că nu observase nimic deosebit. Adăugă numai că abatele Faujas o întovărășise pînă acasă, discutînd cu ea despre lucruri fără importanță. Mouret fu foarte contrariat de ceea ce el numea „indolența” nevestei lui.

— Oamenii ar putea să se omoare în casa mamei tale, îi spuse înfundîndu-și capul în pernă furios ; dar cu siguranță că nu tu o să fii cea care să-mi aduci vestea.

A doua zi, cînd se întoarse din oraș la cină, îi strigă Marthei de departe, de cum o zări :

— Știam eu, degeaba ai ochi, că tot nu vezi nimic, dragă... Ah ! cît de bine te recunosc ! Să stai tot timpul serii într-un salon, fără ca măcar să bănuiești ce se spune și ce se face în jurul tău !... Dar tot orașul huiește, m-auzi ! N-am putut face un pas fără să dau peste cineva care să-mi vorbească despre asta.

— Despre ce anume, dragul meu ? întrebă Marthe, mirată.

— Despre frumosul succes al abatelui Faujas, ce naiba ! A fost dat afară din salonul verde.

— Ba deloc, te asigur ; nici vorbă să fi văzut așa ceva.

— Păi ți-am spus doar, tu nu vezi nimic !... Știi ce a făcut la Besançon abatele ? A gîtit pe un preot ori a comis niște falsuri. Nu se prea știe exact ce... N-are a face, se pare că a fost aranjat așa cum trebuie. Era verde. E un om sfîrșit.

Marthe își plecase capul, lăsându-și soțul să triumfe pe seama eșecului suferit de preot. Mouret părea încântat :

— Rămîn la prima mea idee, continuă el ; mama ta trebuie să manevreze ceva în legătură cu el. Mi s-a spus că s-a purtat tare îndatoritor cu el. Ea, nu-i așa, l-a rugat pe abate să te însoțească ? De ce nu mi-ai spus asta ?

Marthe ridică încet din umeri, fără să răspundă.

— Ești nemaipomenită, zău așa ! exclamă el. Toate amănuntele astea au mare importanță... De pildă, doamna Paloque, cu care m-am întîlnit chiar acum, mi-a spus că a rămas pînă la urmă, cu mai multe cucoane, ca să vadă cum o să plece abatele. Maică-ta s-a slujit de tine ca să protejeze retragerea popii, tot nu înțelegi !... Hai, încearcă să-ți amintești, ce ți-a spus în timp ce te aducea acasă ?

Se așezase în fața nevestei, o țintuia cu privirea ascuțită a ochilor lui mici, plini de întrebarea aceea.

— O, Doamne, răspunse Marthe răbdătoare, mi-a spus lucruri fără importanță, lucruri pe care oricine le poate spune... A vorbit despre frig, care era foarte pătrunzător ; despre liniștea orașului în timpul nopții ; pe urmă, cred, despre seara plăcută pe care o petrecuse.

— Ah, fățarnicul !... Și nu ți-a pus întrebări despre mama ta, despre oamenii pe care-i primește la ea în casă ?

— Nu. Și-apoi, drumul e scurt de pe strada Banne pînă aici ; n-am făcut nici trei minute. Mergea alături de mine, fără să-mi ofere brațul ; făcea pași atît de mari, încît aproape că eram nevoită să -alerg... Nu știu de ce lumea se înverșunează atît de tare împotriva lui. Nu pare fericit. Tremura, bietul de el, în sutana aceea veche.

Mouret nu era om rău.

— Asta așa-i, șopti el ; nu cred că-i este cald, de cînd a dat înghețul.

— Și-apoi, continuă Marthe, n-avem de ce ne plînge de el : plătește cît trebuie, e liniștit... Unde ai mai găsi un chiriaș atît de bun ?

— Nicăieri, știu... Cele ce ți-am spus adineauri, sînt ca să-ți arăt cît de puțin atentă ești cînd te duci undeva. Altminteri, cunosc eu bine șleahta pe care-o primește maică-ta, ca să dau importanță la cele ce ies din faimosul salon verde. Numai bîrfe, minciuni, tot felul de scorneli gogonate. Fără îndoială că abatele n-a strîns pe nimeni de gît, după cum nici faliment n-a dat... I-am și spus doamnei Paloque : „Înainte de a-i despuia pe alții, am face bine să ne spălăm propriile noastre rufe murdare“. Cu atît mai bine dacă a luat vorbele mele anume pentru ea !

Mouret mințea, nu-i spusese așa doamnei Paloque. Dar blîndețea Marthei îl făcea întrucîtva să se rușineze pentru bucuria pe care-o arătase în legătură cu necazurile abatelui. În zilele următoare, trecu cu hotărîre de partea preotului. Întîlnindu-se cu mai multe persoane pe care nu le putea suferi, domnul de Bourdeu, domnul Delangre, doctorul Porquier, le făcu un minunat elogiu al abatelui Faujas, ca să nu spună ca ei, ca să-i intrige și să-i uimească. De cra să-i dai crezare, abatele era un om de-a dreptul remarcabil, de un mare curaj, de o mare simplitate în sărăcie. Numai niște oameni cu-adevărat răi puteau spune contrariul. Și strecura aluzii la persoanele primite de Rougoni, această ceată de ipocriți, de fățarnici, de proști înfumurați, care se temeau de strălucirea virtuții. După o vreme, se lupta pentru cauza abatelui ca pentru propria lui cauză ; se sluzea de el ca să dea în ceata familiei Rastoil și în ceata subprefecturii.

— Mai mare mila ! îi spunea uneori nevastei, uitînd că Marthe auzise alte cuvinte din gura lui ; să vezi niște oameni care și-au furat averea cine știe de pe unde, cum le cășunează pe un biet om care n-are nici douăzeci de franci ca să-și cumpere o căruță de lemn !... Pe mine, vezi tu, lucrurile astea mă revoltă. Eu, ce naiba ! îl pot lua pe răspunderea mea. Știu ce face, știu cum este, de vreme ce locuiește în casa mea. Așa că le azvîrl adevărul

în față, mă port cu ei așa cum merită, când îi întâlnesc... Și n-am să mă opresc aici. Vreau ca abatele să devină prietenul meu. Vreau să-l plimb la brațul meu pe bulevard, ca să arăt că nu mă tem să-i țin partea, oricât aș fi eu om de lume și bogat... Întîi de toate, te sfătuiesc să fii foarte drăguță cu bieții oameni.

Marthe zîmbea discret. Era fericită de bunăvoința pe care o arăta soțul ei față de locatarii lor. Rose primi porunca să se arate îndatoritoare. Dimineața, cînd ploua, putea să-i propună doamnei Faujas să-i facă ea cumpărăturile. Dar aceasta continua să refuze ajutorul bucătăresei. Deși nu mai avea rigiditatea mută de la început. Într-o dimineață, întîlnindu-se cu Marthe, care cobora din pod, unde țineau fructele, doamna Faujas schimbă cîteva vorbe cu ea, se îmblînzi pînă într-acolo încît primi două pere minunate. Aceste pere oferiră prilejul unei legături mai strînse.

Abatele Faujas, la rîndul lui, nu mai trecea atît de repede de-a lungul balustradei. Foșnetul sutanei lui pe scări îl înștiința pe Mouret care, aproape în fiecare zi acum, se afla în josul scării, fericit să facă, precum spunea, o bucată de drum împreună cu el. Îi mulțumise pentru micul serviciu făcut soției lui, întrebîndu-l totodată cu meșteșug, ca să afle dacă se va mai duce la Rougoni. Abatele începuse să zîmbească; mărturisea fără nici o încurcătură că nu era făcut pentru viața de societate. Mouret fu încîntat, închipuindu-și că hotărîrea aceasta a locatarului său i se datora întrucîtva și lui. Și-atunci visă să-l răpească de-a binelea salonului verde, să-l păstreze pentru el. Iată de ce în seara cînd Marthe îi spusese că doamna Faujas promisese în dar două pere, văzu într-asta o împrejurare fericită ce avea să-i ușureze planurile.

— Chiar nu fac foc deloc, cei de la etajul doi, pe frigul ăsta ? întrebă el de față cu Rose.

— Zău, domnule, răspunse bucătăreasa, care înțelese că întrebarea i se adresa ei, ar fi și greu, de vreme ce n-am

văzut să se fi adus nici măcar o singură legătură de lemne. Doar de n-or arde cele patru scaune, ori de-o aduce lemne doamna Faujas în coșnița ei.

— Rău faci că rîzi, Rose, îi spuse Marthe. Cred că nefericiții ăștia tremură de frig în camerele cele mari.

— Cred și eu, continuă Mouret : au fost zece grade noaptea trecută, și e pericol pentru măslini. Căna noastră cu apă a înghețat, colo sus... Aici, camera e mică, se-ncălzește numaidecît.

Într-adevăr, sufrageria era grijuliu căptușită cu burleți, încît nici o suflare de aer nu pătrundea prin crăpăturile lemnăriei. O sobă mare de faianță dădea o căldură ca în baie. Iarna, copiii citeau sau se jucau împrejurul mesei ; în timp ce Mouret, așteptînd ora culcării, își silea nevasta să facă un pichet, ceea ce era un adevărat chin pentru ea. Multă vreme se împotrivise să pună mîna pe cărți, spunînd că nu știe nici un joc ; dar Mouret o învățase piche-tul, iar de-atunci Marthe se resemnase.

— Știi, continuă soțul, trebuie să-i învităm pe cei doi Faujas să-și petreacă seara aici. În felul ăsta, or să se încâlzească barem vreo două-trei ceasuri. Și-apoi, o să ne țină și nouă tovărășie, o să ne plictism mai puțin... Invi-tă-i tu ; n-or să îndrăznească să refuze.

A doua zi, Marthe, întîlnind-o pe doamna Faujas pe sală, făcu invitația. Bătrîna doamnă primi numaidecît, în numele fiului ei, fără urmă de stînghereală.

— E de mirare că n-a făcut fasoane deloc, zise Mouret. Îmi închipuiam că va trebui să-i rugăm mai mult. Abatele începe să înțeleagă că greșește trăind ca un săl-batic.

Seara, Mouret ceru ca masa să fie strînsă devreme. Scosese o sticlă de vin și trimisese să se cumpere o farfu-rie cu prăjituri. Cu toate că nu era mîna largă, ținea să arate că nu numai Rougonii știu să se poarte. Cei de sus coborîră pe la ceasurile opt. Abatele Faujas avea o sutană nouă. Faptul îl miră atît de tare pe Mouret, încît abia de

gîngăvi cîteva cuvinte, în chip de răspuns la politeţurile preotului.

— Zău, domnule abate, cîntea e pentru noi... Hai, copii, daţi nişte scaune.

Se aşezară în jurul mesei. Era prea cald, Mouret îndesase soba fără măsură, ca să arate că nu se uită la o buturugă mai mult, acolo. Abatele Faujas se purtă cu multă blîndeţe. O mîngîie pe Desirée, îi întrebă pe băieţi cum stau cu învăţătura. Marthe, care împletea ciorapi, îşi înălţa uneori privirea, mirată de inflexiunile suple ale acelei voci străine, pe care nu era obişnuită s-o audă în pacea grea a sufrageriei. Privea drept în faţă chipul puternic al preotului, trăsăturile lui pătrate ; apoi îşi pleca iarăşi capul, fără a încerca să-şi ascundă interesul stîrnit de omul acela atît de robust şi atît de gingaş, pe care-l ştia atît de sărac. Mouret, cu stîngăcie, nu-şi dezlipea ochii de pe sutana cea nouă ; nu se putu împiedica să-i spună cu un rîset viclean :

— Domnule abate, rău aţi făcut că v-aţi gătit ca să veniţi aici. Noi nu umblăm cu mofturi, ştiţi bine.

Marthe roşi. Dar preotul povesti vesel că-şi cumpăraseră sutana chiar în cursul zilei. Se îmbrăcaseră cu ea ca să-şi bucure mama, care găsea că-i mai frumos decît un prinţ cu anteriul acela nou.

— Nu-i aşa, mamă ?

Doamna Faujas încuviinţă dînd din cap, fără a-şi slăbi fiul din ochi. Se aşezase în faţa lui, îl privea la lumina crudă a lămpii, plină de încîntare.

Apoi vorbiră despre tot felul de lucruri. Părea că abatele Faujas îşi pierduse răceala cea posomorîtă. Rămînea grav, dar de-o gravitate îndatoritoare, plină de cumsecădenie. Îl ascultă pe Mouret, îi răspunse în legătură cu subiectele cele mai neînsemnate, păru să se intereseze de trîncănelile lui. Acesta ajunsese pînă acolo încît îi explica felul în care trăia :

— Și-așa, spuse în cele din urmă, ne petrecem seară precum vedeți ; nimic altceva. Nu invităm pe nimeni, pentru că totdeauna e mai bine în familie. În fiecare seară, fac un pichet cu nevastă-mea. E un obicei vechi, mi-ar fi greu să adorm altminteri.

— Dar nu vrem să vă deranjăm, exclamă abatele Faujas. Vă rog din suflet să nu fiți stingheriți din cauza noastră.

— Ba nu, ce naiba ! doar nu sînt maniac ; n-o să mor de data asta.

Preotul insistă. Văzînd că Marthe se împotrivește și mai abitir decît soțul ei, se întoarce spre mama sa, care rămînea tăcută, cu mîinile încrucișate în fața ei.

— Mamă, îi spuse, fă, te rog, un pichet cu domnul Mouret.

Bătrîna se uită atent în ochii lui. Mouret continua să se agite, refuzînd, zicînd că nu voia să le strice seara ; dar, cînd preotul îi spuse că mama lui se pricepea binișor, se dădu bătut, șopti :

— Păi, dacă-i așa... Dacă doamna ține cu orice preț, dacă asta nu supără pe nimeni...

— Hai, mamă, fă o partidă, repetă abatele Faujas cu glas ceva mai răspicat.

— Firește, răspunse bătrîna în cele din urmă, o să-mi facă plăcere... Numai că va trebui să-mi schimb locul.

— Ei ! da' asta-i nimica toată, spuse Mouret, încîntat. O să schimbați locul cu fiul dumneavoastră... Domnule abate, fiți amabil și așezați-vă lîngă soția mea ; doamna o să stea aici, lîngă mine... Așa, acum e perfect.

Preotul, care la început se așezase în fața Marthei, de cealaltă parte a mesei, fu astfel împins să se așeze lîngă ea. Erau aproape izolați la unul din capetele mesei, jucătorii apropiindu-și scaunele ca să angajeze lupta. Octave și Serge tocmai urcaseră la ei în cameră. Désirée, după obiceiul ei, adormise cu capul pe masă. Cînd sună de ora zece, Mouret, care pierduse prima partidă, nu voi cu nici

un chip să se ducă la culcare ; ceru să-și ia revanșa. Doamna Faujas își consultă fiul din priviri ; apoi, cu aerul ei liniștit, începu să bată cărțile. În acest timp abatele abia dacă schimbă câteva cuvinte cu Marthe. În acea primă seară vorbi despre lucruri oarecare, despre gospodărie, despre prețul alimentelor la Plassans, despre necazurile pe care le aduc copiii. Marthe răspundea politicos, ridicându-și din când în când privirea limpede, imprimînd conversației ceva din încetineala ei înțeleaptă.

Era aproape unsprezece cînd Mouret își azvîrli cărțile cu oarecare ciudă.

— Iar am pierdut, spuse. N-am avut nici o carte ca lumea toată seara. Poate că mîine o să am mai mult noroc... Pe mîine, nu-i așa, doamnă ?

Și pe cînd abatele Faujas se scuza, zicînd că nu voiau să abuzeze, că nu-i puteau deranja în fiecă seară, Mouret exclamă :

— Dar nu ne deranjați deloc, ne face plăcere... Și-apoi, ce naiba ! am pierdut, așa că doamna nu-mi poate refuza o partidă.

După ce chiriașii primiră și se duseră sus, Mouret mormăi, nevoind să se recunoască bătut. Era furios.

— Bătrîna e mai slabă decît mine, sînt sigur, îi spuse nevestei. Atîta doar că are niște ochi ! De-ți vine să crezi că trișează, pe legea mea !... Mîine va trebui să fiu cu băgare de seamă.

De atunci, în fiecare zi, cu regularitate Faujas mama și fiul coborîră să-și petreacă seara alături de familia Mouret. O luptă pe viață și pe moarte se angajase între bătrîna doamnă și proprietar. Părea a-și bate joc de el, lăsîndu-l să cîștige doar atît cît să nu-l descurajeze ; ceea ce-l făcea pe Mouret să turbeze pe-nfundate, cu atît mai mult cu cît credea despre el că e foarte priceput la pichet. Visa s-o bată pe bătrîna săptămîni de-a rîndul, fără s-o lase să cîștige nici măcar o partidă. Bătrîna era de-un sînge rece admirabil ; fața ei pătrată de țărancă rămînea mută,

mîinile-i groase culcau cărțile cu o forță și o regularitate de mașină. De cum se făcea opt, se așezau amîndoi la capătul lor de masă, cufundîndu-se în joc, nemaiclintindu-se.

La celălalt capăt, de-o parte și de alta a sobei, abatele Faujas și Marthe parcă ar fi fost singuri. Abatele nutrea un dispreț de bărbat și de preot pentru femeie ; o dădea la o parte, ca pe un obstacol rușinos, nedemn de cei puternici. Fără voia lui, disprețul acesta răzbălca deseori în vreun cuvînt ceva mai aspru. Încît Marthe, cuprinsă de-o neliniște stranie, înălța privirea, simțind una din acele spaima bruște, ce ne fac să ne uităm în urmă, ca nu cumva vreun dușman ascuns să ridice brațul asupra noastră. Alteori, în timp ce rîdea, se oprea dintr-o dată, zărindu-i sutana ; se oprea, stingherită, mirată că vorbește astfel cu un om care nu era ca toți ceilalți. Dură mult pînă se stabili intimitatea între ei.

Niciodată abatele Faujas nu-i puse întrebări precise Marthei despre soțul ei, despre copii, despre casă. Dar puțin cîte puțin pătrunse el singur pînă și cele mai neînsemnate amănunte ale vieții și ale existenței lor din clipa aceea. În fiecare seară, în timp ce Mouret și doamna Faujas se băteau cu turbare, el afla cîte ceva nou. O dată, făcu observația că soții seamănă între ei în mod uimitor.

— Da, răspunse Marthe cu un zîmbet : cînd aveam douăzeci de ani, eram luați drept frate și soră. Întrucîtva tocmai din cauza asta s-a hotărît și căsătoria noastră ; lumea glumea, eram meru așezați unul lîngă altul, ni se spunea că vom fi o pereche frumoasă. Asemănarea dintre noi era atît de izbitoare, încît părintele Compan, deși ne cunoștea, șovăia să ne căsătorească.

Apoi stătu o clipă, încurcată, ghicind că preotul știe povestea familiei lor, bine cunoscută în tot Plassansul. Cei din familia Macquart erau o ramură bastardă a Rougonilor.

— Sînteți văr și vară ? întrebă preotul.

— Da, încuviință Marthe roșind ușor, soțul meu e un Macquart, eu sînt o Rougon. Ce-i mai ciudat, continuă

apoi ca să-și ascundă stinghereala, e că semănăm amîndoi cu bunica noastră. Mama soțului meu i-a transmis asemănarea asta, în timp ce la mine s-a produs la distanță. S-ar zice că a sărit peste tata.

Atunci preotul dădu un exemplu asemănător din familia lui. Avea o soră care era, pe cît se pare, întruchiparea vie a bunicului mamei ei. Asemănarea în cazul acesta sărise peste două generații. Iar sora asta amintea în totul de bătrîn, prin firea, prin obiceiurile, pînă și prin gesturile și sunetul vocii ei.

— Ca și mine, spuse Marthe, care auzeam zicîndu-se cînd eram mică : „E leit mătușa Dide“. Biata femeie se află acum la Tulettes ; niciodată n-a avut judecata prea sănătoasă... Cu vîrsta, m-am liniștit pe deplin, m-am purtat mai cumpătat ; dar îmi amintesc că la douăzeci de ani nu eram solidă deloc, aveam ameteți, idei năstrușnice. Rîd și-acum cînd îmi amintesc ce copilă stranie eram. ..

— Și soțul dumneavoastră ?

— Oh, el seamănă cu tatăl lui, un lucrător pălărier, o fire înțeleaptă și metodică... Semănăm doar la față ; în ce privește lăuntrul însă, e cu totul altceva... Cu timpul, am devenit cît se poate de asemănători. Eram așa de liniștiți în prăvălia noastră din Marsilia ! Mi-am petrecut acolo cincisprezece ani, care m-au învățat să fiu fericită, la mine acasă, înconjurată de copiii mei...

Abatele Faujas, de fiecare dată cînd aducea vorba despre subiectul ăsta, simțea în ea o amărăciune ușoară. Cu siguranță că era fericită, după cum pretindea ; dar își închipuia că ghicește vechi lupte în natura aceasta nervoasă, domolită acum, către patruzeci de ani. Și-și imagina drama, femeia aceea și soțul ei, rude cît privește asemănarea exterioară, pe care toate cunoștințele lor îi socoteau hărăziți unul pentru celălalt, în timp ce în adîncul ființei lor, drojdia încrucișării bastarde, cearta singelui amestecat și veșnic revoltat ațîța antagonismul celor două temperamente diferite. Apoi își explica destinderile înc-

rente ale unei vieți regulate, uzura caracterelor datorită grijilor zilnice ale comerțului, ațipirea celor două naturi datorită averii dobândite în cincisprezece ani, consumată modest în adîncul unui cartier pustiu al unui orașel. Astăzi, cu toate că încă mai erau tineri amîndoi, nu părea să mai existe în ei decît cenușă. Abatele încercă cu abilitate să afle dacă Marthe se resemnase. O găsea cît se poate de înțeleaptă.

— Nu, spunea Marthe, îmi place să stau la mine acasă; copiii îmi ajung. Niciodată n-am fost prea veselă. Atîta că mă plictiseam un pic, asta-i tot ; mi-ar fi trebuit o ocupație care să-mi prindă mintea, dar n-am găsit-o... Și-apoi, la ce bun ? Poate că mi-aș fi spart capul de pomană. Nu puteam nici măcar să citesc un roman fără să am niște migrene îngrozitoare ; trei nopți la rînd, toate personajele îmi dansau în minte... Numai munca de croitorie nu m-a obosit niciodată. Stau în casă, ca să evit toate zgomotele din afară, toate bîrfele și prostiile care mă oboresc.

Se oprea uneori, uitîndu-se la Désirée, care dormea cu capul pe masă, zîmbind prin somn cu zîmbetul ei de copil slab de minte.

— Biata copilă ! șoptea, nici măcar nu poate coase, are amețeli numaidecît... Nu-i plac decît animalele. După ce petrece o lună de zile la doica ei, unde stă tot timpul în curtea de păsări și animale, se întoarce cu obraji roșii, sănătoasă.

Aducea deseori vorba de Tulettes, cu o teamă ascunsă de nebunie. Abatele Faujas simți astfel o spaimă stranie la temelia acestei case atît de liniștite. Marthe nutrea cu siguranță față de soțul ei sentimentele de iubire ce se află într-o prietenie adîncă ; atîta doar că afecțiunea ei era tulburată de teama față de glumele lui Mouret, față de veșnicile lui zeflemele. După cum se simțea jignită și de egoismul lui, de părăsirea în care o lăsa ; îi purta întru-cîtva pică pentru liniștea ce-o așternuse în juru-i, pentru

fericirea aceea care pretindea a-i fi pe plac. Cînd vorbea despre soțul ei, spunea mereu :

— E tare bun față de noi... Pe semne că îl auziți strigînd uneori ; asta pentru că îi place ordinea în toate cele, știți, pînă într-atît încît adesea devine caraghios ; se supără dacă un ghiveci cu flori din grădină e mutat de la locul lui, pentru cîte-o jucărie împrăștiată pe jos... Altminteri, e cît se poate de îndreptățit să nu facă decît după cum îl taie capul pe el. Știu că lumii îi e ciudă pe el pentru că a adunat o oarecare sumă de bani și pentru că, din cînd în cînd, mai dă cîte-o lovitură, în timp ce-și bate joc de trîncăneli... Mai e luat în rîs și din cauza mea. Se spune că e zgîrcit, că mă ține închisă în casă, că nu vrea să-mi cumpere nici măcar botine. Nu-i adevărat. Sînt cît se poate de liberă. Fără doar și poate că îi place să mă găsească aici cînd se întoarce, în loc să mă știe veșnic pe străzi, la plimbare ori în vizite. Și-apoi îmi știe gusturile. Ce-aș putea căuta afară din casă ?

Cînd îl apăra pe Mouret de trîncănelile din Plassans, Marthe punea dintr-o dată patimă în cuvintele ei, ca și cum ar fi avut nevoie să-l apere și de unele învinuiri tainice ce izvorau din ea însăși ; și se întorcea cu o îngrijorare nervoasă asupra acelei vieți din afară. Părea că se refugiază în sufrageria cea îngustă, în vechea grădină cu tufe mari de merișor, cuprinsă de teama de necunoscut, îndoindu-se de puterile ei, temîndu-se de cine știe ce catastrofă. Apoi zîmbea pe seama acelei spaime de copil, înălța din umeri, începea agale să împletească la ciorap ori să cîrpească vreo cămașă veche. Și-atunci, abatele Faujas nu mai avea în fața lui decît o burgheză rece, cu fața odihnită, cu ochi de culoare deschisă, care aducea în casă miros de rufărie proaspătă și de flori abia culese.

Două luni trecură astfel. Abatele Faujas și mama sa intraseră în obiceiurile familiei Mouret... Seara, fiecare avea locul lui bine statornicit în jurul mesei ; lampa se afla în același loc, accleasi cuvinte ale jucătorilor cădeau în

aceeași tăcere, întrerupînd aceleași vorbe aproape șoptite ale preotului și ale Marthei. Mouret, atunci cînd doamna Faujas nu-l bătea prea tare, îi găsea pe chiriașii lui oameni tare de treabă.

Toată curiozitatea lui de tîrgoveț lipsit de ocupație se liniștise cu prilejul partidelor din timpul serii ; nu-l mai spiona pe abate, zicînd că acum îl cunoaște bine, că îl so-coate un om la locul lui.

— Ia mai lăsați-mă în pace ! le striga celor care-l atacau pe abate de față cu el. Scorniți tot felul de baliverne, vă bateți capul cu prostii, cînd lucrurile sînt atît de simplu de explicat... Ce naiba ! Îl știu ca pe buzunarele mele. Îmi face cînstea să-și petreacă toate serile împreună cu noi... Ei da, nu e un om care să se risipească, înțeleg de ce i se poartă pică și e învinuit că-i mîndru...

Mouret avea faima că e singurul în Plassans care se poate lăuda că-l cunoaște pe abatele Faujas; chiar și abuza întrucîtva de avantajul ăsta. De fiecare dată cînd se întâlnea cu doamna Rougon, exulta, îi da de înțeles că-i furase invitatul. Aceasta se mulțumea să zîmbească viclean. Față de intinii săi, Mouret împingea destăinuirile și mai departe : șoptea că diavolii ăștia de preoți nu pot face nimic într-același fel ca ceilalți oameni ; și povestea tot felul de nimicuri, felul în care abatele bea, în care le vorbea femeilor, în care-și ținea genunchii depărtați, fără ca vreodată să-și pună picior peste picior ; anecdote ușoare în care pune fața în față spaima lui de liber-cugetător și sutana cea misterioasă ce-i cădea pînă în călcîie oaspetelui său.

Serile treceau una după alta, ajunseseră acum în primele zile din februarie. În discuțiile lor atît de intime, se părea că abatele Faujas evită cu grijă să vorbească despre religie cu Marthe. Ea îi spusese o dată, aproape vesel :

— Nu, domnule abate, nu sînt evlavioasă, nu merg prea des la biserică... Ce vreți ? La Marsilia, eram totdeauna foarte ocupată ; iar acum nu mi-e la îndemîină să

ies. Și-apoi, trebuie să vă mărturisesc, n-am fost crescută în spirit religios. Mama spunea că bunul Dumnezeu vine el la noi în casă.

Preotul se înclinase fără să răspundă, voind a da de înțeles că preferă să nu vorbească despre asemenea lucruri în asemenea împrejurări. Și totuși, într-o seară, înfățișă tabloul ajutorului nesperat pe care sufletele suferinde îl află în religie. Era vorba despre o biată femeie pe care adversități de tot felul o duseseră la sinucidere.

— Rău a făcut deznădăjduind, spuse preotul cu vocea lui profundă. Fără îndoială că nu cunoștea mângâierea rugăciunii. Am văzut deseori pe unele enoriașe venind la noi plângând, zdrobite, și plecând pline de-o resemnare în zadar căutată aiurea, pline de bucuria de-a trăi. Asta pentru că ingenuncheaseră, pentru că gustaseră fericirea de-a se umili într-un ungher pierdut de biserică. Și se întorceau, uitau totul, se încredințau Domnului.

Marthe ascultase cu un aer visător cuvintele acestea, ultimele fiind rostite agale, pe un ton de fericire neomească.

— Da, trebuie să fie o adevărată fericire, șopti ea și cum și-ar fi vorbit sieși ; m-am gândit și eu uneori, dar mi-a fost teamă.

Abatele arareori pomenea despre asemenea subiecte ; dimpotrivă, vorbea adesea despre caritate. Marthe era foarte bună ; o podideau lacrimile de cum auzea cea mai mărunță nefericire. Lui părea a-i fi pe plac văzînd-o fremătînd astfel de milă ; în fiecare seară îi spunea cîte-o nouă istorioară impresionantă, o zdrobea, ținînd-o într-o nesfîrșită compasiune ce-o făcea să-și uite de sine. Lăsa să-i cadă lucrul, își împreuna mîinile, cu fața îndurerată, și-l privea, în timp ce el intra în amănunte supărătoare asupra celor care mor de foame, a nefericiților pe care mizeria îi împinge la fapte rele. Atunci Marthe îi aparținea pe de-a-ntregul, ar fi putut face din ea tot ce voia. Și deseori la celălalt capăt al încăperii, o ceartă izbucnea între

Mouret și doamna Faujas în legătură cu un rigă de paisprezece spus greșit ori în legătură cu o carte luată din grămadă.

Pe la mijlocul lui februarie o întâmplare jalnică îngrozi întregul Plassans. Se descoperi că o ceată de foarte tinere fete, aproape niște copile, căzuseră în desfrîu, tot hoinărind pe străzi ; și lucrurile nu se petreceau doar între puști de-aceeași vîrstă, se spunea că persoane sus-puse aveau să fie compromise. Timp de-o săptămîină, Marthe fu foarte impresionată de povestea asta, care făcea un scandal uriaș; o cunoștea pe una din nefericite, o blondină pe care deseori o mîngîiase și care era nepoata bucătăresei, Rose ; nu se mai putea gîndi la biata micuță, spunea ea, fără să simtă un fior prin tot trupul.

— Păcat, îi spuse într-una din seri abatele Faujas, că nu există și la Plassans o casă pioasă, după modelul celei din Besançon.

Și, încolțit cu întrebările de către Marthe, îi spuse ce era cu acea casă pioasă. Era vorba de un soi de azil pentru fetele de muncitori, cele ce aveau între opt și cincisprezece ani, și pe care părinții erau nevoiți să le lase singure acasă, în timp ce se duceau la muncă. În timpul zilei li se dădeau lucrări de croitorie ; iar seara, le luau părinții înapoi, cînd se întorceau acasă. În felul acesta bietele copile creșteau departe de viciu, înconjurată de pildele cele mai bune. Marthe găsi ideea generoasă. Încetul cu încetul se pătrunse într-atît de gîndul ăsta, încît nu mai vorbea decît despre trebuința de-a se înființa și la Plassans o casă asemănătoare.

— Am pune-o sub patronajul Fecioarei, sugeră abatele Faujas. Dar cîte greutate de învins ! Nici nu vă închipuiți de cîtă bătaie de cap e nevoie pentru cea mai mărunță binefacere. Ar fi nevoie, pentru a duce la bun sfîrșit o asemenea faptă, de o inimă duioasă de mamă, întru totul devotată.

Marthe lăsa capul în jos, se uita la Désirée dormind alături de ea, își simțea lacrimile scaldându-i ochii. Se informa de demersurile ce trebuiau făcute, de cheltuielile necesare instalării, de costurile anuale.

— Vreți să-mi dați o mână de ajutor ? îl întrebă ea brusc într-o seară pe preot.

Abatele Faujas, grav, îi luă o mână pe care o ținu o clipă între mâinile lui, șoptind că avea unul din cele mai alese suflete din câte întâlnise pînă atunci. Primea, dar conta în totul pe ea ; lui îi stăteau în putință puține lucruri. Ea trebuia să găsească în oraș subscripții, să-și ia însărcinarea de-a alcătui un comitet de doamne, care să pună la punct amănuntele atît de delicate și de laborioase ale unui apel la caritatea publică. Și-i fixă o întîlnire chiar a doua zi la Saint-Saturnin, ca s-o pună în legătură cu arhitectul diocesei, ce-ar fi putut, mult mai bine decît el, s-o informeze asupra costurilor.

În seara aceea, la culcare, Mouret era foarte vesel. N-o lăsase pe doamna Faujas să-i ia nici o partidă.

— Pari tare fericită, nevastă, îi spuse el soției. Ce zici ! Ai văzut cum am dat de pămînt cu chinta ei ? Era întoarsă pe dos bătrîna, nu alta !

Și cînd Marthe scoase dintr-un dulap o rochie de mătase, o întrebă cu mirare dacă avea de gînd să iasă în oraș a doua zi. Jos, nu auzise nimic.

— Da, răspunse Marthe, am de făcut niște drumuri ; mi-am dat întîlnire cu abatele Faujas la biserică, pentru niște treburi despre care am să-ți povestesc.

Rămase proțăpit în fața ei, năuc, uitîndu-se să vadă de nu cumva își bate joc de el. Pe urmă, fără să se supere, rosti pe tonul lui de zeflema :

— I-auzi, i-auzi, șopti, nu mă gîndisem la una ca asta. Uite că acum dai în doaga popilor.

VIII

A doua zi, Marthe se duse mai întâi la mama ei. Îi explică la ce operă de binefacere visa. Și pentru că bătrâna doamnă clătina din cap zîmbind, aproape că se supără ; îi dădu de înțeles că nu prea nutrește sentimente caritabile.

— E ideea abatelui Faujas, zise Félicité dintr-o dată.

— Așa e, șopti Marthe uimită : am discutat multă vreme despre asta, împreună. De unde știi ?

Doamna Rougon ridică ușor din umeri, fără a da un răspuns mai limpede. Apoi continuă cu vioiciune :

— Ei bine, draguță, ai dreptate ! Trebuie să-ți treci timpul cu ceva, iar ceea ce ai găsit e foarte bine. Mă necăjește tare rău să te văd veșnic închisă în casa aceea izolată, care miroase a mort. Atîta doar că nu trebuie să contezi pe mine, nu vreau să am nici un amestec în afacerea asta. Pe urmă s-ar spune că eu fac totul, că ne-am înțeles să ne impunem ideile orașului. Vreau, dimpotrivă, ca tu să te bucuri de toate binefacerile gândurilor tale cucernice. Am să te ajut cu sfaturile mele, dacă consmiți, dar nu mai mult.

— Dar contam pe dumneata ca să faci parte din comitetul membrilor fondatori, spuse Marthe, pe care gândul că va fi singură într-o treabă atît de complicată o speria oarecum.

— Nu, nu, te asigur că prezența mea ar strica lucrurile. Dimpotrivă, să spui sus și tare că eu nu fac parte din comitet, că te-am refuzat, pretextînd că aș fi ocupată. Ba chiar să dai de înțeles că n-am încredere în proiectul tău... Asta o să le hotărască pe doamne, ai să vezi... Vor fi încîntate să contribuie la o operă de caritate din care eu nu fac parte. Du-te să le vezi pe doamna Rastoil, doamna de Condamin, doamna Delangre ; du-te și la doamna Paloque, dar la urmă de tot ; se va simți măgulită, te va ajuta mai mult decît toate celelalte.... Iar dacă te afli în încurcătură, vino să-mi ceri sfatul.

Își conduse fiica pînă pe scară. Apoi, privind-o drept în față, o întrebă cu zîmbetul ei ascuțit de bătrîină :

— Cum se mai simte dragul nostru abate ?

— Foarte bine, răspunse Marthe liniștită. Mă duc la Saint-Saturnin, unde trebuie să-l văd pe arhitectul diocesei.

Marthe și preotul se gîndiseră că lucrurile erau încă prea puțin conturate pentru a-l deranja pe arhitect. Contau să aibă o simplă întîlnire cu acesta din urmă, care venea în fiecare zi la Saint-Saturnin, unde tocmai se repara o capelă. L-ar fi putut consulta ca din întîmplare. Marthe, după ce străbătu biserica, îi zări pe abatele Faujas și pe domnul Lieutaud vorbind sus pe o schelă, de unde se grăbiră să coboare. Unul din umerii abatelui era alb tot de ipsos ; urmărea lucrările.

La ora aceea din după-amiază nu se afla nici o evlavioasă, nava centrală și cele laterale erau pustii, ticsite de-o mulțime de scaune pe care doi paracliseri le aranjau cu mare zgomot. Zidarii se strigau din susul scărilor, în timp ce aerul răsuna de zgomotul mistriilor care răzuiau pereții. Biserica nu avea nimic religios, încît Marthe nici măcar nu se închinase. Se așeză pe un scaun în fața capellei aflată în reparație, între abatele Faujas și domnul Lieutaud, așa cum ar fi făcut în cabinetul de lucru al acestuia, dacă s-ar fi dus acasă la el să-l consulte.

Discuția dură o jumătate de oră în cap. Arhitectul se arătă foarte binevoitor ; părerea lui era că nu trebuie clădit un local pentru opera Fecioarei, căci astfel numea abatele așezămîntul proiectat. Ar fi costat mult prea scump. Era de preferat să se cumpere o clădire existentă, ce-ar fi fost adaptată trebuințelor acelei opere. Și le spuse chiar că se află la periferie un fost pension, unde se stabilise mai apoi un negustor de furaje, iar clădirea era de vînzare. Cu cîteva mii de franci, lua asupra-i să transforme complet ruina aceea ; făgăduia chiar minuni, o intrare elegantă, săli vaste, o curte sădită cu pomi. Încet încet, Marthe și

preotul ridicaseră vocea, vorbeau despre amănunte sub bolta sonoră a navei, în vreme ce domnul Lieutaud, cu vârful bastonului, zgîria dalele, ca să le dea o idee despre fațadă.

— Atunci, ne-am înțeles, domnule, spuse Marthe luându-și la revedere de la arhitect ; veți face un mic deviz, ca să putem ști și noi despre ce-i vorba... Și fiți bun și nu spuneți la nimeni, da ?

Abatele Faujas voi s-o însoțească pînă la ușa micuță a bisericii. Pe cînd treceau împreună prin fața altarului mare, Marthe, în timp ce continua a-i vorbi cu însuflețire, fu mirată să nu-l mai vadă alături de ea ; îl căută din ochi și-l zări, îndoit din mijloc, în fața crucii celei mari, învelită într-o bucată de muselină. Preotul acela, care se prosterna astfel, plin de var, îi provocă o senzație stranic. Își aminti unde se află, privind în jurul ei cu neliniște, înăbușindu-și zgomotul pașilor. La ușă, devenit foarte grav, abatele îi întinse în tăcere degetul muiat în agheasmă. Marthe își făcu semnul crucii, cît se poate de tulburată. Ușița capitonată cu două canaturi se închise îndărătul ei încet, cu un suspin înăbușit.

De acolo, Marthe se duse la doamna de Condamin. Era fericită să meargă pe-afară, pe străzi ; cele cîteva vizite ce-i mai rămîneau de făcut i se păreau o adevărată distracție. Doamna de Condamin o primi cu prietenie și mirare. Scumpa doamnă Mouret venea atît de rar ! Cînd află despre ce-i vorba, pretinse că e încîntată, că e gata pentru orice sacrificii. Purta o încîntătoare rochie mov, împodobită cu panglică înnodată de culoarea perlei, într-un budoar unde făcea pe parizianca exilată în provincie.

— Ce bine ați făcut cerîndu-mi sprijinul ! spuse strîngînd mîinile Marthei. Bietele fete, cine să le vină în ajutor, dacă nu noi, care sîntem învinuite că le dăm prostul exemplu al luxului... Și-apoi, e groaznic cînd te gîndești că copilăria e expusă tuturor acestor lucruri urîte. Am fost

nespus de întristată din pricina asta... Puteți oricînd conta pe mine.

Iar cînd Marthe îi aduse la cunoștință că mama ei nu putea face parte din comitet, bunăvoința doamnei de Condamin spori și mai mult.

— E supărător că are atîtea ocupații, adăugă cu o undă de ironie ; ne-ar fi fost de-un mare ajutor... Dar ce vreți ? Vom face ce ne va sta în putință. Am cîțiva prieteni. Mă voi duce la monseniorul episcop ; o să răscolesc cerul și pămîntul, de va fi nevoie... Vom izbuti, v-o făgăduiesc.

Nu voi să asculte nici un amănunt privitor la amenajări și la cheltuieli. Oricum, aveau să găsească banii necesari. Voia ca opera aceea de binefacere să facă cinste comitetului, totul să fie frumos și confortabil. Adăugă rîzînd că-și pierdea capul cînd era vorba de cifre, că lua asuprași mai cu seamă cele dintîi demersuri, precum și ansamblul proiectului. Draga doamnă Mouret nu avea obișnuința solicitărilor ; o va însoți în vizitele ei, ar putea chiar s-o scutească de unele. După un sfert de oră, opera de binefacere era activitatea ei proprie, și ea era cea care-i dădea Marthei instrucțiuni. Aceasta era pe cale să se retragă, cînd intra domnul de Condamin ; și-atunci rămase, stingherită, nemaîndrăznind să vorbească despre obiectul vizitei ei de față cu inspectorul silvic care, din cîte se spunea, era compromis în afacerea cu bietele fete, despre a căror rușine tot orașul vorbea.

Doamna de Condamin îi explică soțului ei ideea aceea generoasă, iar el fu desăvîrșit, dovedindu-se calm și plin de bune sentimente. Găsi că acțiunea e de cel mai mare prestigiu moral.

— Asemenea idee nu-i putea veni decît unei mame, rosti cu gravitate, fără a fi cu putință să ghicești dacă își bătea joc sau nu ; Plassans vă va datora curățenia moravurilor sale, doamnă.

— Vă mărturisesc că n-am făcut decît să preiau ideea, răspunse Marthe, stînjenită de aceste elogii ; mi-a fost inspirată de către o persoană pe care o stimez mult.

— Ce persoană ? întrebă curioasă doamna de Condamin.

— Domnul abate Faujas.

Și Marthe, cu o mare simplitate, spuse tot bincle pe care-l credea despre preot. Nu făcu nici o aluzie la zvonurile urîte ce circulasera pe seama lui ; îl înfățișă ca pe un om vrednic de tot respectul, căruia era fericită să-i pună casa la dispoziție. Doamna de Condamin asculta, încuviințînd mărunt din cap.

— Am spus-o totdeauna, exclamă ea, abatele Faujas e un preot foarte distins... Dacă ați ști ce spun gurile rele... Dar de cînd îl primiți, nu îndrăznesc să mai spună nimic. Faptul a retezat toate bîrfele... Prin urmare, ideea e a lui ? Va trebui să-l convingem să se pună în evidență. Dar, pînă atunci, e de la sine înțeles că vom fi discrete... Vă asigur că totdeauna am ținut la preotul acesta și l-am apărut...

— Am discutat cu el și mi s-a părut un om cît se poate de bun, întrerupse inspectorul silvic.

Dar soția îi impuse tăcere printr-un gest ; deseori se purta cu el ca cu o slugă. În căsătoria dubioasă ce i se reproșa domnului de Condamin, se întîmplase ca rușinea s-o poarte el singur ; tînăra femeie pe care o adusesese nu se știe de unde căpătase iertarea și intrase pe sub pielea întregului oraș printr-o drăgălășenie și-o frumusețe plăcută, față de care provincialii sînt mai sensibili de cît s-ar crede. Domnul de Condamin înțelese că e de prisos în convorbirea aceea virtuoasă.

— Vă las cu bunul Dumnezeu, zise cu un aer ușor ironic. Mă duc să fumez un trabuc.... Octavie, nu uita să te îmbraci devreme ; mergem la subprefectură diseară.

După ce plecă, cele două femei discutară încă o clipă, revenind asupra celor spuse mai înainte, înduioșîndu-se

asupra sortii bietelor fete care o apucaseră pe căi greșite, din ce în ce mai hotărîte să le pună la adăpost de orice ispită. Doamna de Condamin vorbea cu multă convingere împotriva desfrîului.

— Prin urmare ne-am înțeles, spuse strîngînd pentru o ultimă oară mîna Marthei, sînt a dumneavoastră la cea dintîi chemare... Dacă vă duceți să le vedeți pe doamna Rastoil și doamna Delangre, spuneți-le că iau asupra-mi totul ; nu vor avea altceva de făcut decît să ne ofere numele lor... Ideea mea e bună, nu-i așa ? N-o să ne abatem de la ea nici măcar cu un milimetru... Complimentele mele abatelui Faujas.

Marthe se duse numaidecît la doamna Delangre, apoi la doamna Rastoil. Fură politicoase, dar mult mai reținute decît doamna de Condamin. Amîndouă discutară aspectul pecuniar al proiectului ; vor trebui mulți bani, niciodată caritatea publică n-avea să furnizeze sumele necesare, riscau ca totul să sfîrșească ridicol. Marthe le liniști, le dădu cifre. Atunci voiră să știe ce doamne consimțiseră pînă la acea oră să facă parte din comitet. Numele doamnei de Condamin le lăsă fără glas. Apoi, cînd aflară că doamna Rougon se scuzase, se făcură mai blînde.

Doamna Delangre o primise pe Marthe în cabinetul soțului ei. Era o femeiușcă palidă, avînd blîndețea unei slujnice, ale cărei aventuri rămăseseră legendare la Plassans.

— O, Doamne, șopti în cele din urmă, nici nu doream altceva. Ar fi o adevărată școală de virtute pentru tinerele lucrătoare. Am salva multe suflete slabe. Nu pot refuza, deoarece simt că vă voi fi foarte utilă prin soțul meu, pe care funcția de primar îl pune tot timpul în legătură cu toți oamenii influenți. Vă cer numai să mă amînați pînă mîine, cînd vă voi da un răspuns definitiv. Situația noastră ne pretinde multă prudență, încît îl voi consulta pe domnul Delangre.

În casa Rastoil, Marthe găsi o femeie la fel de moale, cît se poate de mironosiță, căutînd cuvinte curate pentru a

vorbi despre nefericitele care-și uită îndatoririle. Cu deosebirea că aceasta era grasă și broda un veșmînt bisericesc foarte bogat împodobit, așezată între cele două fiice ale ei. Le poruncise să iasă, de la primele cuvinte.

— Vă mulțumesc că v-ați gândit la mine, îi spuse, dar, zău așa, mă simt tare încurcată. Fac parte din mai multe comitete, nu știu dacă voi avea timpul convenit... Mi-a venit și mie aceeași idee ca și duminică ; atîta doar că proiectul meu era mai amplu, mai complet, poate. De o lună de zile îmi tot făgăduiesc să-i vorbesc monseniorului despre asta, fără să găsesc un minut liber. În sfîrșit, ne-am putea uni strădaniile. Am să-ți spun punctul meu de vedere, deoarece cred că greșești în multe privințe... De vreme ce trebuie, mă voi devota și de astă dată. Că soțul meu îmi și spunea ieri : „Ai ajuns să nu mai vezi de treburile tale ci numai de-ale altora“.

Marthe se uita curios la ea, gîndindu-se la vechea ei legătură cu domnul Delangre, despre care încă se mai bîrfea cu deliciu în cafenelele de pe bulevardul Sauvaire. Soția primarului și soția președintelui de tribunal întîmpinaseră numele abatelui Faujas cu mare rețineră ; cea de-a doua mai cu seamă. Marthe se simți chiar întrucîtva jignită de neîncrederea asta față de-o persoană de care ea răspundea ; așa că insistase asupra frumoaselor însușiri ale abatelui, ceea ce le silise pe cele două femei să cadă de acord asupra meritului acelui preot care trăia retras de lume și-și întreținea mama.

După ce plecă de la doamna Rastoil, Marthe nu avu decît să traverseze strada ca să se ducă la doamna Paloque, care locuia de cealaltă parte a străzii Balande. Era ora șapte ; dar voia să scape și de vizita asta din urmă, cu riscul de a-l face pe Mouret s-o aștepte și să fie certată de el. Soții Paloque se pregăteau să cîneze, într-o sufragerie rece, în care se simțeau lipsurile de provincie, niște lipsuri decente, grijuliu, ascunse. Doamna Paloque se grăbi să acopere supa pe care se pregătea s-o dea la masă, stîn-

gherită că fuseseră surprinși în clipa cînd se așezau să cineze. Fu foarte politicoasă, aproape umilă, neliniștită în sinea ei de o vizită pe care n-o aștepta deloc. Soțul său, judecătorul, rămase în fața farfuriei goale, cu mîinile pe genunchi.

— Niște lepădături, exclamă el după ce Marthe vorbi despre fetele din cartierul vechi. Mi s-au spus niște amănunte frumoase, astăzi la palatul judecătoresc. Ele au atras pe panta desfrîului pe niște oameni foarte onorabili... Rău faceți, doamnă, că vă interesați de pleava asta.

— De altfel, spuse la rîndu-i doamna Paloque, teamă mi-e că n-o să vă fiu de nici un folos. Nu cunosc pe nimeni. Soțul meu mai degrabă și-ar tăia o mîină decît să ceară cel mai mărunț lucru. Ne-am tras deoparte, din silă față de toate nedreptățile pe care le-am văzut. Trăim modest aici, fericiți să fim dați uitării... Știți, chiar dacă soțului meu i s-ar propune o avansare, ar refuza. Nu-i așa, dragul meu ?

Judecătorul își bălăngăni capul, încuviințînd. Amîndoi își trimiteau un zîmbet subțire, iar Marthe rămase încurcată în fața celor două fețe îngrozitor de urîte, pline de cicatrice, străvezii de pe urma crizelor de bilă, care se pricepeau atît de bine să joace comedia unei resemnări mincinoase. Din fericire, își aminti de sfaturile mamei ei.

— Contasem totuși pe dumneavoastră, spuse cu o mare amabilitate. Le vom avea pe toate doamnele din lumea bună, doamna Delangre, doamna Rastoil, doamna de Condamin ; dar, între noi fie vorba, ele nu vor fi decît cu numele. Aș fi voit să găsesc o persoană foarte respectabilă, foarte devotată, care să pună mai multă inimă, și-mi închipuisem că veți voi să fiți persoana aceasta... Gîndiți-vă cît de recunoscător ne va fi orașul Plassans dacă realizăm cu bine un asemenea proiect.

— Firește, firește, șopti doamna Paloque, încîntată de vorbele bune ale Marthei.

— Și-apoi, greșiți socotindu-vă lipsită de orice putere. Se știe că domnul Paloque e foarte bine văzut la subprefectură. Între noi fie spus, i se rezervă succesiunea domnului Rastoil. Nu protestați ; meritele dumneavoastră sînt cunoscute, degeaba vă ascundeți. Iar asta e o minunată ocazie pentru doamna Paloque să iasă puțin din umbră, unde rămîne cu bună știință, și să arate ce femeie energică e și ce inimă bună are.

Judecătorul se foia întruna. Își privea nevasta cu ochii lui care clipeau des.

— Doamna Paloque n-a refuzat, zise el.

— Nu, firește, continuă aceasta. De vreme ce aveți cu-adevărat nevoie de mine, primesc. Poate că voi face din nou o prostie, o să mă zbat din răspuseri fără ca vreodată să fiu recompensată. Întrebați-l pe soțul meu cît bine am făcut fără să spunem nimic. Și vedeți cum am fost răsplătiți... Nu contează, omul nu se schimbă, nu-i așa ? Vom fi niște veșnic păcăliți... Bizuiți-vă pe mine, dragă doamnă.

Soții Paloque se ridicară în picioare iar Marthe își luă rămas bun de la ei, mulțumindu-le pentru devotamentul lor. Pe cînd rămase puțin pe palier ca să-și scoată volanul rochiei prins între balustradă și scări, îi auzi vorbind aprins în spatele ușii.

— Vin să te caute pentru că au nevoie de tine, spunea judecătorul cu o voce acră. O să fii vita lor de povară.

— Da ! răspunse nevasta ; da' ce-ți închipui, că n-or să plătească pentru asta, ca și pentru tot restul ?

Cînd Marthe se întoarse acasă era aproape opt. Mouret o aștepta de-o jumătate de oră, ca să se așeze la masă. Marthe se temea de-o scenă îngrozitoare. Dar, după ce se dezbracă și coborî, își găsi soțul stînd călare pe un scaun pus cu speteaza în față și jucînd darabana cu degetele pe masă. Își bătu cumplit joc de ea, zeflemisind-o în tot felul.

— Eu, îi zise, credeam că o să te culci într-un confesional în noaptea asta... Acum, cînd te duci la biserică,

trebuie să-mi dai de știre, ca să cinez în oraș, de vreme ce tu ești invitată de popi.

Tot timpul cinei făcu glume de felul ăsta. Marthe suferea mai mult decît dacă ar fi certat-o. De vreo două-trei ori îl imploră din priviri, rugîndu-l s-o lase în pace. Dar faptul nu făcu decît să ațîțe limbuția lui Mouret. Octave și Désirée rîdeau. Serge tăcea, ținînd partea mamei. La desert, Rose, speriată de-a binelea, veni să spună că domnul Delangre se afla acolo și că voia să-i vorbească doamnei.

— Aha, te ai bine și cu autoritățile ! rînji Mouret cu aerul lui batjocoritor.

Marthe îl primi pe primar în salon. Acesta, cît se poate de îndatoritor, aproape galant, îi spuse că nu voise să aștepte pînă a doua zi ca s-o felicite pentru ideea ei generoasă. Doamna Delangre era un pic timidă ; făcuse rău că nu primise pe loc, iar el venise să-i spună în numele ei că ar fi măgulită să facă parte din comitetul doamnelor care vor patrona așezămîntul Fecioarei. În ceea ce-l privește, înțelegea să contribuie cît mai mult posibil la reușita unui proiect atît de util și de moral.

Marthe îl conduse pînă la ușa din stradă. Acolo, în timp ce Rose ridica lampa ca să lumineze trotuarul, primarul adăugă :

— Spuneți-i domnului abate Faujas că aș fi încîntat să stau de vorbă cu el, de va voi să-și dea osteneala să treacă pe la mine pe-acasă. De vreme ce a văzut un așezămînt de felul acesta la Besançon, ar putea să-mi dea unele informații prețioase. Vreau ca orașul să plătească cel puțin localul. La revedere, scumpă doamnă ; toate complimentele mele domnului Mouret, pe care nu vreau să-l deranjez.

La ora opt, cînd abatele Faujas coborî împreună cu mama lui, Mouret se mulțumi să-i spună, rîzînd :

— Mi-ați luat nevasta, astăzi ? Barem n-o alintați prea tare, nu faceți o sfîntă din ea."

Pe urmă, se cufundă în jocul de cărți,; avea să-și ia pe seama doamnei Faujas o revanșă cumplită, sporită de trei zile cît pierduse. Marthe îi povesti nestingherit preotului demersurile ei. Era bucuroasă ca un copil, fremătînd încă de după-amiaza aceea petrecută în afara casei. Abatele o puse să repete unele amănunte ; făgădui să se ducă la domnul Delangre, cu toate că ar fi preferat să rămînă pe de-a-ntregul în umbră.

— Rău ați făcut că mi-ați rostit numele numaidecît, îi spuse cu asprime văzînd-o atît de emoționată, atît de pierdută în fața lui. Dar sînteți ca toate femeile, cele mai bune cauze se strică în mîinile lor.

Îl privi, uimită de ieșirea aceea brutală, dînd îndărăt, încercînd senzația aceea de spaimă pe care o mai simțea uneori față de sutana lui. I se părea că niște mîini de fier i se puneau pe umeri, îndoind-o. Pentru orice preot, femeia înscamnă dușmanul. Cînd o văzu că se revoltă sub muștrarea aceea prea severă, se împlînzi, șopti :

— Nu mă gîndesc decît la succesul nobilului dumneavoastră proiect... Mi-e teamă să nu-i compromit succesul, dacă m-aș ocupa eu de el. Știți că nu sînt simpatizat deloc în oraș.

Marthe, văzîndu-i umilința, îl încredință că se înșală, că toate doamnele acelea vorbiseră despre el în cei mai elogioși termeni. Se știa că își întreține mama, că duce o viață retrasă, demnă de toate elogiile. Pe urmă, pînă la ora unsprezece, vorbiră despre proiectul cel mare, insistînd asupra celor mai neînsemnate amănunte. Fu o seară încîntătoare.

Lui Mouret îi ajunseră cîteva cuvinte la ureche, în timp ce juca pățimaș.

— Prin urmare, zise el cînd se duseră la culcare, voi doi o să nimiciți viciul... Frumoasă invenție !

Trei zile mai tîrziu, comitetul doamnelor patronese fu consultat. Acestea o numiră președintă pe Marthe, iar aceasta, la rîndul ei, la recomandările mamei sale, pe care

o consulta în taină, se grăbise s-o desemneze pe doamna Paloque în funcția de trezorier. Amîndouă se osteneau din greu, redactînd circulare, ocupîndu-se de nenumărate amănunte interne. În acest timp, doamna de Condamin umbla de la subprefectură la episcopie, de la episcopie prin casele persoanelor influente, explicînd cu drăgălășenia ei „fericitul proiect pe care-l concepuse“, plimbînd toalete admirabile, culegînd pomenile și promisiunile de sprijin ; dinspre partea ei, doamna Rastoil, cu pioșenie, le povestea preoților pe care-i primea marțea, cum îi venise ideea să le salveze de la viciu pe nefericitele copile, mulțumindu-se să-i dea însărcinarea abatelui Bourrette să facă demersuri pe lîngă călugărițele Sfîntului Iosif, pentru a binevoi să deservească așezămîntul proiectat ; în timp ce doamna Delangre făcea lumii mărunte a funcționarilor mărturisirea că orașul va datora așezămîntul soțului ei, și că bunăvoinței sale comitetul datora de pe acum afectarea unei săli din localul primăriei, unde se întrunea și se sfătuia pe îndelete. Plassans era de-a dreptul răscolit de vacarmul acesta pios. Curînd nu se mai vorbea decît despre așezămîntul Fecioarei. Și avu loc o adevărată explozie de elogii, cunoștințele intime ale fiecărei doamne patronese acționînd în favoarea cauzei, fiecare cerc activînd întru izbînda celor întreprinse. Listele de subscripție, care circulau prin cele trei cartiere, fură umplute în trei zile. Și deoarece *La Gazette de Plassans* publica listele, cu cifrele oferite, amorul propriu se trezi, familiile cele mai de vază întrecîndu-se în generozitate.

În toiul rumorii generale, numele abatelui Faujas revenea deseori. Cu toate că fiecare din doamnele patronese revendica pentru sine ideea așezămîntului, se știa că abatele adusese faimoasa idee de la Besançon. Domnul Delangre declară hotărît acest lucru în Consiliul municipal, în ședința în care fu votată cumpărarea clădirii desemnate de arhitectul diocezei ca potrivită pentru instalarea așezămîntului. În ajun, primarul avusese cu preotul o convor-

bire foarte lungă și se despărțiseră strângându-și mâna îndelung. Secretarul primăriei îi auzise chiar spunându-și „dragă domnule“. Ceea ce operă o schimbare în favoarea abatelui. De atunci încolo, avu partizani care-l apărară de atacurile dușmanilor lui.

Familia Mouret de altminteri, devenise chezășia onorabilității abatelui Faujas. Patronat de Marthe, desemnat drept promotorul unei opere de caritate a cărei paternitate o refuza cu modestie, nu mai avea în timp ce trecea pe străzi înfățișarea aceea umilă care-l făcea să umble pe lângă pereți. Își expunea sutana cea nouă în plin soare, mergea pe mijlocul drumului. De pe strada Balande pînă la Saint-Saturnin acum trebuia să răspundă la un număr însemnat de oameni care-și scoteau pălăria. Într-o duminică, doamna de Condamin îl oprise la ieșirea de la slujbă, în piața Episcopiei, unde stătuse de vorbă cu el o jumătate de oră întreagă.

— Ei, domnule abate, îi spunea Mouret rîzînd, iată-te înconjurat de miros de sfințenie, acum... Și unde mai pui că eram singurul care să te apăr acum nici șase luni !... Numai că, să fiu în locul dumitale, m-aș teme. Episcopia continuă să-ți fie împotrivă.

Preotul ridică ușor din umeri. Știa bine că ostilitatea pe care tot o mai întâlnea venea din partea clerului. Abatele Fenil îl ținea pe monseniorul Rousselot tremurînd sub asprimea lui. Pe la sfîrșitul lunii martie, pe cînd marele vicar plecă într-o scurtă călătorie, abatele Faujas păru a trage folos de pe urma absenței lui, pentru a-i face cîteva vizite episcopului. Abatele Surin, secretarul privat, povestea că „diavolul acela de om“ stătea închis ore întregi cu monseniorul și că acesta din urmă era de-o proastă dispoziție înfiorătoare după lungile lor convorbiri. Cînd abatele Fenil se întoarse, abatele Faujas își încetă vizitele, trecînd iarăși în umbră în fața lui. Dar episcopul rămase îngrijorat ; era limpede că cine știe ce catastrofă se produsese în traiul lui tihnit de prelat nepăsător. La un dineu pe

care-l oferi clerului din subordinea sa, fu deosebit de îndatoritor cu abatele Faujas, care nu era totuși decît un umil vicar la Saint-Saturnin. Buzele subțiri ale abatelui Fenil se sugeau și mai mult ; penitentele lui îl făceau să turbeze de-o furie mocnită, întrebîndu-l îndatoritoare cum stă cu sănătatea.

Atunci, abatele Faujas pătrunse în plină seninătate. Continua să ducă același trai sever ; dar căpătă o siguranță de sine binevoitoare. Într-o marți seară triumfă pe deplin. Era acasă, la una din ferestre, bucurîndu-se de primele zile blînde ale primăverii, cînd societatea domnului Péqueur des Saulaies coborî în grădină și-l salută de departe; se afla acolo doamna de Condamin, care împinse familia-ritatea pînă la a-și flutura batista. Dar în același timp, de partea cealaltă, societatea domnului Rastoil lua loc în fața cascadei, pe scaune rustice. Domnul Delangre, sprijinit de terasa subprefecturii, pîndea cele ce se petreceau în grădina judecătorului, pe deasupra grădinii familiei Mouret, mulțumită înclinării terenului.

— Să vedeți că nu vor catadicsi nici măcar să-l zărească.

Se înșela. Abatele Fenil, întorcîndu-și capul ca din întîmplare, își scoase pălăria. Și-atunci toți preoții aflați acolo făcură la fel, iar abatele Faujas le întoarse salutul. Apoi, după ce-și plimbă privirea la dreapta și la stînga, asupra ambelor societăți, plecă de la fereastră, trăgînd perdelele cu o discreție religioasă.

IX

Luna aprilie fu deosebit de blîndă. Seara, după cină, copiii plecau din sufragerie și ieșeau să se joace în grădină. Și pentru că în încăperea cea îngustă te sufocai, Marthe și preotul ieșiră și ei în cele din urmă pe terasă. Se așezau la cîțiva pași de fereastră larg deschisă, feriți de lumina crudă a lămpii ce-și trimitea razele spre tufele mari de

merișor. Vorbeau acolo, la căderea serii, despre miile de cerințe ale așezămîntului Fecioarei. Această veșnică preocupare față de caritate aducea în convorbirile lor un spor de blîndețe. Dinaintea lor, între perii uriași ai domnului Rastoil și castanii negri de la subprefectură, o mare bucată de cer se înălța. Copiii alergau pe sub boltă, la celălalt capăt al grădinii, în timp ce izbucniri scurte de ceartă făceau ca vocea lui Mouret și a doamnei Faujas, rămași singuri în sufragerie și înfierbîntați de joc, să se înalțe brusc.

Iar uneori, Marthe, înduioșată, pătrunsă de o lîncezeală ce-i rărea rostirea cuvintelor pe buze, se oprea, văzînd șuvoiul aurit al vreunei stele căzătoare. Zîmbea, cu capul ușor dat pe spate, privind spre cer.

— Încă un suflet din purgatoriu care pătrunde în paradis, șoptea.

Și, cum preotul rămînea tăcut, adăuga :

— Sînt niște credințe încîntătoare, toate cresurile astea... Ar trebui să fi rămas fetiță, domnule abate.

Acum, seara, nu mai cîrpea rufăria. Ar fi fost nevoie să aprindă o lămpă pe terasă, iar ea prefera întunericul, noaptea aceea călduță, în adîncul căreia se simțea bine. De altfel, ieșea aproape în fiecare zi, ceea ce-o obosea mult. După cină, nu mai avea curajul nici măcar să pună mîna pe ac. Trebui ca Rose să înceapă a cîrpi lucrurile, deoarece Mouret se plînsese că toți ciorapii lui sînt găuriți.

Într-adevăr, Marthe era foarte ocupată. În afară de ședințele comitetului, pe care le prezida, avea o groază de griji, vizite de făcut, supravegherea lucrărilor. Firește că lăsa pe seama doamnei Paloque scriptele și treburile mai mărunte, dar simțea o asemenea înfrigurare să vadă în sfîrșit lucrările începute, încît se ducea la periferie pînă și de trei ori pe săptămîină ca să se încredințeze de zelul lucrătorilor. Și pentru că i se părea tot timpul că lucrurile tărăgănează, alerga la Saint-Saturnin, să-l caute pe arhitect, certîndu-l, implorîndu-l să nu lase oamenii de

capul lor, pizmuind chiar și lucrările pe care le executau acolo, găsim că reparația capelei înainta mult mai repede. Domnul Lieutaud zîmbea, susținînd că totul va fi terminat la data convenită.

Abatele Faujas susținea și el că nimic nu merge cum trebuie. O îmboldea să nu-i dea o clipă de răgaz arhitectului. Și-atunci, Marthe veni în fiecare zi la Saint-Saturnin. Sosea cu capul plin de cifre, preocupată de pereții ce trebuiau dați jos și refăcuți. Frigul din biserică o mai domolea întrucîtva. Lua agheasmă, se închina cu un gest automat, pentru a face ca toată lumea. Între timp, paracliserii începuseră s-o recunoască și s-o salute ; ea însăși se obișnuise cu diferitele capele, pe unde-l căuta uneori pe abatele Faujas, cu marile culoare, curțile mici ale mănăstirii pe care le traversa. După o lună, Saint-Saturnin nu mai avea nici un ungher pe care să nu-l știe. Uneori trebuia să-l aștepte pe arhitect ; și se așeza într-o capelă retrasă, odihnindu-se după mersul zorit, prefirîndu-și prin minte nenumăratele recomandări pe care și le făgăduia să le facă domnului Lieutaud ; apoi, tăcerea aceea deplină și fremătătoare ce-o învăluia, umbra pioasă a vitraliilor o cufundau într-un soi de visare nedeslușită și nespus de blîndă. Incepeau să-i fie pe plac bolțile cele înalte, goli-ciunea solemnă a pereților, altarele împodobite cu învelitorile lor, scaunele așezate în șiruri ordonate. Din clipa cînd ușița cea capitonată se închidea încet în urma ei, o cuprîndea ca o senzație de tihnă supremă, de uitare a zbuciumărilor lumesti, de contopire a întregii ei ființe cu pacea pămîntului.

— La Saint-Saturnin e atît de bine ! îi scăpă într-o seară de față cu soțul ei, după o zi călduroasă de furtună.

— Vrei să ne ducem acolo să ne culcăm ? întrebă Mouret rîzînd.

Marthe se simți jignită. Gîndul la senzația aceea agreabilă și cît se poate de fizică ce-o încerca în biserică o șoca de parcă ar fi fost un lucru nelalocul lui. Nu se mai duse

la Saint-Saturnin fără să încerce o ușoară tulburare, străduindu-se să rămână indiferentă, să pătrundă acolo întocmai cum pătrundea în sălile cele mari de la primărie, și, în ciuda ei, răscolită pînă-n străfunduri de un fior. Suferea din cauza asta, dar se întorcea bucuros la această suferință.

Abatele Faujas părea a nu-și da seama de înceata trezire ce-o însuflețea pe zi ce trece. Rămînea pentru ea un om ocupat, îndatoritor, lăsînd cerul deoparte. Nicicînd preotul din el nu răzbătea. Uneori, totuși, îl deranja de la vreo înmormîntare ; venea în stihar, vorbeau o clipă între doi pilaștri, aducînd cu el un miros vag de ceară și tămîie. Deseori, era vorba de cîte-o factură a vreunui zidar, o pretenție a vreunui lemnar. Spunea niște cifre precise și pleca să petreacă mortul, în timp ce ea rămînea acolo, întîrziind în nava goală, unde un paracliser stîngea lumînările. Cînd abatele Faujas, străbătînd biserica alături de ea, se înclina în fața altarului principal, Marthe își luase obiceiul să se încline la rîndu-i, la început numai pentru că așa se cădea ; apoi închinăciunea devenise un automatism, încît se închina și cînd era singură. Pînă atunci, în reverența aceea se concentra întreaga ei devoțiune. De vreo două-trei ori, veni fără să știe în zile cînd aveau loc mari ceremonii ; dar auzind orga, văzînd biserica plină de lume, fugise, cuprinsă de teamă, neîndrăznind să-i treacă pragul.

— Ei, o întreba deseori Mouret cu un rînjet, pe cînd prima împărtășanie ?

N-o slăbea o clipă cu glumele lui. Marthe nu răspundea niciodată ; își oprea asupra lui privirea fixă, în care o flăcăruie scurtă se aprindea cînd Mouret mergea prea departe. Puțin cîte puțin acesta deveni amar, nu mai avu inima să-și bată joc. Pe urmă, după o lună, se supără.

— Oare înseamnă să ai bun simț dacă îți bagi în cîrd cu popimea ! mormăia el în zilele cînd nu găsea cina gata. Acum ești tot timpul plecată, nu poate omul să te țină nici o oră acasă... Și tot n-aș zice nimic, dacă în casă lu-

crurile ar merge bine. Dar nu mai am rufărie cîrpită, se face ora şapte seara şi masa nici măcar nu-i pusă, Rose nu mai dovedeşte, casa a ajuns ca-n codru.

Şi strîngea o cîrpă care zăcea, pune la loc o sticlă de vin uitată, îşi plimba vîrful degetelor pe mobilele pline de praf şi se înfură tot mai tare, strigînd :

— Nu-mi mai rămîne decît să iau eu mătura şi să-mi pun şortul de bucătărie nu-i aşa ?... Ai îngădui-o, pe cuvîntul meu ! m-ai lăsa să fac de mîncare, fără ca măcar să-ţi dai seama. Ştii că mi-am petrecut două ore în dimineaţa asta, ca să fac ordine în dulapul ăsta de haine ? Nu, drăguţă, nu mai poate merge aşa.

Alte ori cearta izbucnea din cauza copiilor. Întorcîndu-se acasă, Mouret o găsi pe Désirée „murdară ca un purcel“, singură în grădină, culcată pe jos în faţa unui muşuroi de furnici, ca să vadă ce fac furnicile în pămînt.

— Şi încă e bine că n-ai ajuns să şi dormi în altă parte ! îi striga nevestei de cum o zărea. Vino să-ţi vezi fata. N-am vrut să-şi schimbe rochia, ca să te poţi bucura de spectacolul ăsta frumos.

Fetiţa plîngea cu lacrimi mari, în timp ce tatăl o pune să se rotească în toate felurile.

— Nu-i aşa că-i drăguţă ? Uite ce fac copiii cînd sînt lăsaţi de capul lor. Nu-i vina ei, biata de ea. Mai înainte nu voiai s-o laşi singură nici cinci minute, spuneai că ar da foc la casă... Da, o să-i dea foc, o să ardă totul şi bine o să facă.

Pe urmă, după ce Rose o lua pe Désirée, nu mai tăcea ore întregi.

— Ai ajuns acum să trăieşti pentru copiii altora. Nu mai poţi avea grijă de-ai tăi. Asta-i explicaţia... Neroadă mai eşti ! Să te osteneşti atîta pentru o şleahtă de putori care-şi rîd de tine şi se întîlnesc cu bărbaţi la toate colţurile meterezelor ! Du-te de te plimbă într-o seară spre Parc, ai să le vezi cu poalele date peste cap, pe stricatele astea pe care tu le încredinţezi Fecioarei...

Își trăgea sufletul, apoi continuă :

— Veghează barem asupra lui Désirée, înainte de-a le aduna de pe drumuri pe pramatiile alea. Rochia fetei e ruptă ferfeniță. Într-o bună zi, o s-o găsim în grădină cu vreo mînă ori cu vreun picior rupt... Nu-ți mai zic nimic de Octave, nici de Serge, cu toate că mi-ar plăcea să te știu acasă, cînd se întorc de la școală. Le stă gîndul la tot felul de drăcovenii. Ieri, au plesnit două dale de pe terasă, tot trăgînd la petarde... Îți spun că dacă nu stai aici, curînd o să găsim casa aruncată în aer.

Marthe se scuza în cîteva cuvinte. Fusesse nevoită să iasă în oraș. Mouret, cu bunul lui simț zeflemitor, spunea adevărul : în casă lucrurile nu mergeau bine. Colțul acela liniștit, unde soarele apunea într-un nimb de fericire, răsună acum de strigăte, era lăsat în părăsire, plin de debandada copiilor, de izbucnirile tatălui, de oboseala indiferentă a mamei. Seara, la masă, mînceau prost și se certau. Rose făcea numai cum o tăia capul. De altfel, bucătăreasa îi ținea partea doamnei.

Lucrurile ajunseră pînă într-acolo încît Mouret, întîlnind-o pe soacră, i se plînsese amarnic de Marthe, cu toate că simți cîtă plăcere îi făcea bătrînei doamne povestindu-i necazurile din căsnicie.

— Mă uimești mult, îi zise Félicité cu un zîmbet ; Marthe părea să se teamă de dumneata ; găseam chiar că-i prea slabă, prea ascultătoare. O femeie nu trebuie să tremure în fața soțului.

— Așa-i, exclamă Mouret, disperat. Ar fi intrat în pămînt, numai să nu dea prilej de ceartă. O singură privire era de ajuns : făcea tot ce pofteam... Dar acum, lucrurile nu mai stau deloc așa ; degeaba strig, tot după placul ei face. Ce-i drept, nu-mi răspunde ; nu-mi întoarce vorba dar, cu timpul, o să vină și asta...

Félicité spuse ipocrit :

— Dacă vrei, o să vorbesc și eu cu Marthe. Numai că s-ar putea simți jignită. Lucrurile de felul ăsta trebuie

să rămână între soț și soție... Nu sînt îngrijorată . vei ști dumneata să redobîndești liniștea aceea de care crai atît de mîndru.

Mouret clătina din cap, cu ochii plecați în jos. Apoi continuă :

— Nu, nu, mă știu eu cum sînt ; strig eu, dar degeaba. La drept vorbind sînt slab ca un copil... Pe nedrept se crede că mi-am învățat nevasta să-mi dea ascultare la cel mai mic semn. Dacă deseori mi-a făcut pe voie, e pentru că puțin îi păsa, îi era indiferent dacă făcea un lucru sau altul. În ciuda înfățișării ei blînde, e cît se poate de încăpățînată... În fine, am să încerc s-o iau cu binișorul.

Și, înălțînd capul :

— Aș fi făcut mai bine să nu-ți spun nimic despre toate astea ; să nu mai povestești la nimeni, da ?

A doua zi, cînd Marthe se duse să-și vadă mama, aceasta își luă un aer supărat, zicîndu-i :

— Rău faci, fetițo, că te porți urît cu soțul tău... L-am văzut ieri, era exasperat. Știu eu bine că are multe părți caraghioase, dar ăsta nu-i un motiv să nu-ți mai vezi de casă.

Marthe își aținti privirile asupra mamei ei.

— Aha ! se plînge de mine, spuse tăios. Ar trebui ca măcar să tacă ; eu una nu mă plîng de el.

Și schimbă vorba ; dar doamna Rougon o readuse la soțul ei, cerîndu-i vești despre abatele Faujas.

— Ia spune, poate că Mouret nu-l poate înghiți pe abate, și din cauza asta îți face zile fripte, nu ?

Marthe rămase cît se poate de uimită.

— Ce idee ! șopti. Și de ce-ai vrea ca soțului meu să nu-i fie pe plac abatele Faujas ? Cel puțin nu mi-a spus nimic care să-mi dea de înțeles una ca asta. Nici dumitale nu ți-a spus, nu-i așa ?... Nu, te înșeli. Ar fi în stare să se ducă după ei să-i aducă, dacă mama n-ar coborî să-și facă partida.

Intr-adevăr, Mouret nu cîrtea nimic împotriva abatelui Faujas. Uneori glumea cam aspru pe socoteala lui. Îl vîra în batjocura cu care-și chinuia nevasta, în legătură cu religia. Dar asta era tot.

Într-o dimineată, pe cînd își rădea barba, îi strigă Marthei :

— Știi ceva, dragă, de cumva ți-o trece prin minte să te spovedești, ia-l pe abate să-ți îndrume conștiința. Păcatele tale ar rămîne, barem, între noi.

Abatele Faujas spovedea marțea și vinerea. În zilele acelea, Marthe evita să se ducă la Saint-Saturnin, zicînd că nu vrea să-l deranjeze ; dar dădea mai curînd ascultare acelui soi de sfială înfricoșată ce-o stîngherea, ori de cîte ori îl găsea în stihar aducînd în veșminte mirosurile discrete din sacristie. Într-o vineri, se duse împreună cu doamna de Condamin să vadă unde ajunseseră lucrările la clădirea ce urma să adăpostească așezămîntul Fecioarei. Meșterii terminau fațada. Doamna de Condamin protestă, găsi că decorația e meschină, lipsită de expresivitate ; ar fi trebuit două coloane ușoare și o ogivă, ceva tineresc și pios în același timp, o fioritură arhitectonică ce-ar fi onorat comitetul doamnelor patronese. Marthe, șovăielnică dar clătinată puțin cîte puțin în convingerile ei, fu și ea pînă la urmă de părere că ar fi ceva sărăcăcios, într-adevăr. Apoi, cum doamna de Condamin o îmboldea, promise să-i vorbească în aceeași zi domnului Lieutaud. Înainte de-a se întoarce acasă, ca să se țină de cuvînt, trecu pe la catedrală. Era ora patru, arhitectul tocmai plecase. Cînd întreabă de abatele Faujas, un paracliser îi spuse că spovedea în capela Sainte-Aurélie. Abia atunci își aminti ce zi e, șopti că nu-l poate aștepta. Dar în timp ce pleca, în clipa cînd trecu prin fața capelei Sainte-Aurélie, se gîndi că poate abatele o văzuse. Adevărul e că se simțea pradă unei slăbiciuni strănii. Se așeză pe un scaun în afara capelei, lîngă grilaj. Și rămase acolo.

Cerul era înnourat, biserica se umplea de un crepuscul lent. În navele laterale, cufundate în întuneric, străluceau luminița unei candelă, piciorul aurit al unui sfeșnic, rochia argintată a unei Fecioare ; și, străbătînd nava centrală, o rază palidă se pierdea pe stejarul lustruit al băncilor și al stranelor. Niciodată Marthe nu mai încercase o asemenea părăsire de sine ; picioarele parcă i se înmuiașeră ; mîinile îi erau atît de grele, încît și le încrucișă pe genunchi, ca să nu-și mai dea osteneala să le poarte. Se lăsă pradă unei ațipeli prin care continua să vadă și să audă, dar într-un fel foarte blînd. Zgomotele ușoare ce se rostogoleau sub boltă, un scaun răsturnat, pașii întîrziați ai unei evlavioase o înduioșau, căpătau o sonoritate muzicală ce-i încînta inima ; în timp ce ultimele reflexe ale zilei, umbrele, urcînd de-a lungul pilaștrilor ca niște învelitori de serj, luau pentru ea delicate forme de mătase lucind în ape, un leșin minunat o cuprinse, în adîncul căruia își simțea întreaga ființă topindu-se și murind. Apoi, totul se stinse în jurul ei. Fu pe deplin fericită în acea stare fără de nume.

Sunetul unei voci o scoase din extazul acela.

— Îmi pare tare rău, spunea abatele Faujas, v-am zărit, dar nu puteam să las...

Atunci, Marthe păru a se trezi într-o tresărire. Îl privi. Abatele era în stihar, în picioare, în lumina asfințitului. Ultima lui penitentă plecase, iar biserica, goală, devenise și mai solemnă.

— Voi ați să-mi vorbiți ? întrebă el.

Marthe făcu o sforțare, încercă să-și amintească.

— Da, șopti, nu mai știu... A, e vorba despre fațadă, pe care doamna de Condamin o găsește prea meschină. Ar trebui două coloane, în locul acelei uși netede care n-are nici un haz. S-ar putea pune o ogivă cu două vitralii. Ar fi tare drăguț... Înțelegeți, nu-i așa ?

O contempla cu un aer profund, cu mîinile împreunate pe stihar, dominînd-o, aplecîndu-și spre ea fața gravă ; iar

Marthe, continuînd să şadă, neavînd puterea să se ridice în picioare, se bîlbîia şi mai mult, surprinsă parcă într-un somn ce i-ar fi amorţit voinţa, de care nu putea scăpa.

— Asta ar presupune noi cheltuieli, e adevărat... Ne-am putea mulţumi cu nişte coloane din piatră moale, cu nişte simple muluri... Vom vorbi despre asta cu meşterul, dacă vreţi ; o să ne spună preţurile. Numai că înainte ar trebui să i se achite ultima factură. Care e de două mii o sută şi cîţiva franci, cred. Avem fondurile, doamna Paloque mi-a spus în dimineaţa asta... Toate astea se pot aranja, domnule abate.

Marthe îşi plecase capul, împovărată parcă de privirea ce-o simţea pironită asupra-i. Cînd îl ridică şi întîlni ochii preotului, îşi împreună mîinile, ca un copil ce-ar cere iertare, şi izbucni în hohote de plîns. Atunci căzu în genunchi în faţa lui, plîngînd în pumnii cu care-şi acoperea faţa.

— Vă rog, ridicaţi-vă, spuse abatele Faujas cu blîndeţe ; în faţa lui Dumnezeu aţi îngenuncheat.

O ajută să se ridice, se aşază alături de ea. Apoi, cu glas scăzut, vorbiră îndelung. Noaptea se lăsase de-a binelea, candelarele străpungeau cu flăcăriua lor de aur adîncurile întunecate ale bisericii. Doar murmurul vocilor lor aducea un fior în faţa capelei Sainte-Aurélie. Se auzea cuvîntul îmbelşugat al preotului curgînd îndelung, fără oprire, după fiecîr răspuns slab şi istovit al Marthei. Cînd în sfîrşit se ridicară în picioare, abatele păru să refuze un hatîr pe care Marthe îl cerea cu insistenţă, o conduse spre uşă, ridicînd tonul :

— Nu, vă încredinţez că nu pot, spuse ; e preferabil să-l luaţi pe abatele Bourrette.

— Aş fi avut atît de multă nevoie de sfaturile dumneavoastră, şopti Marthe, rugătoare. Mi se pare că cu dumneavoastră, totul mi-ar fi uşor.

— Vă înşelaţi, îi răspunse pe un ton ceva mai aspru. Mi-e teamă, dimpotrivă, că în calitatea mea de duhovnic

v-aş face rău, la început. Abatele Bourrette e preotul de care aveţi nevoie, credeţi-mă... Mai târziu, vă voi da, poate, un alt răspuns.

Marthe îi dădu ascultare. A doua zi, evlavioasele de la Saint-Saturnin fură foarte mirate văzînd-o pe doamna Mouret îngenunchind în faţa confesionalului abatelui Bourrette. Peste două zile, în tot Plassansul nu se vorbea decît de această convertire. Numele abatelui Faujas fu rostit cu zîmbete foarte fine de către unii ; dar, în mare, impresia fu excelentă, în favoarea abatelui. Doamna Rastoil o complimentă pe doamna Mouret, în plin comitet ; doamna Delangre voi să vadă o primă binecuvîntare a lui Dumnezeu, răsplătindu-le pe doamnele patronese pentru opera lor de binefacere, întorcînd pe calea Domnului inima singurei dintre ele care nu practica ; în timp ce doamna de Condamin îi spuse Marthei, luînd-o deoparte :

— Ce mai, draga mea, ai dreptate ; e ceva necesar pentru o femeie. Şi-apoi, cum ieşi un pic, n-ai încotro şi trebuie să te duci la biserică.

Lumea se miră numai de alegerea abatelui Bourrette. Demnul preot nu le confesa decît pe fete. Doamnele îl găseau „atît de puţin amuzant“ ! Joia, în ziua de primire a familiei Rougon, pe cînd Marthe încă nu sosise, se vorbi despre asta într-un colţ al salonului verde, iar doamna Paloque, cu limba ei de viperă, puse capac la toate bîrfele.

— Abatele Faujas a făcut bine nepăstrînd-o printre penitentele lui, spuse cu o strîmbătură ce-o făcea încă şi mai hidoasă ; abatele Bourrette salvează aparenţele şi nu şochează prin nimic.

Cînd Marthe sosi în ziua aceea, mama ei veni s-o întîmpine, punînd oarecare afectare în sărutările duioase pe care i le dădu de faţă cu lumea. Ea însăşi se împăcase cu Dumnezeu imediat după lovitura de Stat. I se părea că abatele Faujas putea din nou îndrăzni să se arate în

salonul verde ; dar el se scuza, aducînd vorba despre ocupațiile lui, despre dragostea de singurătate. I se păru a înțelege că își rezerva o întoarcere triumfală în iarna următoare. De altfel, succesele abatelui erau tot mai mari. În primele luni, nu le avusese ca penitente decît pe preocupările din piața de verdețuri, care se ține în spatele catedralei, vînzătoare de salată, al căror *patois*¹ îl asculta liniștit, fără a-l înțelege totdeauna ; în timp ce acum, mai cu seamă după vîlva stîrnită de opera de binefacere închinată Fecioarei, marțea și vinerea vedea un întreg cerc de burgheze, în rochii de mătase, îngenunchiate împrejurul confesionalului său. Cînd Marthe povesti cu naivitate că nu voise să-i fie duhovnic, doamna de Condamin făcu un gest de sfidare ; își părăsi duhovnicul, pe primul vicar de la Saint-Saturnin, pe care faptul îl deznădăjdui, și trecu zgomotos la abatele Faujas. Un asemenea scandal îl situă definitiv pe acesta din urmă în societatea aleasă din Plassans.

Cînd Mouret află că nevasta i se duce la spovedanie, îi spuse numai atît :

— Prin urmare acum faci fapte rele, de vreme ce simți nevoia să-ți destăinui treburile unei sutane ?

În mijlocul acelei agitații pioase, el păru să se izoleze, închizîndu-se și mai mult în tabieturile lui, în viața lui îngustă. Soția îi reproșase că se plînsese de ea.

— Ai dreptate, am greșit, îi răspunse. Nu trebuie să le dai satisfacție celorlalți, povestindu-le necazurile tale... Îți făgăduiesc că n-o să 'mai dărui bucuria asta mamei tale a doua oară. M-am gîndit. Casa n-are decît să se prăbușească peste mine, să mă ia naiba dacă mă mai văicăresc cuiva !

Și de-atunci, într-adevăr, își respectase menajul, nu-și mai certase nevasta de față cu nimeni, pretinzînd a fi, ca pe vremuri, cel mai fericit dintre oameni. Efortul

¹ Limbaj propriu unei anumite regiuni țărănești (n.t.).

acesta de bun simț îl costă puțin, făcea parte din calculul obișnuit al tihnei lui. Își exageră chiar și rolul de burghez cu tabieturi, mulțumit de traiul lui. Marthe nu-i simțea nervozitatea decât după umbletul mai agitat. O lăsa în pace cu săptămânile, îndreptându-și toate săgețile batjocurii asupra copiilor și a Rosei, strigînd la ei de dimineată pînă seara pentru orice fleac. Iar dacă o jignea, o făcea cel mai adesea prin niște răutăți pe care numai ea le putea înțelege.

Din econom cum era, deveni avar.

— N-are nici o noimă, mormăia el, să cheltuim bani așa cum facem noi. Pun prinsoare că dai tot pentru mucoasele alea de stricate. Și-așa e prea îndestul că-ți pierzi timpul... Ascultă, dragă, am să-ți dau o sută de franci pe lună pentru mîncare. Dacă ții cu tot dinadînsul să faci pomeni unor fete care nu merită, n-ai decât să economisești din banii pentru îmbrăcămintea ta.

Și se ținu de cuvînt : în luna următoare, refuză să-i cumpere Marthei o pereche de cizmulițe, sub pretext că asta i-ar da socotelile peste cap și că o prevenise. Într-o seară însă, nevasta îl găsi plîngînd în hohote la ei în dormitor. Toată bunătatea din ea tresări ; îl cuprînsă în brațe, îl imploră să-i spună ce necaz are. Dar el se desprînsă brutal, zicînd că nu plînge, că-l doare capul, că de asta are ochii roșii.

— Crezi oare, îi strigă el, că sînt prost ca tine, ca să plîng ?

Marthe fu jignită. A doua zi se prefăcu a fi foarte vesel. Apoi, peste cîteva zile, după cină, cînd abatele Faujas și mama acestuia coborîseră, Mouret refuză să facă partida de pichet. Nu-i era capul la joc, după cîte spunea. În zilele următoare găsi alte pretexte, încît partidele încetară. Toată lumea cobora pe terasă. Mouret se așeza în fața nevestei și a abatelui, sporovăind, căutînd prilejul să se bage în vorbă, și trîncănea la nesfîrșit ; în acest timp doamna Faujas, la cîtiva pași mai încolo, stă-

tea în umbră, mută, nemișcată, cu mâinile pe genunchi, asemenea uncia din acele figuri legendare păzind o comoară cu fidelitatea semeață a unui dulău așezat.

— Ah ! frumoasă seară, spunea Mouret de fiecare dată. E mai bine aici decît în sufragerie. Aveți dreptate că veniți să stați la aer curat... Iată ! o stea căzătoare ! Ai văzut, domnule abate ? Se spune că sfîntul Petru își aprinde pipa, colo sus, în ceruri.

Și rîdea. Marthe rămînea gravă, stingherită de glumele cu care-i strica petecul mare de cer ce se-ntindea în fața ei, între perii domnului Rastoil și castanii subprefecturii. Uneori Mouret se prefăcea a nu ști că Marthe devenise acum o catolică practicantă ; îl ataca pe abate, declarîndu-i că contează pe el pentru mîntuirea tuturor celor din casă. Alte ori, nu începea nici o frază fără să nu spună pe un ton de bună dispoziție : „Acum, cînd nevas-tă-mea se duce la spovedanie...” Apoi, după ce obosea de acest veșnic subiect, asculta cele ce se spuneau în grădini-le vecine ; recunoștea vocile ușoare ce se înălțau, purtate de aerul liniștit al nopții, în timp ce ultimele zgomote din Plassans se stingeau în depărtare.

— Astea, șoptea el cu urechea ciulită spre subprefec-tură, sînt vocile domnului de Condamin și a doctorului Porquier. Pe semne că-și bat joc de soții Paloque. Ați auzit falsetul domnului Delangre, care a spus : „Doam-nelor, ar trebui să intrați, aerul se face rece”. Nu găsiți că seamănă leit cu cineva care a înghițit un băț, pîrpiriul Delangre ?

Apoi se întorcea înspre grădina familiei Rastoil.

— Nu e nimeni la ei, continua el ; nu aud nimic... O, ba da ! prostănacele alea de fete deșirate se află în fața cascadei. Ai zice că cea mare mestecă pietre cînd vor-bește. În fiecare seară, trîncăne amîndouă cam un ceas. Dacă-și mărturisesc declarațiile ce li se fac, n-ar trebui să țină atîta... Ei ! sînt acolo cu toții. Iată-l pe abatele Surin, care are o voce de flaut, și pe abatele Fenil, care-ar

putea sluji drept cîrîitoare în vinerea mare. În grădina asta, se înghesuie uneori chiar și douăzeci, fără să cîntească măcar. Cred că stau acolo ca să asculte ce vorbim noi.

La toate trîncănelile astea, abatele Faujas și Marthe răspundeau prin fraze scurte, atunci cînd Mouret îi întreba direct. De obicei, cu fața ridicată, cu ochii pierduți, erau împreună altundeva, mai departe, mai sus. Într-o seară, Mouret adormi. Și atunci, încet, începură să vorbească ; o făceau cu glas scăzut, apropiindu-și capetele. Iar la cîtiva pași mai încolo, doamna Faujas, cu mîinile pe genunchi, cu urechile la pîndă, cu ochii căscați, fără a auzi, fără a vedea, părea că-i păzește.

X :

Vara trecu. Abatele Faujas nu păru deloc grăbit să tragă foloase de pe urma proaspetei lui popularități. Continua să stea zăvorît în casa familiei Mouret, fericit de singurătatea grădinii, unde pînă la urmă începuse să coboare chiar și în cursul zilei. Își citea breviarul sub bolta din fund, mergînd încet, cu capul plecat, de-a lungul zidului ce împrejmuia grădina. Uneori, închidea cartea, își încetinea și mai mult pașii, ca absorbit într-o visare adîncă : iar Mouret, care-l pîndea, se simțea în cele din urmă cuprins de-o nerăbdare mocnită, văzînd ore în șir silueta aceea neagră într-un du-te-vino continuu îndărătul arborilor lui fructiferi.

— Nu te mai simți la tine acasă, șoptea el. Nici nu mai pot ridica ochii acum, fără să-i zăresc sutana... E ca și corbii, omul ăsta ; are un ochi rotund care parcă pîndește și așteaptă ceva. Nu mă încred eu în ifosele lui de dezinteresare.

Abia spre primele zile ale lui septembrie așezămîntul Fecioarei fu gata. În provincie lucrările durează o veș-

nicie. Trebuie spus însă că de două ori doamnele patronese au dat peste cap planurile domnului Lieutaud, venind cu propriile lor idei. Când comitetul luă în stăpânire aşezămîntul, îl răsplătiră pe arhitect pentru cumsecădenia lui prin cele mai drăguţe elogii. Totul li se păru aşa cum trebuie: săli mari, spaţii excelent puse în valoare, curte sădită cu pomi şi împodobită cu două mici bazine. Doamna de Condamin fu încîntată de faţadă, una dintre ideile ei. Deasupra uşii, pe o placă de marmură neagră, cuvintele „Aşezămîntul Fecioarei“ erau încrustate cu litere aurite.

Inaugurarea dădu prilej unei ceremonii foarte emoţionante. Episcopul în persoană, însoţit de consiliul canonicilor, veni să le instaleze pe maicile Sfîntului Iosif, care erau îndrituite să deservească aşezămîntul. Fuseseră aduse vreo cincizeci de copile între opt şi cincisprezece ani, adunate de prin străzile cartierului vechi. Pentru a fi admise, părinţii nu trebuiră decît să declare că ocupaţiile îi sileau să nu se afle acasă ziua întreagă. Domnul Delangre rosti un discurs foarte aplaudat; explică pe îndelete, într-un stil ales, rostul acelui aşezămînt de un fel nou: îl numi „şcoala bunelor moravuri şi a muncii, unde tinere şi interesante făpturi aveau să scape de relele ispite“. Fu mult remarcată, spre sfîrşitul discursului, o aluzie delicată la adevăratul autor al acelei opere, abatele Faujas. Care se afla acolo, printre ceilalţi preoţi. Rămase liniştit, cu frumoasa lui faţă gravă, cînd toate privirile se întoarseră spre el. Marthe roşise, pe estrada unde prezida, în mijlocul doamnelor patronese.

Cînd ceremonia se sfîrşi, episcopul voi să viziteze casa în cele mai mici amănunte. În ciuda proastei dispoziţii evidente a abatelui Fenil, monseniorul trimise să fie chemat abatele Faujas, ai cărui ochi negri nu-l slăbiseră o singură clipă, rugîndu-l să aibă bunăvoinţa să-l însoţească şi adăugînd cu glas tare, şi zîbind, că neîndoielnic n-ar fi putut alege o călăuză mai bine informată. Cuvîntul circulă prin asistenţa care se retrăgea;

seara, întreaga lume bună din Plassans comentă atitudinea monseniorului.

Comitetul doamnelor patronese își rezervase o încăpere în incinta edificiului. Oferiră acolo o gustare episcopului, care primi să ia un pișcot și două degete de vin de Malaga, găsind mijlocul să fie drăguț cu fiecare din ele în parte. Ceea ce termină în mod fericit pioasa ceremonie ; deoarece înainte și în timpul cîl jinuse, avuseseră loc mici supărări din orgoliu între aceste doamne, căroră laudele delicate ale monseniorului Rousselot le insuflară iarăși buna dispoziție. Cînd rămaseră între ele, mărturisiră că totul a decurs bine ; și nu mai conteneau să remarce amabilitatea prelatului. Numai doamna Paloque se îngălbeni. Episcopul dăduse tuturor complimente, numai pe ea o uitase.

— Ai avut dreptate, îi spuse ea țarie soțului ei cînd se întoarse acasă, am fost ca un ciine rîios pentru proastele astea. Ce mai idee, să le aduni laolaltă pe fetișcanele astea stricate !... Da, le-am sacrificat tot timpul meu, și prostănacul ăsta de episcop care tremură în fața clerului său nu mi-a spus nici măcar un mulțumesc !... Ca și cum doamna de Condamin ar fi făcut ceva ! E mult prea ocupată ca să-și arate toaletele, poama asta... Știm noi ce știm, nu-i așa ? pînă la urmă o să auzim noi de niște povești pe care nu toată lumea o să le găsească nostime. În timp ce noi, astelalte, n-avem nimic de ascuns... Ce să mai vorbim despre doamna Delangre și doamna Rastoil ! Ce ușor i-ar veni oricui să le facă să roșească pînă în albul ochilor ! Și s-au mișcat măcar din saloanele lor ? S-au ostenit măcar pe jumătate din cît m-am ostenit eu ? Și doamna Mouret, care se prefăcea că învîrte totul, dar căreia nu-i păsa decît să se atîrne de sutana abatelui Faujas ! Încă o ipocrită și asta : o să auzim noi multe de pe urma ei... Ei da ! și la toate, la toate, li s-a spus o vorbă bună ; numai mie, nu. Sînt un ciine rîios... Nu mai

poate ține așa, vezi tu, Paloque. Pînă la urmă cîinele o să muște !

Începînd din ziua aceea, doamna Paloque se arătă mult mai puțin binevoitoare. Nu mai ținea scriptele la zi, nu primi să mai facă treburile ce-i dis plăceau, în asemenea măsură încît doamnele patronese se gîndiră să angajeze pe cineva. Marthe îi povesti necazurile astea abatelui Faujas, întrebîndu-l de nu cumva are un om potrivit pe care să i-l recomande.

— Nu căutați pe nimeni, îi răspunse el : poate că voi găsi pe cineva... Mai lăsați-mă vreo două-trei zile.

De la un timp primea mereu scrisori, trimise din Besançon. Erau scrise toate de-aceeași mînă, un scris apăsător și urît. Rose, care i le ducea sus, susținea că se supăra de cum vedea plicurile.

Pentru o clipă, lui Mouret i se trezi din nou curiozitatea în legătură cu corespondența aceasta. Într-o zi, îi duse chiar el abatelui una din scrisori, zîmbind amabil și scuzîndu-se, zicînd că Rose nu se află acolo. Abatele se temea, desigur, să-și dea arama pe față, prefăcîndu-se a fi încîntat, ca și cum ar fi așteptat scrisoarea cu nerăbdare. Dar Mouret nu se lăsă înșelat de comedia aceea : rămase pe coridor, lipindu-și ochiul de gaura cheii.

— Tot soră-ta, nu-i așa ? spunea vocea aspră a doamnei Faujas. Ce i-o fi căsunat de se ține scai de tine ?

Se lăsă o tăcere ; apoi o hîrtie fu mototolită violent, iar vocea abatelui tună :

— La naiba ! veșnic același cîntec. Vrea să vină la noi și să ni-l aducă și pe bărbatu-său, ca să i se găsească o slujbă. Își închipuie că noi huzurim... Mi-e teamă să nu ne facă bucata și să ne pice pe cap, într-o bună zi !

— Nu, nu, n-avem nevoie de ei, pricepi. Ovide ! reluă vocea mamei. Niciodată n-au ținut la tine, totdeauna te-au pizmuț... Trouche e soi rău iar Olympe n-are inimă. Ai să vezi că vor vrea să tragă spuza pe turta lor. Or să

te compromisă, or să-ți pună bețe-n roate în treburile tale.

Mouret auzea prost, foarte tulburat de fapta rea pe care-o săvârșea. I se păru că ușa fusese atinsă și fugi. De altfel, nu fu nevoie să se laude cu escapada asta. Cîteva zile mai tîrziu, de față cu el, pe terasă, abatele Faujas îi dădu un răspuns definitiv Marthei :

— Am pe cineva să vă propun, îi spuse cu aerul lui solemn și liniștit; e o rudă de-a mea, cumnatul meu care va sosi de la Besançon peste cîteva zile.

Mouret ciuli urechea. Marthe păru încîntată.

— Cu-atît mai bine ! exclamă ea. Nu știam cum să procedez ca să fac o alegere bună. Înțelegeți, e nevoie de un om cu o purtare desăvîrșită, cu toate fetele acelea... Dar de vreme ce-i vorba de-o rudă de-a dumneavoastră...

— Da, continuă preotul. Sora mea avea un mic negoț de lenjerie la Basançon ; a trebuit să lichideze din motive de sănătate ; acum vrea să vină la noi, medicii i-au recomandat aerul din sud... Mama e cît se poate de fericită.

— Fără îndoială, spuse Marthe, că n-ați mai fost niciodată despărțiți, și vi se pare minunat să vă aflați din nou în familie... Știți ce trebuie să faceți ? Sus, mai sînt două camere de care nu vă slujiți. De ce sora dumneavoastră și soțul ei n-ar locui acolo ?... Au copii, cumva ?

— Nu, sînt doar ci doi... Mă gîndisem, într-adevăr, să le dau cele două camere ; dar mi-a fost teamă că n-o să vă fie pe plac să vă pomeniți cu atîția oameni străini în casa dumneavoastră.

— Dar deloc, vă asigur ; sînteți oameni liniștiți...

Marthe se opri. Mouret o trăgea de-un colț al rochiei. Nu voia să-i găzduiască la el în casă pe cei din familia preotului, își amintea de felul frumos în care doamna Faujas vorbise despre fiica și ginerele ei.

— Camerele sînt tare mici, spuse la rîndul lui ; domnul abate s-ar simți stingherit... Ar fi mai bine pentru

toată lumea ca sora domnului abate să închirieze alături ; tocmai e o locuință liberă în casa familiei Paloque, în fața noastră.

Conversația încetă brusc. Preotul nu răspunse nimic, privi în aer. Marthe își închipui că se simte jignit și suferi mult de pe urma bădăraniei soțului ei. Așa că după o vreme nu mai putu îndura tăcerea aceea stînjitoare.

— Ne-am înțeles, continuă ea fără a căuta să înnoade conversația cu mai multă îndemînare; Rose o s-o ajute pe mama dumncavoastră să facă curat în cele două camere... soțul meu nu se gîndea decît la comoditatea dumnevoastră personală ; dar, de vreme ce o doriți, nu noi o să vă împiedicăm să dispuneți de locuință după plac.

Cînd fu singur cu nevasta, Mouret își ieși din fire.

— Zău dacă te înțeleg. Cînd i-am închiriat abatelui, făceai nazuri, nu voiai să pătrundă nici suflare de om la tine în casă. Iar acum, dacă abatele și-ar aduce tot neamul, toată ciurda rudelor, pînă și strănepoții verilor lui, i-ai zice mulțumesc... Doar te-am tras destul de rochie. N-ai simțit ? Era limpede, nu-i voiam pe oamenii ăștia... Nu sînt niște oameni cinstiți.

— De unde știi? sări Marthe pe care nedreptatea o supăra. Cine ți-a spus ?

— Deh ! abatele Faujas în persoană... Da, l-am auzit într-o zi ; vorbea cu maică-sa.

Marthe îl țintui cu privirea. Atunci Mouret roși un pic, se bîlbîi :

— În fine, știu, și e de-ajuns... Soră-sa e o femeie fără inimă iar bărbatul ei e soi rău. Degeaba îți iei aerul ăsta de regină ofensată : sînt chiar cuvintele lor, nu inventez nimic. Pricepi, n-am nevoie de ceata ăstora la mine în casă. Bătrîna cea dintîi a spus că nici nu vrea să audă vorbindu-se despre fiică-sa. Acum, abatele spune altceva... Nu știu ce anume l-a făcut s-o întoarcă. Tot vreun ascunziș de-al lui trebuie să fie la mijloc. Pesemne are nevoie de ei.

Marthe ridică din umeri și-l lăasă să strige. Mouret îi porunci Rosei să nu facă curat în odăi ; dar Rose nu-i mai dădea ascultare decît doamnei. Timp de cinci zile mînia îl făcu pe Mouret să rostească cuvinte amare, reproșuri cumplite. Cînd abatele Faujas se afla acolo, se mulțumea să bombăne, neîndrăznind să-l atace deschis. Apoi, ca totdeauna, se resemnă. Și nu mai încetă cu înțepăturile împotriva celor care urmau să vină. Strînse și mai mult băierile pungii, se izolă și mai mult, se vîrî cu totul în cercul egoist în care se învîrtea. Cînd soții Trouche se prezentară într-o seară de octombrie, Mouret nu făcu decît să șoptească :

— Lă naiba ! Aștia nu miros a bine, au niște mutre de borfași.

Abatele Faujas păru puțin doritor să-i fie văzuți sora și cumnatul în ziua sosirii. Mama se poartă pe pragul ușii. De cum îi zări venind dinspre Poșta subprefecturii, pîndi, începu să arunce priviri îngrijorătoare în spatele ei, pe coridor și în bucătărie. Dar avea ghinion. În timp ce soții Trouche pătrunseră înăuntru, Marthe, care se pregătea să iasă în oraș, urcă din grădina armată de copii.

— Ah, iată toată familia, spuse cu un zîmbet îndolitor.

Doamna Faujas, atît de stăpîină pe ea de obicei, se tulbură ușor, bîlmăji un cuvînt de răspuns. Cîteva minute rămaseră cu toții acolo, față în față, în mijlocul sălii de la intrare, și se cercetară. Mouret urcase spreîntena treptele peronului. Rose se proțăpise pe pragul bucătăriei.

— Cred că acum sînteți fericită, nu ? spuse Marthe adresîndu-se doamnei Faujas.

Apoi, dîndu-și seama de încercătura ce-i făcea pe toți să tacă, voind să se arate drăguță cu nob-veniți, se întoarse spre Trouche, adăugînd :

— Ați sosit cu trenul de ora cinci, nu-i așa ?... Și cît se face de la Besançon pînă aici ?

— Șaptesprezece ore pe calea ferată, răspunse Trouche, arătându-și gura știrbă. La clasa a treia, puteți să mă credeți că nu-i o distracție... Îți simți cheresteaua al naibii de zgâlțuită.

Și începu să rîdă, făcînd un zgomot straniu din fălci. Doamna Faujas îi azvîrli o privire cumplită. Și-atunci, automat, omul încercă să pună la loc un nasture sărit de la redingota slinoasă, trăgînd spre coapse, desigur pentru a ascunde petele, două cutii de pălării pe care le ducea, una verde, alta galbenă. Gîtul lui roșietic gîlgîia întruna, legat cu o zdreanță de cravată neagră, răsucită, ce nu lăsa să se vadă decît un capăt de cămașă murdară. Fața, cît se poate de pocită, respira viciul, fiind ca luminată de doi ochi mici și negri, care se rostogoleau întruna asupra oamenilor, a lucrurilor, cu un aer pofticios și speriat ; ochi de hoț care cercetează casa în care va veni peste noapte la furat.

Lui Mouret i se păru că Trouche se uită la broaște. „Are niște ochi de parcă ia tiparul încuietorilor, băiatul ăsta“, gîndi el.

Olympe înțelese că soțul ei spusese o prostie. Era o femeie înaltă, slabă, blondă, trecută, cu fața plată și urîtă. Ducea o mică lădiță din lemn negeluit și o boccea mare, legată într-o față de masă.

— Am luat perne cu noi, spuse arătînd din ochi legătura cea mare. Nu-i prea rău la clasa a treia dacă ai perne. Ești la fel de bine ca la a-ntîia... Și zău ! faci o economie pe cînte. Chiar dacă ai bani, nu-i frumos să-i azvîrli pe fereastră, nu-i așa, doamnă ?

— Firește, răspunse Marthe, oarecum surprinsă de cele două personaje.

Olympe înaintă, se opri în plină lumină, începînd să vorbească pe un ton dezinvolt.

— La fel și cu hainele ; eu una pun pe mie tot ce-i mai rău cînd plec în călătorie. I-am spus lui Honoré : „Lasă, redingota ta cea veche e destul de bună“. Și si-a pus și

pantalonii de lucru, pe care i s-a urît să-i mai poarte... Vedeți, mi-am luat rochia cea mai urîtă ; cred că are și găuri. Șalul ăsta e de la mama ; călcam pe el, acasă. Ce să mai zic de bonetă ! o bonetă veche, de care nu mă slujeam decît atunci cînd spălam... Toate astea încă sînt prea bune pentru praf, nu-i așa, doamnă ?

— Firește, firește, repetă Marthe, încercînd să zîmbească.

În clipa aceea, o voce minioasă se auzi în susul scării, scoțînd această exclamație scurtă :

— Ce se întîmplă, mamă ?

Mouret, ridicînd capul, îl zări pe abatele Faujas sprijinit de balustrada de la etajul doi, cu o expresie cumplită întipărită pe față, și aplecîndu-se mai să cadă, ca să vadă ce se petrece în sala de la intrare. Auzise rumoarea vocilor, trebuie să se fi aflat acolo de-o oarecare vreme, pierzîndu-și răbdarea.

— Ce se întîmplă, mamă ? strigă el din nou.

— Bine, bine, urcăm, răspunse doamna Faujas, pe care tonul minios al fiului ei păru a o face să tremure.

Și, întorcîndu-se spre soții Trouche, le zise :

— Haideți, copii, trebuie să urcăm... S-o lăsăm pe doamna să-și vadă de treburi.

Dar alde Trouche păreau să nu fi auzit. Se simțeau bine pe sală ; priveau în jurul lor cu încîntare, ca și cum cineva le-ar fi dăruit casa aceea.

— E tare, tare drăguț, șoptea Olympe, nu-i așa, Honoré ? Din scrisorile lui Ovide nici nu bănuiam că poate fi atît de drăguț. Nu-ți spuneam eu : „Trebuie să mergem acolo, va fi mai bine pentru noi, iar eu am să mă simt mai bine...” Vezi ! aveam dreptate.

— Da, da, cred că o să ne simțim foarte în largul nostru, spuse Trouche printre dinți... Și grădina e destul de mare, cred.

Apoi i se adresă lui Mouret :

— Domnule, le îngăduiți locatarilor dumneavoastră să se plimbe în grădină ?

Mouret nu avu timp să răspundă. Abatele Faujas, care coborîse, strigă cu o voce tunătoare :

— Ce se întîmplă, Trouche ? Ce se întîmplă, Olympe ?

Cei doi se întoarseră spre el. Cînd îl văzură acolo, pe trepte, turbînd de mînie, se făcură mici de tot, îl urmară, plecîndu-și spinarea. Abatele o luă înaintea lor, fără a adăuga un cuvînt, fără a părea măcar să bage de seamă că soții Mouret se află acolo, uitîndu-se la perindarea aceea stănie. Doamna Faujas, ca să dreagă lucrurile, îi zîmbi Marthei, încheind șirul. Dar după plecarea ei, cînd rămase singur, Mouret mai stătu o vreme pe sală. Sus, la etajul doi, ușile se trîntiră cu zgomot. Se auziră frînturi de voci apoi se lăsă o tăcere de moarte.

— I-o fi vîrît la pepreală ? spuse Mouret rîzînd. Oricum, urîtă familie.

Chiar de-a doua zi, Trouche, îmbrăcat decent și numai în negru, ras, cu părul rar adus pe tîmple, fu prezentat de către abate Marthei și doamnelor patronese. Avea patruzeci și cinci de ani și un scris foarte frumos, pretindea că ținuse multă vreme registrele într-o casă de comerț. Doamnele îi dădură numaidecît slujba în primire. Trebuia să reprezinte comitetul, să se ocupe de amănuntele materiale, de la ora zece la ora patru, într-un birou aflat la etajul întâi al așezămîntului. Leafa era de o mie cinci sute de franci.

— Vezi ce liniștiți sînt oamenii ăștia de treabă ? îi spuse Marthe soțului ei, după cîteva zile.

Într-adevăr, soții Trouche făceau tot atît de puțin zgomot ca și doamna Faujas și fiul ei. De vreo două-trei ori Rose susținu sus și tare că le auzise certîndu-se pe mamă și fiică ; dar numaidecît vocea gravă a abatelui intervenea restabilind pacea. Trouche pleca cu regularitate la ora zece fără un sfert și se întorcea la ora patru și un sfert ; seara nu ieșea niciodată. Olympe se ducea uneori

după cumpărături cu doamna Faujas ; nimeni n-o văzuse coborînd vreodată singură.

Fereastră camerei unde dormeau soții Trouche dădea în grădină ; era ultima, pe dreapta, în fața copacilor de la subprefectură. Perdele mari de stambă roșie, brodate cu o bandă galbenă, atîrnau în spatele geamurilor, făcînd contrast pe fațadă, alături de perdelele albe ale preotului. De altfel, fereastră stătea tot timpul închisă. Într-o seară, pe cînd abatele Faujas se afla cu mama sa pe terasă, alături de soții Mouret, o ușoară tuse involuntară se făcu auzită. Abatele ridică iute capul, intrigat, și zări umbrele Olympiei și ale soțului ei, aplecîndu-se, sprijiniți în coate, nemîșcați. Rămase o clipă cu privirea ațintită în sus, întrerupîndu-se din conversația cu Marthe. Soții Trouche se făcuseră nevăzuți. Se auzi scrîșnetul înfundat al mînerului de la fereastră.

— Mamă, spuse preotul, ar trebui să urci ; mi-e teamă să nu răcești.

Doamna Faujas le dădu seara bună celor de față. După ce plecă, Marthe reluă conversația, întrebînd cu vocea ei îndatoritoare :

— Sora dumneavoastră se simte mai rău ? De o săptămînă n-am mai văzut-o.

— Are mare nevoie de odihnă, răspunse preotul cît se poate de tăios.

Dar Marthe insistă din bunătate.

— Prea stă mult închisă, aerul i-ar face bine... Serile de octombrie sînt căldute încă... De ce nu coboară nicideodată în grădină ? Nici n-a pus piciorul pe-aici. Știți doar bine că grădina vă stă întru totul la dispoziție.

Abatele se scuză mormăind niște cuvinte înfundate ; în timp ce Mouret, ca să-l pună și mai mult în încurcătură, era și mai drăguț decît nevastă-sa.

— Hei ! păi tocmai asta spuneam și eu azi-dimineață. Sora domnului abate ar putea foarte bine să vină și să coasă la soare, după-amiaza, în loc să stea zăvorîtă colosus. S-ar zice că nici măcar nu îndrăznește să stea la fereastră. Îi este cumva teamă de noi ? Doar nu sîntem într-atît de fioroși... La fel și domnul Trouche, care urcă treptele cîte patru deodată. Spuneți-le să vină din cînd în cînd, să stea seara cu noi. Trebuie să se plictisească de moarte, singuri amîndoi la ei în cameră.

În seara aceea abatele n-avea chef să îndure batjocura proprietarului. I se uită drept în față și-i spuse răspicat :

— Vă mulțumesc, dar e puțin probabil că vor primi. Sînt obosiți seara și se culcă. Și-apoi, e tot ce au mai bun de făcut.

— Voia la dumnealor, dragă domnule abate, răspunse Mouret, înțepat de tonul aspru al abatelui.

Dar, cînd fu singur cu Marthe, își dete drumul :

— Ei, asta-i ! dar ce-și închipuie el că mă păcălește pe mine ? E limpede, tremură ca golani ăștia pe care-i adăpostește la el să nu-i joace vreo festă... Ai văzut, în seara asta, cum a făcut pe jandarmul cînd i-a zărit la fereastră ? Stăteau acolo ca să ne spioneze. Toate astea or să sfîrșească rău.

Marthe trăia într-o mare blîndețe. Nu mai auzea răcnetele lui Mouret. Drumul credinței însemna pentru ea o bucurie minunată ; se îndrepta spre pioșenie încet, fără vreo zguduire ; se legăna în credință, adormea la sînul ei. Abatele Faujas evita în continuare să-i vorbească de Dumnezeu ; rămînea prietenul ei, n-o fermeca decît prin gravitatea lui, prin acea nedeslușită mireasmă de tămîie pe care-o răspîndea sutana sa. De vreo două-trei ori, rămasă singură cu el, Marthe izbucnise iarăși în hohote nervoase de plîns, fără să știe de ce, făcîndu-i bine să plîngă astfel. De fiecare dată se mulțumise să-i ia mîinile,

tăcut, liniștind-o cu privirea-i calmă și puternică. Ori de câte ori voia să-i vorbească despre tristețile ei fără motiv, despre bucuriile-i tainice, despre nevoia de-a fi călăuzită, îi impunea tăcere, zîmbind : spunea că lucrurile acelea nu-l privesc, că trebuia să-i vorbească despre ele abatelui Bourrette. Și-atunci ținea totul în ea, rămînea fremătătoare. Iar el o domina încă și mai de sus, inaccesibil, ca un zeu la picioarele căruia își îngenunchea în cele din urmă sufletul.

Marea preocupare a Marthei, acum, erau slujbele și practicele religioase la care asista. Se simțea bine în nava cea mare de la Saint-Saturnin : gusta acolo pe deplin odihna pe de-a-ntregul fizică pe care-o căuta. Cînd se afla acolo uita de tot ; era ca o fereastră uriașă deschisă asupra unei alte vieți, o viață necuprinsă, infinită, plină de-o emoție ce-o umplea și-o îndestula. Dar tot îi mai era teamă de biserică ; veneau cu o sfioșenie neliniștită, o rușine ce-o făcea instinctiv să arunce o privire în spate, cînd deschidea ușa, ca să vadă dacă nu se afla nimeni care s-o vadă întrînd. Apoi nu mai știa de sine, totul era numai înduioșare, pînă și vocea înecată în grăsimi a abatelui Bourrette care, după ce-o spovedea, o mai ținea îngenuncheată vreo cîteva minute, ca să-i vorbească despre cîinele de la doamna Rastoil sau despre ultima serată de la familia Rougon.

Deseori, Marthe se întorcea împovărată. Religia o zdrobea. Rose devenise atotputernică în casă. Îl bruftuia pe Mouret, îl certa, pentru că murdărea prea multă rufărie, îi dădea să mănînce atunci cînd cina era gata. Începu chiar să-i vorbească despre mîntuirea sufletului lui.

— Doamna are deplină dreptate să trăiască precum se cade unei creștine, îi spunea ea. Pe cînd dumneavoastră, domnule, o să fiți osîndit, și așa-i și drept, pentru că la drept vorbind nu sînteți bun ; nu, nu sînteți bun !... Ar trebui s-o conduceți la liturghie duminică ce vine.

Mouret înălța din umeri. Lăsa lucrurile să meargă de la sine, începuse el însuși să trebăluiască prin casă, dînd cu mătura, atunci cînd sufrageria i se părea prea murdară. Copiii îl îngrijorau cel mai mult. În timpul vacanței, Marthe nu era aproape niciodată acolo, iar Désirée și Octave, care căzuse încă o dată la bacalaureat, puneau casa cu dosul în sus ; Serge fu bolnav, rămase la pat, stînd zile întregi în cameră și citind. Devenise preferatul abatelui Faujas, care-i împrumuta cărți. Mouret petrecu două luni groaznice, neștiind cum să călăuzească toată lumea aceea ; Octave mai cu seamă îl înnebunea. Nu voi să aștepte începerea anului școlar, hotărî ca băiatul să termine cu învățătura și să-l plaseze într-o casă de comerț din Marsilia.

— De vreme ce nu mai vrei să veghezi asupra lor, îi zise Marthei, trebuie neapărat să le fac un rost... Eu unul nu mai pot, prefer să-i dau afară din casă. Atita pagubă dacă te doare inima !... Mai întîi, că Octave e insuportabil. Niciodată n-o s-ajungă să-și ia bacalaureatul. E mai bine să-l învățăm numaidecît cum să-și cîștige viața decît să-l lăsăm să hoinărească alături de-o ceată de golani. Unde te-nvîrți în oraș, numai de el dai.

Marthe fu foarte emoționată ; se trezi ca dintr-un vis, aflînd că unul din copii avea să se despartă de ea. Obținut ca plecarea băiatului să fie amînată cu o săptămînă. Rămase mai mult timp pe-acasă, își relua viața activă de-odinioară. Pe urmă lîncezeala o cuprinse iarăși ; și, în ziua cînd Octave o sărută, spunîndu-i că în seara aceea pleacă la Marsilia, fu lipsită de vlagă, mulțumindu-se să-i dea sfaturi bune.

Cînd se întoarse de la gară, Mouret avea inima zdrobită. Își căută nevasta și o găsi în grădină, sub una din bolți, unde plîngea. Acolo, își ușură și el inima.

— Unul mai puțin ! strigă el. Cred că-ți face plăcere. O să poți cutreiera bisericile după pofta inimii... Și, fii

liniștită, ceilalți doi n-or să întârzie nici ei mult. Îl mai țin pe Serge, pentru că e foarte blînd și găsesc că-i prea tînăr ca să se ducă să facă dreptul ; dacă te stingherește, n-ai decît s-o spui, te scap și de el... Cît despre Désirée, o să se ducă la doica ei.

Marthe continua să plîngă în tăcere.

— Ce vrei ? omul nu poate fi în același timp în afară și în casă. Ai ales să fii în afară, copiii tăi nu mai sînt nimic pentru tine, e firesc... Și-apoi, acum, trebuie loc pentru toți oamenii care stau la noi în casă, nu-i așa ? Nu mai e destul de încăpătoare, casa noastră. Și încă va fi o fericire, de nu vom fi dați afară noi înșine !

Își ridicase capul, cerceta ferestrele de la etajul al doilea. Apoi adăugă, scoborînd vocea :

— Nu mai plînge ca o proastă : se uită lumea la tine. Nu zărești doi ochi care te privesc printre cele două perdele roșii ? Sînt ochii surorii abatelui, îi știu bine. Nu încape nici o îndoială că stau acolo toată ziua... Vezi tu, poate că abatele e un om la locul lui. Dar pe-alde Trouche îi simt că stau în spatele perdelelor ca niște lupi la pîndă. Pun prinsoare că dacă abatele nu i-ar ține în frîu, ar coborî neaptea pe fereastră, ca să-mi fure perele... Șterge-ți ochii, dragă ; fii sigură că se desfată cu certurile noastre. Chiar dacă ei sînt cauza plecării copilului, asta nu-i un motiv să le arătăm răul pe care plecarea asta ni-l face amîndurora.

Vocea i se înduioșă, era el însuși gata să izbucnească în plîns. Marthe, supărată, atinsă drept în inimă de ultimele lui cuvinte, era cît pe ce să i se arunce în brațe. Dar le fu frică să nu fie văzuți, simțeau parcă un obstacol între ei. Și-atunci se despărțiră ; în timp ce ochii roșii ai Olympiei continuau să strălucească între cele două perdele roșii.

XI

Intr-una din dimineți, abatele Bourrette sosi cu fața răvășită. O zări pe Marthe pe peron, încît veni să-i strîngă mîinile, bolborosind :

— Bietul Compan, s-a sfîrșit, e pe moarte... Am să urc, trebuie să-l văd pe Faujas, chiar acum.

Și cînd Marthe i-l arată pe preot, care, după cum îi era obiceiul, se plimba prin fundul grădinii citindu-și breviarul, abatele Bourrette alergă spre el, clătinîndu-se pe picioarele-i scurte. Voi să vorbească, să-i împărtășească știrea cea tristă ; dar durerea îl sufoca, nu putu decît să se azvîrle de gîtul lui, izbucnind în hohote de plîns.

— Asta-i bună ! dar ce-or avea cei doi abați ? întrebă Mouret, grăbindu-se să iasă din sufragerie.

— Se pare că preotul paroh de la Saint-Saturnin e pe moarte, răspunse Marthe foarte mișcată.

Mouret se strîmbă a mirare. Se întoarse înauntru, șoptind :

— Nu-i nimic ! bietul Bourrette o să se mîngîie mîine, cînd va fi numit preot paroh, în locul celuiilalt... Contează pe locul ăsta ; mi-a spus-o.

Între timp, abatele Faujas se desprinsese din strînsoarea bătrînului preot. Primi vestea cea rea cu gravitate și-și închise cartea pe îndelete.

— Compan vrea să te vadă, se bîlbîia Bourrette : o să se prăpădească în cursul dimineții... Ah, ce prieten neprețuit... Ne-am petrecut anii de învățătură împreună... Vrea să-și ia adio de la dumneata ; toată noaptea mi-a spus că, din toată dioceza, numai dumneata ai curaj. De mai bine de un an de cînd zace, nici un preot din Plassans n-a îndrăznit să se ducă să-i strîngă mîna. Iar dumneata, care abia dacă-l cunoșteai, îi dăruiai o după-amiază întregă în fiecă săptămînă. Plîngea mai adineauri, vorbind despre dumneata... Trebuie să te grăbești, dragă prietene.

Abatele Faujas urcă o clipă la el în cameră, în timp ce abatele Bourrette trepida de nerăbdare și deznădejde pe sală ; în sfîrșit, după un sfert de oră, plecară amîndoi. Bătrînul preot își ștergea fruntea, se rostogolea pe caldarîm, lăsînd să-i scape fraze dezlîinate.

— Ar fi murit fără o rugăciune, ca un cîine, dacă sora lui nu m-ar fi înștiințat ieri-seară, pe la unsprezece. Bine a făcut, draga domnișoară... Nu voia să compromită pe nici unul dintre noi, ar fi murit fără să primească sfînta împărtășanie... Da, dragă prietene, era cît pe ce să se stingă într-un ungher, singur, părăsit, el, care a avut o minte atît de înzestrată și care n-a trăit decît ca să facă bine.

Tăcu, apoi, după o tăcere, adăugă cu voce schimbată :

— Crezi că Fenil o să-mi ierte una ca asta ? Nu, niciodată, nu-i așa ? Cînd Compan m-a văzut venind cu sfînta împărtășanie, nu voia, îmi striga să plec. Ei bine ! Asta e ! Nu voi fi niciodată preot paroh. Mai bine așa. N-aș fi fost în stare să-l las pe Compan să moară ca un cîine... De treizeci de ani se războia cu Fenil. Cînd a căzut la pat, mi-a spus : „Gata, Fenil e învingătorul ; acum, cînd m-am prăbușit, o să mă dea gata...” Ah ! bietul Compan, el, pe care l-am văzut atît de mîndru, atît de energic, la Saint-Saturnin !... Micuțul Eusèbe, copilul de cor pe care l-am luat cu mine ca să-i dea împărtășania, era tare încurcat cînd a văzut încotro ne îndreptăm ; se uita în urma lui de ficcare dată cînd suna din clopoțel, ca și cum s-ar fi temut ca Fenil să nu-l audă.

Abatele Faujas mergea repede, cu capul plecat, părăind preocupat și continuînd să tacă ; părea că nu-l ascultă pe însoțitorul său.

— Monseniorul a fost înștiințat ? întreabă deodată.

Dar, la rîndul lui, abatele Bourrette părea căzut pe

gînduri. Nu răspunse ; apoi, sosind în fața ușii abatelui Compan, șopti :

— Spune-i că ne-am întîlnit cu Fenil, care ne-a salutat. O să-i facă plăcere. O să-și închipuie că sînt preot paroh.

Urcară în tăcere. Sora muribundului veni să le deschidă. Văzîndu-i pe cei doi preoți, izbucni în plîns și îngîmă printre lacrimi :

— Totul s-a sfîrșit. S-a săvîrșit în brațele mele... Eram singură. S-a uitat în jur, în timp ce-și da duhul, și a șoptit : „Sînt ciumat, prin urmare, de vreme ce-am fost iertat...” Ah ! domnilor, a murit cu ochii plini de lacrimi.

Pătrunseră într-o încăpere micuță unde părintele Compan, cu capul pe pernă, părea că doarme. Ochii îi rămăseseră deschiși, iar fața lui albă, adînc întristată, încă mai plîngea ; lacrimile curgeau de-a lungul obrazilor. Atunci abatele Bourrette căzu în genunchi, hohotind de plîns, rugîndu-se, cu fruntea sprijinită de așternutul ce alina. Abatele Faujas rămase în picioare, uitîndu-se la bietul mort ; pe urmă, după ce îngenunche o clipă, ieși discret. Abatele Bourrette, copleșit de durere, nu-l auzi nici măcar închizînd ușa.

Abatele Faujas se duse drept la episcopie. În anticamera monseniorului Rousselot, îl întîlni pe abatele Surin, încărcat cu hîrtii.

— Doriți să-i vorbiți monseniorului ? îl întrebă secretarul cu veșnicul lui zîmbet. Ați picat prost. Monseniorul e atît de ocupat încît a interzis să fie deranjat.

— E ceva foarte urgent, spuse liniștit abatele Faujas. Poate fi înștiințat, să i se spună că mă aflu aici. Am să aștept, dacă e nevoie.

— Mă tem că e zadarnic. Monseniorul are mai multe persoane la el în cabinet. Reveniți mîine, e mai bine.

Dar abatele tocmai își lua un scaun, cînd episcopul deschise ușa cabinetului. Păru foarte contrariat zărindu-l pe vizitator, pe care la început se prefăcu a nu-l cunoaște.

— Dragă băiete, îi spuse lui Surin, după ce clasezi hîrțiile, să vii numaidecît ; trebuie să-ți dictez o scrisoare.

Apoi, întorcîndu-se spre preot, care stătea respectuos în picioare :

— Ah ! dumneata ești, domnule Faujas ? Mă bucur mult că te văd... Vrei să-mi spui ceva, poate ? Poftește, poftește în cabinet ; nu mă deranjezi niciodată.

Cabinetul monseniorului Rousselot era o încăpere vastă, puțin cam întunecoasă, unde un foc mare de lemne ardea întruna, fie vară fie iarnă. Covorul, draperiile foarte groase, înăbușeau aerul. Ți se părea că intri într-o baie caldută. Episcopul stătea acolo, înfrigurat, cufundat într-un fotoliu, ca o moștenitoare bogată retrasă din lume, fiindu-i groază de zgomot, lăsînd pe seama abatelui Fenil grija dioccezei. Adora literaturile antice. Se povestea că traduce în taină din Horațiu ; versulețele *Antologiei grecești* îl entuziasmau de asemeni, și-i scăpau citate scabroase, pe care le gusta cu o naivitate de cărturar, insensibil la pudoarea vulgară.

— După cum vezi, nu-i nimeni la mine, spuse instalîndu-se în fața focului ; dar sînt un pic suferind, poruncisem să nu intre nimeni. Poți să spui ce te aduce, îți stau la dispoziție.

Exista, în amabilitatea lui obișnuită, o neliniște nedeslușită, un soi de supunere resemnată. Cînd abatele Faujas îi aduse la cunoștință moartea părintelui Compan, se ridică, speriat, iritat :

— Cum așa ! exclamă, bunul meu Compan a murit, fără ca eu să-mi fi luat adio de la el !... Nimeni nu mi-a

dat de veste !... Ah, dragă prietene, iată, aveai dreptate cînd îmi spuneai că nu mai sînt stăpîn aici ; se abuzează de bunătatea mea.

— Monseniorul ştie, spuse abatele Faujas, cît de devotat îi sînt, nu aştept decît un semn din parte-i.

Episcopul dădu din cap, şoptind :

— Da, da, îmi amintesc ce mi-ai oferit ; ai o inimă minunată. Dar dacă aş rupe-o cu abatele Fenil, ce vacarm ! Timp de-o săptămîină o să-mi bubuie urechile. Şi totuşi, dac-aş fi pe deplin încredinţat că m-ai putea scăpa dintr-odată de personajul ăsta, dacă nu mi-ar fi teamă că după o săptămîină o să se-ntoarcă să-ţi pună piciorul pe grumaz...

Abatele Faujas nu-şi putut reţine un zîmbet. Lacrimi se iviră în ochii episcopului.

— Mi-e teamă, e-adevărat, continuă el, lăsîndu-se din nou să cadă în fotoliu ; aici am ajuns. Nefericitul ăsta l-a ucis pe Compan şi mi-a ascuns agonia lui, ca să nu mă duc să-i închid ochii ; pune la cale lucruri cumplite... Numai că, vezi, prefer să trăiesc în linişte. Fenil e foarte activ, îmi face servicii mari în dioceză. Cînd eu nu voi mai fi aici, poate că lucrurile se vor orîndui mai înţelept.

Se liniştea, îşi regăsea zîmbetul.

— De altfel, totul merge bine în clipa de faţă, nu văd nici o dificultate... Putem aştepta.

Abatele Faujas se așeză şi spuse liniştit :

— Fără îndoială... Totuşi va trebui să numiţi un paroh la Saint-Saturnin, în locul părintelui Compan.

Monseniorul Rousselot îşi duse mîinile la tîmple, cu un aer disperat.

— Doamne sfinte ! ai dreptate, exclamă el. La asta nici nu mă mai gîndeam... Bunul Compan nici nu ştie

în ce mă vîră, murind așa, pe nepusă masă, fără să fiu înștiințat. Ți-am făgăduit locul lui, nu-i așa ?

Abatele se înclină.

— Ei bine, dragul meu, te rog să mă scoți din încurcătura asta ; mă vei lăsa să-mi iau cuvîntul înapoi. Știi cît de mult te detestă Fenil ; succesul cu așezămîntul Fecioarei l-a scos din minți de-a binelea ; se jură că te va împiedica să cucerești Plassansul. Vezi că-ți vorbesc deschis. Dar, zilele astea, în timp ce se vorbea despre parohia de la Saint-Saturnin, eu am rostit numele dumitale. Fenil a fost cuprins de-o mînie cumplită, și a trebuit să jur că voi da parohia unuia dintre protejații lui, abatelui Chardon, pe care-l cunoști, un om tare vrednic, de altminteri... Dragă prietene, fă asta pentru mine, renunță la ideea dumitale. Am să te despăgubesc precum îți va fi voia.

Preotul rămase grav. După o tăcere, ca și cum s-ar fi sfătuit cu sine însuși, rosti :

— Știți prea bine, monseniore, că eu nu nutresc nici o ambiție personală ; doresc să trăiesc retras, încît pentru mine ar fi o mare bucurie să renunț la parohia asta. Numai că nu eu dispun de mine însumi, ci țin să-i satisfac pe protectorii care se interesează de mine. Cît despre dumneavoastră, monseniore, cugetați înainte de-a lua o hotărîre pe care mai târziu ați putea-o regreta.

Cu toate că abatele Faujas vorbise cît se poate de umil, episcopul simți amenințarea ce se ascundea în cuvintele lui. Se sculă, făcu cîtiva pași, pradă unei incertitudini pline de neliniște. Apoi, înălțîndu-și mîinile, rosti :

— Ce mai, chinul ăsta va ține multă vreme... Aș fi voit să evit toate explicațiile ; dar, de vreme ce insiști, trebuie să vorbim deschis... Ei bine, dragă domnule, aba-

tele Fenil îți reproșează o mulțime de lucruri. Cum cred că ți-am mai spus, trebuie să fi scris la Besançon, de unde o fi aflat lucrurile supărătoare pe care le știi... Firește, mi-ai explicat toate astea, știu ce viață retrasă și plină de căință duci ; dar ce vrei ? marele vicar are arme împotriva dumitale, de care se slujește cumplit. Deseori nu mai știu cum să te apăr... Când ministrul m-a rugat să te primesc în dioceza mea, nu i-am ascuns că situația dumitale va fi grea. Și-atunci a insistat, zicându-mi că asta te privește, încît în cele din urmă am consimțit. Dar nu înseamnă că acum trebuie să-mi ceri imposibilul.

Abatele Faujas nu-și plecase capul ; și-l înalță, chiar, privindu-l pe episcop drept în față și zicînd cu vocea lui tăioasă :

— Mi-ați dat cuvîntul dumneavoastră, monseniore.

— Firește, firește... Bietul Compan se stîngea pe zi ce trece, ai venit să-mi încredințezi anumite lucruri ; așa că am promis, nu neg... Ascultă, vreau să-ți dezvălui totul, ca să nu mă poți învinui că mă învîrt ca o morișcă de vînt. Dumneata ai susținut că ministerul dorește intens numirea dumitale la parohia Saint-Saturnin. Ei bine, am scris, m-am informat, unul din prietenii mei s-a dus la minister. Aproape că i s-a rîs în nas, ba i s-a spus chiar că nici măcar nu te cunoaște. Ministrul neagă cu desăvîrșire a fi protectorul dumitale, înțelegi ! Dacă vrei, am să-ți dau să citești o scrisoare în care se arată cît se poate de sever față de dumneata.

Și întinse brațul ca să caute într-un sertar ; dar abatele Faujas se ridică în picioare, fără a-l slăbi din ochi, cu un zîmbet în care străbătea o undă de ironie și de milă.

— Ah ! monseniore, monsenioare ! șopti el.

,Apoi, după o tăcere, ca și cum n-ar fi voit să se explice mai mult, continuă :

— Luați-vă cuvîntul înapoi, monseniore. Credeți-mă că în toate astea lucrăm mai mult spre binele vostru decît al meu. Mai tîrziu, cînd nu va mai fi timp, vă veți aminti de avertizările mele.

Se îndreaptă spre ușă ; dar episcopul îl opri, îl aduse îndărăt, șoptind pe un ton îngrijorat :

— Ia stai, ce vrei să spui ? Explică-te, dragă domnule Faujas. Știu prea bine că la Paris nu sînt văzut cum trebuie, de la alegerea marchizului de Lagrifoul. Cei de-acolo mă cunosc într-adevăr foarte puțin dacă-și închipuie că am vreun amestec în povestea asta ; nu ies de-aici din cabinet nici de două ori pe lună... Crezi, așadar, că sînt învinuit de a-l fi numit pe marchiz ?

— Da, mă tem că așa e, spuse preotul foarte limpede.

— Hm ! dar e absurd, niciodată nu mi-am virît nasul în politică, trăiesc alături de scumpele mele cărți. Fenil a făcut totul. De zeci de ori i-am spus că o să-mi pricinuiască necazuri la Paris.

Se opri, roși ușor pentru a fi lăsat să-i scape aceste din urmă cuvinte. Abatele Faujas se așază iarăși în fața lui și spuse cu o voce profundă :

— Monseniore, tocmai ați rostit condamnarea marelui dumneavoastră vicar... Nici eu nu v-am spus altceva. Nu continuați să faceți cauză comună cu el, căci vă va pricinui neajunsuri foarte grave. Am prieteni la Paris, orice ați crede dumneavoastră. Știu că alegerea marchizului de Lagrifoul v-a atras în foarte mare măsură ostilitatea guvernului. Pe drept sau pe nedrept, sînteți bănuît a fi cauza unică a mișcării de opoziție ce se manifestă la Plasans, unde ministrul, din motive speciale, ține cu orice preț să obțină majoritatea. Dacă la alegerile viitoare candidatul legitimist ar ieși din nou, ar fi extrem de supărător, m-aș teme pentru liniștea dumneavoastră.

— Dar e îngrozitor ! protestă nefericitul episcop, foindu-se în fotoliu ; eu unul nu-l pot împiedica pe candidatul legitimist să iasă ! Am eu o cîtuși de mică influență, m-am vîrît eu vreodată în treburile astea ?... A, știi ce ? sînt zile cînd îmi vine să mă închid în adîncul unei mănăstiri. Am să-mi iau și biblioteca și-am să trăiesc cît se poate de liniștit... Fenil ar trebui să fie episcop în locul meu. Dacă m-aș lua după Fenil, m-aș pune chiar de-a curmezișul intențiilor guvernului, n-aș da ascultare decît Romei și-aș trimite Parisul la plimbare. Dar nu-mi stă în fire, vreau să mor liniștit... Și zici că ministrul e furios pe mine ?

Preotul nu răspunse ; două brazde care i se săpau la colțurile gurii dădeau feței sale un dispreț tăcut.

— O, Doamne, continuă episcopul, dacă i-aș fi pe plac numindu-te preot paroh la Saint-Saturnin, aș încerca să aranjez totul... Numai că, țin să-ți spun asta, te înșeli ; nu ești de partea celor sfinte.

Abatele Faujas făcu un gest brusc. Își dădu arama pe față, pierzîndu-și răbdarea :

— Eh, spuse, uitați ce infamii mi se atribuie și că am sosit la Plassans cu o sutană găurită ! Cînd trimiți un om pierdut la un post periculos, îl renegi pînă în ziua triumfului... Ajutați-mă să izbîndesc, monseniore, și veți vedea că am prieteni la Paris.

Apoi, pe cînd episcopul, uimit de figura acelui aventurier energic ce se înălțase în fața lui, îl privea în tăcere. Faujas deveni iarăși mlădios ; și continuă :

— Sînt presupuneri, vreau să spun că trebuie să-mi fie iertate multe. Prietenii mei așteaptă, pentru a vă mulțimi, ca situația mea să fie cu desăvîrșire statornicită.

Monseniorul Rousselot mai rămase tăcut o vreme. Era o fire foarte subtilă, descoperise stricăciunea omenească

în cărți. Era conștient de marea lui slăbiciune, îi era chiar întrucîtva rușine de asta ; dar se mîngîia, judecîndu-i pe oameni după cît prețuiau. În existența lui de epicurean cultivat, simțea uneori o adîncă batjocură față de ambițioșii care-l înconjurau și care se băteau pe cîte-o pîrticică din puterea lui.

— Ei, spuse zîmbind, ești un om tenace, dragă domnule Faujas. De vreme ce ți-am făcut o făgăduială, mi-o voi ține... Acum șase luni, mărturisesc, m-aș fi temut să-mi ridic tot Plassansul în cap ; dar te-ai priceput să cîștigi simpatia, doamnele din oraș îmi vorbesc deseori despre dumneata aducîndu-ți mari elogii. Dîndu-ți parohia de la Saint-Saturnin, îmi plătesc datoria față de așezămîntul Fecioarei.

Episcopul își regăsise amabilitatea plină de voioșie, purtările-i alese de prelat fermecător. În clipa aceea abatele Surin își petrecu frumosu-i cap prin deschizătura ușii.

— Nu, dragă băiete, spuse episcopul, n-am să-ți dictez scrisoarea aceea... Nu mai am nevoie de dumneata. Poți să n'eci.

— Domnul abate Fenil se află aici, șopti tînărul preot.

— Ei bine ! să aștepte.

Monseniorul Rousselot tresărise ușor ; dar făcu un gest de hotărîre aproape glumeț, privindu-l pe abatele Faujas cu înțeleles.

— Hai, ieși pe aici, îi spuse deschizînd o ușă ascunsă după o draperie.

Îl opri pe prag, continuînd să-l privească rîzînd.

— Fenil o să fie furios... Îmi făgăduiești să mă aperi de el, dacă strigă prea tare ? Ți-l dau plocon, țin să ți-o spun. Și mai contez pe dumneata ca să nu mai fie ales marchi-

zul de Lagrifoul... Da ! pe dumneata mă sprijin acum, dragă domnule Faujas !

Îl salută din vârful mâinii sale albe, apoi se întoarce în-
cet în căldura cabinetului. Abatele rămăsese aplecat, sur-
prins de ușurința feminină cu care monseniorul Rousselot
își schimba stăpînul, dîndu-se celui mai tare. Simțea însă
că episcopul își bătuse joc de el, după cum avea să-și bată
joc și de abatele Fenil, din fotoliul lui confortabil de unde-l
traducea pe Horațiu.

Joia următoare pe la ora zece seara, în clipa cînd so-
cietatea bună din Plassans se strivea în salonul verde al
familiei Rougon, abatele Faujas se ivi în prag. Era superb,
înalt, roz, îmbrăcat într-o sutană din stofă fină, care lucea
ca mătasea. Rămase grav, zîmbind ușor, abia o îndoitură
plăcută a buzelor, tocmai ce trebuia pentru a-și lumina
fața austeră cu o rază de bonomie.

— A, iată-l pe scumpul nostru preot paroh ! strigă ve-
sel doamna de Condamin.

Dar stăpîna casei se repezi să-l întîmpine ; luă în-
tr-amîndouă mâinile ei una din mâinile abatelui, aducîndu-l
în mijlocul salonului, mîngîindu-l cu privirea și clătînd
blînd din cap.

— Ce surpriză, ce surpriză plăcută ! spunea întruna. E
un car de ani de cînd nu v-a mai văzut omul. Trebuie așa-
dar ca fericirea să se reverse asupra dumneavoastră, ca să
vă amintiți de prieteni ?

El salută cu ușurință. În jurul lui, se auzeau ovații mă-
gulitoare, o șusoteală de femei încîntate. Doamna Delangre
și doamna Rastoil nu așteptară să vină să le salute ; se
îndreptară spre el ca să-l felicite pentru numirea devenită
oficială din chiar dimineața aceea. Primarul, judecătorul
de pace, pînă și domnul de Bourdeu, îi strînseră mîna
cu putere.

— Hm ! ce tip ! șopti domnul de Condamin la urechea doctorului Porquier ; o să ajungă departe. L-am mirosit încă din prima zi... Știi, mint ca niște geambași bătrîna Rougon și el, cu toate maimuțărelile astea. L-am văzut strecurîndu-se aici pe-nserate de nenumărate ori. Frumose lucruri trebuie să mai pună la cale amîndoi !

Dar doctorului Porquier îi fu o teamă cumplită ca domnul de Condamin să nu-l compromită ; se grăbi să plece de lîngă el ca să poată strînge, ca și ceilalți, mîna abatelui Faujas, cu toate că niciodată nu vorbise cu el.

Intrarea aceasta triumfală fu marele eveniment al serii. Cînd abatele se așază, un întreit cerc de fuste îl înconjură. Conversă cu o bonomie încîntătoare, vorbi despre orice, evitînd grijuliu să răspundă la aluzii. Félicité îl întrebă pe șleau, încît se mulțumi să spună că nu va locui în casa parohială, că prefera locuința unde trăia atît de liniștit de aproape trei ani. Marthe se afla acolo, printre doamne, foarte rezervată, după cum îi era obiceiul. Nu făcuse decît să-i zîmbească abatelui, privindu-l de departe, puțin palidă, părăind obosită și neliniștită. Dar după ce acesta își dădu în vileag intenția de a nu părăsi strada Balande, Marthe roși mult, se ridică și se duse în salonul mic, de parcă ar fi sufocat-o căldura. Doamna Paloque, lîngă care domnul de Condamin se dusesese să se așeze, rînji, zicîndu-i destul de tare pentru a fi auzită :

— Frumos, nu-i așa ?... Ar trebui barem să nu-i dea întîlniri aici, de vreme ce au la dispoziție ziua întreagă, la ei acasă.

Numai domnul de Condamin începu să rîdă. Celelalte persoane luară o atitudine rece. Doamna Paloque, înțelegînd că-și făcuse rău ei însăși, încercă să dreagă lucrurile dînd-o pe glumă. În acest timp, prin colțuri, se vorbea

despre abatele Fenil. Marea curiozitate a tuturor era să știe dacă va veni. Domnul de Bourdeu, unul dintre prietenii marelui vicar, relatează în termeni docti că e bolnav. Știrea acestei indispoziții fu întâmpinată cu zîmbete discrete. Toată lumea era la curent cu revoluția ce avusese loc la episcopie. Abatele Surin le dădea doamnelor amănunte foarte serioase despre scena oribilă ce avusese loc între monsenior și marele vicar. Acesta din urmă, înfrînt de monsenior, pretindea că un atac de gută îl țintuiește în casă. Dar asta nu era un deznodămînt, iar abatele Surin adăuga că „lumea avea să vadă multe lucruri surprinzătoare”. Asta se spunea la ureche cu mici exclamații, cu clătinări din cap, cu strîmbături de mirare și de îndoială. Pentru moment, cel puțin, abatele Faujas ieșise învingător. Încît frumoasele evlavioase se încălzeau încetîșor la acest soare ce se înălța.

Pe la mijlocul serii, își făcu apariția abatele Bourrette. Conversațiile încetară, fu primit curios. Toată lumea știa că pînă și în ajun, tot mai spera în parohia de la Saint-Saturnin ; îl înlocuise pe abatele Compan în timpul lungii sale boli ; locul era al lui. Rămase o clipă în prag, fără a băga de seamă mișcarea pe care sosirea sa o stîrnea, cu răsufierea tăiată, cu pleoapele bătîndu-i. Apoi, zărindu-l pe abatele Faujas, se repezi la el, îi strînse amîndouă mîinile cu efuziune, exclamînd :

— A, dragă prietene, dă-mi voie să te felicit... Vin de la dumneata de-acasă, unde mama dumitale mi-a spus că ești aici... Sînt fericit că te întîlnesc.

Abatele Faujas se ridicase, stînjedit, în ciuda marii sale stăpîniri de sine, surprins de acele efuziuni la care nu se aștepta.

— Da, șopti, a trebuit să accept, în ciuda puținului meu merit... La început am refuzat, spunîndu-i monse-

niorului numele unor preoți mai demni, spunînd numele dumneavoastră...

Abatele Bourrette clipi din ochi ; și, ducîndu-l de-o parte, îi spuse cu glas scăzut :

— Monseniorul mi-a povestit totul... Se pare că Fenil nu voia sub nici un motiv s-audă de mine. Ar fi dat foc la dioceză, dacă aş fi fost numit : sînt chiar cuvintele lui. Crima pe care-am făcut-o e că i-am închis ochii bietului Compan.... Și pretindea, precum știi, numirea abatelui Chardon. Un om pios fără îndoială, dar de-o ignoranță bine cunoscută. Marele vicar își făcuse planul să domnească în numele lui la Saint-Saturnin... Și-atunci, monseniorul ți-a dat dumitale locul, ca să scape și să-l neutralizeze. Asta mă răzbună. Sînt încîntat, dragă prietene... Cunoșteai povestea ?

— Nu, nu în amănunte.

— Ei bine, așa s-au petrecut lucrurile. ți-o spun eu. Am aflat totul chiar de la monsenior. Între noi fie vorba, mi-a dat de înțeles că mă va despăgubi frumos. Al doilea mare vicar, abatele Vial, de multă vreme nutrește dorința să se fixeze la Roma; locul ar fi liber, înțelegi. În fine, tăcere despre toate astea... N-aș da o zi ca asta nici pe-o comoară.

Și continua să-i strîngă mîinile abatelui Faujas, în timp ce fața lui mare strălucea de mulțumire. În jurul lor, doamnele se priveau mirate, cu zîmbete. Dar bucuria bătrînului preot era atît de sinceră, încît se transmise în cele din urmă întregului salon verde, unde cinstirea adusă noului paroh luă un aspect mai intim și mai afectuos. Fustele se apropiară ; se vorbi despre orga catedralei ce trebuia reparată ; doamna de Condamin făgădui o minuată măsută pentru sfînta împărtășanie în timpul procesiunii ce urma să aibă loc de Ziua Domnului.

Abatele Bourrette se-nfrupta și el din partea lui de triumf, cînd doamna Paloque, lungindu-și fața de monstru, îl băt看 pe umăr, șoptindu-i la ureche :

— Ia spuneți, domnule abate, mîine nu mai spovediți la capela Saint-Michel, nu-i așa ?

Preotul, de cînd îl înlocuia pe abatele Compan, luase confesionalul din capela Saint-Michel, cel mai mare, cel mai comod din toată biserica, rezervat mai cu seamă preotului paroh. La început nu înțelese ; clipi din ochi uitîndu-se la doamna Paloque.

— Vă întreb, continuă aceasta, dacă vă întoarceți la vechiul dumneavoastră confesional din capela Saints-Anges.

Abatele păli un pic și mai tăcu o vreme. Se uita în jos, la covor, simțind o ușoară durere în ceafă, ca și cum l-ar fi lovit cineva pe la spate. Apoi, bănuind că doamna Paloque rămăsese acolo, cercetîndu-i fața, se bîlbîi :

— Firește, mă întorc la vechiul meu confesional... Veniți la capela Saints-Anges, ultima pe stînga, în partea dinspre mănăstire... E tare jilavă. Îmbrăcați-vă gros, dragă doamnă, îmbrăcați-vă gros.

Avea lacrimi în colțul ochilor. Căpătase o adevărată slăbiciune pentru frumosul confesional al capelei Saint-Michel, unde soarele pătrundea după-amiaza exact pînă la ora cînd începeau spovedaniile. Pînă atunci, nu regretase deloc că lasă catedrala pe mîinile abatelui Faujas ; dar faptul acesta mărunț, mutarea de la o capelă la alta, i se păru groaznic de greu ; avu impresia că scopul întregii sale vieți fusese ratat. Doamna Paloque observă cu glas tare că se întristase dintr-odată ; dar el se apără, încercă chiar să mai zîmbească. Părăsi salonul devreme.

Abatele Faujas rămase printre ultimii. Rougon venise să-l felicite, vorbind cu gravitate, așezați amîndoi la cele

două capete ale unci canapele. Se întrețineau despre necesitatea sentimentelor religioase într-un stat înțelept cîrmuit ; și fiecare dintre doamnele care pleca făcea în fața lor cîte o reverență adîncă.

— Domnule abate, spuse Félicité grațios, știți că sînteți cavalerul fiicei mele.

Se ridică, Marthe îl aștepta, lingă ușă. Noaptea era deosebit de întunecoasă. Pe stradă, fură parcă orbiți de beznă. Traversară Piața subperfecturii, fără a rosti un cuvînt ; dar, cînd ajunseră pe strada Balande, în fața casei, Marthe îi atinse brațul, în clipa cînd abatele se pregătea să vîre cheia în broască.

— Sînt foarte fericită de bucuria ce vi s-a întîmplat, îi spuse cu o voce cît se poate de emoționată... Fiți bun, astăzi, și faceți-mi hatîrul pe care mi l-ați refuzat pînă acum. Vă incredințez că abatele Bourrette nu mă înțelege. Numai dumneavoastră mă puteți călăuzi și mîntui.

O îndepărtă cu un gest. Apoi, după ce deschise ușa și aprinse mica lampă pe care Rose o lăsa în josul scării, începu să urce, spunîndu-i cu blîndețe :

— Mi-ați făgăduit să fiți înțelegătoare... Am să mă gîndesc la cele ce-mi cereți. Vom vorbi despre asta.

Marthe i-ar fi sărutat mîinile. Nu pătrunse la ea în odaie decît după ce-l auzi închizînd ușa la etajul de sus. Și, în timp ce se dezbrăca și se culca, nu-l ascultă pe Mouret, pe jumătate adormit, care-i povestea pe îndelete cancanurile din oraș. Se dusesse la Cercul lui, la Cercul de comerț, unde rareori punea piciorul.

— Abatele Faujas l-a tras pe sfoară pe abatele Bourrette, repeta el pentru a zecea oară, întorcîndu-și încet capul pe pernă. Și Bourrette ăsta, ce minte slabă ! N-are a face, e nostim să vezi cum și popii se mănîncă între ei. Mai deunăzi, îți amintești, cînd se îmbrățișau în fundul

grădinii, n-ai fi zis că sînt frați ? Păi da, vezi, își fură pînă și penitentele... De ce nu spui nimic, dragă ? Crezi că nu-i adevărat ?... Nu, ai adormit, nu-i așa ? Atunci noapte bună, pe mîine.

Și adormi la loc, tot rostind frînturi de frază. Marthe, cu ochii larg deschiși, privea în gol, urmărind pe tavanul luminat de-o lămpiță foșnetul papucilor abatelui Faujas, care se vîra în pat.

XII

Cînd se întoarse vara, abatele și mama sa coborîră iarăși în fiecare seară să ia aer pe terasă. Mouret devenea morocănos. Refuza partidele de pichet pe care i le propunea bătrîna doamnă ; stătea acolo, legănîndu-se, pe un scaun. Și în timp ce căsca, fără ca măcar să încerce să-și ascundă plictisul, Marthe îi spunea :

— Dragul meu, de ce nu te duci la Cerc ?

Căci se ducea acum mai des ca înainte. Cînd se întorcea, își găsea nevasta și pe abate pe-același loc, pe terasă, în timp ce doamna Faujas, la cîtiva pași mai încolo, continua să aibă aceeași atitudine de paznic mut și orb.

În oraș, cînd lui Mouret i se vorbea despre noul paroh, el continua să-l elogieze cît putea de mult. Era, hotărît lucru, un om superior. El, Mouret, nu se îndoise niciodată de frumoasele lui facultăți. Niciodată doamna Paloque nu-i putu smulge un singur cuvînt oțărît, în ciuda răutății cu care-i cerea vești despre soția lui, în mijlocul unei fraze despre abatele Faujas. Bătrîna doamnă Rougon nu izbutea nici ea să-i descifreze necazurile tainice pe care-și închipuia că le ghicește sub bonomia lui ; îl cerceta zîmbind perfid,

întinzându-i capcane ; dar palavragiul acesta incorigibil, care forfeca întreg oraşul, se dovedea acum a fi cuprins de-o mare pudoare, cînd era vorba despre lucrurile din căsnicia lui.

— Aşadar, bărbatului tău i-a venit mintea la cap, pînă la urmă ? îşi întrebă într-o zi Félicité fiica. Te lasă liberă !

Marthe o privi cu un aer mirat.

— Totdeauna am fost liberă, spuse.

— Copilă dragă, văd că nu vrei să-l învinuieşti... doar mi-ai spus că nu-l priveşte pe abatele Faujas cu ochi buni.

— Ba deloc, te asigur. Dimpotrivă, dumneata ţi-ai închipuit asta... Soţul meu e în relaţii cît se poate de bune cu abatele Faujas. N-au nici un motiv să nu se aibă bine.

Marthe se mira de stăruinţa cu care toată lumea voia ca soţul ei şi abatele să nu fi fost buni prieteni. Adesca, în comitetul aşezămîntului Fecioarei, doamnele îi puneau întrebări ce-o scoteau din sărite. Adevărul e că era cît se poate de fericită şi de calmă ; nicicînd atmosfera din casa ei de pe strada Balande nu i se păruse mai blîndă. Abatele Faujas îi dăduse de înţeles că va deveni duhovnicul ei, atunci cînd va socoti că abatele Bourrette n-ar mai fi putut face faţă, încît trăia cu speranţa asta, încerca bucurii naive de copilă aflată în preajma primei împărtăşanii, căreia i s-au făgăduit poze pioase dacă e cuminte. Îşi închipuia, uneori, că s-a întors din nou la copilărie ; prospeţimea anumitor senzaţii, puerilitatea unor dorinţe o înduioşau. Mouret, care-şi tunde tufele de merişor, o surprinse cu ochii scăldaţi în lacrimi sub bolta din fundul grădinii, înconjurată de mlădiţele înmugurite, în adierea caldă a primăverii.

— Ce-i cu tine, dragă ? o întrebă el cu îngrijorare.

— Nimic, zău că nimic, îi răspunse Marthe, zîmbind. Mă simt bine, foarte bine.

Iar Mouret înălță din umeri, continuînd să taie delicat cu foarfeca de grădină, ca să potrivească frumos linia tufelor ; era mîndria lui, în fiecîe an, să aibă tufele cel mai bine potrivite din tot cartierul. Marthe, care-și ștersese ochii, plînsese din nou, cu lacrimi mari și calde, ce i se înno-dau în gît, impresionată pînă-n adîncul inimii de mirosul acelei verdeți tăiate. Avea pe-atunci patruzeci de ani, și tinerețea ei și-o plîngea.

Abatele Faujas, de cînd devenise preot paroh la Saint-Saturnin, avea o demnitate blîndă, ce părea a-l înălța încă și mai mult. Își purta breviarul și pălăria într-un fel magistral. La catedrală, se dovedise autoritar, ceea ce-i asigură respectul clerului. Abatele Fenil, învins din nou în vreo două-trei chestiuni de amănunt, părea a-i lăsa locul liber adversarului. Dar acesta nu făcea prostia să triumfe brutal. Avea o mîndrie a lui, de-o mlădiere și de-o smerenie surprinzătoare. Simțea cît se poate de bine că Plassansul era încă departe de a-i aparține. Astfel, chiar dacă se oprea uneori pe stradă ca să dea mîna cu domnul Delangre, cu domnii Bourdeu, Maffre, cu ceilalți invitați ai domnului Rastoil nu făcea decît să se salute scurt. O bună parte din societatea aleasă a orașului păstra față de el o mare neîncredere. Era învinuit că are opinii politice foarte suspecte. Trebuia să se explice, să se declare de partea unui partid anume. Dar el zîmbea, spunea că e din partidul oamenilor cinstiți, ceea ce-l scutea să dea un răspuns mai limpede. De altfel, nu se arăta deloc grăbit, continua să stea deo-partea, așteptînd ca ușile să se deschidă de la sine.

— Nu, dragă prietene, mai tîrziu, vom vedea, îi spunea abatelui Bourrette, care-l zorea să-i facă o vizită domnului Rastoil.

Și se află că refuzase două invitații la cină la subprefectură. Continua să nu frecventeze decît familia Mouret.

Stătea acolo, ca într-un punct de observație, între cele două tabere inamice. Marțea, cînd cele două societăți se adunau în grădini, la dreapta și la stînga, el se așeza la fereastră, uitîndu-se la soarele ce scăpăta în depărtare, în spatele pădurilor din Seille : apoi, înainte de-a se retrage, își scobora privirile, răspundea la fel de amabil salutarilor venite din partea invitaților familiei Rastoil, ca și la cele venite de la subprefectură. Acestea erau toate legăturile ce le avea deocamdată cu vecinii.

Într-o marțe, totuși, coborî în grădină. Grădina lui Mouret era acum a lui. Nu se mai mulțumea cu bolta din fund, la orele cînd își citea rugăciunile ; toate aleile, toate straturile erau ale lui : sutana sa puna o pată neagră pe toată verdeța grădinii. În marțea aceea dădu ocol grădinii, îi salută pe domnul Maffre și pe doamna Rastoil, pe care-i zări în partea de jos ; apoi trecu pe sub terasa subprefecturii, unde sta sprijinit în coate domnul de Condamin în tovărășia doctorului Porquier. Domnii îl salutaseră, el se pregătea să urce din nou pe alee, cînd doctorul îl strigă.

— Domnule abate, numai un cuvînt, vă rog !

Și-l întrebă la ce oră l-ar putea vedea a doua zi. Era pentru prima oară cînd una din cele două societăți se adresa astfel preotului, de la o grădină la alta. Doctorul era foarte îngrijorat : strengarul lui de băiat fusese surprins, alături de-o ceată de alte pușlamale, într-o casă suspectă, în spatele închisorii. Ce-i mai rău e că Guillaume era învinuit a fi șef de bandă și de a-i fi corupt pe frații Maffre, cu mult mai mici decît el.

— Asta-i bună ! spuse domnul de Condamin cu rîsul lui sceptic, doar tineretul trebuie să-și facă mendrele. Ce mai tevatură ! Tot orașul întors cu susul în jos pentru că

niște băietani jucau bacara și pentru că a fost găsită și-o damă cu ei !

Doctorul se arată foarte șocat.

— Vreau să vă cer sfatul, spuse adresându-se preotului. Domnul Maffre a venit furios foc la mine acasă ; mi-a făcut cele mai usturătoare reproșuri, strigându-mi că e vina mea, că mi-am crescut prost băiatul... Poziția mea e într-adevăr de-a dreptul penibilă, deși ar trebui să se știe mai multe despre mine. Am în spate șaiszeci de ani de viață fără pată !

Și continuă să se văicărească, pomenind de sacrificiile pe care le făcuse pentru fiul lui, vorbind despre clientela sa, temîndu-se să n-o piardă. Abatele Faujas, în mijlocul aleii, cu capul sus, asculta grav.

— Nici nu cer altceva decît să vă fiu de folos, spuse cu îndatorință. Îl voi vedea pe domnul Maffre, îl voi face să înțeleagă că o indignare îndreptățită l-a făcut să meargă prea departe ; am să-l rog chiar să-mi acorde o întîlnire mîine. E aici, alături.

Străbătu grădina, se aplecă spre domnul Maffre, care, într-adevăr, se afla tot acolo, în tovărășia doamnei Rastoil. Dar cînd judecătorul de pace află că preotul voia să discute cu el, nu voi ca acesta să se deranjeze, îi stătu la dispoziție, spunîndu-i că-l va vizita a doua zi.

— A, părinte, adăugă doamna Rastoil, felicitările mele pentru predica de duminică ! Toate doamnele erau teribil de emoționate, vă încredințez.

Abatele Faujas salută, traversă din nou grădina și veni să-l liniștească pe doctor. Apoi, încet, se plimbă pînă la căderea nopții pe alei, fără a mai interveni în conversații, ascultînd rîsetele celor două societăți, la dreapta și la stînga.

A doua zi, cînd domnul Maffre se prezentă, abatele Faujas îi supraveghea pe cei doi lucrători care reparau ba-

zinul. Își exprimase dorința să vadă țîșnind jetul de apă : bazinul acela fără apă era trist, spunea el. Mouret nu voia să-l repare, susținînd că s-ar putea ivi accidente ; dar Marthe aranjase lucrurile, hotărînd ca bazinul să fie înconjurat cu un grilaj.

— Domnule părinte, strigă Rose, domnul judecător de pace e aici și vrea să vă vorbească.

Abatele Faujas se grăbi. Voi să-l poftească pe domnul Maffre la etajul al doilea, în locuința lui, dar Rose deschisese ușa salonului.

— Intrați, vă rog, spuse ea. Oare nu sînteți aici la dumneavoastră acasă ? De ce să-l punceți pe domnul judecător să urce două etaje... Numai că, dacă mi-ați fi spus de dimineață, aș fi șters praful în saloan.

După ce închise ușa, lăsîndu-i pe cei doi și deschise obloanele, Mouret o chemă în sufragerie.

— Așa, va să zică, Rose, ai fi în stare să-i dai și cina mea din seara asta, popii ăstuia al tău, iar de cumva n-are destule învelitori colo, sus, l-ai aduce în patul meu, nu-i așa ?

Bucătăreasa schimbă o privire plină de înțeles cu Marthe care cosea în fața ferestrei, așteptînd ca soarele să dispară de pe terasă. Apoi înălță din umeri, zicînd :

— Vai, domnule, șopti ea, niciodată n-ați fost bun la inimă.

Și plecă. Marthe continuă să lucreze fără să-și ridice capul. De cîteva zile se pusese iar pe lucru cu un soi de înfrigurare. Broda o față de masă pentru altar ; era un dar pentru catedrală. Doamnele din comitet voiau să înzestreze altarul în întregime. Doamnele Rastoil și Delangre procurau candelabrele, doamna de Condamin comandase la Paris un minunat crucifix de argint.

În acest timp, în salon, abatele Faujas îl muștra cu blîndețe pe domnul Maffre, spunîndu-i că doctorul Porquier era un om cu frica lui Dumnezeu, cît se poate de onorabil, și că era primul care să sufere de pe urma purtării deplorabile a fiului său. Judecătorul de pace îl asculta fericit ; fața lui înecată în osînză, ochii bulbucăți luau o expresie de extaz la auzul anumitor cuvinte pioase pe care preotul le rostea într-un fel mai apăsător. Fu de acord că se arătase un pic cam aprins, susținu că e gata să-și ceară ori-cînd scuze, de vreme ce părintele socotea că gresise.

— Dar fiii dumneavoastră ? întrebă abatele ; va trebui să mi-i trimiteți, am să le vorbesc.

Domnul Maffre clătină din cap, ricanînd ușor.

— Nu vă fie teamă, părinte, strengarii nu vor mai face ce-au făcut... De trei zile sînt închiși la ei în odaie, și-i țin cu pîine și apă. Știți, cînd am auzit ce-au făcut, dac-aș fi avut o bită, aș fi rupt-o de spinarea lor.

Abatele îl privi, amintindu-și că Mouret îl învinuia că și-a ucis soția prin asprimea și avariția lui ; apoi, însoțindu-și cuvintele cu un gest de protest, spuse :

— Nu, nu : nu așa trebuie să ne purtăm cu tinerii. Ambroise, fiul dumneavoastră cel mare, are cam douăzeci de ani iar mezinul merge pe optsprezece, nu-i așa ? Gîndiți-vă că nu mai sînt copii : trebuie să le tolerăm unele distracții.

Judecătorul rămase mut de mirare.

— Prin urmare, i-ați lăsa să fumeze, le-ați îngădui să se ducă la cafenea ?

— Firește, continuă preotul zîmbind. Vă spun că tinerii trebuie să aibă posibilitatea să se adune laolaltă ca să discute, să fumeze, să joace chiar o partidă de biliard sau de șah... Dacă nu le tolerați nimic, își vor permite totul... Atîta doar, vă dați seama, că nu i-aș trimite în orice fel de

cafenea. Aș vrea să existe pentru ei un stabiliment aparte, un fel de cerc, așa cum am văzut în mai multe orașe.

Și-și expuse un întreg plan. Puțin câte puțin, domnul Maffre înțelegea, dădea din cap, zicînd :

— Perfect, perfect, ar fi replica demnă a așezămîntului Fecioarei. Da, părinte, un atît de frumos proiect trebuie pus neapărat în aplicare !

— Păi atunci, încheie preotul conducîndu-l pîna în stradă, de vreme ce ideea vi se pare bună, vorbiți-le despre ea prietenilor dumneavoastră. Am să-l văd pe domnul Delangre și am să-i vorbesc și eu... Duminecă, după slujbă, ne-am putea întruni la catedrală, ca să luăm o hotărîre.

Duminecă, domnul Maffre îl aduse pe domnul Rastoil. Îi găsiră pe abatele Faujas și pe domnul Delangre într-o încăpere de lîngă sacristie. Domnii aceia se arătau cît se poate de entuziasmați. Fu hotărîtă, în principiu, crearea unui cerc pentru tineret : doar că se ciondăniră o vreme asupra numelui pe care să-l poarte cercul. Domnul Maffre ținea cu tot dinadinsul să fie numit cercul lui Isus.

— Nici gînd, exclamă în cele din urmă preotul, pierzîndu-și răbdarea : n-o să vină nimeni, lumea o să-și bată joc de puținii lui aderenți. Înțelegeți, așadar, că nu e vorba să amestecăm religia în toată treaba asta : dimpotrivă, contez cu hotărîre pe faptul că religia trebuie lăsată la usă. Ceea ce vrem e ca tineretul să se distreze în mod onest, să-l cîștigăm la cauza noastră, și nimic altceva.

Judecătorul de pace se uită la președinte cu un aer atît de uimit și de îngrijorat, încît domnul Delangre trebui să-și plece capul ca să-și ascundă un zîmbet. Il trase pe abate pe ascuns de sutană. Acesta se calmă și continuă ceva mai blînd :

— Socot că nu vă îndoiiți de mine, domnilor. Lăsați-mi mie, rogu-vă, îndrumarea acestei trebi. Propun să alegem

un nume foarte simplu, de pildă, acesta : Cercul tineretului, care spune exact ceea ce trebuie să spună.

Domnii Rastoil și Maffre se înclinară, cu toate că denumirea li se părea oarecum ștearsă. Vorbiră atunci să-l numească pe preot președinte al unui comitet provizoriu.

— Cred, șopti domnul Delangre, aruncînd o privire spre abatele Faujas, că lucrul acesta nu intră în vederile părintelui.

— Firește că refuz, spuse abatele înălțînd ușor din umeri; sutana mea i-ar speria pe timizi, pe căldicei. Nu i-am avea decît pe tinerii pioși, și nu pentru aceștia deschidem cercul. Ceea ce dorim e să-i atragem la noi pe rătăciți ; într-un cuvînt, să facem discipoli, nu-i așa ?

— Firește, răspunse președintele.

— Ei bine, e preferabil să rămînem în umbră, mai cu seamă eu. Iată ce vă propun. Fiul dumneavoastră, domnule Rastoil, și al dumneavoastră, domnule Delangre, vor lua ei singuri inițiativa. Ei vor fi avut ideea cercului. Trimiteți-i la mine, mă voi consfătuî cu ei ori de cîte ori va fi nevoie. Am în vedere un anumit local ; cu un proiect de statut gata întocmit... Cît despre cei doi fii ai dumneavoastră, domnule Maffre, vor figura înscriși, cît se poate de firesc, în fruntea listei aderenților.

Președintele păru flatat de rolul destinat fiului lui. Și conveniră ca lucrurile să meargă astfel, în ciuda rezistenței judecătorului de pace, care sperase să se umple întrucîtva de glorie de pe urma fondării cercului. Chiar de-a doua zi, Séverin Rastoil și Lucien Delangre luară legătura cu abatele Faujas. Séverin era un tînăr de douăzeci și cinci de ani, înalt, cu craniul diform, cu minte îngustă, care tocmai fusese numit avocat mulțumită poziției tatălui său ; acesta visa cu teamă să facă din el un substitut, nesperînd

ca vreodată să-și poată face o clientelă. Lucien, dimpotrivă, scund, cu privirea vioaie, șiret, pleda cu aplombul unui avocat hârșit, cu toate că era mai mic cu un an ; *La Gazette de Plassans* vorbea despre el ca despre o viitoare lumină a baroului. Mai cu seamă acestuia din urmă abatele îi dădu instrucțiunile cele mai amănunțite ; fiul președintelui era cu alergătura, plesnea de importanță. În trei săptămîni, Cercul tineretului fu înființat și instalat.

Existau pe atunci, sub biserica călugărilor franciscani, la capătul bulevardului Sauvaire, niște cuhnii mari și un fost refectoriu al mănăstirii, ce nu mai slujeau la nimic. Acesta era localul pe care abatele Faujas îl avea în vedere. Clerul parohiei îl cedă bucuros. Într-o bună dimineață, pe cînd comitetul provizoriu al Cercului tineretului pusese lucrătorii la treabă în acel soi de pivnițe, burghezii din Plassans rămaseră uluiți, constatînd că se instala o cafenea sub biserică. Și chiar din ziua a cincea, îndoiala nu mai fu cu putință. Era într-adevăr vorba de-o cafenea. Au fost aduse canapele, măsuțe de marmură, scaune, două biliarde, trei lăzi cu veselă și sticlărie. În zid fu practică o ușă, la extremitatea clădirii, cît mai departe cu putință de portalul franciscanilor ; niște perdele grele, roșii, perdele de restaurant, atîrnau în spatele ușii cu geam, pe care trebuia s-o deschizi după ce coborai cinci trepte de piatră. Pătrundeai mai întîi într-o sală mare ; apoi, la dreapta, dădeai într-o sală mai mică și într-un salon de lectură ; în sfîrșit, într-o încăpere pătrată, în fund, fuseseră așezate cele două biliarde. Se aflau drept sub altarul principal.

— Ah, pușorilor, le zise într-o zi Guillaume Porquier celor doi frați Maffre, întîlnindu-i pe bulevard, acum o să vi se facă o liturghie între două partide de bezigă.

Ambroise și Alphonse îl implorară să nu le mai vorbească ziua-n amiaza mare, deoarece tatăl lor îi amenințase

că îi angajează în marină dacă n-o rup cu el. Adevărul e că după ce uimirea trecu, Cercul tineretului se bucură de un mare succes. Monseniorul Rousselot primise să fie președinte onorific : chiar și veni într-o seară, întovărașit de secretarul lui, abatele Surin : băură fiecare câte un pahar cu sirop de coacăze, în salonul cel mic : iar paharul din care băuse monseniorul fu păstrat cu respect pe o tăblie. Și astăzi se mai povestește la Plassans cu emoție despre întâmplarea aceasta. Faptul îi hotărî pe toți tinerii de familie bună să adere la Cerc. Era de foarte prost gust să nu faci parte din Cercul tineretului.

În acest timp, Guillaume Porquier da tîrcoale primprejur, cu rînjete de tînăr lup ce visează să pătrundă în stîină. Frații Maffre, în ciuda spaimei cumplite ce le-o inspira tatăl lor, îl adorau pe băiatul acela înalt și nerușinat care le povestea anecdote picante de la Paris și-i lua prin împrejurimi, la partide de plăcere. Încît îi dădură întîlnire în fiecare sîmbătă, la ora nouă, pe o bancă din parc. Fugeau de la Cerc, sporovăiau pînă la ora unsprezece, ascunși în umbra întunecoasă a platanilor. Guillaume revenea cu insistență la serile pe care cei doi le petreceau sub biserica franciscană.

— Voi, ăștia, încă sînteți niște îngerași nevinovați, le spunea el, de vă lăsați duși de vîrfurile nasului... Nu-i așa că paracliserul vă omeneste cu pahare de apă îndulcită, ca și cum v-ar împărtăși ?

— Ba nu, te asigur că te înșeli, susținea Ambroise. Te-ai crede de-adevărat într-una din cafenelele de pe Bulevard, la Cafeneaua Franței sau la Cafeneaua călătorilor. Se bea bere, punct, vin de madera, în sfîrșit tot ce-ți pofteste inima și tot ce se bea și-n altă parte.

Guillaume continua să rînjească

— N-are a face, șoptea el ; eu unul n-aș bea pentru nimic în lume din porcăriile astea ale lor ; prea m-aș teme că mi-au pus înăuntru vreun leac care să mă facă să mă duc la spovedanie. Pun prinsoare că vă jucați consumația pe-o „friptă“, ori pe-o „zboară pasărea“ ?

Frații Mafre râdeau de se prăpădeau de glumele astea. Dar îl contraziceau, spunându-i că pînă și jocul de cărți era îngăduit. Ceea ce nu aducea deloc a biserică. Și se simțeau foarte bine, canapelele erau moi, și oglinzi peste tot.

— Ei lasă, protesta Guillaume, n-o să mă faceți voi să cred că nu se aude orga, seara, cînd e vreo ceremonie la franciscani... Aș înghiți strîmb numai la gîndul că deasupra mea are loc un botez, o cununie ori vreo înmormîntare.

— Asta cam așa e, spunea Alphonse : mai deunăzi, în timp ce jucam o partidă de biliard cu Séverin, în timpul zilei, am auzit cît se poate de limpede că se făcea slujba de înmormîntare pentru cineva. Era pentru fetița măcelarului, cel din colțul străzii Banne... Séverin ăsta e prost ca o cizmă ; credea că mă sperie și-mi tot zicea că alaiul de înmormîntare o să-mi cadă în cap.

— Păi vezi ! Halal Cere, n-am ce zice ! exclama Guillaume. N-aș călca pe-acolo pentru tot aurul din lume. E ca și cum ți-ai lua cafeaua într-o sacristie.

Guillaume se simțea foarte jignit că nu face parte din Cercul tineretului. Tatăl lui îi interzisese să se prezinte, temîndu-se că nu va fi admis. Dar ciuda ce-o simțea deveni prea puternică : făcu o cerere, fără să spună nimănui. Ceea ce stîrni o dandana în regulă. Comisia însărcinată să se pronunțe asupra celor admiși număra pe-atunci în rîndurile ei și pe frații Maffre. Lucien Delangre era președinte iar Séverin Rastoil secretar. Toți tinerii aceștia se aflau într-o încurcătură nemaipomenită. Deși nu îndrăzneau să

sprijine cererea, nu voiau să se pună rău cu doctorul Porquier, omul acela atît de demn, de corect îmbrăcat, care se bucura de încrederea deplină a doamnelor din înalta societate. Ambroise și Alphonse îl implorară pe Guillaume să nu împigă lucrurile mai departe, dîndu-i de înțeles că nu are nici o șansă.

— Lăsați ! le răspunse el ; sînteți niște lași amîndoi... Ori vă închipuiți că țin cu tot dinadinsul să intru în confreria voastră ? Am glumit doar. Verau să văd dacă aveți curajul să votați împotriva mea... O să mă stric de rîs în ziua cînd fățarnicii ăia o să-mi închidă ușa în nas. Cît despre voi, pușorilor, n-aveți decît să vă duceți să vă distrați unde vreți : n-am să mai schimb o vorbă cu voi cîte zile-oi avea.

Frații Maffre, uluiți, îl implorară pe Lucien Delangre să aranjeze lucrurile în așa fel, încît să evite un scandal. Lucien supuse dificultatea sfetnicului lui obișnuit, abatele Faujas, pentru care începuse să nutrească o admirație de discipol. Abatele venea în fiecare după-amiază, de la cinci la șase, la Cercul tineretului. Străbătea sala cea mare cu un aer binevoitor, salutînd, oprindu-se uneori lîngă vreo masă, ca să discute cinci minute cu un grup de tineri. Nici-odată nu primea să bea nimic, nici măcar un pahar de apă. Apoi intra în sala de lectură, se așeza la masa cea mare, acoperită cu pîslă verde, citea atent toate ziarele care veneau la Cerc. fițuicile legitimiste de la Paris și din departamentele vecine. Uneori făcea o însemnare rapidă pe un carnețel. După care se retrăgea discret, zîmbindu-le din nou obișnuiților, dînd mîna cu ei. Într-anumite zile, rămînea totuși mai mult, interesat de-o partidă de șah, și vorbea vesel de orice fel de lucru. Tinerii, care țineau mult la el, spuneau :

— Cînd vorbește, nici n-ai spune că-i preot !

Cînd fiul primarului îi spuse despre încurcătura în care cererea lui Guillaume punea comisia, abatele Faujas făgădui să intervină. Într-adevăr, a doua zi îl văzu pe doctorul Porquier, căruia îi povesti întîmplarea. Doctorul fu zdrobit. Băiatul lui voia așadar să-l ucidă cu zile, necăjindu-l și necinstind părul lui alb. Ce mai era de făcut acum? Chiar dacă cererea ar fi fost retrasă, rușinea tot rușine rămînea. Preotul îl sfătui să-l surghiunească pe Guillaume vreo două-trei luni, la una din proprietățile pe care doctorul le-a avea la cîteva leghe de Plassans ; el lua asupra-i restul. Deznodămîntul fu cît se poate de simplu. De cum plecă Guillaume, comisia puse cererea deoparte, zicînd că nu era nici un zor și că va hotărî la o dată ulterioară.

Doctorul Porquier află despre soluția asta de la Lucien Delangre, într-o după-amiază, pe cînd era în grădina sub-prefecturii. Dădu fuga la terasă. Era ora cînd abatele Faujas își citea rugăciunile ; se afla acolo, sub bolta de viță a familiei Mouret.

— A, părinte, cît vă mulțumesc ! spuse doctorul aplecîndu-se. Aș fi fericit să vă pot strînge mîna.

— E cam prea sus, răspunse preotul, uitîndu-se la zid cu un zîmbet.

Dar doctorul Porquier era un om plin de efuziune pe care obstacolele nu-l descurajau.

— Așteptați ! exclamă. Dacă îngăduiți, părinte, am să dau ocol.

Și dispăru. Abatele, continuînd să zîmbească, se îndreptă încet spre portița ce dădea în fundătura Chevillottes. Doctorul începuse să bată în lemn cu ușoare ciocănituri discrete.

— Portița asta a fost țintuită, șopti preotul. Unul din cuie s-a rupt... Dacă aș avea o unealtă, n-ar fi greu să-l scot pe celălalt.

Se uită în jurul lui și zări un hîrleț. Și-atunci, cu o sforțare ușoară, deschise porțița, căreia mai întîi îi trăsese zăvoarele. Apoi ieși în fundătura Chevillottes, unde doctorul Porquier îl copleși cu vorbe de mulțumire. Și cum se plimbau așa, de-a lungul fundăturii, domnul Maffre, care tocmai se afla și el în grădina domnului Rastoil, deschise la rîndu-i porțița ascunsă îndărătul cascadei. Și domniile rîseră mult că se află astfel toți trei în ulicioara aceea pustie.

Rămaseră acolo o vreme. Cînd își luară rămas bun de la abate, judecătorul de pace și doctorul lungiră gîtul spre grădina familiei Mouret, privind curios în jurul lor.

În timpul ăsta, Mouret, care punca araci la roșii, îi zări, ridicîndu-și privirea. Rămase mut de mirare.

— Asta-i bună ! îmi intră și în casă acum, șopti el. Nu mai lipsește decît ca popa să aducă aici cele două cete !

XIII

Serge avea pe-atunci nouăsprezece ani. Ocupa o cămăruță la etajul doi, în fața odăii preotului, unde stătea aproape zăvorît, citînd mult.

— O să fii nevoit să-ți arunci bucoavnele în foc ! îi spunea Mouret mînios. Ai să vezi că pînă la urmă o să cazî la pat.

Într-adevăr, băiatul avea o fire atît de plăpîndă, încît la cea mai mică imprudență, vădea indispoziții de fată, dureri ce-l făceau să stea la el în odăiță timp de două-trei zile. Rose nu-l mai scotea atunci din ceaiuri, iar cînd Mouret urca să-l scuture un pic cum spunea el, dacă bucătăreasa se afla acolo, își dădea stăpînul afară, zicînd :

— Lăsați-l în pace, mititelul de el ! vedeți doar bine că-l ucideți cu brutalitățile dumneavoastră... Ce mai, nu

vă seamănă deloc, e leit maică-sa. Nu-i înțelegeți defel, nici pe unul nici pe celălalt.

Serge zîmbea. Tatăl, văzîndu-l atît de delicat, șovăia, de cînd terminase colegiul, să-l trimită să facă dreptul, la Paris. Nici nu voia s-audă de-o facultate din provincie ; după părerea lui, Parisul era necesar unui băiat care voia s-ajungă departe. Își punca mari ambiții în băiatul lui, spunînd că alții, cît se poate de nerozi — verii lui, Rougon, de pildă, — făcuseră o carieră frumoasă. De fiecare dată cînd băiatul i se părea înzdrăvenit, fixa plecarea pentru primele zile ale lunii următoare : pe urmă, valiza nu era niciodată gata, băiatul tușea un pic, încît călătoria se amîna din nou.

Marthe, cu blîndetea ei indiferentă, se mulțumea să șoptească de fiecare dată :

— Nici măcar n-a împlinit douăzeci de ani. Nu-i deloc prudent să trimiți un copil atît de mic la Paris... Și-apoi, nu-și pierde timpul nici aici. Chiar și tu socoți că muncește prea mult.

Serge își întovărășea mama la liturghie. Se simțea atras de religie, era cît se poate de gingaș și de grav. Și cum doctorul Porquier îi recomandase multă mișcare în aer liber, căpătase o adevărată pasiune pentru botanică, făcînd excursii și petrecîndu-și apoi după-amiezele ca să pună plantele culese la presat, să le lipească, să le clasaze, să le eticheteze. Așa se întimpla ca abatele Faujas să devină marele lui prieten. Abatele ierborizase și el pe vremuri : îi dădea anumite sfaturi practice pentru care băiatul îi fu cît se poate de recunoscător. Își împrumutara anumite cărți, se duseră într-o zi împreună în căutarea unei plante despre care preotul susținea că trebuie să crească în ținut. Cînd Serge era bolnav, primea în fiecă dimineață vizita vecinului său care-i vorbea îndelung la căpătîiul patului. În celelalte zile, cînd se simțea în formă, se ducea să bată la ușa abatelui Faujas, de cum îl au-

zea umblînd la el în odaie. Nu erau despărţiţi decît prin coridorul cel îngust, aproape că locuia fiecare la celălalt.

Deseori Mouret îşi ieşea din fire, în ciuda liniştii de nezdruincinat a Marthei şi a privirii iritate a Rosei.

— Ce poate face acolo, sus, ştrengarul ăsta ? mormăia el. Trec zile întregi şi nici măcar nu-l zăresc. Nu mai iese de la preot din cameră ; veşnic şuşotesc prin unghere... Întîi de toate, o să plece la Paris. E sănătos tun ! Toate bolile astea sînt o păcăleală, ca să fie alintat. Degeaba vă holbaţi la mine amîndouă ; nu vreau ca preotul să facă din el un făţarnic !

Şi-atunci îşi pîndi fiul. Cînd îşi închipuia că e la preot, îl chema cu asprime.

— Aş prefera să se ducă la dame ! strigă într-o bună zi, exasperat.

— Vai, domnule, spuse Rose, e îngrozit... să ai asemenea idei !

— Da, la dame ! Şi am să-l duc chiar eu, dacă mă scoateţi din sărite cu popimea voastră !

Fireşte, Serge făcea parte din Cercul tineretului. Îl frecventa puţin de altfel, preferînd singurătatea. De n-ar fi fost prezenţa abatelui Faujas, cu care se întâlnea uneori, fără îndoială că nici n-ar fi călcat pe-acolo. Abatele, în sala de lectură, îl învăţă să joace şah. Mouret, care află că „micuţul“ se întâlnea cu preotul pînă şi la cafenea, jură să-l ducă la gară chiar în luna următoare. Valiza era făcută, şi încă serios de astă-dată, cînd Serge, care voise să-şi petreacă o ultimă dimineaţă în mijlocul naturii, se întoarse ud pînă la piele de-o aversă. Trebui să stea la pat, dinţii îi clănţăneau de friguri. Vreme de trei săptămîni se află între viaţă şi moarte. Convalescenţa dură două luni încheiate. În primele zile mai cu seamă era

atit de slăbit, încît stătea cu capul sprijinit în perne, cu mîinile întinse de-a lungul așternutului, asemenea unei figuri de ceară.

— E vina dumneavoastră, domnule ! îi striga bucătăreasa lui Mouret. Dacă copilul moare, îl veți avea pe conștiință !

Cît timp băiatul fu în pericol, Mouret, mohorît, cu ochii roșii de lacrimi, bîntuia tăcut prin casă. Rareori urca, bătea pasul pe sală, așteptîndu-l pe doctor să iasă. Cînd știu că Serge e salvat, se strecură la el în cameră, oferindu-și serviciile. Dar Rose îl dădu afară. Nu aveau nevoie de el : copilul nu era încă destul de întremat ca să-i suporte brutalitățile ; ar face mai bine să-și vadă de treburile lui, decît să încurce așa, locul. Atunci Mouret rămase de unul singur la parter, încă și mai trist, încă și mai lipsit de ocupație ; n-avea chef de nimic, după cum spunea. Cînd trecea pe sală, auzea deseori, la etajul doi, vocea abatelui Faujas, care-și petrecea după-amieze întregi la căpătîiul convalescentului.

— Cum se simte astăzi, părinte ? îl întreba Mouret timid pe preot, cînd acesta cobora în grădină.

— Destul de bine : va trece mult pînă să se însănătoșească, are nevoie să fie menajat așa cum se cuvine.

Și-și citea liniștit cartea de rugăciuni, în timp ce tatăl, cu foarfeca de grădină în mînă, îl urmărea prin alei, încercînd să înnoade o conversație, ca să capete vești mai amănunțite despre „micuț”. Cînd convalescența înainta, observă că preotul nu mai iese deloc din camera lui Serge. Urcînd de mai multe ori atunci cînd femeile nu se aflau acolo, îl găsisese totdeauna așezat lîngă băiat și discutînd blînd cu el, făcîndu-i mici servicii, ca îndulcirea ceaiului, potrivitul așternutului, sau îi dădea obiectele pe care le voia. Iar toată casa era plină de murmure șoptite, de cu-

vinte schimbate cu glas scăzut între Marthe și Rose, o reculegere aparte ce transforma etajul al doilea într-un colț de mănăstire. Mouret simțea ca o adiere de tămâie în casa lui ; i se părea uneori, după șopotul glasurilor, că acolo sus se oficia liturghia.

„Ce-o fi făcînd oare ? se gîndea el. Micuțul e salvat, doar ; că nu i-or da sfînta împărtășanie ? !”

Serge însuși îl îngrijora. Semăna cu o fată, în oghealurile lui albe. Ochii i se măriseră : zîmbetul îi devenise un extaz blînd al buzelor, pe care-l păstra pînă și în timpul suferințelor celor mai crîncene. Mouret nu mai îndrăznea să pomenească de Paris, într-atît dragul lui bolnav i se părea de feminin și de pudic.

Într-o după-amiază urcase pe tăcute, înăbușindu-și pașii. Prin ușa întredeschisă, îl zări pe Serge stînd la soare, într-un fotoliu. Băiatul plîngea, cu ochii la cer, în timp ce Marthe, stînd în fața lui, plîngea și ea. Se întoarseră amîndoi la zgomotul ușii, fără a-și șterge lacrimile. Și, pe dată, cu vocea lui slăbită de convalescent, Serge spuse :

— Tată, vreau să-ți cer o favoare. Mama susține că o să te superi, că o să-mi refuzi o încuviințare ce m-ar umple de bucurie... Aș vrea să intru la seminar.

Își împreunase mîinile, într-un gest de devoțiune înfrigurată.

— Tu ! Tu ? șopti Mouret.

Și se uită la Marthe, care-și întoarse privirea. Nu mai spuse nimic, se duse la fereastră, se întoarse și se așcă la picioarele patului, automat, ca și cum i-ar fi trăs cineva una în cap.

— Tată, continuă Serge după o bucată bună de vreme, l-am văzut pe Dumnezeu cînd am fost în pragul morții ;

am jurat să-i aparțin. Te încredințez că toată bucuria mea stă într-asta. Crede-mă, nu fi mîhnit.

Mouret, cu fața pămîntie, cu privirea plecată, continua să nu rostească un cuvînt. Făcu un gest de supremă descurajare, șoptind :

— Dacă aș avea un dram de curaj, mi-aș pune două cămăși într-o boccea și mi-aș lua lumea-n cap.

Apoi se ridică, se duse să bată darabana cu vîful degetelor în fereastră. Și cum Serge se pregătea să-l implore din nou, spuse numai atît :

— Nu, nu : ne-am înțeles. Fă-le preot, dragă băiete !

Și ieși. A doua zi, fără a înștiința pe nimeni, plecă la Marsilia, unde stătu o săptămîină alături de Octave. Dar se întoarse îngrijorat, îmbătrînit. Octave îi dăruia prea puțină mîngîiere. Îl găsisese făcîndu-și de cap, plin de datorii, ascunzîndu-și metresele în dulapuri : dar nu destăinui nimic despre toate astea. Deveni cu totul sedentar, nemaîdînd nici o lovitură în afaceri, acele cumpărări ale recoltei încă neculese, de care era atît de mîndru pe vremuri. Rose observă că tăcea aproape tot timpul, că evita să-l salute pînă și pe abatele Faujas.

— Știți că nu sinteți deloc cuviincios ? îi zise într-o bună zi cu îndrăzneală : domnul părinte a trecut adineauri și i-ați întors spatele... Dacă din cauza copilului faceți asta, n-aveți dreptate. Domnul părinte nu voia să intre la seminar : l-a dăscălit destul în legătură cu asta ; l-am auzit... Da ! Veselă a mai ajuns casa acum ; nu mai vorbiți deloc, nici măcar cu doamna : cînd vă așezați la masă, parcă ar fi o înmormîntare... Eu una încep să mă cam satur, domnule !

Mouret pleca din odaie, dar bucătăreasa se ținea scîi după el în grădină.

— N-ar trebui să fiți fericit, că-l vedeți pe copil pus pe picicare ? Ieri a mâncat un colțet, îngerașul de el, și încă cî ce poftă... Vă e tot una, nu-i așa ? Voi ați să faceți din el un păgîn, după chipul și asemănarea dumneavoastră... Ei da, prea aveți nevoie de rugăciuni ; bunul Dumnezeu s-a îndurat de mîntuirea dumneavoastră a tuturor. Să fiu în locul dumneavoastră, aș plînge de bucurie, la gîndul că bietul îngeraș o să se roage pentru mine ! Dar dumneavoastră sînteți de piatră, domnule... Și cît de bine o să-i șadă, drăguțul de el, în sutană !

Atunci, Mouret urca la primul etaj. Acolo se închidea într-o cameră pe care-o numea biroul lui, o încăpere mare și goală, mobilată doar cu o masă și două scaune. Încăperca asta deveni refugiul lui, în orele cînd bucătăreasa îl hăitua. Cînd se plictisea acolo, cobora în grădină, pe care acum o cultiva cu o grijă sperită. Marthe nu părea a-și da seama de proasta dispoziție a soțului ei ; Mouret rămînea uneori cîte o săptămînă întreagă tăcut, fără ca ea să se îngrijoreze ori să se supere. Se desprindea pe zi ce trece de cele ce-o înconjurau ; crezu chiar, într-atît de liniștită i se părea casa, cînd nu mai auzi în fiecare clipă vocea certăreață a lui Mouret, că acestuia îi venise mintea la cap, că-și găsisese și el un ungher al lui de fericire. Și asta o liniști, îndreptățind-o să se cufunde și mai mult în visul ei. Cînd se uita la ea, cu ochii tulburi, nemai-recunoscînd-o, Marthe îi zîmbea și nu vedea lacrimile ce-i umflau pleoapele.

În ziua cînd Serge, vindecat de-a binelea, intră la seminar, Mouret rămase singur acasă cu Désirée. Acum, o păzea deseori. Copila aceea mare, care avea aproape șaisprezece ani, ar fi putut cădea în bazin, sau să dea foc la casă, jucîndu-se cu chibriturile, ca o fetiță de șase ani. Cînd Marthe se întoarse, găsi ușile deschise, camerele

goale. Casa i se păru de-a dreptul pustie. Coborî pe terasă și-i zări, în fundul unei alei, pe soțul ei și pe fată. Mouret sta așezat pe jos, pe nisip ; umplea cu gravitate, cu o lopătică de lemn, un căruț pe care Désirée îl trăgea de-o sfoară.

— Di ! di ! striga cōpila.

— Dar așteaptă, spunea tatăl, răbdător ; încă nu-i plin... De vreme ce vrei să faci pe calul, trebuie să aștepți să fie plin.

Atunci Désirée bătu din picioare, făcînd pe calul ce și-a pierdut răbdarea ; dar, neputînd sta locului, porni rîzînd în hohote. Căruțul sărea, se golea. După ce dădu ocol grădinii, se întoarse, strigînd :

— Umple-l, mai umple-l o dată !

Mouret îl umplu iarăși cu lopătica. Marthe rămăsese pe terasă, privind, mișcată, simțindu-se prost ; ușile acelea deschise, omul acela care se juca cu copilul în fundul grădinii în timp ce casa era goală o întristau, fără a-și da limpede seama ce se petrece în ea. Urcă să se dezbrace, cînd o auzi pe Rose, care se întorsese și ea, spunînd de pe peron :

— Doamne sfinte ! că prost mai e domnul !

După cum spuneau prietenii lui de pe bulevardul Sauvaire, mici rentieri alături de care făcea zilnic cîte-o mică plimbare, Mouret „era atins“. Părul îi încărunțise în cîteva luni, umbletul îi era șovăielnic, nu mai era cumplitul zeflemist de care se temea tot orașul. Lumea crezu într-o vreme că se apucase de speculații nesigure și că suporta consecințele vreunei mari pierderi de bani.

Doamna Paloque, sprijinită-n coate la fereastra de la sufragerie, ce dădea în strada Balande, spunea chiar „că

nu-i a bună cu el", de fiecare dată cînd îl vedea ieşind. Iar dacă abatele Faujas traversa strada cîteva minute mai tîrziu, îi făcea plăcere să exclame, mai ales dacă avea şi invitaţi :

— Ia te uită la părintele ; da' ştiu că se îngraşă !... De cumva mănîncă din acelaşi blid cu domnul Mouret, ai zice că nu-i lasă decît oasele !

Şi rîdea, iar ceilalţi rîdeau împreună cu ea. Abatele Faujas, într-adevăr, arăta din zi în zi mai minunat, veşnic cu mănuşi negre, cu sutana lucitoare. Avea un zîmbet aparte, un strînsel ironic al buzelor, cînd doamna de Condamin îi făcea complimente pentru cît de bine arată. Căci doamnelor din lumea bună le cra pe plac bine îmbrăcat şi confortabil, pe cînd el trebuie să fi visat la o luptă aprigă, cu braţele dezgolate, fără să se sinchisească de ٲoale. Dar, ori de cîte ori se neglija, fie şi cel mai mărunţ reproş al bătrînei doamne Rougon îl scotea din delăsare : zîmbea, se ducea şi-şi cumpăra ciorapi de mătase, vreo pălărie, o cingătoare nouă. Uza multe haine, deoarece trupul lui mare rupea repede orice îmbrăcămintă.

De cînd luase fiinţă aşezămîntul Fecioarei, toate femeile erau de partea lui ; îl apărau împotriva poveştilor urîte ce tot mai circulau pe seama lui, fără să li se poată dibui cu limpezime sursa. Îl găseau cam aspru uneori : dar brutalitatea asta nu le displăcea, mai cu seamă în confesional, unde voiau să simtă mîna aceea de fier abătîndu-se peste grumazul lor.

— Draga mea, îi spuse într-o zi doamna de Condamin Marthei, ieri m-a certat... Cred că m-ar fi bătut de n-am fi fost despărţiţi de peretele de scinduri... Ah, nu-i întotdeauna comod !

Și rîse ușor, simțind încă plăcerea acelei certii cu duhovnicul ei. Trebuie spus că doamnei de Condamin i se părea că Marthe se îngălbeneste, cînd ea îi făcea anumite confidențe despre felul în care abatele Faujas spovedea : îi ghicea gelozia și simțea o plăcere răutăcioasă s-o chinuie, înmulțind amănunțele intime.

După ce puse pe picioare Cercul tineretului, abatele Faujas se imblînzi ; fu ca o nouă încarnare a sa. Sub strădania voinței, firea lui severă se îndoia ca ceara moale. Lăsa să se vorbească despre contribuția ce-o avusese la deschiderea cercului, se împrietenii cu toți tinerii din oraș, se supraveghe mai mult, știind că liceenilor chiulangii nu le e pe plac dojana aspră, ca femeilor. Fu cît pe ce să se certe cu fiul președintelui Rastoil, pe care-l amenință că o să-l tragă de urechi în legătură cu o discuție în contradictoriu privind regulamentul intern al cercului ; dar, cu o uimitoare putere de stăpînire, îi întinse mîna aproape numaidecît, umilindu-se, cîștigîndu-i pe cei de față de partea lui prin bunăvoința cu care-și ceru scuze „de la prostănacul acela mare de Séverin“, cum i se spunea.

Dacă abatele le cucerise pe femei și pe copii, rămînea în relații de simplă politețe cu tații și soții. Personajele grave continuau să nu aibă încredere în el, văzîndu-l stînd deoparte de orice grupare politică. La subprefectură, domnul Péquer des Saulaies discuta acest lucru cu aprindere ; în timp ce domnul Delangre, fără a-l apăra într-un fel categoric, spunea cu zîmbete pline de subînțeles că trebuiau să aștepte înainte de a-l judeca. În casa domnului Rastoil, abatele ajunsese să semene zizania în familie. Séverin și mama lui îl obosiseră pe președinte tot elogiindu-l pe preot.

— Bine ! bine ! are toate calitățile pe care le poștiți. striga nefericitul. Ne-am înțeles, numai lăsați-mă în pace.

I-am transmis invitația la cină ; n-a venit. Doar nu m-oi duce eu să-l trag de mîneacă și să-l aduc.

— Dar, dragul meu, spunea doamna Rastoil, cînd te întîlnești cu el, abia dacă-l saluți. Asta trebuie să-l fi jignit.

— Fără îndoială, adăuga Séverin ; își dă el bine seama că nu te porți așa cum s-ar cuveni.

Domnul Rastoil înălța din umeri. Cînd domnul de Bourdeu se afla acolo, îl învinuiau amîndoi pe abate că înclină spre subprefectură. Doamna Rastoil făcea observația că nici măcar nu călcase pe-acolo.

— Firește, răspundea președintele, nu-l învinuiesc că e bonapartist... Zic că înclină, asta-i tot. A avut de-a face cu domnul Delangre.

— Asta-i acum ! păi și dumneata ai avut de-a face cu primarul ! Sînt împrejurări în care n-ai încotro... Spune mai curînd că nu-l poți suferi pe abatele Faujas, așa ar fi mai drept.

Și toată lumea sta bosumflată în casa Rastoil zile întregi. Abatele Fenil nu mai dădea pe-acolo decît rareori, zicînd că e ținut în casă din cauza gutei. De altfel, silit în două rînduri să se pronunțe asupra parohului de la Saint-Saturnin, îi adusesese elogii în cîteva cuvinte. Abatele Surin și abatele Bourrette, la fel și domnul Maffre, erau totdeauna de-aceeași părere cu stăpîna casei. Opoziția venea așadar numai din partea președintelui, susținut de către domnul de Bourdeu, amîndoi declarînd cu gravitate că nu-și pot compromite situația politică tratîndu-l amabil pe un om care-și ascunde opiniile.

Din amuzament, lui Séverin îi veni atunci ideea să se ducă să bată în portița din fundătura Chevillottes, cînd voia să-i spună ceva preotului. Puțin cîte puțin, fundă-

tura ajunse un teren neutru. Doctorul Perquier, care recuisesse primul la această cale, fiul domnului Delangre, judecătorul de pace, fără să-și dea seama, veniră și ei tot aici să discute cu abatele Faujas. Uneori, câte o după-amiază întreagă, porțile celor două grădini, precum și poarta cea mare, de căruțe, de la subprefectură, rămîneau larg deschise. Abatele se afla acolo, în adîncul acelei ulițe fără ieșire, sprijinit de zid, zîmbind, strîngînd mîna persoanelor din cele două societăți care binevoiau să vină să-l salute. Dar domnul Péqueur des Saulaies se prefăcea că nu vrea să calce în afara grădinii subprefecturii ; domnii Rastoil și Bourdeu se înversunau și ei să nu se arate în fundătură, rămînînd așezați pe scaune, în fața cascadei. Rareori mica curte a preotului năvălea sub bolta familiei Mouret. Cînd și cînd numai, un gît se lungea, arunca o privire, dispărea.

De altfel, abatele Faujas nu se jena cîtuși de puțin : nu mai supraveghea cu îngrijorare decît fereastră soților Trouche, unde la orice oră luceau ochii Olympiei. Cei doi Trouche stăteau acolo la pîndă, îndărătul perdelelor roșii, îmboldiți de un chef turbat să coboare și ei, să guste fructele, să stea la taifas cu lumea bună. Ridicau zgomotos storurile, se sprijineau în coate o clipă, apoi dispăreau furioși, sub privirile de îmblinzitor ale preotului : pe urmă se apropiau pe furiș și-și lipeau fețele gălbejite de un colț de geam, spionîndu-i fiecare mișcare, chinuți să-l vadă bucurîndu-se în voie de paradisul acela de la care pe ei îi oprea.

— Ce prostie ! îi zise într-o zi Olympe soțului ei : dacă ar putea, ne-ar virî într-un dulap, ca să se bucure numai el de toate... Hai să coborîm, dacă vrei. Om vedea ce-o să zică.

Trouche tocmai se întorsese de la slujbă. Își schimbă gulerul tare, își șterse pantofii de praf, ca să fie cât se poate de bine. Olympe își puse o rochie de culoare deschisă. Pe urmă coborîră curajos în grădină, mergînd cu pași mici de-a lungul tufelor de merișor, oprindu-se în fața florilor. Abatele Faujas tocmai stătea cu spatele, vorbind cu domnul Maffre, pe pragul porțiței ce da în fundătură. Cînd auzi nisipul scrișnind, soții Trouche se și aflau în spatele lui, sub boltă. Se întoarse și se opri brusc în mijlocul unei fraze, uluit să-i vadă acolo. Domnul Maffre, care nu-i cunoștea, îi privea curios.

— Frumoasă vreme, nu-i așa, domnilor ? spuse Olympe, care pălise văzînd privirea ce i-o aruncase frațele ei.

Abatele, brusc, îl trase pe judecătorul de pace în ulicioară, unde scăpă de el.

— E furios, șopti Olympe. Atîta pagubă ! Trebuie să rămînem. Dacă urcăm, o să-și închipuie că ne e teamă... M-am săturat ! Ai să vezi cum o să-l iau.

Și-i spuse lui Trouche să stea pe unul din scaunele aduse de Rose, cîteva clipe mai înainte. Cînd abatele se întoarse, îi zări stînd liniștiți. Trase zăvoarele de la porțiță, aruncă o privire ca să se încredințeze că frunzele îi ascund îndestul ; apoi, apropiindu-se, spuse cu glas înăbușit :

— Ați uitat cum ne-am înțeles ? mi-ați făgăduit să stați la voi în odaie.

— E prea cald acolo, răspunse Olympe. Doar nu facem o crimă, dacă venim și noi aici, la aer curat.

Preotul era cât pe ce să-și iasă din fire ; dar sora lui, palidă de efortul ce-l făcea ca să i se împotrivească, adăugă pe un ton ciudat :

— Nu striga ; e lume alături, ai putea să-ți faci rău.

Și soții Trouche rîseră ușor. Abatele îi privi, își luă capul în mîini cu un gest tăcut și cumplit.

— Stai jos, zise Olympe. Vrei o explicație, nu-i așa ? Ei bine, iat-o... Am ostenit să ne tot zăvorîm atîta. Tu, tu, locuiești aici regește ; casa-i a ta, grădina-i a ta. Foarte frumos, ne face plăcere să vedem că afacerile îți merg bine ; dar pentru asta nu trebuie să te porți cu noi de parcă am fi niște golani. Niciodată n-ai fost atent, să-mi aduci și mie un ciorchine de strugure : ne-ai dat camera cea mai rea ; ne ascunzi, te rușinezi cu noi, ne ții închisii, de parcă am avea ciumă... Înțelegi, așa nu mai merge !

— Dar nu eu sînt stăpînul aici ! spuse abatele Faujas. Adresați-vă domnului Mouret, dacă vreți să devastați proprietatea.

Soții Trouche zîmbiră din nou, uitîndu-se unul la altul.

— Noi nu ne băgăm nasul în afacerile tale, continuă Olympe : știm noi ce știm, și-i de ajuns... Toate astea dovedesc că ai inimă rea. Oare crezi că dacă noi am fi în locul tău, nu ți-am spune să-ți ici și tu partea ?

— Dar ce Dumnezeu vreți de la mine ? întrebă abatele. Ori vă închipuiți că mă scald în aur ? Știți cum arată camera mea, e mai prost mobilată decît a voastră.

Olympe înălță din umeri ; îi impuse tăcere bărbatului ei, care se pregătea să vorbească, și spuse liniștit :

— Fiecare înțelege viața în felul lui. Tu de-ai avea milioane, și tot n-ai cumpăra o carpețică lângă pat ; ai cheltui banii pe cine știe ce afacere mare și prostească. Pe cînd nouă ne place să ne simțim bine la noi acasă... Îndrăznește să spui că, dac-ai rîvni la cele mai frumoase mobile de aici din casă, și la rufărie, și la provizii, și la toate alea, nu le-ai avea chiar în seara asta ?... Păi vezi

tu, un frate bun, în situația asta, s-ar fi gîndit pînă acum la rudele lui : nu le-ar lăsa în mizerie, așa cum ne lași tu pe noi !

Abatele Faujas îi privi adînc pe soții Trouche. Ei se legănau amîndoi în scaune.

— Sînteți niște nerecunoscători, le spuse după o tăcere. Am făcut multe pînă acum pentru voi. Dacă aveți o pîine de mîncat, mie, mi-o datorați : mai am încă scrisorile tale, Olympe, scrisori în care mă implori să vă scot din mizerie, aducîndu-vă la Plassans. Și-acum, cînd v-ați văzut aici lîngă mine, cu pîinea asigurată, aveți alte pretenții...

— Ia mai slăbește-ne ! îl întrerupse Trouche brutal, dacă ne-ai spus să venim, înseamnă că aveai nevoie de noi. Degeaba aș fi ajuns pînă la vîrsta asta, dacă n-aș ști ce-i poate pielea ficcărui... Mi-am lăsat nevasta să vorbească, mai adineauri, dar femeile nu merg niciodată la țintă... În două vorbe, dragă amice, rău faci că ne ții în cușcă, parcă am fi doi dulăi credincioși, pe care-i slobozești doar la primejdie. Ne plictisim, așa că pînă la urmă o să facem prostii. Lasă-ne un pic de libertate, ce naiba ! De vreme ce casa nu-i a dumitale iar dumitale nu-ți place traiul bun, ce te doare dacă ne instalăm după placul nostru ? Ori poate crezi c-o să mîncăm pereții ?

— Vezi bine, insistă și Olympe : am ajunge să turbăm, tot stînd așa zăvorîți... O să fim cît se poate de draguți cu tine. Știi că bărbatu-meu n-așteaptă decît un semn... Vezi-ți de-ale tale și bizuie-te pe noi ; dar vrem și noi partea noastră... Ce zici, ne-am înțeles ?

Abatele Faujas plecase capul și rămase o vreme tăcut ; apoi se ridică :

— Ascultați, le spuse, fără a le răspunde direct, de cumva se va întîmpla să mă stingheriți în mișcările mele,

jur că am să vă expediez într-un ungher unde să crăpați pe paie.

Și urcă, lăsându-i sub boltă. Din ziua aceea, soții Trouche coborîră aproape în fiecare dimineață în grădină ; dar o făceau cu oarecare discreție, evitînd să se afle acolo la orele cînd preotul discuta cu cei din grădinile vecine.

În săptămîna următoare, Olympe se plînsese atît de mult de camera lor, încît Marthe, politicoasă, îi oferî camera lui Serge, rămasă liberă. Soții Trouche păstrară amîndouă odăile. Dormiră în fosta cameră a băiatului, din care nici o mobilă nu fu luată, și făcură din cealaltă încăpere un fel de salon, pentru care Rose le găsi în pod o mobilă veche cu tapițerie de catifea. Olympe, încîntată, își comandă un capot roz, la cea mai bună croitoreasă din Plas-sans.

Mouret, într-o seară, uitînd că Marthe îi ceruse îngăduința să dea camera lui Serge, fu cît se poate de uimit să-i găsească acolo pe soții Trouche. Urcase să ia un briceag, pe care băiatul trebuie să-l fi lăsat prin vreun fund de scîtar. Și tocmai atunci Trouche tăia cu briceagul o nuia dintr-o creangă de păr pe care o luase din grădină. Încît Mouret coborî, scuzîndu-se.

XIV

La procesiunea cea mare ce avu loc de Ziua Domnului, în Piața subprefecturii, cînd monseniorul Rousselot coborî treptele ce duceau la minunata măsuță pe care urma să se pună sfînta cuminicătură, și așezată prin grija doamnei de Condamin chiar lîngă ușa micii reședințe în care locuia, lumea observă cu mirare că prelatul îi întorcea spatele abatelui Faujas.

— Ia te uită ! exclamă doamna Rougon, care se afla la fereastra salonului ei, să se fi certat ?

— Nu ştiaţi ? răspunse doamna Paloque, care stă sprijinită în coate, alături de bătrîna doamnă : se vorbeşte despre asta de ieri. Abatele Fenil e iarăşi în graţiile monseniorului.

Domnul de Condamin, stînd în picioare în spatele doamnelor, începu să rîdă. Fugise de-acasă, zicînd că „pu-ŝea a biserică“.

— Asta-i acum, şopti el, doar n-oţi da crezare la asemenea scorneli !... Episcopul e o morişcă de vînt, care începe să se învîrtă după cum suflă spre el Faujas ori Fenil ; azi unul, mîine altul. S-au supărat şi s-au împăcat de mai bine de zece ori. O să vedeţi că nici nu trec trei zile şi Faujas o să fie copilul alintat !

— Nu cred, răspunse doamna Paloque, de data asta e serios... Se pare că abatele Faujas îi aduce mari necazuri monseniorului. Ar fi făcut mai de mîlt, zice-se, nişte predici care au displăcut mult Romei. Eu una nu pot să vă spun totul de-a fir-a-păr. În sfîrşit, ştiu că monseniorul a primit de la Roma scrisori de mustrare, în care i se spune să fie prudent... Se susţine că abatele Faujas ar fi un agent politic.

— Cine susţine asta ? întrebă doamna Rougon, clipind din ochi ca pentru a urmări procesiunea, care se înşiruia pe strada Banne.

— Am auzit şi eu zicîndu-se, nu mai ştiu pe cine, spuse nevasta judecătorului cu indiferenţă.

Şi se retrase, pretinzînd că ar trebui să se vadă mai bine de la fereastra de-alături. Domnul de Condamin îşi reluă locul lîngă doamna Rougon, căreia îi spuse la ureche :

— Am și văzut-o întrînd de două ori pînă acum la abatele Fenil : fără îndoială că amîndoi completează ceva... Abatele Faujas trebuie s-o fi călcat pe coadă pe vipera asta, iar ea încearcă acum să-l muște... Dacă n-ar fi atît de urîtă i-aș face serviciul s-o avertizez că bărbatu-său n-o să fie niciodată făcut președinte.

— De ce ? Nu înțeleg, șopti bătrîna doamnă, luîndu-și un aer neștiutor.

Domnul de Condamin o privi curios : apoi se puse pe rîs.

Ultimii doi jandarmi din procesiune tocmai dispăru-seră, cotind pe bulevardul Sauvare. Atunci, cele cîteva persoane pe care doamna Rougon le invitasă să vină să vadă binecuvîntarea măsutei pentru sfînta cuminecătură se întoarseră în salon, vorbind o clipă despre bunăvoința monseniorului, despre prapuri cei noi ai congregațiilor și mai cu seamă despre copilele din așezămîntul Fecioarei, a căror trecere fusese remarcată. Femeile nu mai conțineau, iar numele abatelui Faujas era rostit în fiecă clipă cu cele mai însufletește elogii.

— E un sfînt, hotărît lucru ! îi spuse rînjind doamna Paloque domnului de Condamin, care se dusesese să se așeze lîngă ea.

Apoi adăugă, aplecîndu-se :

— Nu mi-am putut da drumul la gură de față cu mama... Se vorbește mult prea mult despre abatele Faujas și doamna Mouret. Zvonurile astea urîte trebuie să fi ajuns la urechile monseniorului.

Domnul de Condamin se mulțumî să răspundă :

— Doamna Mouret e o femeie fermecătoare, cît se poate de vrednică de dorit încă, în ciuda celor patruzeci de ani pe care-i are.

— Oh, fermecătoare, fermecătoare, șopti doamna Paloque, căreia un val de fiere îl înverzi fața.

— De-a dreptul fermecătoare ! insistă inspectorul silvic. E la vîrsta marilor pasiuni și a marilor fericiri... Vă judecați cu multă asprime, între dumneavoastră femeile.

Și ieși din salon, fericit de turbarea conținută a doamnei Paloque. Într-adevăr, orașul se ocupa pătimaș de lupta neîntreruptă pe care abatele Faujas o purta împotriva abatelui Fenil, ca prin el să-l cucerească pe monsenior. Era o luptă de fiecă oră, un asalt vrednic de niște slujnice-țiitoare ce s-ar fi bătut pe dragostele unui bătrîn. Episcopul zîmbea hîtru ; găsise un soi de echilibru între cele două voințe contrare, le bătea una prin cealaltă, amuzîndu-se să le vadă pe jos rînd pe rînd, chiar dacă totdeauna accepta atențiile celui mai puternic, ca să aibă liniște. Cît despre bîrfelile ce i se spuneau despre favoriții lui, îl lăsau plin de indulgență ; îi lăsa în stare să se învinuiască reciproc de asasinat.

— Știi, dragă băiete, îi mărturisea abatelui Surin cînd era pus pe confidențe, sînt răi amîndoi... Cred că Parisul o să învingă și că Roma va fi înfrîntă ; dar nu sînt în-deajuns de sigur, îi las să se nimicească între ei, pînă atunci. Cînd unul dintre ei l-o da gata pe celălalt, o s-o aflăm cu singuranță... Hai, citește-mi oda a treia din Horatîu : e un vers acolo pe care mă tem că l-am tradus prost.

Marțea ce urmă procesiunii celei mari, vremea era minunată. Rîsete veneau dinspre grădina familiei Rastoil și dinspre grădina subprefecturii. Într-amîndouă părțile, se aflau mulți invitați pe sub pomi. În grădina familiei Mouret, abatele Faujas, după obiceiul lui, își citea cartea de rugăciuni, plimbîndu-se încet de-a lungul tufelor de

merișor. De cîteva zile, ținea porțița dinspre fundătură închisă. Cocheta cu vecinii, părea să se ascundă, ca să fie dorit. Poate că observase o ușoară rezervă față de el, după ultima lui ceartă cu monseniorul și după scornelile îngrozitoare pe care dușmanii i le puneau în cîrcă.

Pe la ora cinci, pe cînd soarele scăpăta, abatele Surin le propuse domnișoarelor Rastoil o partidă de volant. Era cît se poate de tare în materie. În ciuda faptului că se apropiau de treizeci de ani, Angéline și Aurélie adorau jocurile astea copilărești ; de-ar fi îndrăznit, mama lor le-ar mai fi pus și-acum să poarte rochițe scurte. Cînd slujnica aduse rachetele, abatele Surin, care căuta din ochi un loc în grădina încă bine însorită de ultimele raze, avu o idee pe care domnișoarele o aprobară cu în-suflețire.

— Dacă ne-am duce în fundătura Chevillottes ? zise el, acolo am fi la umbra castanilor ; și-apoi, am avea loc mai mult.

Ieșiră, și începu cea mai agreabilă partidă cu putință. Domnișoarele începură jocul. Angéline rată cea dintîi volantul. După ce o înlocui, abatele Surin se menținu cu o îndemînare și o ampoare a mișcărilor cu-adevărat magistrale. Își vîrîse sutana între picioare ; făcea salturi înalte, îndărăt, într-o parte și-ntr-alta, ridica volantul de la pămînt, îl prindea pe la spate, trimițîndu-l la niște înălțimi surprinzătoare, îl izbea cu forță ca pe-o minge sau îl făcea să descrie curbe elegante, calculate cu o pricepere desăvîrșită. De obicei, îi prefera pe jucătorii proști, care trimițînd volantul la întîmplare, fără nici un ritm, după cum spunea chiar el, îl obligau să-și desfășoare interaga suplețe a jocului. Domnișoara Aurélie, dovedea o forță considerabilă ; scotea un strigăt de rîndunică de fiecare dată cînd izbea cu racheta, rîzînd ca o nebună cînd

volantul nimerea drept în nasul tînărului abate ; apoi, se cuibărea în fuste ca să-l aștepte sau se dădea înapoi în mici salturi, cu mare foșnet de veșminte, atunci cînd abatele îi făcea farsa să lovească mai tare. În sfîrșit, cînd volantul i se înfipse în păr, Aurélie fu cît pe ce să cadă pe spate, ceea ce-i veseli mult, pe toți trei. Angéline îi luă locul. În grădina familiei Mouret, de fiecare dată cînd abatele Faujas își ridica ochii din cartea de rugăciuni, zărea zborul alb al volantulului deasupra zidului, asemănător unui fluture mare.

— Domnule abate, sînteți aici ? strigă Angéline, lovind în porțiță ; volantul a căzut la dumneavoastră în grădină.

Abatele, după ce-l luă de pe jos, se hotărî se deschidă.

— Vai, mulțumesc, părinte, spuse Aurélie, care pusese iute mîna pe rachetă. Numai Angéline putea da o asemenea lovitură... Mai deunăzi, tăticiu se uita la noi cum jucăm ; i-a trimis volantul în ureche cu-atîta putere, că i-a pierit auzul pînă a doua zi.

Rîsetele izbucniră din nou. Abatele Surin, roz ca o domnișoară, se ștergea delicat pe frunte, tamponîndu-se ușor, cu o batistă fină. Își azvîrlea părul după urechi, cu ochii lucitori, cu talia mlădioasă, slujindu-se de rachetă ca de un evantai. În focul plăcerii, cravata lui amplă, ecleziastică, se strîmbase ușor.

— Părinte, spuse aranjîndu-și ținuta, o să țineți socoteala partidei.

Abatele Faujas, cu cartea de rugăciuni sub braț, zîmbind cu un aer patern, rămase pe pragul porțiței. Între timp, prin poarta cea mare, întredeschisă, a subprefecturii, preotul trebuie să-l fi zărit pe domnul Péqueur des Saulaies așezat în fața bazinului în care țîșnea apa, printre vizitatorii săi obișnuiți. Totuși nu întoarse capul ;

făcea numărătoarea, îi adresa complimente abatelui Surin, le consola pe domnișoarele Rastoil.

— Ia spune, Péqueur, șopti glumeț domnul de Condamin la urechea subprefectului, rău faci că nu-l inviți pe micuțul abate la seratele duminicale : e tare drăguț cu doamnele și trebuie să valseze de minune.

Dar domnul Péqueur des Saulaies, care vorbea cu însuflețire cu domnul Delangre, nu păru să audă. Continuă adresându-i-se primarului :

— Zău, dragă prietene, nu știu unde vezi în el lucrurile frumoase de care îmi vorbești. Abatele Faujas e, dimpotrivă, foarte compromițator. Trecutul lui e cât se poate de dubios, se vîntură pe aici anumite zvonuri... Nu văd de ce-aș ingenunchea în fața preotului ăstuia, cu atât mai mult cu cât clerul din Plassans ne e ostil... Și-ntîi de toate, nu mi-ar sluji la nimic.

Domnul Delangre și domnul de Condamin, care schimbaseră o privire, se mulțumiră să clatine din cap, fără să răspundă.

— La nimic, continuă subprefectul. Nu-i nevoie să faceți pe misterioșii. Uite, eu unul am scris la Paris. Toată lumea îmi împuiase capul : voiam să fiu cu inima împăcată în privința lui Faujas, cu care voi vă purtați de parc-ar fi un prinț travestit. Ei bine ! Știți ce mi s-a răspuns ? Mi s-a răspuns că nu-l cunosc, că nu au nimic să-mi spună, că de altfel trebuie să evit cu grijă să mă amestec în afacerile clerului... Cei de la Paris sînt și-așa destul de nemulțumiți, de cînd cu alegerea idiotului de Lagrifoul. Așa că sînt prudent, înțelegeți ?

Primarul schimbă din nou o privire cu inspectorul silvic. Și chiar ridică ușor din umeri în fața mustăților bine potrivite ale domnului Péqueur des Saulaies.

— Ascultă-mă, îi spuse după o tăcere, vrei să fii prefect, nu-i așa ?

Subprefectul zîmbi, legănîndu-se pe scaun.

— Atunci du-te numaidecît și dă mîna cu abatele Faujas care te așteaptă acolo, uitîndu-se la partida de volant.

Domnul Péqueur des Saulaies rămase mut, foarte mirat, neînțelegînd. Înălță ochii spre domnul de Condamin, pe care-l întrebă cu o anume îngrijorare :

— Asta-i și părerea dumitale ?

— Bineînțeles ; du-te și dă-i mîna ! răspunse inspectorul silvic.

Apoi adăugă cu o undă de ironie :

— Întreab-o pe nevastă-mea, în care ai deplină încredere.

Doamna de Condamin venea spre ei. Avea o încîntătoare toaletă roz și gri. După ce i se vorbi de abate :

— A, rău faci că nu ești credincios, îi spuse grațios subprefectului ; abia dacă te zărește omul la biserică, în zilele cînd sînt ceremonii oficiale. Zău așa, tare mă întristezi ; trebuie să te convertesc. Ce vrei să se creadă despre guvernul pe care-l reprezînți, dacă nu te ai bine cu bunul Dumnezeu ?... Lăsați-ne singuri, domnilor ; vreau să-l spovedesc pe domnul Péqueur.

Se așezase, glumind și zîbind.

— Octavie, șopti suprefectul cînd rămaseră singuri, nu-ți bate joc de mine. La Paris, pe strada Helder, nu erai bisericoadă. Știi că mă stăpînesc din răspuțeri, ca să nu izbucnesc în rîs, cînd te văd împărțind anafura la Saint-Saturnin.

— Nu ești serios, dragul meu, răspunse ea pe același ton ; cine știe ce farsă urîtă o să ți se tragă din asta.

Mă îngrijorezi, zău așa, te știam mai deștept. Ești chiar așa de orb de nu-ți dai seama că te clatini ? Înțelege odată că dacă încă n-ai fost destituit, e ca să nu fie treziți legitimiștii din Plassans. În ziua cînd vor vedea sosind un alt subprefect, vor fi biruitori ; în timp ce cu dumneata, s-au culcat pe-o ureche, se cred siguri de victorie la viitoarele alegeri. Nu-i măgulitor, știu, cu atît mai mult cu cît sînt absolut sigură că se acționează fără dumneata... Înțelegi ? ești pierdut, dragul meu, dacă nu ghicești anumite lucruri.

O privea cu o adevărată spaimă.

— Ți-a scris „marele om“ ? întrebă el, făcînd aluzie la un personaj pe care-l desemnau astfel între ei.

— Nu, a rupt-o definitiv cu mine. Nu sînt proastă, eu cea dintîi am înțeles necesitatea acestei despărțiri. De altfel, n-am de ce mă plînge : s-a dovedit foarte cumsecade, m-a măritat, mi-a dat sfaturi minunate, care mi-au prins bine... Dar mai am prieteni la Paris. Îți jur că abia mai ai timp să te agăți de creangă. Nu mai face pe păgînul, du-te repede și dă mîna cu abatele Faujas... O să înțelegi mai tîrziu, dacă acum nu ghicești.

Domnul Péqueur des Saulaies stătea cu nasul în jos, un pic cam rușinat de morala ce i se făcuse. Era tare fudul, își arătă dinții albi, încercă să scape de ridicol șoptind pătimaș :

— Dacă ai fi vrut, Octavie, am fi cîrmuit Plassansul amîndoi. Ți-am propus să reluăm viața aceea atît de plăcută...

— Hotărît lucru, ești un prost, îl întrerupse ea pe un ton supărat. Mă scoți din sărite zicîndu-mi „Octavie“. Sînt doamna de Condamin pentru toată lumea, dragul meu... Chiar nu înțelegi nimic ? Am treizeci de mii de franci rentă ; domnesc asupra unei întregi subprefecturi, mă duc peste tot, și peste tot sînt respectată, salutăată, iubită.

Cei care mi-ar bănuî trecutul, n-ar face decît să fie şi mai amabili cu mine... Ce-aş face cu dumneata, doamne sfînte ! M-ai stingheri. Sînt o femeie respectabilă, dragul meu.

Se ridicase. Se apropie de doctorul Porquier, care, după cum îi era obiceiul, venea după vizite să-şi petreacă o oră în grădina subprefecturii, ca să-şi cultive clientela aleasă.

— Oh, doctore, am o migrenă, dar ce migrenă ! spuse strîmbîndu-se încîntător. O simt aici, în sprînceana stîngă.

— E dinspre partea inimii, conişă ! răspunse doctorul galant.

Doamna de Condamin zîmbi. fără a merge mai departe cu consultaţia. Doamna Paloque se plecă la urechea soţului ei, pe care-l aducea acolo în fiecare zi, ca să-l recomande neîntrerupt bunăvoinţei subprefectului.

— Aşa le vindecă pe toate, şopti ea.

În acest timp, domnul Péqueur des Saulaies, după ce li se alăturase domnilor de Condamin şi Delancre, manevra abil să-i ducă spre poarta cea mare. Cînd nu se mai află decît la cîţiva paşi, se opri, ca şi cum partida de volant ce continua în ulicioară i-ar fi stîrnit interesul. Abatele Surin, cu părul vîlvoi, cu mînele sutanei suflecate, arătîndu-şi încheieturile albe şi subţiri, ca ale unei femei, mărise distanţa, lăsînd-o pe domnişoara Aurélie la douăzeci de paşi. Simţea că e privit, încît se întrecu pe sine de-a binelea. Domnişoara Aurélie era şi ea în una din zilele ei bune lîngă un asemenea maestru. Volantul, azvîrlit din încheietură, descria o curbă înceată, prelungă : şi cu asemenea regularitate încît părea a cădea de la sine pe rachete, zburînd de la una la alta, cu acelaşi zbor suplu, fără ca jucătorii să se mişte de la locul lor. Abatele Surin, întors puţin pe spate, îşi desfăşura întreaga graţie a bustului.

— Foarte bine, foarte bine ! strigă suprefectul, încîntat. Ah, domnule abate, complimentele mele !

— Apoi, întorcându-se spre doamna de Condamin, doctorul Porquier și soții Paloque :

— Ia veniți încoace, încă n-am văzut ceva asemănător... Ne îngăduiți să vă admirăm, domnule abate ?

Toată societatea de la subprefectură formă atunci un grup în jurul ulicioarei. Abatele Faujas nu se clintise din loc ; răspunse dînd ușor din cap, salutarilor domnilor Delangre și de Condamin. Continua să marcheze punctele. Cînd Aurélie scăpă volantul, spuse cu bonomie :

— Ai făcut trei sute zece puncte, de cînd s-a schimbat distanța ; sora dumitale nu are decît patruzeci și șapte.

În timp ce nu părea a urmări decît volantul cu mare interes, arunca priviri rapide spre poarta grădinii familiei Rastoil, rămasă larg deschisă: Numai domnul Maffre ieșise în poartă pînă atunci. Fu strigat din interiorul grădinii.

— Dar ce au de rîd așa de tare ? îl întrebă domnul Rastoil, care discuta cu domnul Bourdeu, în fața mescii rustice.

— Secretarul monseniorului joacă volant, răspunse domnul Maffre. Face lucruri uimitoare, tot cartierul se uită la el... Părintele, care se află și el aici, e încîntat.

Domnul de Bourdeu luă o priză îmbelșugată de tabac, în timp ce șopti :

— Aha ! Domnul abate Faujas se află aici ?

Întîlni privirea domnului Rastoil. Amîndoi părură stîngheriți.

— Mi s-a spus, îndrăzni președintele, că abatele e din nou în grațiile monseniorului.

— Da, chiar din dimineața asta, spuse domnul Maffre. O, o împăcare în toată regula ! Mi s-au povestit amănunte foarte emoționante. Monseniorul a plîns... Chiar așa, abatele Fenil a greșit întrucîtva.

— Te credeam prieten cu marele vicar ? observă domnul de Bourdeu.

— Fără îndoială, dar sînt și prietenul părintelui, răspunse cu promptitudine judecătorul de pace. Slavă Domnului ! E de-o pietate ce dezmente calomniile. Oare nu s-a mers pînă acolo încît să-i fie atacată moralitatea ? Adevărată rușine !

Fostul prefect se uită din nou la președinte cu un aer ciudat.

— Și oare nu s-a încercat compromiterea părintelui în afacerile politice ? continuă domnul Maffre. Se spunea că a venit aici ca să dea totul peste cap, să ofere locuri în stînga și-n dreapta, să lucreze pentru triumful clicii de la Paris. Nici despre-o căpetenie de bandiți nu s-ar fi putut vorbi mai rău... O grămadă de minciuni, ce mai !

Domnul de Bourdeu, cu vîrfurile bastonului, desena un profil pe nisipul de pe alee.

— Da, am auzit vorbindu-se despre toate astea, spuse într-o doară ; e foarte puțin probabil ca un ministrant al religiei să accepte asemenea rol... Și-apoi, spre onoarea orașului Plassans, îmi place să cred că ar eșua de-a binelea. Nu se află nimeni pe-aici care să fie cumpărat.

— Birfe ! exclamă președintele, ridicînd din umeri. Oare un oraș poate fi întors pe dos ca o vestă veche ? Parisul n-are decît să ne trimită toate iscoadele lui, Plassansul va rămîne legitimist. Îl vedeți pe micuțul Péqueur ? L-am hăpăit dintr-o înghițitură... Proști trebuie să mai fie oamenii, ca să-și închipuie că niște personaje misterioase străbat provinciile, oferind slujbe. Vă mărturisesc că aș fi tare curios să văd și eu pe unul din domnii aceștia !

Se montase. Domnul Maffre, îngrijorat, crezu de cuviință să se apere :

— Îngăduiți-mi, îl întrerupse el, n-am spus că domnul abate Faujas ar fi un agent bonapartist ; dimpotrivă, am găsit acuzația asta absurdă.

— Ei asta-i ! Dar nu mai e vorba de abatele Faujas ; ci vorbesc în general. Nu se vinde omul așa, ce naiba !... Abatele Faujas e mai presus de orice bănuială.

Se lăsă o tăcere. Domnul de Bourdeu termină profilul, pe nisip, printr-o barbă mare, ascuțită.

— Abatele Faujas nu are convingeri politice, spuse cu vocea lui uscată.

— Evident, reluă domnul Rastoil ; tocmai indiferența asta i-o reproșam ; dar astăzi, îi dau dreptate. Cu toate trăncănelile astea, religia ar fi compromisă... Știi la fel de bine ca și mine, Bourdeu, că nu poate fi învinuit nici de cel mai mărunț demers suspect. Niciodată n-a fost văzut la subprefectură, nu-i așa ? A rămas cât se poate de demn la locul lui... Dacă ar fi bonapartist, nu s-ar ascunde, ce naiba !

— Firește.

— Unde mai pui că duce o viață exemplară. Soția și fiul meu mi-au dat niște amănunte despre el care m-au mișcat adânc.

În clipa aceea, râsetele se întetiră pe ulicioară. Vocea abatelui Faujas se înalță, felicitînd-o pe domnișoara Aurélie pentru o lovitură de rachetă de-a dreptul remarcabilă. Domnul Rastoil, care se întrerupsese, continuă cu un zîmbet :

— Auziți ? Ce-or fi avînd de se amuză așa ? Îți vine cheful să fii tînăr.

Apoi, cu vocea lui gravă :

— Da, soția și fiul meu m-au făcut să-l prețuiesc pe abatele Faujas. Regretăm amarnic că discreția lui îl împiedică să fie de-ai noștri.

Domnul de Bourdeu încuviința din cap, cînd pe ulicioară izbucniră aplauze. Se auzi o învălmășeală de pași, de rîsete, de strigăte, o întreagă revărsare de veselie ca de școlari aflați în recreație. Domnul Rastoil se sculă de pe scaunul lui rustic.

— Pe legea mea ! zise cu bonomie, hai să vedem ; simt că mă mănîncă picioarele.

Ceilalți doi îl urmară. Rămaseră tustrei în fața porții. Era pentru prima oară cînd președintele și fostul prefect se aventurau pînă acolo. Cînd zăriră, în fundul ulicioarei, grupul alcătuit de societatea de la subprefectură, își luară o înfățișare gravă. Domnul Péqueur des Saulaies, la rîndul lui, se înțepeni, incremeni într-o atitudine oficială ; în acest timp, doamna de Condamin, cît se poate de bine dispusă, se strecura de-a lungul zidurilor, umplînd ulicioara cu foșnetul toaletei ei roz. Amîndouă grupurile se spionau trăgînd cu ochiul, nevoind să cedeze nici unul, nici celălalt ; iar între ele, abatele Faujas, continuînd să stea în dreptul porții de la grădina familiei Mouret, ținîndu-și cartea de rugăciuni sub braț, se veselea domol, fără a părea să înțeleagă cîtusi de puțin cît de delicată era situația.

În timpul ăsta, toți cei de față stăteau cu răsufllarea tăiată. Abatele Surin, văzînd sporînd numărul spectatorilor, voi să stîrnească aplauzele printr-o ultimă pasă plină de îndemînare. Își puse mintea la contribuție, își creă dificultăți, întorcîndu-se, jucînd fără a privi volantul venînd, ghicîndu-l intrucîtva, trimițîndu-i-l domnișoarei Aurélie pe deasupra capului său, cu o precizie matematică. Era roșu tot, asuda, cu părul zburlit ; cravata, întorcîndu-i-se de-a binelca, îi atîrna acum pe umărul drept. Dar rămînea învingător, zîmbînd, continuînd să fie plin de farmec. Cele două grupuri uitaseră de tot și toate, admirîndu-l ; doamna de Condamin își înăbușea exclamațiile de „bravo“, ce izbucneau prea repede, fluturîndu-și batista de dantelă.

Atunci, tînărul abate, întrecîndu-se în inventivitate, începu să facă mici salturi cînd la dreapta, cînd la stînga, calculîndu-le în așa fel încît să primească de fiecare dată volantul într-o nouă poziție. Era marea măiestrie a sfîrșitului de partidă. Accelera mișcările, cînd, sărînd, puse piciorul greșit ; fu cît pe ce să cadă la pieptul doamnei de Condamîn, care-și întinsese brațele, scoțînd un strigăt. Cei de față, crezîndu-l rănit, se repeziră ; dar el, clătîndu-se, găsindu-și echilibrul în patru labe, la pămînt, se ridică printr-o zvîcnire supremă, înălță volantul și-l trimise domnișoarei Aurélie, fără ca acesta să fi atins încă pămîntul. Și, cu racheta sus, triumfă.

— Bravo ! bravo ! strigă domnul Péqueur des Saulaies, apropiîndu-se.

— Bravo ! a fost superb ! repetă domnul Rastoil, înaintînd la rîndu-i.

Partida fu întreruptă. Cele două grupuri umpluseră ulicioara ; se amestecau, îl înconjurau pe abatele Surin, care, cu răsufierea tăiată, se sprijinea de zid, alături de abatele Faujas. Vorbeau cu toții deodată.

— Am crezut că și-a despicat capul ! îi spunea doctorul Porquier domnului Maffre cu o voce plină de emoție.

— Zău așa, toate jocurile astea sfîrșesc rău, șopti domnul de Bourdeu adresîndu-se domnului Delangre și soților Paloque, în timp ce accepta să-i strîngă mîna domnul de Condamîn, pe care îl evita pe stradă, ca să nu fie nevoit să-l salute.

Domna de Condamîn se ducea de la subprefect la președinte, îi pune fața în față, repeta :

— Doamne sfinte ! mie mi-e mai rău decît lui, am crezut că o să cădem amîndoi. Ați văzut, e coșcogeamite piatra !

— E aici, uitați-o, zise domnul Rastoil ; trebuie s-o fi simțit sub călcîi.

— De piatra asta rotundă credeți că-i vorba ? întrebă domnul Péqueur des Saulaies, ridicînd-o.

Niciodată nu-și vorbiseră în afara ceremoniilor oficiale. Începură amîndoi să cerceteze piatra ; și-o treceau unul altuia, auzeau spunîndu-li-se că e ascuțită și că ar fi putut tăia pantoful abatelui. Doamna de Condamin, între ei, le zîmbea, încredințîndu-i că începe să-și vină în fire.

— Domnului abate îi e rău, exclamară domnișoarele Rastoil.

Într-adevăr, abatele Surin se albise tot auzind de primejdia prin care trecuse. I se mișcă picioarele, cînd abatele Faujas, care stătuse la o parte, îl luă între brațele lui puternice, ducîndu-l în grădina familiei Mouret, unde-l așează pe un scaun. Cele două grupuri năvăliră sub bolta de viță. Acolo, tînărul abate leșină de-a binelea.

— Rose, adă apă și oțet ! strigă abatele Faujas gonind spre peron.

Mouret, care se afla în sufragerie, se ivi la fereastră ; dar, văzînd toată lumea aceea în fundul grădinii, dădu îndărăt, cuprins parcă de teamă ; se ascunse, nu se mai arătă. Între timp, Rose sosi cu mulțime de doftoricele. Se grăbi, bodogănea :

— Dacă barem doamna s-ar afla aici : dar e la seminar, la cel mic... Sînt singură, fac și eu ce pot, nu-i așa ?... Și-apoi, știu bine ca domnul n-ar mișca un deget. Ai putea să și mori cu el alături ! E în sufragerie și se ascunde ca un fățarnic. Da, da, nici un pahar cu apă nu ți-ar da ; te-ar lăsa să crăpi cu zile.

În timp ce rumega vorbele astea, ajunse la abatele Surin, care leșinase.

— O, da' e frumușel ca un înger, zise cu duioșia plină de milă a unei cumetre.

Abatele Surin, cu ochii închiși, cu fața palidă încadrată de păru-i blond, aducea cu unul din acei martiri plăcuți la vedere care își pierd cunoștința în pozele pioase. Cea mai mare dintre domnișoarele Rastoil îi susținea capul, răsturnat fără vlagă, descoperindu-i gâtul alb și delicat. Cei de față se grăbiră să-i vină în ajutor. Doamna de Condamin îi tampona ușor tâmpilele cu o cârpă muiată în apă îndoită cu oțet. Cele două grupuri așteptau, îngrijorate. În sfârșit, bolnavul deschise ochii, dar îi închise la loc. Mai leșină încă de două ori.

— Dar știu că mi-ai tras o spaimă ! îi spuse politicoș doctorul Porquier, care continuase să-l țină de mână.

Abatele rămânea pe scaun, stingherit, mulțumind, dînd asigurări că totul e în regulă. Apoi, văzu că fusese deschiat la sutană și că avea gâtul gol, zîmbi, își puse iarăși cravata lui preoțească. Și, pe cînd i se dădeau sfaturi să stea liniștit, voi să arate că e solid ; se întoarse iarăși pe ulicioară, împreună cu domnișoarele Rastoil, ca să termine partida.

— Sînteți foarte bine instalat aici ! îi spuse domnul Rastoil abatelui Faujas, pe care nu-l părăsise.

— Aerul e minunat pe costișa asta ! adăugă domnul Péqueur des Saulaies cu solitudinea lui fermecătoare.

Cele două grupuri se uitau curios la casa familiei Mouret.

— Dacă doamnele și domnii, spuse Rose, vor să stea o clipă în grădină... Părintele e aici la el acasă... Așteptați, mă duc după niște scaune.

Și se duse de trei ori la rînd, în ciuda protestelor. Și-atunci, după ce se priviră o clipă, cele două grupuri se așezară, din politețe. Subprefectul se așezase la dreapta abate-

lui Faujas, în timp ce președintele se instalează la stînga. Conversația fu cît se poate de amicală.

— Nu sînteți un vecin turbulent, părinte, spunea într-una, grațios, domnul Péqueur des Saulaies. Nici nu vă închipuiți cu cîtă plăcere vă zăresc, în fiecare zi, la aceleași ore, în acest mic paradis. Văzîndu-vă, mă simt odihnit și uit de orice bătaie de cap.

— Un vecin bun e ceva atît de rar ! adăuga și domnul Rastoil.

— Neîndoielnic, întrerupcea domnul de Bourdeu ; părintele a adus aici cu sine o fericită tihnă monahală.

În timp ce abatele Faujas zîmbea și se înclina, domnul de Condamin, care nu se așezase, se aplecă la urechea domnului Delangre, șoptind :

— Rastoil visează un loc de substitut pentru năîngul lui de fecior.

Domnul Delangre îi aruncă o privire ucigătoare, tremurînd la gîndul că flecarul acela incorigibil ar putea strica totul ; ceea ce nu-l împiedică pe inspectorul silvic să adauge :

— Și Bourdeu, care se și vede din nou prefect !

Dar doamna de Condamin făcu senzație, spunînd cu un aer subtil :

— Ce-mi place mie în grădina asta e un anume farmec intim ce pare a face din ea un ungher ferit de toate relele de pe lume. Cain și Abel s-ar fi împăcat aici.

Și-și subliniase fraza însoțind-o de două priviri, la dreapta și la stînga, spre grădinile vecine. Domnul Maffre și doctorul Porquier dădură din cap a încuviințare ; în timp ce soții Paloque stăteau îngrijorați și nedumeriți, temîndu-se să se compromită fie de-o parte, fie de cealaltă, dacă ar fi deschis gura.

După un sfert de oră, domnul Rastoil se ridică.

— Soția mea n-o să știe unde am dispărut, șopti el.

Toți se ridicară în picioare, un pic cam încurcați, ca să-și ia rămas bun. Abatele Faujas întinse mâinile :

— Paradisul meu rămîne deschis ! spuse, cît putu de zîmbitor.

Atunci președintele făgădui să-i facă din cînd în cînd cîte-o vizită părintelui. Subprefectul făcu aceeași promisiune, dar cu mai multă efuziune. Și cele două grupuri mai rămasera acolo încă cinci minute bune, complimentîndu-se, în timp ce, pe ulicioară, risetele domisoarelor Rastoil și abatelui Surin răsunau din nou. Părtida se desfășura iarăși, pătimaș : volantul își urma zborul într-un du-te-vino regulat, deasupra zidului

XV

Într-o vineri, doamna Paloque, care intră în catedrală la Saint-Saturnin, fu foarte mirată s-o zărească pe Marthe îngenuncheată în fața capelei Saint-Michel. Abatele Faujas spovedea.

„Ia te uită ! gîndi ea, oare pînă la urmă i-a mișcat inima abatelui ? Trebuie să rămîn. Dacă doamna de Condamin ar veni, ar fi nostim.“

Luă un scaun, ceva mai în spate, îngenunche pe jumătate, cu fața în mîini, pîrînd a fi cufundată într-o rugăciune adîncă. Marthe, cu capul căzut în cartea de rugăciuni, părea că doarme : punea o masă neagră pe albul unui pilastru : și, din toată ființa ei, numai umerii trăiau, ridicați de suspine sfîșietoare. Era într-atît de abătută, încît lăsa pe fiecare nouă penitentă să i-o ia înaintea, iar abatele Faujas le expedia. Abatele aștepta un minut, își pierdea răbdarea, ciocănea în peretele de lemn al confe-

sionalului. Și-atunci, una din femeile aflate acolo, văzînd că Marthe nu se clintește, se hotăra să-i ia locul. Capela se golea, Marthe rămînea neclintită și absentă.

„Frumos s-a mai prins, își spuse coana Paloque ; e indecent să te dai așa în spectacol, în biserică... A, uite-o pe doamna de Condamîn.“

Într-adevăr, doamna de Condamîn intra. Se opri o clipă în fața agheasmatarului, scoțîndu-și mînușa și făcîndu-și semnul crucii cu un gest drăguț. Rochia ei de mătăse foșni ca o șoaptă pe cărarea îngustă dintre scaune. Cînd îngenunche, umplu bolta cea înaltă cu foșnetul fustelor. Avea expresia ei drăguță, zîmbea tenebrelor bisericii. Curînd, nu mai rămase decît ea și Marthe. Abatele se supăra, bătea și mai tare în lemnul confesionalului.

— Doamnă, e rîndul dumneavoastră, eu sînt ultima, șopti politico doamna de Condamîn, aplecîndu-se spre Marthe, pe care n-o recunoscuse.

Aceasta își întoarse fața, o față agitată de ticuri nervoase și micită, palidă de-o extraordinară emoție ; nu părea să înțeleagă. Parcă ieșea dintr-un somn extatic, clipind din pleoape.

— Ce se întîmplă, doamnelor ? ! Ce se întîmplă ? spuse abatele, deschizînd ușa confesionalului.

Doamna de Condamîn se ridică, zîmbitoare, ascultînd de chemarea preotului. Dar, recunoscînd-o, Marthe pătrunse brusc în capelă ; apoi căzu iarăși în genunchi, rămînînd acolo, la trei pași.

Coana Paloque se amuza pe întrecute ; spera ca cele două femei să se părăiască. Marthe trebuie să fi auzit totul, deoarece doamna de Condamîn avea o voce de flaut ; își sporovăia păcatele, însuflețea confesionalul cu ciripitul ei adorabil. La un moment dat izbucni chiar și într-un rîs ușor și înăbușit, care o făcu pe Marthe să-și ridice fața

suferindă. De altfel, isprăvi repede. Plecă, dar se întoarse, aplecându-se, continuînd să trîncănească, dar fără a îngenuchea.

„Smechera asta își bate joc de doamna Mouret și de abate, se gîndea nevasta judecătorului : e prea isteată ca să-și strice viața.“

În sfîrșit, doamna de Condamin plecă. Marthe o urmări din priviri, pîrînd că așteaptă să nu mai fie acolo. Și-atunci se sprijini de confesional, se lăsă să cadă, izbind puternic peretele de lemn cu genunchi. Doamna Paloque se apropiase, alungindu-și gîtul ; dar nu văzu decît rochia de culoare închisă a penitentei, ce ieșea în afară, întinzîndu-se pe jos. Timp de vreo jumătate de oră, nimic nu se clinti. I se păru la un moment dat că aude niște hohote de plîns înăbușite în tăcerea fremătătoare, întreruptă uneori de cîte-un scîrțîit uscat al confesionalului. Spionarea aceea o plictisi în cele din urmă ; dar continua să stea numai pentru a cerceta fața Marthei la ieșire.

Abatele Faujas ieși primul din confesional, închizînd ușa cu o mîină iritată. Doamna Mouret mai rămase încă o bună bucată de vreme, neclintită, aplecată de spate, în cutia aceea îngustă. Cînd se retrase, cu voaleta coborîtă, părea distrusă. Uită să-și facă semnul crucii.

— S-a lăsat cu coartă, abatele n-a fost drăguț, șopti coana Paloque, urmărind-o pînă în Piața arhiepiscopiei.

Acum, Marthe își ducea traiul la Saint-Saturnin. Își îndeplinea îndatoririle religioase cu mare sîrg. Pînă și abatele Faujas o certa deseori pentru patima pe care o punea în îndeplinirea practicilor religioase. Nu-i îngăduia să se împărtășească decît o dată pe lună, îi întocmea programul exercițiilor pioase, pretinzîndu-i să nu se închidă în devoțiune. Marthe îl implorase multă vreme, pînă să obțină din parte-i îngăduința de-a lua parte în fiecă dimineată la o liturghie. Într-o zi, în timp ce-i povestea că se culcase

timp de-o oră pe pardoseala ca gheața din camera ei, ca să se pedepsească pentru o greșeală, abatele își ieși din fire, spunându-i că numai duhovnicul are dreptul să dea penitențe. Se purta foarte aspru cu ea, amenințând-o că o trimite iarăși la abatele Bourrette, dacă nu se umilește.

— Rău am făcut că v-am primit, spunea deseori ; nu vreau să am de-a face decît cu suflete ascultătoare.

Marthe se simțea fericită de pe urma acestor lovituri. Sub mîna de fier care-o încovoia, care-o oprea la marginea acelei adorații continuî, în adîncul căreia ar fi voit să se zdrobească, simțea biciuirea unui jind ce renăștea veșnic. Rămînea o începătoare, nu cobora decît puțin cîte puțin în iubire, oprindu-se brusc, ghicind și alte adîncimi, simțind încîntarea acelei lente călătorii spre bucurii pe care nu le cunoștea. Acea mare tihnă pe care-o simțise dintru început în biserică, acea uitare a lumii dinafară și a ei însăși se prefăceau într-o plăcere activă, într-o fericire spre care aspira și-o dobîndea. Era fericirea după care tînjise încă din tinerețe și pe care în sfîrșit o găsea la patruzeci de ani ; o fericire cu care se mulțumea, ce-i înapoia frumoșii ani apuși, făcînd-o să trăiască asemeni unei făpturi egoiste, dăruită tuturor acelor senzații noi ce se trezeau în ea ca niște mîngîieri.

— Fiți bun, îi șoptea abatelui Faujas ; fiți bun, deoarece am mare nevoie de bunătate !

Iar cînd era bun, i-ar fi mulțumit tîrîndu-se în genunchi în fața lui. Iar el se dovedea atunci de-o mare suplețe, îi vorbea ca un tată, explicîndu-i că are o imaginație prea aprinsă. Lui Dumnezeu, spunea, nu-i place să fie adorat astfel, cu încăpățînări. Iar Marthe zîmbea, devenea iarăși frumoasă, tînără, și roșea. Făgăduia să fie cuminte. Apoi, în vreun ungher întunecos, săvîrșea acte de credință ce-o făceau să se culce pe pardosea ; nu mai sta ingenucheată,

ei lunecă, culcată aproape pe jos, șoptind cuvinte arzătoare ; iar când cuvintele secătuiau, își continua rugăciunea printr-un elan al întregii ei ființe, printr-o chemare a acelei sărutări divine ce luneca pe părul ei, fără ca vreodată să-i simtă apăsarea.

Acasă, Marthe ajunsese certăreată. Pînă atunci se tirîse, indiferentă, obosită, fericită, ori de cîte ori soțul ei o lăsa în pace ; dar de cînd stătea toată ziua acasă și-și pierduse sporovăiala batjocoritoare, slăbind și îngălbenindu-se, o sîcîia.

— Tot timpul te-mpiedici de el, îi spunea Marthe bucatăresei.

— La naiba, o face din răutate ! răspundea aceasta. La drept vorbind, nu-i un om bun. Nu de ieri, de alaltăieri mi-am dat eu seama de asta. E ca și cu aerul prefăcut pe care și-l ia, el, căruia îi place așa de mult să vorbească. credeți că nu se preface, ca să ne înduioșeze ? Turbează să cîrtească, dar își pune lacăt la gură, ca să fie compătimit și să i se facă pe voie. Lăsați, doamnă, aveți cum nu se poate mai multă dreptate că nu țineți seamă de maimuțările astea.

Mouret le ținea în frîu pe cele două femei prin bani. Nu voia să se certe, ca să nu-și tulbure și mai mult viața. Nu mai certa pe nimeni, continuînd să fie meticulos și pedant, înfrînîndu-și furia dar ostoindu-și în schimb tristețea prin refuzul de a le da fie și numai un franc Marthei sau Rosei. Îi lăsa acesteia din urmă o sută de franci pe lună pentru hrană ; vinul, uleiul, fructele și alimentele ce se păstrau peste iarnă se aflau în casă. Dar trebuia ca bucatăreasa să tragă de bani ca să-i ajungă o lună întreagă, cu riscul de-a pune de la ea din pungă. Marthe însă nu avea nimic ; o lăsa fără un ban. Ajunsese pînă acolo încît să se înțeleagă cu Rose, încercînd să economisească zece

franci din cei o sută dați pentru toată luna. Deseori nu avea botine de-ncălțat. Se vedea nevoită să se ducă la mama ei, ca să împrumute bani pentru o rochie ori o pălărie.

— Mouret a înnebunit de-a binelea ! striga doamna Rougon ; doar nu poți umbla goală ! Las' că stau eu de vorbă cu el.

— Te implor, mamă, nu face una ca asta ! răspundea Marthe. Nu te poate suferi. S-ar purta cu mine încă și mai rău, dacă ar ști că-ți spun toate astea.

Și plîngea, adăugînd :

— L-am apărat multă vreme, dar acum nu mai am puterea să tac... Ți-aduci aminte cînd nu voia să mă lase măcar să pun piciorul în stradă. Mă ținea zăvorîtă, se slujea de mine ca de-un lucru. Acum, e atît de aspru pentru că vede bine că i-am scăpat și că n-aș mai consimți niciodată să-i fiu slujnică. E un om fără credință, un egoist. n-are pic de inimă.

— Nu care cumva te și bate ?

— Încă nu, dar o să vină și asta. Deocamdată se mulțumește să nu-mi dea de nici unele. De cinci ani nu mi-am mai cumpărat cămăși. Ieri, i le-am arătat pe cele pe care le am ; sînt atît de purtate și de peticite, că mi-e rușine să le pun. S-a uitat la ele, le-a pipăit, zicînd că pot foarte bine să mai țină pînă la anul... N-am nici un bănuț al meu. Deunăzi a trebuit să împrumut doi gologani de la Rose, ca să cumpăr ață. Mi-am cusut niște mănuși, care plesneau în toate părțile.

Și povestea zeci de alte amănunte : cum își cosea singură găurile de la botine cu ață muiată în dohot ; cum spăla în ceai panglicile ca să-și îmbroască pălăriile ; cum întindea cerneală pe rosăturile singurei ei rochii de

mătase, ca să-i ascundă vechimea. Doamna Rougon se înduioşa, o încuraja să se revolte. Mouret era un monstru. Împingea avariţia, spunea Rose, pînă acolo încît să numere perele din pod şi bucăţile de zahăr din dulapuri, supraveghind conservele, mîncînd el însuşi cojile de pîine din ajun.

Marthe suferea mîî cu seamă pentru că nu putea contribui cu nimic la chetele de la Saint-Saturnin ; ascundea monezi de zece gologani în bucăţi de hîrtie, pe care le păstra cu sfinţenie pentru slujbele de duminică. Acum, cînd doamnele patronese ale aşezămîntului Fecioarei dăruiau cîte ceva catedralei, vreo anaforniţă, vreo cruce de argint, vreun prapure, Marthei îi era tare ruşine ; şi le ocolea, prefăcîndu-se a nu le cunoaşte planurile. Doamnele o compătimeau mult. Şi-ar fi furat soţul, dacă ar fi găsit cheia pe scrin, într-atît o chinuia nevoia de-a împodobi biserica. Iar cînd abatele Faujas se sluzea de cîte-un potir dăruit de doamna de Condamin, simţea pînă-n adîncul fiinţei ei o gelozie de femeie înşelată ; în timp ce, în zilele cînd oficia liturghia avînd pe altar faţa de masă brodată de ea, încerca o bucurie nespusă, se ruga înfiorată toată, ca şi cum ceva din fiinţa ei s-ar fi aflat sub mîinile mari ale preotului. Ar fi voit ca o capelă întreagă să fie numai a ei ; visa să vîre o întreagă avere într-o asemenea capelă, să se închidă acolo, să-l primească pe Dumnezeu la ea acasă, şi numai pentru ea.

Rose, căreia i se destăinuia, se întrecea în isteţime ca să-i facă rost de bani. În anul acela făcu să dispară din grădină cele mai frumoase fructe şi le vîndu ; apoi goli şi podul de-o mulţime de mobile vechi, încît izbuti să adune trei sute de franci, pe care i-i dădu triumfătoare Marthei. Aceasta o sărută pe bătrîna bucătăreasă.

— Ah, tu eşti o femeie atît de bună ! îi zise ca tuindu-o. Dar eşti sigură că n-a băgat nimic de seamă ?...

Am văzut deunăzi, pe strada Orfevrilor; niște mici vase pentru păstrarea sfîntului mir din argint cizelat, tare minunatele ; costă două sute de franci... O să-mi faci serviciul ăsta, nu-i așa ? Nu vreau să le cumpăr eu însămi, pentru că aş putea fi văzută întrînd. Spune-i surorii tale să se ducă să le ia ; o să le aducă noaptea, și-o să ți le dea pe fereastră de la bucătărie.

Cumpărarea acelor văsulețe fu pentru ea o întreagă aventură de la care era oprită și care-i procură bucurii însuflețite. Le ținu timp de trei zile în adîncul unui garderob, ascunse îndărătul stivelor de rufărie ; și, cînd i le înmînă abatelui Faujas, în sacristia de la Saint-Saturnin, tremura toată, se bîlbîia. El o certă prieteneste. Nu-i plăceau darurile ; vorbea despre bani cu disprețul unui om puternic, care nu rîvnește decît la putere și dominație. În timpul primilor doi ani petrecuți în lipsuri, chiar și în zilele cînd mama sa și cu el trăiau cu pîine și apă, nicio dată nu se gîndise să împrumute nici zece franci de la familia Mouret.

Marthe găsi o ascunzătoare sigură pentru cei o sută de franci ce-i mai rămîneau. Se făcea și ea zgîrcită ; se tot gîndea ce întrebuințare să le dea, cumpărînd în fiecare dimineață altceva. În timp ce șovăia foarte tare, Rose o vesti că doamna Trouche vrea să-i vorbească între patru ochi. Olympe, care stătea cu ceasurile în bucătărie, se împrietenise la cataramă cu Rose, de la care împrumuta deseori cîte patruzeci de gologani, ca să nu mai urce două etaje. În zilele cînd susținea că și-a uitat portofelul acasă.

— Urcați s-o vedeți, adăugă bucătăreasa ; o să vă simțiți mai în larg, ca să stați de vorbă... Sînt niște oameni de treabă, care țin mult la părintele. Au avut tare multe neezuri. Ți se rupe inima cînd o ascuți povestind pe doamna Olympe.

Marthe o găsi pe Olympe scăldată în lacrimi. Cei din familia Mouret erau tare buni, totdeauna abuzaseră de ei ; și se porni să dea amănunte despre afacerile lor de la Besançon, unde se aleseseră cu o groază de datorii de pe urma șarlataniei unui asociat. Dar ce era cel mai rău e că începuseră creditorii să-și arate colții. Primise de curînd o scrisoare injurioasă, în care era amenințată că vor scrie primarului și episcopului din Plassans.

— Eu una sînt gata să îndur orice, adăugă Olympe hohotind de plîns ; mi-aș pune și capul, numai ca fratele meu să nu fie dat de rușine... Și așa, și-a făcut prea mult pentru noi ; lui nu vreau să-i spun nimic, pentru că nu e bogat, și degeaba și-ar face sînge rău... O, Doamne! cum să fac să-l împiedic pe omul ăsta să scrie ? Ar muri de rușine, dacă o asemenea scrisoare ar veni la primărie și la episcopie. Da, îl cunosc pe fratele meu, ar muri de rușine.

Și-atunci și Marthei i se împăienjeniră ochii de lacrimi. Era foarte palidă și-i strîngea mîinile Olympiei. Apoi, fără ca aceasta să-i fi cerut ceva, îi oferi cei o sută de franci.

— E puțin, firește ; dar dacă în felul ăsta amenințarea ar dispărea ? întrebă îngrijorată.

— O sută de franci, o sută de franci, tot spunea Olympe ; nu, nu, nici vorbă, n-o să se mulțumească numai cu o sută de franci.

Marthe fu deznădăjduită. Se jura că nu are mai mult. Mersese atît de departe încît vorbi despre micile vase pentru mir. Dacă nu le-ar fi cumpărat, i-ar fi putut da tot cei trei sute de franci. Ochii doamnei Trouche se aprinseseră.

— Trei sute de franci, tocmăi atîta cere și creditorul. Ce mai, i-ați fi făcut un serviciu mai mare fratelui meu, nedăruindu-i vasele, care de altminteri vor rămîne bisericii. Ce lucruri frumoase i-au adus și doamnele din Be-

sançon ! Iar azi, tot atît de sărac e. Nu mai dăruieți nimic, e curat furtașag. Sfătuiți-vă cu mine. Sînt atîtea necazuri ascunse ! Nu, o sută de franci nici vorbă s-ajungă...

După o jumătate de oră de jelanii, cînd se încredință pe deplin că Marthe nu are mai mult de-o sută de franci, îi luă și pe aceia.

— Am să-i trimit ca să înșel așteptarea omului acela, șopti ea, dar nu ne lasă el să stăm liniștiți multă vreme... Dar, mai cu seamă, vă implor să nu-i pomeniți nimic despre asta fratelui meu ; l-ați ucide... Nici soțul meu nu trebuie să știe de micile noastre afaceri ; e atît de mîndru, că ar face prostii ca să se achite față de dumneavoastră. Între noi, femeile, totdeauna ne înțelegem.

Marthe fu fericită că o putuse împrumuta. Din clipa aceea o frămîntă o nouă grijă : să îndepărteze de abate primejdia ce-l amenința. Urca deseori în locuința soților Trouche, stătea ore întregi acolo, căutînd împreună cu Olympe mijlocul de-a plăti creanțele. Aceasta îi spusese că multe din ele fuseseră andosate de către preot și că scandalul ar fi de pomină de cumva ar fi trimise vreunui portărel din Plassans. Cifra creanțelor era atît de mare, pe cît pretindea, încît multă vreme nu voi s-o spună, plîngînd încă și mai abitir atunci cînd Marthe insista. În sfîrșit, într-una din zile pomeni de douăzeci de mii de franci. Marthe rămase înmărmurită. Niciodată n-avea să găsească douăzeci de mii de franci. Cu ochii ațintiți în gol, se gîndea că ar trebui să aștepte moartea lui Mouret, ca să poată dispune de-o asemenea sumă.

— Spun douăzeci de mii de franci în mare, se grăbi să adauge Olympe, pe care expresia gravă a Marthei o îngrijoră ; dar am fi foarte mulțumiți să-i putem plăti în zece ani, în mici acțiuni. Creditorii ar aștepta oricît, dacă ar ști că primesc sumele regulat... E tare supărător că nu

găsim o persoană care să aibă încredere în noi și să ne dea cîteva din avansurile necesare !

Acesta era subiectul lor obișnuit de conversație. Deseori, Olympe vorbea și despre abatele Faujas, pe care părea că-l adoră. Îi povestea Marthei despre anumite particularități intime ale preotului : se gîdila ușor ; nu putea dormi pe partea stîngă ; avea o fragă pe umărul drept, care în luna mai se înroșea, ca un fruct adevărat. Marthe zîmbea, nu ostenea niciodată ascultînd asemenea nimicuri ; îi puneă întrebări tinerei femei despre copilăria ei, despre cea a fratelui. Apoi, cînd venea iarăși vorba despre bani, era înnebunită de neputința ei ; ajunsese să se plîngă amarnic de Mouret, pe care Olympe, devenită îndrăzneată, nu-l mai scotea față de ea din „bătrîn zgripțuroi”. Uneori, cînd Trouche se întorcea de la birou, cele două femei încă mai erau acolo, la taifas ; dar tăceau, schimbau vorba. Trouche păstra o atitudine demnă. Doamnele patronese ale așezămîntului Fecioarei erau foarte mulțumite de el. Nu era văzut în nici una din cafenelele orașului.

În acest timp, Marthe, ca să-i vină în ajutor Olympiei, care în unele zile spunea că o să se arunce pe fereastră, o împinse pe Rose să ducă la un negustor de lucruri vechi din piață toate vechiturile nefolositoare azvîrlite prin unghere. Cele două femei la început procedară cu timiditate ; nu luară, în lipsa lui Mouret de-acasă, decît scaunele și mesele șchioape ; apoi atacară lucrurile serioase, vîndură porțelanuri, giuvaeruri, tot ce putea dispărea fără a lăsa un gol prea mare. Se aflau pe o pantă fatală ; ar fi luat pînă la urmă și mobilele masive nelăsînd decît cei patru pereți, dacă într-o zi Mouret n-ar fi făcut-o hoată pe Rose, amenințînd-o cu poliția.

— Eu, hoată ! Vai, domnule ! protestase aceasta. Luați seama ce spuneți !... Asta pentru că m-ați văzut vînzînd un inel de-al doamnei. Dar era al meu inelul ăla ; doamna

mi-l dăduse mie, pentru că ea nu-î cîinoasă, ca dumnea-voastră... Nu vă e rușine să vă lăsați nevasta fără parăchioară ! N-are pantofi să-și pună în picioare. Mai deunăzi eu am plătit lăptăreasa... Ei bine, da, i-am vîndut inelul ! Și ce-i cu asta ? Oare inelul nu-i al ei ? Poate foarte bine să-l prefacă-n bani, de vreme ce nu vreți să-i dați nimic... Eu una aș vinde casa, m-auziți ? Casa cu totul. Prea îmi face rău cînd o văd umblînd dezbrăcată, ca o biată martiră.

Mouret se așternu atunci la pîndă ceas cu ceas : închise dulapurile și luă cheile. Cînd Rose pleca de-acasă, se uita la mîinile ei, neîncrezător : îi pipăia buzunarele, atunci cînd i se părea că vede vreo umflătură suspectă sub fustă. Răscumpără de la negustorul din piață anumite obiecte pe care le puse la locul lor, ștergîndu-le, îngrijindu-le cu afectare de față cu Marthe, ca să-i amintească, după cum spunea el, de „furturile Rosei”. Niciodată n-o învinuia decît pe ea. O chinui mai ales cu o carafă din cristal fățuit, vîndută pe douăzeci de gologani de bucătăreasă. Aceasta, care pretinsese c-a spart-o, trebuia să i-o pună pe masă de fiecare dată cînd mînceau. Într-o dimineață, la dejun, exasperată, o lăsă să cadă în fața lui.

— Acum, domnule, s-a spart de-a binelea, nu-i așa ? îi spuse ea rîzîndu-i în nas.

Și cum el o amenință că o dă afară, Rose îi răspunse :

— Încercați numai !... Sînt douăzeci de ani de cînd vă slujesc, domnule. Doamna ar pleca și ea cu mine.

Marthe, ajunsă la exasperare, și sfătuită de Rose și de Olympe, se revoltă în sfîrșit. Îi trebuiau cu orice preț cinci sute de franci. De o săptămîină, Olympe plîngea întruna, pretinzînd că, dacă pînă la sfîrșitul lunii nu are cinci sute de franci, una din creanțele andosate de abatele Faujas „avea să fie publicată într-unul din ziarele din Plassans”. Publicarea acelei hîrtii, amenințarea aceea înfricoșătoare

pe care nu și-o explica limpede o înspăimîntară pe Marthe, hotărînd-o să îndrăznească orice. Seara, la culcare, îi ceru cinci sute de franci lui Mouret ; și pe cînd acesta o privea aiurit, ea îi vorbi de cei cincisprezece ani de abnegație, cei cincisprezece ani petrecuți la Marsilia, la tejghea, cu o pană după ureche, ca un băiat de prăvălie.

— Am cîștigat banii împreună, spuse ; sînt ai amîndurora. Vreau cinci sute de franci.

Mouret își ieși din mutism cu o violență nespusă. Toată mînia lui de om vorbăreț izbucni.

— Cinci sute de franci ! strigă. Sînt pentru popă, nu-i așa ? ...Fac pe prostul acum, și tac, pentru că aș avea prea multe de spus. Dar să nu crezi că o să vă mai bateți multă vreme joc de mine amîndoi... Cinci sute de franci ! De ce nu și casa ! E drept că acum e a lui toată casa ! Și vrei banii, nu-i așa ? Ți-a spus să-mi ceri banii ăștia ?... Cînd mă gîndesc că, la mine în casă, sînt pungășit ca în codru ! Pînă la urmă o să mi se fure și batista din buzunar. Pun prisoare că dacă aș vrea să scotocesc la el în odaie, aș găsi toate bițele mele lucruri în fundul sertarelor lui. Îmi lipsec trei perechi de izmene, șapte perechi de șosete, vreo patru-cinci cămăși ; ieri am făcut socoteala. Nimic nu mai e al meu, totul dispare, se duce... Nu, nici o para, nici o para chioară, mă auzi ? !

— Vreau cinci sute de franci, jumătate din bani sînt ai mei, repetă Marthe liniștită.

Timp de o oră Mouret se dezlănțui, ațîțindu-și mînia, repetînd la nesfîrșit același reproș. Nu-și mai recunoștea nevasta : înainte de sosirea preotului îl iubea, îi dădea ascultare, lua asupra-i interesele casei. Într-adevăr, cei care o asmuțeau împotriva lui trebuie să fi fost niște oameni tare răi. Pe urmă, vocea i se împletici : se așeză într-un fotoliu, frînt, la fel de slab ca un copil.

— Dă-mi cheia, de la .scrin ! ceru Marthe.

Mouret se ridică, își cheltui ultimele puteri într-un strigăt suprem.

— Vrei să iei totul, nu-i așa ? să-ți lași copiii fără lețcaie, și pe noi fără o bucată de pîine ?... Ei bine ! ia totul, cheam-o pe Rose să-și umple șorțul. Na, uite cheia !

Și azvîrli cheia, pe care Marthe o ascunse la ea sub pernă. Era foarte palidă de pe urma acestei cerți, prima ceartă violentă de pînă atunci cu soțul ei. Apoi se culcă ; Mouret își petrecu noaptea în fotoliu. Spre dimineață, îl auzi plîngînd. I-ar fi dat cheia, de n-ar fi coborît în grădină ca un nebun, cu toate că încă era noapte de-a binelea.

Pacea păru să se restabilească. Cheia de la scrin stătea agățată într-un cui, lîngă oglindă. Marthei, care nu era obișnuită să vadă sume mari deodată, îi era întrucîtva teamă de bani. Se arătă la început foarte discretă, rușinoasă, de fiecare dată cînd deschidea sertarul unde Mouret ținea totdeauna în numerar vreo zece mii de franci, pentru cumpărările lui de vin. Nu lua decît atît cît avea nevoie. Olympe, de altfel, îi dădea sfaturi minunate : de vreme ce acum cheia era la ea, trebuia să se arate econoamă. Ba chiar, văzînd-o tremurînd toată în fața „purcoiului de biștari“, nici nu-i mai pomeni o vreme despre datoriile din Besançon.

Mouret căzû iarăși în tăcerea lui posomorîtă. Primise o nouă lovitură, încă și mai violentă decît prima, de cînd cu intrarea lui Serge la seminar. Prietenii lui de pe bulevardul Sauvaire, micii rentieri ce-și făceau cu regularitate plimbarea între ora patru și șase, începeau să se îngrijeze serios cînd îl vedeau venind cu brațele bălăngănind, cu un aer năuc, abia răspunzîndu-le, pradă parcă unui rău de nelecuit.

— Se ramolește, se ramolește, șopteau ei. La patruzeci și patru de ani, e de ncînțeles. O să-i plece mintea cu sorcova.

Mouret părea să nu mai audă aluziile pe care unii îndrăzneau să le facă răutăcios de față cu el. Dacă era întrebat de-a dreptul despre abatele Faujas, roșea ușor și răspundea ca e un bun locatar, că-și plătește chiria cu mare regularitate. În spatele lui, micii rentieri rînjeau, stînd pe vreo bancă de pe bulevard, la soare.

— La urma urmei, n-are decît ceea ce merită, spunea un fost negustor de migdale. Vă aduceți aminte cît de pătimas îl apăra pe preot ; el îl lăuda în cele patru vînturi prin Plassans. Astăzi, cînd aduci vorba despre asta, face o mutră jalnică.

Și domnii aceia își spuneau atunci anume cancanuri scandaloase, pe care și le încredințau la ureche, de la un capăt la altul al băncii.

— Orice-ar fi, rostea cu glas scăzut un meșter tăbăcar retras din afaceri, Mouret nu-i un tip tare ; eu unul l-aș da afară din casă pe popă.

Și toți fură de părere că, într-adevăr, Mouret nu era un tip tare, el care își bătuse atît de mult joc de soții duși de nas de neveste.

În oraș, calomniile acestea, în ciuda statorniciei pe care anumite persoane păreau să o pună în a le răspîndi, nu depășeau un anumit cerc de persoane trîndave și flecare. Dacă abatele refuza să locuiască în casa parohială, rămî-nînd mai departe la familia Mouret, nu putea fi, după cum spunea el însuși, decît pentru că-i era pe plac grădina aceea frumoasă, unde își citea atît de liniștit breviarul. Pietatea lui aleasă, viața austeră pe care o ducea, disprețul față de cochetăriile pe care preoții și le îngăduie, îl puneau mai presus de orice bănuială. Cei din Cercul tineretului îl acu-zau pe abatele Fenil că vrea să-l piardă. Întreg orașul nou,

de altfel, îi aparținea. Nu mai avea împotriva lui decât cartierul Saint-Marc, ai cărui locuitori de obârșie nobiliară se dovedeau a fi rezervați, cînd îl întâlneau în saloanele monseniorului Rousselot. Și totuși, el clătina din cap în zilele cînd bătrîna doamnă Rougon îi spunea că poate îndrăzni orice.

— Nimic nu-i încă solid, șoptea el: nimeni nu-i de partea mea. O nimica toată ar fi de ajuns pentru a face ca edificiul să se năruie.

Marthe îl îngrijora de la o vreme. Nu era în măsură să demolească devoțiunea aceea înfrigurată ce-o mistuia. Îi scapa, nu-i da ascultare, se arunca mai înainte decît ar fi voit el. Femeia aceea atît de utilă, matroana aceea respectată îl putea pierde. Exista în ea o flacără lăuntrică ce-o făcea să se frîngă de mijloc, îi înnegrea pielea, îi învîncea ochii. Era ca un rău ce sporea, o sminteală a întregii ființe, cuprinzînd din aproape în aproape creierul și inima. Fața îi se întindea cuprinsă de-un tremur nervos. O tuse seacă o zgîlția uneori din creștet pînă-n tălpi fără ca ea să pară a-i simți sfîșierea. Iar el devenea din ce în ce mai aspru, respingea dragostea aceea ce se oferea, îi interzicea să vină la Saint-Saturnin.

— Biserica e rece ca gheața, îi spunea ; tușiți prea mult. Nu vreau să vă îmbolnăviți și mai rău !

Ea îl încredința că nu are nimic, o simplă iritare a gîtului. Pe urmă se supunea, accepta interzicerea de-a nu se mai duce la biserică întocmai ca pe o pedeapsă meritată, ce-i închidea porțile cerului. Și plîngea amarnic, se credea osîndită, lîncezea zile întregi nefăcînd nimic : și, fără voia ei, ca o femeie ce se întoarce la dragostea oprită, cînd venea vinerea, se strecura cu umilință în capela Saint-Michel, venea să-și sprijine fruntea arzătoare de peretele de lemn al confesionalului. Nu spunea nimic, stătea acolo, distrusă;

iar abatele Faujas, iritat, o numea femeie nedemnă. Și o gonea. Iar ea plecă, ușurată, fericită.

Preotului îi fu teamă de întunecimea capelei Saint-Michel. Apelă la intervenția doctorului Porquier, care o convinse pe Marthe să se spovedească în micul oratoriu al așezămîntului Fecioarei, la periferie. Abatele Faujas îi făgădui s-o aștepte acolo din două în două săptămîni, sîmbăta. Oratoriul, funcționînd într-o încăpere mare, spoită cu var, cu patru ferestre uriașe, era de-o voioșie pe care conta ca să domolească imaginația înfierbîntată a penitentei sale. Acolo avea s-o domine, să facă din ea o sclavă supusă, fără a-i fi teamă de vreun scandal. Și, ca să reteze orice cleve-teală, voi ca mama sa s-o însoțească. În timp ce-o mărturisea pe Marthe, doamna Faujas stătea la ușă. Bătrîna doamnă, neplăcîndu-i să stea degeaba, aducea vreun ciorap de împletit.

— Copilă dragă, îi spunea deseori cînd se întorceau amîndouă pe strada Balande, iar l-am auzit azi pe Ovide ridicînd glasul. Oare nu-i poți face pe plac ? Așadar nu ții la el ? Ah, cum aș mai vrea să fiu în locul dumitale, ca să-i sărut picioarele... Pînă la urmă, o să-mi devii nesuferită, dacă nu te pricepi decît să-l necăjești.

Marthe lăsa capul în jos. Îi era tare rușine de doamna Faujas. Nu ținea la ea, era geloasă, totdeauna se afla între ea și preot. Și-apoi, privirile negre ale bătrînei doamne, de care se ciocnea întruna, pline de povește stranii și neli-niștitoare, îi făceau rău.

Sănătatea șubredă a Marthei fu de ajuns ca să explice întîlnirile cu abatele Faujas în oratoriul așezămîntului Fecioarei. Doctorul Porquier dădea încredințări că aceasta nu făcea decît să urmeze una dintre recomandările lui. Cuvîntul le stîrni mult rîsul celor care-și făceau plimbarea pe bulevard.

— Zău așa, îi spuse doamna Paloque soțului ei într-o zi, cînd se uita la Marthe cum coboară strada Balande în tovărășia doamnei Faujas, tare aş fi curioasă să mă aflu într-un colțișor, ca să văd ce face preotul cu îndrăgostita lui... E nostimă foc cînd vorbește de guturaiul ei atît de îndărătnic ! Ca și cum un guturai te poate împiedica să te spovedești într-o biserică ! Și eu am fost răcită ; dar ăsta n-a fost un motiv să mă ascund prin capele cu abații.

— Rău faci că nu-l lași pe abatele Faujas să-și vadă de treburile lui, răspundea judecătorul. Mi s-a atras atenția. E un om care trebuie cruțat ; prea ești răzbunătoare, o să te pui de-a curmezișul ascensiunii mele.

— Păi cum ! răspunse nevasta cu acreală, dacă ei m-au călcat pe bătătură ; las' e-or să mai audă ei de mine... Abatele Faujas al tău, nu-i decît un mare prost. Oare ce-ți închipui, că abatele Fenil nu mi-ar fi recunoscător dacă i-aș prinde pe abate și pe frumoasa lui spunîndu-și vorbe dulci ? Ar răsplăti cît se poate de bine un asemenea scandal... Lasă-mă pe mine, tu nu te pricepi la d-alde astea.

După două săptămîni, doamna Paloque o pîndi pe Marthe cînd ieși din casă. Sta gata îmbrăcată în spatele perdelelor, ascunzîndu-și fața de monstru, supraveghind strada printr-o ruptură a pînzei. Cînd cele două femei dădură colțul pe strada Taravelle, rînji, căscîndu-și gura. Nu se grăbi, își puse mănușile și porni încetișor prin Piața subprefecturii, ocolind cît mai mult, încetinîndu-și pașii pe pavelele cele rotunjite. Trecînd prin fața micii reședințe a doamnei de Condamin, îi veni o clipă ideea s-o ia și pe ea ; dar poate că aceasta ar fi avut scrupule. La urma urmei, era mai bine să se lipsească de un martor și să conducă expediția după bunul ei plac.

„Le-am lăsat timpul să ajungă la păcatele cele mari, cred că acum mă pot înființa“, își spuse în sinea ei după un sfert de ceas de plimbare.

Aşa că grăbi pasul. Venea descori la aşezămînt, ca să se pună de acord cu Trouche asupra amănuntelor de contabilitate. În ziua aceea, în loc să intre în biroul funcţionarului, merse pe coridor, coborî iarăşi şi se duse drept la oratoriu. În faţa uşii, pe un scaun, doamna Faujas împletea liniştit. Nevasta judecătorului prevăzuse această piedică ; se năpusti drept spre uşă, cu mişcările bruste ale unei persoane foarte ocupate. Dar, înainte chiar de-a întinde mîna spre clanţă, bătrîna doamnă, care se ridica-se, o dădu la o parte cu o putere neaşteptată.

— Unde te duci ? o întrebă cu glasul ei aspru de ţărană.

— Mă duc unde am treabă, răspunse doamna Paloque cu mîna zdrobită şi cu faţa schimonosită de mînie. Eşti o obraznică şi-o necioplită ! Eu sînt casiera aşezămîntului Fecioarei, am dreptul să intru peste tot aici.

Doamna Faujas, sprijinită de uşă, îşi potrivi ochelarii pe nas. Apoi se puse din nou pe împletit, cît se poate de calmă.

— Nu, zise ea răspicat, n-o să intri.

— Aşa ! Şi pentru ce, mă rog ?

— Pentru că nu vreau eu.

Nevasta judecătorului simţi că dăduse greş ; fierca o făcea să se sufoce. Deveni înspăimîntătoare spunînd întruna, bîlbîindu-se :

— Nu te cunosc, nu ştiu ce cauţi aici, aş putea striga şi pune să fii arestată ; pentru că m-ai bătut. Pe semne că se petrec lucruri tare urîte îndărătul uşii ăsteia, de vreme ce ai primit însărcinarea să nu-i laşi pe-ai casei să intre. Doar sînt de-ai casei, pricepi ?... Lasă-mă să intru, altminteri chem pe toată lumea.

— Cheamă pe cine vrei, răspunse bătrîna doamnă, ridicînd din umeri. Ți-am spus că n-o să intri ; nu vreau, e foarte limpede... De unde să știu eu că ești de-ai casei ? Și-apoi, chiar de-ar fi așa, asta n-ar schimba cu nimic lucrurile. Nimeni n-are voie să intre... E treaba mea.

Atunci doamna Paloque pierdu orice măsură ; ridică tonul, strigă :

— Nici n-am nevoie să intru. Mi-e de-ajuns. M-am dumirit. Ești mama abatelui Faujas, nu-i așa ? Ei bine ! frumos îți șade, cinstită meserie mai faci !... Firește, n-am să intru ; nici n-am de gînd să mă vîr în toate murdăriile astea.

Doamna Faujas își puse lucrul pe scaun, o privi prin ochelari cu niște ochi strălucitori, stînd întrucîtva aplecată din șale, cu mîinile întinse, ca și cînd ar fi fost gata să se azvîrle asupra ei să-i astupe gura. Și era gata să se arunce, cînd ușa se deschise brusc și abatele Faujas se ivi pe prag ; era în stihar, cu înfățișarea severă.

— Ce-i asta, mamă, întrebă el, ce se întîmplă aici ?

Bătrîna doamnă își lăsă capul în jos, dădu îndărăt ca un dulău ce se adăpostește după picioarele stăpînului.

— Dumneavoastră sînteți, dragă doamnă Paloque, continuă preotul. Voiați să-mi vorbiți ?

Nevasta judecătorului, printr-un efort cumplit de voință, începuse să zîmbească. Răspunse pe un ton din cale-afară de drăguț, cu o batjocură vădită :

— Cum așa ! Dumneavoastră erați aici, părinte ? ! Ah, dacă aș fi știut, n-aș fi stăruit. Voiam să mă uit la fața de masă de pe altar, care nu cred că arată cum trebuie. Știți, eu sînt gospodina, aici ; veghez asupra celor mai mărunte lucruri. Dar de vreme ce sînteți ocupat, nu vreau să vă deranjez. Continuați, continuați-vă treburile, casa vă aparține. Doamna n-ar fi trebuit să spună decît o

vorbă, și-aș fi lăsat-o să vegheze asupra liniștii dumnea-voastră.

Doamna Faujas lăsa să-i scape un mîrîit. O privire a fiului ei o domoli.

— Intrați, vă rog, continuă preotul ; nu mă deranjați cîtuși de puțin. O spovedeam pe doamna Mouret, care e puțin suferindă... Intrați, vă rog. Fața de masă de pe altar ar fi bine să fie schimbată, într-adevăr.

— Nu, nu, vin altă dată, spunea doamna Paloque; sînt tare stînjenită că v-am întrerupt. Continuați, continuați, părinte.

Cu toate astea intră. În timp ce, împreună cu Marthe, se uita la fața de masă de pe altar, preotul își certă mama, cu glas scăzut :

— De ce n-ai lăsat-o să intre, mamă ? Doar nu ți-am spus să stai de pază la ușă.

Femeia se uita drept în fața ei, cu aerul acela de fiară îndărătnică.

— N-ar fi intrat decît dacă trecea peste leșul meu.

— De ce ?

— D-aia... Ascultă, Ovide, nu te supăra ; știi că atunci cînd te superi e ca și cum m-ai ucide... Mi-ai spus s-o însoțesc pe proprietăreasă pînă aici, nu-i așa ? Ei bine, mi-am închipuit că ai nevoie de mine, din cauza curioșilor. Așa că m-am așezat în fața ușii. Da, îți zic că ai fi fost liber să faci ce poștești ; nimeni nu și-ar fi vîrît nasul.

Atunci înțelese, îi luă mîinile, o zgîlțîi, îi spuse :

— Cum, mamă, dumneata ai putut presupune că... ?

— Ei, n-am presupus nimic, răspunse bătrîna cu o admirabilă nepăsare. Ești stăpîn să faci ce poștești, și tot ce faci tu e bine, asta-i ; ești copilul meu... Aș putea să și fur pentru tine, să fie limpede !

Dar el nu mai asculta. Dăduse drumul mâinilor mamei, se uita la ea ca pierdut în gânduri, ceea ce făcea ca fața să-i fie încă și mai austeră, încă și mai aspră.

— Nu, niciodată, niciodată, spuse cu un orgoliu aprig. Te înșeli, mamă... Numai cei neprihăniți sînt puternici.

XVI

La șaptesprezece ani, Désirée continua să rîdă ca un copil neștiutor. Ajunsese o copilă mare și frumoasă, grăsulie, cu brațe și umeri de femeie împlinită. Creștea ca o plantă puternică, fericită să crească, nepăsătoare față de nenorocirea care golea și întrista casa.

— Tu nu rîzi, îi spunea tatălui ei. Vrei să sari coarda ? E distractiv, nu-i așa ?

Pusese stăpînire pe o mare bucată de grădină ; și o săpa, răsădea legume, le uda. Muncile grele erau bucuria ei. Pe urmă voise să aibă găini care să-i mănînce legumele și pe care le certa cu o duiosie maternă. În jocurile acestea, tot umblînd cu pămîntul și înconjurată de orătării, se murdărea rău de tot.

— Un porc, nu alta ! striga Rose. Întîi de toate, nu mai vreau să intre la mine în bucătărie, aduce noroi peste tot... Da, doamnă, sînteți tare bună c-o dichisiți ; în locul dumneavoastră, aș lăsa-o să se bălăcărească în voie.

Marthe, în năpădirea aceea a ființei ei, nu mai veghea nici măcar ca Désirée să-și schimbe cămașa. Copila purta uneori aceeași cămașă cîte trei săptămîni la rînd ; ciorapii, care îi cădeau, pătrunzîndu-i în pantofii scîlciați, nu mai aveau călcîie ; fustele-i jalnice atîrnau ca niște zdrențe de cerșetor. Într-o zi, Mouret trebui să pună mîna pe ac ; rochia fetei, sfîșiată la spate de sus pînă jos, dădea la

iveală pielea. Și copila rîdea că e pe jumătate goală, cu părul căzîndu-i pe umeri, mîinile negre, fața mînjită toată.

Marthe simți în cele din urmă un soi de silă cînd, întoarsă de la slujbă și păstrînd în păr adierile miresmelor din biserică, o izbea mirosul pătrunzător de pămînt pe care-l răspîndea copila. Încît o trimitea îndărăt în grădină de cum termina de prînzit ; n-o suferea în preajmă, neliniștită de sănătatea aceea robustă, de rîsul ei răsunător ce izbucnea din te miri ce.

— O, Doamne ! cît de obositoare e copila asta, șoptea ea uneori, cu un aer de sfîrșeală iritată.

Mouret, auzind-o plîngîndu-se, îi spuse cu un gest de minie :

— Dacă te stingherește, am putea-o da afară, ca și pe ceilalți.

— Zău dacă nu m-aș simți liniștită dacă n-ar mai fi aici, îi răspundea ea răspicat.

Pe la sfîrșitul verii, într-o după-amiază, Mouret se sperie că n-o mai aude pe Désirée, care, cu cîteva minute mai înainte, făcea un tărăboi îngrozitor în fundul grădini. Dădu fuga și o găsi pe jos, căzută de pe o scară pe care se urcase ca să culeagă smochine ; tufele de merișor îmblînziseră din fericire căderea. Mouret, înspăimîntat, o luă în brațe, strigînd după ajutor. O credea moartă ; dar copila își veni în simțiri, îl încredință că nu-și făcuse nici un rău și voi să se urce iarăși pe scară.

Între timp, Marthe coborîse de pe peron. Cînd o auzi pe Désirée, se supără.

— Copila asta o să mă vîre în mormînt, spuse ; nu mai știe ce să scornească, să mă tulbure. Sînt sigură că s-a aruncat la pămînt dinadins. Nu mai e chip de trăit. Am să mă zăvorăsc la mine în cameră, am să plec dis-de-dimineață și n-am să mă mai întorc decît seara... Da, rîzi,

lighioană proastă ! E cu puțință să aduci pe lume o asemenea lighioană ! Da ! știu că o să am necazuri cu tine.

— Asta-i sigur, adăugă Rose, care dăduse fuga din bucătărie, e mare belea pe capul omului, și nu există primejdia să poată fi măritată vreodată.

Mouret, lovit în inimă, le asculta, le privea. Nu spuse nimic, rămase în fundul grădinii cu fata. Și pînă la căderea nopții, părură să vorbească încetișor împreună. A doua zi, Marthe și Rose aveau să lipsească de-acasă toată dimineața ; se duceau la o leghe de Plassans să asculte liturghia, într-o capelă închinată Sfîntului Janvier, unde toate evlavioasele din oraș veneau în ziua aceea în pelerinaj. Cînd se întoarseră, bucătăreasa se grăbi să dea la masa de prînz mîncare rece. Marthe mîncă de cîteva minute, cînd își dădu seama că fata nu e la masă.

— Lui Désirée nu-i e foame ? întrebă ; de ce nu mîncă împreună cu noi ?

— Désirée nu mai e aici, spuse Mouret, care lăsa mîncarea în farfurie ; am dus-o în dimineața asta la Saint-Eutrope, la doica ei.

Marthe își puse furculița jos, un pic palidă, mirată și jignită.

— Ai fi putut să mă întrebi și pe mine, îi reproșă.

Dar Mouret continuă, fără a răspunde direct :

— O să-i fie bine la doică. Femeia asta de treabă ține mult la ea, o să vegheze asupra ei. În felul ăsta, copila n-o să te mai necăjească, și toată lumea va fi mulțumită.

Și, pentru că Marthe rămase mută, adăugă :

— Iar dacă nici acum casa nu ți se pare destul de liniștită, să mi-o spui, am să mă duc și eu.

Marthe aproape că se ridică în picioare, o lumină îi fulgeră în priviri. O rănise cu atîta cruzime, încît întinse

mîna, ca pentru a-i azvîrli sticla în cap. În firea aceasta atîta vreme supusă, mîinii necunoscute adiau ; ura sporea întruna împotriva acelui om care da mereu tîrcoale pe lîngă ea, asemeni unei remuşcări. Începu din nou să mînce cu afectare, fără a mai pomeni despre fată. Mouret îşi împăturise şerveţelul ; stătea aşezat în faţa ei, ascultîndu-i tăcînitul furculiţei, uitîndu-se agale pîmprejurul acelei sufragerii, atît de veselă odinioară de larma copiilor şi-atît de goală şi tristă astăzi. Încăperea i se părea rece ca gheaţa. Lacrimi i se iviră în ochi, cînd Marthe o chemă pe Rose pentru desert.

— Mîncăţi cu poftă, nu-i aşa, doamnă ? zise aceasta aducînd o farfurie cu fructe. Asta pentru că am mers, nu glumă... Dacă domnul, în loc să facă pe păgînul, ar fi venit cu noi, nu v-ar fi lăsat să mîncăţi ce-a mai rămas din friptură de una singură.

Schimbă farfuriile, sporovăind întruna.

— E tare frumoasă capela sfîntului Janvier, da' e prea mică... Le-aţi văzut pe doamnele care-au sosit prea tîrziu ; au trebuit să îngenuncheze afară, pe iarbă, în plin soare... Ce nu înţeleg eu, e că doamna de Condamin a venit în trăsură ; atunci degeaba mai faci pelerinajul... Oricum, am petrecut o dimineată plăcută, nu-i aşa, doamnă ?

— Da, o dimineată plăcută, repetă Marthe. Abatele Mousseau, care a predicat, a fost cît se poate de înduioşător.

Cînd Rose îşi dădu seama, la rîndul ei, de lipsa copilei, şi aflînd că fusese dusă, exclamă :

— Pe legea mea, domnul a avut o idee bună !... Îmi lua toate tingirile ca să-şi ude salatele... O să putem răsufla şi noi un pic.

— Aşa e, spuse Marthe, luîndu-şi o pară.

Mouret se sufoca. Ieși din sufragerie fără să mai ia seama la ce spune Rose, care-i strigă că numaidecît va fi gata și cafeaua. Marthe, rămasă singură, își sfîrși liniștită para.

Doamna Faujas coborî, cînd bucătăreasa aduse cafeaua.

— Intrați, rogu-vă, îi spuse aceasta din urmă ; o să-i țineți tovărășie doamnei și o să beți ceașca făcută pentru domnul, care a fugit ca un nebun.

Bătrîna doamnă se așază pe locul lui Mouret.

— Credeam că nu beți niciodată cafea, observă ea, în timp ce-și punea zahăr.

— Da, pe vremuri, răspunse Rose, cînd domnul ținea băierile pungii... Acum, ar fi o prostie din partea doamnei dacă s-ar lipsi de ce-i place.

Stătură de vorbă o oră întreagă. Marthe, înduioșată, îi povesti pînă la urmă necazurile ei doamnei Faujas ; soțul ei tocmai îi făcuse o scenă groaznică, în legătură cu fetița, pe care o dusesese în casa doicii, într-un moment de furie. Și se apăra ; dădea încredințări că ține mult la copilă, că se va duce într-o bună zi s-o ia înapoi.

— Era cam gălăgioasă, strecură doamna Faujas. V-am compătimit deseori... Fiul meu ar fi renunțat să-și citească rugăciunile în grădină ; îi spărga urechile.

Din ziua aceea, în timpul meselor, între Marthe și Mouret domnea tăcerea. Toamna era foarte umedă ; sufrageria rămînea tristă, cu cele două tacîmuri despărțite de întreaga lățime a mesei celei mari. Întunericul cotropea ungherele, frigul se lăsa din tavan. Ai fi zis că-i o înmormîntare, după cum spunea Rose.

— Păi cum, spunea ea adesea, în timp ce aducea mîncarea, nu se cade să faceți atîta gălăgie... Dacă o mai duceți tot așa, nu-i primejdie să faceți limbariță... Fiți mai

vesel, domniule ; aveți o mutră de parcă ați petrece un mort. Pînă la urmă, o s-o îmbolnăviți de-a binelea pe doamna. Nu-i bine pentru sănătate, să mănînci fără să scoți o vorbă.

Cînd dădu frigul, Rose, care încerca s-o îndatoreze pe doamna Faujas, o pofti să gătească pe plita ei de bucătărie. Totul a început cu buiotele, pentru care bătrîna doamnă cobora să încâlzească apă ; ea nu făcuse focul, iar abatele se grăbea să se radă. Pe urmă împrumută fierul de călcat, se sluji de cîteva tingiri, ceru frigarea ca să frigă o pulpă de berbec ; apoi, cum acolo sus nu avea o plită de bucătărie ca lumea, primi să gătească jos, după cum o îmbia Rose, care aprinse un foc de viță de-ai fi putut frige un berbec întreg.

— Să nu vă simțiți stingherită, spunea mereu, învîrtind ea însăși frigarea. Bucătăria e mare, nu-i așa ? E loc destul pentru amîndouă... Zău dacă știu cum de v-ați putut descurca pînă acum, să bucătăriți pe jos, în fața sobei de la dumneavoastră din odaie, pe o plită păcătoasă de tablă. Eu una m-aș fi temut să nu m-apuce damblaua... Pentru că domnul Mouret e un caraghios : nu închiriezi o locuință fără bucătărie. Înseamnă că sînteți oameni de treabă, nu cu nasul pe sus, și vă mulțumiți cu puțin.

Încetul cu încetul, doamna Faujas își pregăti prînzul și cina în bucătăria familiei Mouret. La început, își aducea ea cărbuni, ulei, mirodenii. Mai apoi, cînd uita cîte ceva, bucătăreasa n-o lăsa să mai urce pînă la ea ; o silea să ia din dulap tot ce-i lipsea.

— Iată, untul e coala. Nu din leaca ce-o s-o luați pe vîrful cuțitului o să sărăcim noi ! Știți bine că totul vă stă la dispoziție, aici... Doamna m-ar certa dacă n-ați fi în largul dumneavoastră.

Și-atunci, un mare prieteșug se legă între Rose și doamna Faujas ; bucătăreasa era încântată să aibă pe cineva care consimte s-o asculte în timp ce mesteca în sosuri. Altminteri, se înțelegea de minune cu mama preotului, cu care, datorită rochiilor ei de stambă, trăsăturilor aspre, lipsite de șlefuială, aproape că se simțea ca de la egal la egal. Ore în șir rămâneau împreună, și după ce se stingea focul în sobe. Curînd, doamna Faujas deveni atotputernică la bucătărie ; păstra aceeași atitudine de nepătruns, nu spunea decît ceea ce ținea cu tot dinadinsul să spună, făcea în așa fel încît să i se povestească ceea ce voia să știe. Ea hotăra dacă cina soților Mouret e gustoasă, gusta înaintea lor din bucatele pe care li le trimetea ; deseori, Rose făcea chiar aparte unele bunătăți hărăzite cu deosebire abatelui, mere în zahăr ars, prăjituri cu orez, clătite flambate. Proviziile se amestecau, tîngirile se duceau care încotro, cele două cine se contopeau în asemenea măsură încît bucătăreasa exclama, rîzînd, în clipa cînd să dea la masă :

— Ia ziceți, doamnă, ochiurile astea sînt pentru dumneavoastră ? Eu, una, nu mai știu !... Pe legea mea ! ar fi mai bine să mîncăți împreună.

De ziua tuturor Sfinților abatele Faujas prînzi pentru prima oară în sufrageria familiei Mouret. Se grăbea foarte tare, trebuia să se întoarcă la Saint-Saturnin. Marthe, ca să cîștige timp, îl pofti să se așeze la masă, spunîndu-i că mama dumisale ar fi scutită să mai urce două etaje. După o săptămînă, faptul deveni obișnuință, Faujas mamă și fiu coborau la fiecă masă, se instalau și rămâneau pînă la cafea. În primele zile, se găti aparte ; pe urmă, Rose găsi „că-i o prostie“, zicînd că putea foarte bine să bucătărească pentru patru persoane și că se înțelegea de minune cu doamna Faujas.

— Nu-mi mai mulțumiți, adăugă ea. Dumneavoastră sînteți foarte drăguți că veniți jos să-i țineți tovărășie doamnei ; mai aduceți nițică veselie... Nici nu mai îndrăzneam să intru în sufragerie ; mi se părea că intru la mort. Era așa de gol de te lua cu frică... Dacă domnul o mai face mutre și-acum, atîta pagubă pentru el ! o să facă mutre pentru el singur.

Soba duduia, în încăpere era cald. Fu o iarnă încîntătoare. Niciodată Rose nu pusese masa cu fețe de masă mai curate ; așeza scaunul părintelui lîngă sobă, în așa fel încît să stea cu spatele la foc. Se îngrijea cu osebite de paharul, de cuțitul, de furculița lui ; veghea ca în clipa cînd fața de masă avea cea mai ușoară pată, aceasta să nu fie înspre el. Pe urmă, îl înconjură cu alte nenumărate atenții.

Cînd îi gătea vreun fel de mîncare ce-i plăcea, îi spunea dinainte, ca să-și păstreze loc. Alte ori, dimpotrivă, îi făcea o surpriză ; aducea mîncarea acoperită, rîdea pe sub mustață de privirile întrebătoare, spunea cu un aer de triumf strunit :

— E pentru părintele, o rață sălbatecă umplută cu măsline, așa cum îi plac dumisale... Doamnă, dați-i părintelui, da ? Pentru el am gătit.

Marthe servea. Și insista, implorîndu-l din ochi, să primească bucățile cele mai bune. Începea totdeauna cu el, răscolea prin mîncare, în timp ce Rose, aplecată peste ea, îi arăta cu degetul ce credea ea că-i mai bun. Și se certau chiar uneori ușor, asupra bunătății uneia sau alteia din bucățile vreunui pui ori vreunui iepure. Rose împingea o pernă sub picioarele preotului. Marthe pretindea să aibă o sticlă de bordeaux și o pîinișoară numai ale lui, o pîinișoară rumenă pe care o comanda zilnic la brutar.

— Ei ! nimic nu-i prea bun, spunea Rose, cînd abatele le mulțumea. Cine să trăiască bine și în îndestulare, dacă nu niște inimi bune ca ale domniilor-voastre ? Lăsați-ne să facem cum știm, bunul Dumnezeu ne va răsplăti.

Doamna Faujas, stînd la masă în fața fiului ei, zîmbea la toate acele răsfățuri. Începuse să țină la Marthe și la Rose ; de altminteri găsea firesc faptul că-l adorau, zicîndu-și că sînt preafericite să se afle astfel în genunchi dinaintea zeului ei. Cu fața ei pătrată, mîncînd pe îndelete și mult, ca o femeie de la țară care, atunci cînd se pune pe-o treabă, o face temeinic, bătrîna prezida cu adevărat mesele, nescăpînd nimic din ochi, nici o mișcare de furculiță, veghind ca Marthe să-și păstreze rolul de slujitoare, sorbindu-și feciorul din ochi și învăluindu-l în priviri de mulțumire satisfăcută. Nu vorbea decît pentru a spune în puține vorbe gusturile abatelui ori pentru a reteza refuzurile lui politicoase, pe care încă le mai rostea. Uneori ridica din umeri, îl împungea cu piciorul. Oare nu tot ce se aducea la masă era pentru el ? Putea foarte bine să mănînce un fel de mîncare în întregime, dacă-i plăcea ; ceilalți s-ar fi mulțumit să muște din pîinea goală, uitîndu-se la el.

Cît despre abatele Faujas, el rămînea nepăsător față de grija plină de duioșie cu care era înconjurat ; fiind cît se poate de frugal, mîncînd repede, cu mintea într-altă parte, deseori nici nu-și dădea scama de răsfăturile ce-i erau hărăzite. Cedase stăruințelor mamei lui, acceptînd tovărășia soților Mouret ; în sufrageria de la parter nu-i era pe plac decît bucuria de-a fi într-un totu scutit de grijile vieții materiale. Încît rămînea minunat de liniștit, obișnuindu-se puțin cîte puțin să i se ghicească pînă și cele mai mărunte dorințe, nemaimirîndu-se și nemaimulțumind, domnind disprețuitor între stăpîna casei și bu-

cătăreasă, care-i pîndea cu îngrijorare chiar și cele mai mici cute de pe fața gravă.

Iar Mouret, așezat în fața soției lui, era uitat. Stătea cu mîinile puse pe masă, ca un copil, așteptînd ca Marthe să binevoiască a se gîndi și la el. Și ea îl servea la urmă, cu ce se nimerea și ce era mai prost. Rose, în picioare în spatele ei, o avertiza cînd se înșela, nimerind peste o bucățică bună.

— Nu, nu, nu bucata asta... Știți că lui domnu' îi place capul ; sugă oscioarele.

Mouret, discreditat, mîncea rușinîndu-se, ca un parazit. Simțea că doamna Faujas îl privește cînd își taie pîine. Chibzuia un minut întreg, cu ochii pironiți pe sticlă, înainte de-a îndrăzni să-și toarne în pahar. O dată se înșelă, luă trei degete din sticla de bordeaux a preotului. Stîrni un tărăboi pe cînte ! O lună întreagă Rose îi scoase ochii pentru cele trei degete de vin. Cînd făcea cîte-un dulce, exclama :

— Nu vreau ca domnul să guste din asta... Niciodată nu mi-a făcut un compliment. O dată, mi-a spus că omleta cu rom e arsă. Și-atunci i-am răspuns : „Totdeauna am să ard omleta pentru dumneavoastră“. Ați auzit, doamnă, domnului să nu-i dați !

Pe urmă, îl sîcîia în fel și chip. Îi punea mîncarea în farfurii ciobite, îi așeza tacîmul pe locul unde era un picior al mesei, lăsa pe paharul lui scame din cîrpa cu care-l ștergea, punca pîinea, vinul, sarea la celălalt capăt al mesei. Numai lui Mouret îi plăcea muștarul ; se ducea el însuși la băcan să cumpere cîteva borcănase, pe care bucătăreasa le înlătura cu regularitate, sub pretext „că put“. Lipsa muștarului era de ajuns ca să-i strice mesele. Ceea ce-l deznădăjduia și mai mult, tăindu-i de-a binelea pofta de mîncare, era faptul că fusese alungat de la locul lui,

pe care-l ocupase dintotdeauna, în fața ferestrei, și care era dat preotului, fiind cel mai plăcut. Acum stătea în fața ușii ; i se părea că mănâncă în casa unor străini, de când nu-și mai putea îndrepta privirile spre arborii lui fructiferi la fiecă înghițitură.

Marthe nu avea acrelile Rosei ; se purta cu el ca cu o rudă săracă, pe care o tolerezi ; uita că se mai află și el acolo, nu i se adresa niciodată, ca și cum abatele Faujas ar fi fost singurul ce-ar fi poruncit în casă. Dar Mouret nu se mai revolta ; schimba cîteva vorbe de politețe cu preotul, mîncea în tăcere, răspundea prin priviri încete la atacurile bucătăresei. Apoi, cum totdeauna termina primul de mîncat, își păturea șervețelul cu dichis și se retrăgea, adesea înainte de desert.

Rose susținea că turbează de furie. Cînd porovăia cu doamna Faujas în bucătărie, îi dădea lămuri amănunțite despre stăpînul ei.

— Îl știu cu bine, niciodată nu m-a speriat prea tare... Înainte ca dumneavoastră să veniți aici, doamna tremura în fața lui, pentru că totdeauna răcnea, băga frică în ceilalți. Ne sîcîia pe toți peste poate, veșnic cu ochii pe noi, găsind că nimic nu-i bine făcut, vîrîndu-și nasul peste tot, vrînd să arate că el e stăpînul... Acum e blînd ca un mieluşel, nu-i așa ? Și asta pentru că doamna a luat frîiele. A ; dacă ar avea curaj, dacă nu s-ar teme de tot felul de neplăceri, ați avea ce auzi. Dar prea îi e teamă de fiul dumneavoastră ; da, îi e teamă de părintele... Ai zice uneori că s-a prostit. La urma urmei, de vreme ce nu ne mai stingherește, n-are decît să fie cum îi place, nu-i așa, doamnă ?

Doamna Faujas răspundea că domnul Mouret i se pare a fi un om foarte vrednic de stimă ; singurul lui cusur era

că-i necredincios. Dar cu siguranță că avea să se-ndrepte pe calea cea bună, mai târziu. Și bătrîna doamnă punea cu încetul stăpînire pe încăperile de la parter, umblînd din bucătărie în sufragerie, tropăind pe sală și pe coridor. Mouret, cînd o întîlnea, își amintea de ziua sosirii abatelui și a mamei sale, cînd, îmbrăcată într-o zdreanță neagră, nelăsînd jos panerul pe care-l ținea cu amîndouă mîinile, aceasta își lungea gîtul în fiecare cameră, cu dezinvoltura liniștită a unei persoane care vizitează o casă de vînzare.

De cînd abatele și mama sa mîncau la parter, etajul al doilea aparținea soților Trouche. Căre deveneau zgomotoși ; zgomote de mobile trase, tropăituri, frînturi de voci răzbăteau prin ușile deschise și trîntite. Doamna Faujas, pe cale să sporovăiască în bucătărie, își înălța capul cu îngrijorare. Rose, ca să aplaneze lucrurile, spunea că biata doamnă Trouche e tare necăjită. Într-o noapte, abatele, care nu se culcase încă, auzi pe scară un tărăboi ciudat. Ieșind cu sfeșnicul în mîină, îl zări pe Trouche beat criță, urcînd treptele în genunchi. Îl ridică cu brațul lui viguros, îl azvîrli la el în odaie. Olympe, culcată, citea liniștită un roman, bînd cu sorbituri mici un grog pus pe noptieră.

— Ascultați, le spuse abatele Faujas, palid de mînie, mîine să vă faceți bagajul și să plecați.

— I-auzi, și de ce, mă rog ? întrebă Olympe fără să se tulbure ; ne simțim bine aici.

Dar preotul o întrerupse cu asprime.

— Taci ! Ești o nefericită, totdeauna ai încercat să-mi faci rău. Mama avea dreptate, n-ar fi trebuit să vă scot din mizerie... Și uite că acum am ajuns să-ți adun bărbatul de pe scări ! O rușine ! Și gîndește-te ce scandal ar ieși, de-ar fi văzut în halul ăsta... Mîine să plecați.

Olympe se ridicase în șezut ca să soarbă o înghițitură de grog.

— A, nu, asta nu ! șopti ei.

Trouche rîdea. La beție se înveselea. Se prăvălise într-un fotoliu, fericit, încîntat.

— Să nu ne supărăm, bîigui el. O nimica toată, o ușoară amețală din cauza aerului, care-i foarte tare. Și-afară de asta, străzile sînt tare nostime în afurîșitul ăsta de oraș... Am să-ți spun, Faujas, sînt niște tineri foarte de soi. E printre ei și băiatul doctorului Porquier. Îl cunoști bine pe doctorul Porquier, nu ? Așa că ne întîlnim într-o cafenea, în spatele închisorii. E ținută de o arlesiană, femeie frumoasă, oacheșă...

Preotul, cu mîinile încrucișate la piept, îl privea fioros.

— Nu, te asigur, Faujas, rău faci că-mi porți pică... Știi că sînt un om bine-crescut ; mă supun conveniențelor. În timpul zilei, n-aș pune gura nici pe-un pahar de sirop, de teamă să nu te compromit... În fine, de cînd sînt aici, mă duc la servici ca și cum m-aș duce la școală, cu tartine cu dulceață într-un coșuleț ; e chiar tîmpită meseria asta ! Socot că sînt un tîmpît, da, pe cuvîntul meu ; de n-ar fi să-ți fac un serviciu... Noaptea, în schimb, poate că nu sînt văzut. Noaptea mă pot plimba. Îmi face bine, aș crăpa dacă aș sta tot timpul zăvorît. Întîi și întîi, că nu-î nici țipenie pe străzi, e așa de nostim !

— Bețivule ! suieră preotul printre dinți.

— Nu vrei pace ?... Atîta pagubă, drăguță ! Eu unul sînt om de treabă ; mie nu-mi plac mutrele acre. Dacă-ți displace, te las baltă cu călugărițele tale. Doar micuța Condamin e drăguță, dar arlesiana e și mai bine... Degcaba te holbezi așa, n-am nevoie de tine. Uite, vrei să-ți împrumut o sută de franci ?

Și scoase bancnote pe care le înșirui pe genunchi, rîzînd în hohote ; apoi le roti prîn aer, le plimbă pe sub nasul abatelui, le azvîrli în sus. Olympe, dintr-un salt, se sculă aproape goală ; adună bancnotele ascunzîndu-le sub saltea, înciudată. În timpul ăsta abatele Faujas se uita în jurul lui, foarte mirat ; vedea sticle de lichior așezate de-a lungul comodei, un pateu aproape întreg pe cămin, dragouri într-o cutie veche, plesnită. Camera era plină de cumpărături recente : rochii azvîrlite pe scaune ; un pachet cu dantelă, desfăcut ; o redingotă minunată, cît se poate de nouă, atîrnată de mînerul ferestrei ; o piele de urs așternută în fața patului. Lîngă grog, pe noptieră, un micuț ceas de damă, din aur, strălucea într-o cupă de porțelan.

„Pe cine or fi prădat ?“ se gîndi preotul.

Și-atunci își aminti că o văzuse pe Olympe sărutînd mîinile Marthei.

— Nefericiților, exclamă el, v-ați apucat de furat ! Trouche se sculă în picioare. Nevastă-sa îl îmbrînci pe canapea.

— Stai liniștit, îi zise ea ; dormi ; de asta ai nevoie. Apoi, întorcîndu-se spre fratele ei, spuse :

— E ora unu, ai putea să ne lași să dormim, dacă ai venit aici doar ca să ne spui lucruri neplăcute... Bărbatu-meu n-a făcut bine că s-a îmbătat, e-adevărat ; dar ăsta nu-i un motiv să-l bruftuluiești... Am mai avut pînă acum cîteva explicații ; asta trebuie să fie ultima, Ovide, înțelegi ? Sîntem frate și soră, nu-i așa ? Ei bine, ți-am spus-o doar, se cuvine să împărțim... Tu te răsfeți colo jos, ți se fac bucate pe sprînceană, trăiești ca un pașă între proprietăreasă și slujnică. Te privește. Noi, ăștia, nu venim să ne uităm în blidul tău ; nici să-ți luăm bucata de la gură. Te lăsăm să-ți vezi de treburile tale cum îți

place. Aşa că nu ne necăji, lasă-ne şi nouă aceeaşi libertate... Mi se pare că sînt cît se poate de rezonabilă...

Şi pentru că preotul făcu un gest, continuă :

— Da, înţeleg, totdeauna ţi-a fost teamă să nu-ţi stricăm afacerile... Cel mai bun fel de-a nu ţi le strica e să nu ne sîcîi. Pentru că spui întruna : „Ah, dac-aş fi ştiut, v-aş fi lăsat unde eraţi !” Ştii ce ? nu eşti tare, cu toate aerele tale. Avem şi noi aceleaşi interese ca şi tine ; sîntem în familie, ne putem oploşi cu toţii. Ar fi cît se poate de drăguţ, dacă ai vrea... Du-te la culcare. Am să-l cert pe Trouche mîine ; am să ţi-l trimit, să-i dai dispoziţii.

— Chiar aşa, şopti beţivul, gata să aţipească. Faujas e nostim... Eu n-am chef de proprietăreasă, ci mai curînd de sunătorii ei.

Olympe izbucni în rîs cu neruşinare, uitîndu-se la fraatele ei. Între timp se culcase la loc, aranjîndu-se comod, cu spatele sprijinit de pernă. Preotul, puţin cam palid, se gîndea ; apoi plecă fără o vorbă, în timp ce ea se cufundă din nou în citit iar Trouche sforăia pe canapea.

A doua zi, cînd fu treaz, Trouche avu o lungă convorbire cu abatele Faujas. Cînd se întoarse la nevastă, îi aduse la cunoştinţă care erau condiţiile păcii ce-o încheiase.

— Ascultă, dragule, îi spuse ea, fă-i pe plac, fă ce-ţi cere ; dar mai cu seamă încearcă să-i fii de folos, de vreme ce-ţi dă posibilitatea... Fac pe grozava faţă de el ; dar la o adică ştiu că ne-ar zvîrli în drum, ca pe nişte cîini, dacă l-am scoate din sărite. Iar eu nu vreau să plec... Eşti sigur că o să ne lase să rămînem ?

— Da, nu-ţi fie teamă, răspunse slujbaşul. Are nevoie de mine, o să ne lase să ne vedem de treburi.

Din ziua aceea, Trouche ieşi în oraş în toate serile, pe la ora nouă, cînd străzile erau pustii. Îi spunea nevastei

că se duce în cartierul cel vechi, ca să facă propagandă pentru abate. De altfel, Olympe nu era geloasă ; și rîdea, cînd îi povestea cine știe ce anecdotă deșuchată ; prefera răsfăturile de una singură, păhăruțe băute numai de ea, prăjituri pe care le mîncea pe ascuns, serile, cînd sta pînă tîrziu în pat la căldurică, devorînd un vechi fond de cărți al unui cabinet de lectură, descoperit de ea pe strada Canquoin. Trouche se întorcea amețit dar nu beat criță ; își scotea pantofii pe sală, ca să urce scările fără zgomot. Dacă băuse prea mult, dacă duhnea a pipă și-a rachiou, nevastă-sa nu voia să se culce lîngă ea ; îl silea să doarmă pe canapea. Și se dădea atunci între ei o luptă surdă, pe tăcute. El se întorcea în pat cu o încăpăținare de bețiv, agățîndu-se de așternuturi ; dar se clătina, aluneca, cădea în mîini, iar Olympe îl rostogolea ca pe o masă inertă. Dacă începea să strige, îl strîngea de gît, uitîndu-se țintă la el și șoptind :

— Te aude Ovide, o să vină Ovide.

Și Trouche era cuprins de spaimă, ca un copil pe care-l sperii cu bau-baul ; apoi adormea, mormăind scuze. Dar de cum răsărea soarele își făcea toaleta cu gravitate, ștergea de pe fața-i brăzdată urmele rușinoase de peste noapte, își punea o anume cravată care, după cum spunea, îi dădea „aerul unui cabotin“. Trecea prin fața cafenelelor scoborînd ochii. La așezămîntul Fecioarei, era respectat. Uneori, cînd fetele se jucau în curte, ridica un colț al perdelei, le privea cu un aer patern, cu flăcărui scurte ce i se aprindeau sub pleoapele pe jumătate lăsate.

Soții Trouche erau ținuți la respect și de către doamna Faujas. Fiica și mama o duceau tot într-o ceartă, una plîngîndu-se că fusese totdeauna sacrificată fratelui ei, cealaltă făcînd-o lighioană spurcată căreia ar fi trebuit să-i

sucească gîtul din leagăn. Mușcînd amîndouă din aceeași pradă, se supravegheau, fără a da drumul bucății din gură, furioase, neliniștite să știe care din două se va alege cu mai mult. Doamna Faujas voia toată casa ; pe Olympe, cu degetele ei apucătoare, o oprea să caute pînă și în gunoaie. Cînd își dădu seama cît bănet storcea din buzunarul Marthei, fu cumplită. Cum fiul ei ridică din umeri, ca un om care disprețuiește prostiile astea și care se vede nevoit să închidă ochii, bătrîna avu la rîndu-i o explicație îngrozitoare cu fiica ei, pe care o făcu hoată, ca și cum și-ar fi vîrît amîndouă mîinile în propriul ei buzunar.

— Știi ceva, mamă, spuse Olympe pierzîndu-și răbdarea. Nu buzunarul dumitale e muls, nu-i așa ? Eu una nu împrumut decît bani, nu sînt și hrănită.

— Ce vrei să spui cu asta, oaie rîioasă ce ești ? se bîlbîi doamna Faujas, în culmea exasperării. Oare noi nu ne plătim mesele ? Întreab-o pe bucătăreasă, o să-ți arate registrul nostru de socoteli.

Olympe izbucni în rîs.

— A, foarte frumos, continuă ea. Cunosce eu registrul vostru de socoteli. Plătiți ridichile și untul, nu-i așa ?.. Știi ce, mamă, stai acolo, la parter ; eu una n-am de gînd să vă deranjez. Dar nu urca aici să mă necăjești pe mine, că altfel strig. Știi că Ovide ne-a interzis să facem gălăgie.

Doamna Faujas coborî bodogănind. Amenințarea cu scandalul o silea să bată în retragere. Olympe, în bătaie de joc, fredona în spatele ei. Dar, cînd se ducea în grădină, mama ei se răzbuna, ținîndu-se scai de ea, uitîndu-se la ce are în mîini, pîndind-o. N-o suferea nici în bucătărie, nici în sufragerie. Făcuse în așa fel încît Olympe să se certe cu Rose, în legătură cu o cratiță împrumutată, pe care n-o mai adusesese înapoi. Totuși nu îndrăznea s-o atace

în prietenia cu Marthe, de teama vreunui scandal, de pe urma căruia abatele ar fi suferit.

— De vreme ce nu-ți pasă de interesele tale, îi spuse într-o bună zi fiului ei, am să le apăr eu așa cum trebuie, în locul tău ; nu-ți fie teamă, voi fi precaută... Vezi tu, dacă n-aș fi eu aici, soră-ta ți-ar lua pînă și pîinea de la gură.

Marthe nu știa nimic de drama ce se țesea în jurul ei. Casa i se părea mai însuflețită, și-atîta tot, de cînd toată lumea aceea umplea sala, scara și coridoarele. Ai fi spus că-i într-o pensiune cu camere mobilate, cu zgomotele ei înfundate de certuri, cu uși batante, cu viața nestingherită și personală a fiecărui locatar, cu bucătăria duduind, unde Rose părea că gătește pentru sumedenie de locatari. Apoi, mai era și perindarea continuă a furnizorilor. Olympe își îngrijea mîinile și nu mai voia să spele vasele, încît comanda totul din afară, de la un plăcintar de pe strada Banne, care prepara mîncăruri în oraș. Iar Marthe zîmbea, se considera fericită de pe urma acelei agitații a întregii case ; nu-i mai plăcea să stea singură, simțea nevoia să-și consume într-un fel înfrigurarea ce-o mistuia.

În acest timp, Mouret, ca pentru a fugi de vacarmul acela, se închidea în încăperea de la primul etaj pe care o numea birou ; își învinsese sila de singurătate ; aproape că nu mai cobora în grădină ; dispărea deseori de dimineața pînă seara.

— Tare aș vrea să știu ce face acolo, înăuntru, îi spunea Rose doamnei Faujas. Nu se aude foindu-se. Ai zice că-i mort. De cumva se ascunde, înseamnă că nu face lucru curat, nu-i așa ?

Cînd veni vara, casa se însufleți și mai mult. Abatele Faujas primea societățile subprefectului și președintelui

în fundul grădinii, sub boltă. Rose, la porunca Marthei, cumpărase douăsprezece scaune rustice ca invitații să poată lua aer, fără să fie nevoie să se aducă mereu scaunele din sufragerie. Faptul deveni obicei. În fiecare marțe, după-amiaza, porțile ce dădeau în fundătură rămîneau deschise ; domnii și doamnele veneau să-l salute pe părinte, ca între vecini, purtînd pălării de paie, încălțați în papuci, descheiați la redingote, cu fustele ridicate în ace. Vizitatorii soseau unul cîte unul ; apoi cele două societăți erau complete, se amestecau, confundîndu-se, veselindu-se, sporovăind în cea mai mare intimitate.

— Nu vă e teamă, îi spuse într-o zi domnul de Bourdeu domnului Rastoil, că întîlnirile acestea cu banda subprefecturii ar putea fi văzute cu ochi răi ?... Se apropie alegerile generale.

— De ce-ar fi văzute cu ochi răi ? răspunde domnul Rastoil. Doar nu ne ducem la subprefectură, ci sîntem pe un teren neutru... Și-apoi, dragă prietene, nu-i nici un fel de ceremonie într-asta. Eu stau în vestă. Asta-i viață privată. Nimeni n-are dreptul să judece ce fac eu în spatele casei... În fața casei, e cu totul altceva ; ceea ce ține de fațadă, aparține publicului... Domnul Péqueur și cu mine, pe stradă, nici măcar nu ne salutăm.

— Domnul Péqueur des Saulaies e un om pe care n-ai decît de cîștigat dacă-l cunoști mai bine, îndrăzni să spună fostul prefect, după o tăcere.

— Fără îndoială, fu de acord președintele, sînt încîntat că l-am cunoscut... Cît despre abatele Faujas, ce om demn !... Nu, hotărît lucru, nu mi-e teamă de bîrfe, ducîndu-mă să-l salut pe minunatul nostru vecin.

Domnul de Bourdeu, de cînd începuse să se vorbească despre alegerile generale, devenise neliniștit ; susținea că

cele dintîi călduri îl obosesc mult. Deseori avea scrupule, îi împărtăşea îndoielile domnului Rastoil, ca acesta să-l liniştească. De altfel, niciodată nu se discuta despre politică în grădina familiei Mouret. Într-o după-amiază, domnul de Bourdeu, după ce zadarnic căutase cum să aducă vorba, exclamă, adresîndu-i-se doctorului Porquier :

— Ia spuse, ai citit *le Moniteur* în dimineaţa asta ? Marchizul a vorbit, în sfîrşit ; a rostit treisprezece cuvinte, le-am numărat... Bietul Lagrifoul ! A avut succes, pentru că s-a rîs în hohote.

Abatele Faujas ridicase un deget, cu o înfăţişare de delicată bonomie.

— Fără politică, domnilor, fără politică ! şopti el.

Domnul Péqueur des Saulaies vorbea cu domnul Rastoil ; se prefăcură amîndoi a nu fi auzit nimic. Doamna de Condamin zîmbi. Apoi continuă, interpelîndu-l pe abatele Surin :

— Nu-i aşa, domnule abate, că gulerele dumneavoastră sînt apretate cu apă îndoită foarte puţin cu clei ?

— Da, doamnă, cu apă îndoită cu clei, răspunse tînărul preot. Sînt şi spălătorese care se slujesc de scrobeală fiartă ; dar scrobeala taie pînza, nu-i bună.

— Eu una niciodată n-am putut-o convinge pe spălătoreasa mea să folosească apa îndoită cu clei pentru jupoanele mele.

Atunci abatele Surin îi dădu galant numele şi adresa spălătoresei lui, pe dosul uneia din cărţile sale de vizită. Se vorbea astfel despre toalete, despre vreme, despre recolte, despre întîmplările de peste săptămîină. Petreceai acolo o oră încîntătoare. Partidele de volant de pe ulicioară întrerupeau conversaţiile. Abatele Bourrette venea foarte des, povestind cu aerul lui încîntat mici întîmplări pline

de pioșenie, pe care domnul Maffre le asculta pînă la capăt. O singură dată, doamna Delangre se întîlnise cu doamna Rastoil, cît se poate de politicoase și de ceremonioase amîndouă, păstrînd în ochii lor stinși flacăra bruscă a fostei rivalități. Domnul Delangre nu încerca să strălucească. În ceea ce-i privește pe soții Paloque, deși continuau să vină în vizită la subprefect, evitau să se afle acolo atunci cînd domnul Péqueur des Saulaies se ducea în vizită la vecinul lui, abatele Faujas ; nevestei judecătorului i se tăiasse piuitul de cînd cu expediția ei nefericită la oratoriul așezămîntului Fecioarei. Însă personajul care se dovedea cel mai asiduu era cu siguranță domnul de Condamin, totdeauna admirabil înmănușat, venind acolo ca să-și bată joc de lume, mințind, îndrăznind să spună porcării cu un aplomb nemaipomenit, amuzîndu-se o săptămîină întreagă de intrigile pe care le adulmecase. Bătrînul acela corpulent, atît de drept în redingota lui pe talie, era împătimit după tineret ; își bătea joc de „bătrîni“, se izola cu domnișoarele din bandă, pufnind de rîs prin colțuri.

— Veniți aici, copii ! spunea cu un zîmbet, să-i lăsăm pe bătrîni între ei.

Într-o zi, fu cît pe ce să-l bată pe abatele Surin într-o partidă de volant. Adevărul e că își rîdea de toți acei oameni mărunți. Și-l luase mai ales drept victimă pe fiul domnului Rastoil, un băiat prostănac căruia îi spunea numai gugumăanii. În cele din urmă îl învinui că îi face curte nevestei lui, și rostogolea niște ochi feroși ce-l băgau în sperieți pe nefericitul Séverin. Ce-i mai rău e că acesta se crezu cu adevărat îndrăgostit de doamna de Condamin, în fața căreia se proțăpea, avînd întipărite pe față expresii de duioșie și de spaimă, de care soțul ei se amuza nemaipomenit.

Domnișoarele Rastoil, față de care inspectorul silvic se arăta de-o curtenie de tânăr văduv, erau de asemeni subiectul glumelor lui celor mai necruțătoare. Cu toate că aveau aproape treizeci de ani, le îndemna la jocuri de copii și le vorbea ca unor fete de pension. Marea lui desfătare era să le studieze atunci cînd Lucien Delangre, fiul primarului, se afla acolo. Îl lua deoparte pe doctorul Porquier, un om bun să asculte orice, și-i șoptea la ureche, făcînd aluzie la fosta legătură dintre domnul Delangre și doamna Rastoil :

— Ia zi, Porquier, uite în ce încurcătură se află băiatul ăsta... Oare Angéline ori Aurélie e a lui Delangre ?... Ghicește dacă poți, alege dacă îndrăznești.

Abatele Faujas era amabil cu toți vizitatorii, chiar și cu înfiorătorul și cumplitul Condamin. Stătea în umbră pe cît îi era cu putință, vorbea puțin, lăsînd cele două societăți să se amestece, părea a nu resimți decît bucuria discretă a unei gazde, fericit că e o trăsătură de unire între niște persoane distinse, făcute să se înțeleagă. Marthe, în două rînduri, crezuse de cuviință să-i facă pe musafiri să se simtă bine, arătîndu-se. Dar suferea să-l vadă pe abate anturat de toată lumea aceea ; aștepta să fie singur, îl prefera grav, mergînd agale în pacea de sub boltă. Soții Trouche, la rîndul lor, marșea, se puneau la pîndă piz-muitori în spatele perdelelor ; în timp ce doamna Faujas și Rose, din fundul sălii, își întindeau gîturile, admirînd încîntate dezinvoltura cu care părintele îi primea pe cei mai distinși oameni din Plassans.

— Da, doamnă, spunea bucătăreasa, se vede numai-decît că e un om de soi... Uitați-vă, acum îl salută pe sub-prefect. Mie îmi place mai mult părintele, cu toate că sub-prefectul e bărbat drăguț... De ce nu vă duceți în grădină ?

Dacă aş fi în locul dumneavoastră, mi-aş pune o rochie de mătase şi m-aş duce. Sînteţi mama lui, la urma urmei.

Dar bătrîna ţărancă înălţa din umeri.

— Nu că el s-ar ruşina cu mine, răspundea ea ; dar m-aş teme că-l stingheresc... Mai curînd îl privesc de-aici. Aşa, mă bucur mai mult.

— Ei, da, înţeleg. Trebuie să fiţi tare mîndră !... Nu ca domnul Mouret, care bătuse portiţa în cuie, ca nimeni să nu intre. Niciodată nici o vizită, nici o cină de pregătit, seara, grădina goală de să te cuprindă spaima. Trăiam ca nişte sălbatici. E drept că domnul Mouret nu s-ar fi priceput să primească ; avea o mutră, cînd din întîmplare venea cîte cineva... Şi vă întreb aşa, dacă nu s-ar cuveni să ia pildă de la domnul părinte. În loc să mă zăvorăsc, aş coborî în grădină, aş petrece laolaltă cu ceilalţi, mi-aş ţine rangul, ce mai... Dar nu, el stă colo sus, pitit, ca şi cum s-ar teme să nu ia rîie... Apropo, n-aţi vrea să urcăm, să vedem ce face acolo, sus ?

Într-o marţe, urcară. În ziua aceea, cele două societăţi erau foarte zgomotoase ; rîsetele pătrundeau în casă prin ferestrele deschise, în timp ce un furnizor, care le aducea soţilor Trouche un paner cu vin, făcea la etajul doi un zgomot de veselă spartă, luînd îndărăt sticlele goale. Mouret era în birou la el şi întorsese cheia de două ori în uşă.

— Cheia mă împiedică să văd, zise Rose după ce-şi lipise ochiul de gaura cheii.

— Aşteaptă, şopti doamna Faujas.

Şi răsuci binişor vîrful cheii, care încurca puţin vederea. Mouret stătea pe scaun în mijlocul camerei, în faţa mesei mari şi goale, acoperită de un strat gros de praf, fără o carte, fără o hîrtie ; stătea sprijinit de spătarul

scaunului, cu mâinile atîrnîndu-i în jos, cu fața lividă și nemișcată, cu privirea pierdută. Nu se clintea deloc.

Cele două femei, tăcute, îl cercetară una după alta.

— M-a trecut un fior, zise Rose în timp ce coborau. I-ați văzut privirea ? Și ce murdărie ! Sînt două luni bune de cînd n-a pus o pană pe birou. Și eu, care-mi închipuiam că scrie acolo !... Cînd te gîndești că în casă e atîta veselie, iar lui îi place să facă pe mortul, de unul singur !

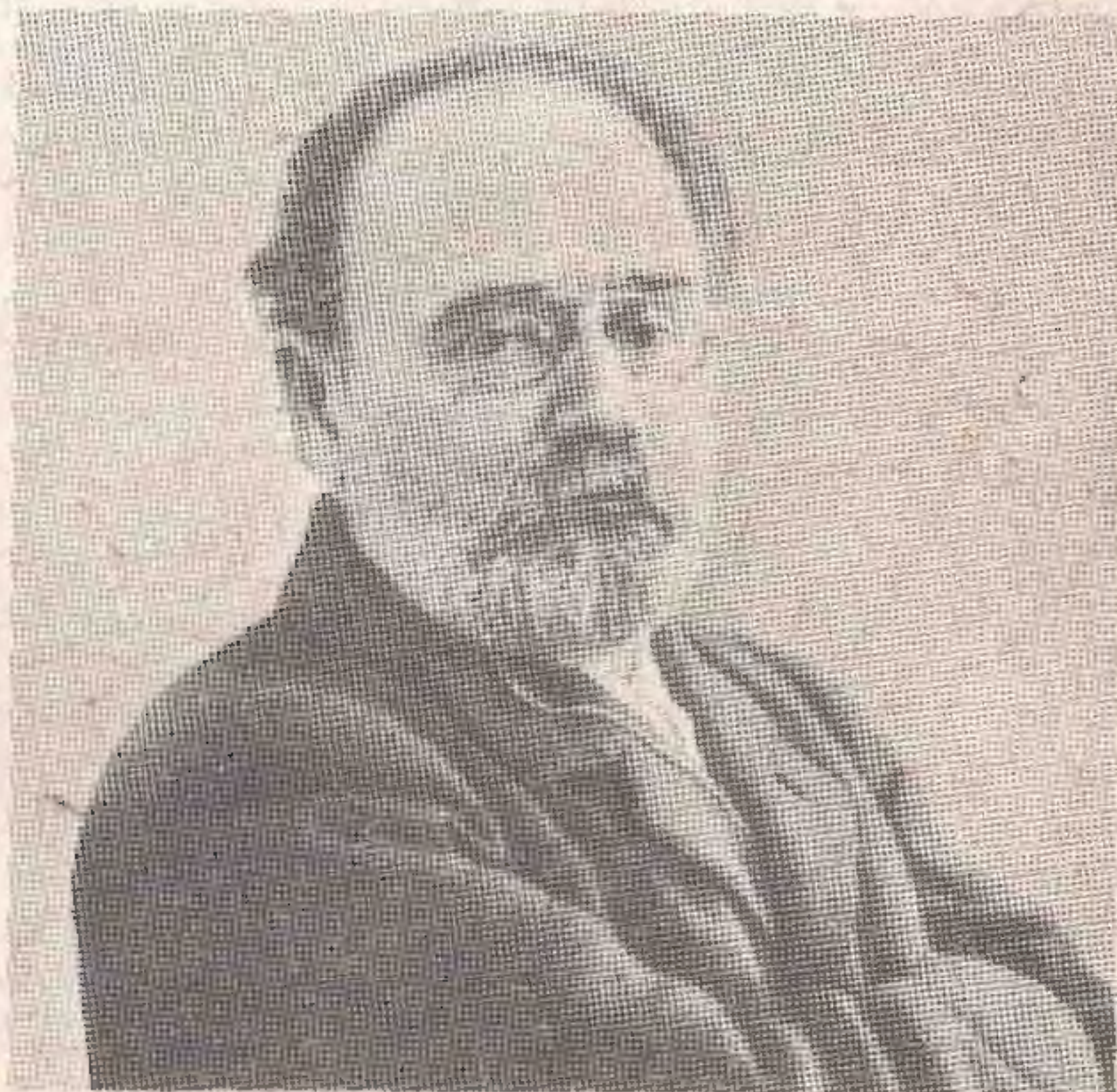
Lector : TUDOR PĂCURARU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar. 2 XII 1988
Coli ed. 14,58 Coli tipar 9

Comanda nr.-80 357
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”,
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România

émile zola

ISBN 973-21-0009-5
ISBN 973-21-0008-7

vol. I-II, lei 16

editura minerva

«Aspectul sub care e atacată tema religioasă în **Cucerirea oraşului Plassans** nu se mai menţine la nivelul anecdoticului: religia devine o adevărată plagă socială, distrugătoare a familiei, dar, mai ales, este suportul cel mai important al regimului politic.[...]

Confesiunea lui Claude nu este o autobiografie **stricto sensu**. Ca cititori însă, ne vom lăsa seduşi de acea reacţie inversă [...] care constă, în cazul operelor de ficţiune cu caracter autobiografic, în a căuta asemănări între autor şi eroul pretextual al cărţii. [...] Esenţial însă rămîne portretul — mai bine zis autoportretul — moral al scriitorului la douăzeci de ani.»

ANGELA CISMAŞ